Opetus- ja kulttuuriministeriö

Undervisnings- och kultruministeriet

Nuoriso

Lasten ja nuorten osallistuminen päätöksentekoon Suomessa

Euroopan neuvoston politiikkatutkinta

Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2011:27

Lasten ja nuorten osallistuminen päätöksentekoon Suomessa

Euroopan neuvoston politiikkatutkinta

Opetus- kulttuuriministeriön julkaisuja 2011:27

Opetus- ja kulttuuriministeriö • Kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopolitiikan osasto • 2011

Undervisnings- och kulturministeriet • Kultur-, idrotts- och ungdomspolitiska avdelningen • 2011

Opetus- ja kulttuuriministeriö / Undervisnings- och kulturministeriet
Kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopolitiikan osasto /
Kultur-, idrotts- och ungdomspolitiska avdelningen
PL / PB 29, 00023 Valtioneuvosto / Statsrådet
http://www.minedu.fi
http://www.minedu.fi/OPM/Julkaisut

Taitto / Ombrytning: Erja Kankala, opetus- ja kulttuuriministeriö
Kansikuva / Omslagbild:Euroopan neuvostolta saatu lupa kuvan käyttöön / Användning av bilden med Europarådets tillstånd

ISBN 978-952-263-065-0 (PDF)
ISSN-L 1799-0343
ISSN 1799-0351 (PDF)

Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja / Undervisnings- och kulturministeriets publikationer 2011:27

Sisältö

Johdanto 4

Yhteenveto 6

Tutkinnan taustaa 9

Perustietoa Suomesta 11

Lasten ja nuorten osallistumista koskevassa politiikkatutkinnassa käytetty metodologia 13

Selvitys suomalaisten lasten ja nuorten näkemyksistä omasta osallistumisestaan 15

Fokusryhmien tapaamisen tulokset 25

Kunnalliset tapaustutkimukset: Pietarsaari ja Tampere 33

Lasten ja nuorten osallisuutta koskevien lakien ja politiikkojen analyysi 41

Kuulluksi tulemisen oikeuden toimeenpano eri tilanteissa ja ympäristöissä 63

- Perhe 63
- Sijaishuolto 65
- Terveydenhoito 67
- Koulutus 72
- Leikki, vapaa-ajan toiminta, urheilu ja kulttuuriharrasteet 78
- Väkivaltatilanteet 81
- Lasten kuuleminen oikeudellisissa ja hallinnollisissa menettelyissä 84
- Lasten kuuleminen maahanmuutto- ja turvapaikka-asioissa 88
- Julkishallinto ja kansalaisyhteiskunta 90

Johtopäätöksiä 94

Liite 1: Lasten ja nuorten osallistumista koskevien politiikkojen tutkinnassa käytetty metodologia *96*
Liite 2: Kysely lasten osallistumiskokemuksista *104*
Liite 3: Lasten fokusryhmien tapaamisten ohjeet ja ohjelma *110*
Liite 4: Suomen kunnallisten tapaustutkimusten ohjeet ja kysymykset *117*
Liite 5: Viitteitä ja tiedonlähteitä *120*

Johdanto

”Ihannetilanne olisi sellainen, jossa aikuiset ja muut päättäjät tulisivat ihan vaikka kadulla vastaan ja kyselisivät mitä pitäisi muuttaa ja mitä ei, eli tulisivat kysymään mielipidettä”. Tämä on suora lainaus tutkimukseen osallistuneen nuoren suusta ja kuvastaa hyvin sitä, miten lapset ja nuoret kokevat nykytilanteen.

Lapsilla ja nuorilla on oikeus osallistua ja tulla kuulluksi. Tämä oikeus ei kuitenkaan aina täysin toteudu kaikkialla Euroopassa, ei myöskään Suomessa. Opetus- ja kulttuuriministeriö on mukana edistämässä lasten ja nuorten oikeutta osallistua.

Lasten ja nuorten osallistuminen ja kuuleminen vaativat aikuisilta asennemuutosta ja tasavertaisia kohtaamisia. Lapset tarvitsevat jo pienestä pitäen kokemuksia siitä, että heidän mielipiteensä kiinnostaa aikuisia ja että he voivat vaikuttaa asioihin. Jos lapsia ja nuoria ei ole kuunneltu, he eivät myöskään kuuntele nuoria sitten kun ovat aikuisia.

Jotta lapset ja nuoret voisivat sanoa sanansa asioihin, heille pitää avoimesti kertoa niistä jo päätösten valmisteluvaiheessa. Tämä taas sopii huonosti yhteen salailevan valmistelun kanssa, jossa byrokraatit päättävät asioista kabineteissa maksettujen konsulttien avustuksella. Päätösten valmistelusta pitääkin tehdä entistä näkyvämpää.

Euroopan neuvosto on päättänyt selvittää, miten hyvin lapsia ja nuoria kuullaan eri maissa, käynnistämällä pilottiprojektit kolmessa maassa. Suomi toimi vuonna 2010 alkaneen osallistumistutkimuksen ensimmäisenä pilottimaana. Politiikkatutkinnan lähtökohta oli Yhdistyneiden kansakuntien lapsen oikeuksien sopimuksen artikla 12, joka takaa lapselle oikeuden ilmaista mielipiteensä kaikissa häntä koskevissa asioissa. Ministeriömme nuorisoyksikkö toimi tutkimushankkeen koordinaattorina Suomen osalta. Toivomme että tämä selvitys ja sen suositukset auttavat osaltaan parantamaan lasten ja nuorten kuulemista.

Helsinki, marraskuussa 2011

Paavo Arhinmäki
Kulttuuri- ja urheiluministeri

Georg Henrik Wrede
Nuorisoyksikön johtaja

yes,
I can

Yhteenveto

”Osallistuminen on asennekysymys, ei lakikysymys.”

”Osallistumisen tulisi lähteä lapsista itsestään.”

Tutkintaan osallistuneiden suomalaisten lasten kommentteja

Lasten kommentit kuvaavat hyvin yhtä tämän tutkinnan keskeisistä johtopäätöksistä: lakisääteisistä velvoitteista huolimatta suomalaisten lasten ja nuorten osallisuudessa on käytännössä paljon parantamisen varaa. Tämä koskee etenkin terveydenhoitoa ja sijaishuollossa olevia lapsia sekä leikki- ja vapaa-ajan toimintoihin liittyvää päätöksentekoa.

YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artikla takaa lapsille oikeuden osallisuuteen: lapsilla on oikeus tulla kuulluksi, ja heidän näkemyksensä on otettava vakavasti. YK:n lapsen oikeuksien komitea on antanut artiklan toimeenpanoon liittyvän yleiskommentin ja yksityiskohtaiset ohjeet lasten osallisuuden soveltamisalueista. Tämä maatutkinta perustuu näihin ohjeisiin.

Tämän tutkinta tehtiin yhteistyössä eurooppalaisen arviointityöryhmän kanssa. Ryhmään kuului asiantuntijoita ja Euroopan neuvoston edustajia. Tutkinnan laatimiseen osallistui myös kansallinen työryhmä, johon kuului muun muassa kuudesta lapsesta koostunut fokusryhmä. Lisäksi järjestettiin verkkokysely, jossa oli mukana yli 700 iältään 7–17-vuotiasta lasta ja nuorta eri puolilta Suomea. Syyskuussa 2010 järjestettiin keskustelupäivä 10–21-vuotiaista lapsista ja nuorista koostuneille fokusryhmille. Keskustelupäivänä lapset ja nuoret puhuivat kokemuksistaan ja jokapäiväisestä elämästään. Lapset ja nuoret kertoivat, miten he olivat tulleet kuulluiksi erilaisissa arjen tilanteissa. He myös pohtivat syitä ja parannuskeinoja tilanteisiin, joissa he eivät kokeneet tulleensa kuulluiksi. Lasten ja nuorten aktiivisen kuulemisen lisäksi tehtiin kaksi kunnallista tapaustutkimusta, Tampereella ja Pietarsaaressa.

Suomessa lasten ja nuorten suora ja välillinen osallistuminen toteutuvat yleensä virallisten rakenteiden kautta. Tällaisia rakenteita ovat esimerkiksi nuorisovaltuustot (yli 12-vuotiaille), oppilaskunnat, kansalliset ja paikalliset lasten parlamentit (7–12-vuotialle), lapsiasiavaltuutettu ja eri puolilla Suomea tehtävät kyselytutkimukset. Nämä ovat esimerkkejä suomalaisen osallistumisjärjestelmän vahvuuksista. Osallisuutta koskevien lakien ja politiikkojen analyysi osoittaa, että suomalaisten lasten ja nuorten osallistumisesta on säädetty laajasti eri laeissa ja että edellä mainitut viralliset kanavat perustuvat näihin lakeihin. Osallistumista koskevia lakeja ei ole kuitenkaan arvioitu perusteellisesti, lukuun ottamatta tiettyjä nuorisolain osia. Koska lasten ja nuorten osallistuminen perustuu virallisiin rakenteisiin, siihen sovelletaan erittäin usein ennalta suunniteltua, ylhäältä alas suuntautuvaa lähestymistapaa eikä alhaalta ylös suuntautuvaa lähestymistapaa. Lapset ja nuoret eivät osallistu osallistumismenetelmien kehittämiseen, eikä niitä testata riittävästi. Osallisuuden parantamiseksi tarvitaan uusia välineitä ja työkaluja kaikilla elämän ja yhteiskunnan alueilla.

Suurin osa tätä tutkintaa varten haastatelluista lapsista ja nuorista oli sitä mieltä, että aikuiset ottavat lapset ja nuoret vakavasti epävirallisissa yhteyksissä, kuten perheessä, koulussa ja terveydenhoidossa.

Muissa yhteyksissä heidät sen sijaan otetaan harvemmin vakavasti. Kuulluksi tulemisen todennäköisyys on pienempi esimerkiksi paikallisen ja kansallisen tason hallinnossa, asianajajien, tuomarien ja hoitolaitosten henkilökunnan kanssa asioitaessa sekä mediassa. Haastateltujen lasten (noin 60–70 % vastaajista) mukaan auttavat puhelimet ja oppilaskunnat parantavat merkittävästi kuulluksi ja vakavasti otetuksi tulemisen todennäköisyyttä. Puolet haastatelluista lapsista oli sitä mieltä, että lapsiasiavaltuutettu, Suomen Lasten Parlamentti, kunnalliset nuorisovaltuustot ja paikalliset lasten parlamentit parantavat kuulluksi tulemisen mahdollisuutta selvästi. Lähes kolmasosa lapsista ei kuitenkaan pystynyt vastaamaan kysymykseen, koska he eivät tienneet, mitä nämä toimielimet olivat. Haastateltujen lasten mukaan eduskunta ja kansanedustajat tekevät vähemmän lasten osallisuuden parantamiseksi kuin muut viralliset ja epäviralliset toimielimet. Suurin osa haastatelluista (85 %) on perillä oikeudestaan tulla kuulluksi ja vakavasti otetuksi. He ovat kuulleet tästä oikeudesta aikuisilta tai muilta lapsilta ja nuorilta.

Uusia työkaluja lasten osallistumisen parantamiseen voidaan löytää jakamalla parhaita käytäntöjä, ottamalla lapset mukaan uusien osallistumismenetelmien kehittämiseen ja järjestämällä koulutusta lasten kanssa ja lasten hyväksi työskenteleville ammattilaisille. Tutkinnan laatimisessa käytettiin työkaluna lapsista ja nuorista koostuvien fokusryhmien kanssa työskentelyä ja erityisesti ”kokemusten kaleidoskooppina” ja ”maailmankahvilana” tunnettuja menetelmiä. Kohderyhmien kanssa työskentelyä on tarvetta edistää, jotta voidaan varmistaa, että osallistuminen on suoraa eikä vain välillistä. Kohderyhmätapaamisissa tuli ilmi, että ikätoverit ja läheiset aikuiset kuuntelevat yleensä lasten ja nuorten näkemyksiä, mutta lasten kanssa ja lasten hyväksi työskentelevien ammattilaisten kanssa kuulluksi tulemisen todennäköisyys on pienempi. Lasten mukaan tämä johtuu aikuisten ennakkokäsityksistä, kuten auktoriteetin menettämisen pelosta, tai ajan ja voimavarojen puutteesta. Lapset esittivät ratkaisuksi osallistumisrakenteiden ja aikuisten asenteiden muutosta. Lapset olivat myös sitä mieltä, että he voisivat itse olla aktiivisempia.

Tämä tutkinta suosittelee myös parannuksia lakeihin. Lasten ja nuorten osallisuus on määriteltävä selvemmin etenkin nuorisolaissa. Nuorisolain pitäisi myös velvoittaa kunnat ottamaan käyttöön paikallinen nuorisostrategia tai toimintasuunnitelma, jossa olisi osallisuutta, koulua, terveydenhoitoa ja muita tilanteita koskevia toimenpiteitä. Alle 12-vuotiaita lapsia koskevia lakeja pitää parantaa. Tälle ikäryhmälle pitäisi esimerkiksi perustaa oppilaskuntia, ja niiden pitäisi olla pakollisia kaikilla oppilaitostasoilla. Myös yhteiskuntaan ja terveyteen liittyvissä asioissa on parannettavaa.

Lasten haastattelujen ja nykyisten osallistumisrakenteiden analyysin perusteella voidaan tehdä se yleinen johtopäätös, että lasten kanssa ja lasten hyväksi työskentelevien ammattilaisten koulutusta pitää kehittää. Tämä koskee esimerkiksi opettajia, oikeusalan ammattilaisia, terveydenhoidon työntekijöitä, poliiseja, sosiaalityöntekijöitä ja kansalaisjärjestöjen edustajia sekä kunnallisen, alueellisen ja kansallisen tason viranomaisia. Lisäksi lapsille on annettava tietoa ja koulutusta heidän oikeuksistaan ja osallisuudesta. Koulutuksen lisäksi lapselle pitäisi olla nykyistä lapsiystävällisempää informaatiota eli lapsen kehitystason mukaista.

Nykyisten osallistumisrakenteiden analyysi osoittaa, että niissä ei ole kiinnitetty huomiota erityisryhmien osallisuuteen. Erityisryhmiä ovat esimerkiksi maahanmuuttajat, vammaiset, turvapaikanhakijat ja muut heikommassa asemassa olevat lapset. On pidetty itsestään selvänä, että koulujärjestelmä takaa kaikille lapsille tasavertaiset osallistumismahdollisuudet. Ei kuitenkaan ole todisteita siitä, että kaikki lapset ovat tasavertaisesti edustettuina nykyisissä osallistumisrakenteissa tai kyselytutkimuksissa, kuulemistilaisuuksissa ja muissa osallistumisen muodoissa. Maahanmuuttajalapset ja vammaiset lapset eivät kertomansa mukaan osallistu virallisiin tai epävirallisiin rakenteisiin. Tasavertaisten osallistumismahdollisuuksien varmistaminen edellyttää henkilöstö- ja taloudellisten resurssien lisäämistä. Muiden Euroopan neuvoston maiden järjestöt, joilla on kokemusta näiden lapsiryhmien kuulemisesta, voivat jakaa kokemuksensa ja työvälineensä suomalaisten järjestöjen ja laitosten kanssa.

Lapsia ja nuoria ei useinkaan kuulla päätösten valmistelun alkuvaiheessa. Siksi heillä ei ole todellisia mahdollisuuksia vaikuttaa päätöksiin. Kunnallisissa

tapaustutkimuksissa ilmeni kuitenkin monia hyviä käytäntöjä lasten ja nuorten osallistumisesta lautakuntatyöhön esimerkiksi koulutusta ja kaupunkisuunnittelua koskevissa asioissa.

Oppilaskuntia on perustettu eri puolilla Suomea, ja lasten mielestä ne edustavat heidän näkemyksiään ja puolustavat heidän etujaan. Oppilaskunnat eivät kuitenkaan toimi hyvin kaikkialla, eikä niitä ole perustettu kaikille oppilaitostasoille. Oppilaskunnat eivät myöskään ole ainoa tapa osallistua koulutusta koskevaan päätöksentekoon ja opintojen suunnitteluun. On suositeltavaa, että oppilaskunnat tehdään pakollisiksi koulutuksen kaikilla tasoilla ja että niiden tehtävistä ja tavoitteista säädetään laissa. Lisäksi on kehitettävä erityismenetelmiä esikouluja ja lastentarhoja varten.

Suomella on monia lasten ja nuorten kuulemiseen ja heidän näkemystensä kunnioittamiseen liittyviä vahvuuksia, etenkin virallisissa edustuksellisissa rakenteissa. Lasten ja nuorten osallisuutta voidaan kuitenkin parantaa kehittämällä innovatiivisia osallistumisen tapoja, järjestämällä koulutusta, jakamalla lapsille heidän kehitystasonsa mukaista tietoa ja osallistamalla heikossa asemassa olevia lapsia ja nuoria.

Tutkinnan taustaa

Tämä tutkinta perustuu viitekehykseen, jota käytetään Euroopan neuvoston lasten ja nuorten osallistumista koskevissa politiikkatutkinnoissa 2010–2011[1].

YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artiklan mukaan:

1. Sopimusvaltiot takaavat lapselle, joka kykenee muodostamaan omat näkemyksensä, oikeuden vapaasti ilmaista nämä näkemyksensä kaikissa lasta koskevissa asioissa. Lapsen näkemykset on otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti.

2. Tämän toteuttamiseksi lapselle on annettava erityisesti mahdollisuus tulla kuulluksi häntä koskevissa oikeudellisissa ja hallinnollisissa toimissa joko suoraan tai edustajan tai asianomaisen toimielimen välityksellä kansallisen lainsäädännön menettelytapojen mukaisesti.

Tutkinnan tavoitteet

Tutkinnan yleistavoitteena on

(a) selvittää, missä määrin jäsenvaltioiden lait ja politiikat vastaavat YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen lasten ja nuorten osallisuutta ja päätösvaltaa koskevia periaatteita; (b) antaa jäsenvaltioille neuvoja ja suosituksia, jotka auttavat niitä lasten ja nuorten osallisuutta koskevien kansainvälisten ja kansallisten säännösten toimeenpanossa;

(c) rakentaa viitekehys, jonka avulla jäsenvaltiot voivat vertailla lasten ja nuorten osallisuutta, ja määrittää tarvittavat muuttujat.

Tarkasteluprosessin tulosten avulla voidaan

- luoda yleiseurooppalaiset suuntaviivat lasten ja nuorten osallisuuden huomioimiseksi päätöksenteon eri tasoilla
- kehittää lasten ja nuorten osallistumista edistäviä koulutusmenetelmiä.

Odotetut tulokset

Jäsenvaltioiden tasolla

Myönteisen kehityksen ja muutosten itsenäinen tunnistaminen

- ohjeita lasten ja nuorten osallisuuden oikeudellisen ja poliittisen viitekehyksen vahvistamiseksi YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen ja muissa jäsenvaltiossa tapahtuneen myönteisen kehityksen perusteella
- tietoisuuden lisääminen lasten ja nuorten oikeudesta tulla kuulluksi ja vakavasti otetuksi sekä osallistumiskulttuurin laajentaminen
- YK:n lapsen oikeuksien komitealle annettavien kansallisten määräaikaisraporttien valmistelun edistäminen

Euroopan neuvoston tasolla

- laatumittareiden kehittäminen maatutkintojen ja nykyisten säännösten (sopimukset ja suositukset) perusteella

1 Lopullinen versio, maaliskuu 2010: http://www.coe.int/t/transversalprojects/children/participation/Final%20framework%20for%20CYP%20review_Mar%203.pdf.

- lasten ja nuorten täysipainoisen osallistumisen mahdollistavien työmenetelmien kehittäminen politiikka-analyysia varten kansallisella ja Euroopan tasolla
- vertailevan viitekehyksen kehittäminen ja osallisuuden muuttujien määrittäminen tarkasteluprosessiin osallistuvissa maissa.

Painopisteet

Tutkinta keskittyy lasten ja nuorten osallisuuteen seuraavilla alueilla:

- perhe
- sijaishuolto
- terveydenhoito
- koulutus (myös lastentarha/varhaiskasvatus)
- koulun ulkopuoliset harrastukset ja toiminnot (urheilu, taide, vapaa-ajan toiminnot, mahdollisuus vaikuttaa julkiseen tilaan)
- väkivaltatilanteet
- oikeudelliset ja hallinnolliset toimet (mukaan lukien rikosoikeus ja maahanmuutto)
- julkishallinto ja kansalaisyhteiskunta (poliittinen toiminta, demokratiaprosessiin osallistuminen paikallisella ja kansallisella tasolla, lasten ja nuorten vetämät organisaatiot ja toiminnot)
- lapset mediassa.

Tässä tutkinnasssa painotuksia on muutettu hieman YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentin 12 perusteella. Kommentti koskee lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artiklan toimeenpanoa. Artiklassa säädetään lapsen oikeudesta osallistua ja tulla kuulluksi.

Perustietoa Suomesta

• Suomi, viralliselta nimeltään Suomen tasavalta, on Pohjois-Euroopassa sijaitseva valtio, joka kuuluu Pohjoismaihin. Sen rajanaapureita ovat lännessä Ruotsi, pohjoisessa Norja ja idässä Venäjä. Etelässä lähin valtio on Viro Suomenlahden eteläpuolella.

• Suomi on yli tuhat kilometriä pitkä. Maan pohjoisosassa on lähes arktinen ilmasto ja arktiset luonnonolot. Suomi on pinta-alaltaan Euroopan seitsemänneksi suurin maa. Suomen 338 000 neliökilometrin pinta-alasta 69 prosenttia on metsää, 10 prosenttia sisävesiä ja 8 prosenttia viljelymaata. Suomea kutsutaan tuhansien järvien maaksi. Suomi kuuluu maailman merkittävimpiin metsäteollisuusmaihin.

• Suomi on parlamentaarinen demokratia, jonka keskushallinto on Helsingissä. Paikallishallinnosta vastaavat 342 kuntaa. Suomen yksikamarisen eduskunnan 200 kansanedustajaa valitaan neljäksi vuodeksi kerrallaan. Tasavallan presidentti valitaan suoralla kansanvaalilla kuudeksi vuodeksi kerrallaan.

• Pääkaupunkiseudulla (Helsinki, Espoo, Kauniainen ja Vantaa) on noin miljoona asukasta, ja sen osuus Suomen bruttokansantuotteesta on kolmannes.

• Suomi oli maatalousyhteiskunta 1950-luvulle saakka ja teollistui verrattain myöhään. Teollistumisen myötä Suomen talous kehittyi nopeasti. Suomesta tuli laajapohjainen hyvinvointivaltio. Maailmantaloudessa ja -politiikassa Suomi noudatti menestyksekkäästi johdonmukaista linjaansa idän ja lännen välissä. Suomi on toistuvasti kärkisijoilla kansainvälisissä vertailuissa. Vuonna 2010 Newsweek-lehti valitsi Suomen maailman parhaaksi maaksi vertailussa, jossa arviointiperusteina olivat terveydenhuolto, talouden dynaamisuus, koulutusjärjestelmä, poliittinen ympäristö ja elämänlaatu.

Väestö

• Suomessa on 5 304 000 asukasta, joista 22,8 prosenttia (1 222 959) on 0–19-vuotiaita lapsia ja nuoria[2]. Suomen väestöstä 49 prosenttia on miehiä ja 51 prosenttia naisia, mutta 0–19-vuotiaiden ikäryhmästä 51 prosenttia on poikia ja 49 prosenttia tyttöjä. Valtaosa väestöstä asuu maan eteläosassa. Suomi on Euroopan kolmanneksi harvimmin asuttu maa Norjan ja Islannin jälkeen.

• Suomessa asuvien ulkomaan kansalaisten osuus väestöstä on 2,9 prosenttia. Osuus on Euroopan unionin pienimpiä[3]. Suurin osa (40 %) Suomessa asuvista ulkomaan kansalaisista on kotoisin Venäjältä, Virosta tai Ruotsista. Suomessa asuvien ulkomaalaisten lapset eivät saa automaattisesti Suomen kansalaisuutta. Suomen kansalaisuuden saavat lapset, jotka ovat syntyneet Suomessa eivätkä saa muun maan kansalaisuutta.

• Suomessa on kaksi virallista kieltä. Suomalaisista 93 prosenttia puhuu äidinkielenään suomea ja 6 prosenttia ruotsia. Saamea puhuu äidinkielenään 0,17 prosenttia eli noin 9 000 suomalaista. Saamea puhutaan maan pohjoisosissa. Suomen kansalaisilla on oikeus saada koulutusta omalla äidinkielellään.

2 Tilastokeskus: Väestötilastot (vuoden 2009 lopussa)
3 Tilastokeskus: Väestötilastot (vuoden 2009 lopussa)

• Unicefin tutkimuksessa lasten hyvinvoinnista rikkaissa OECD-maissa Suomi sijoittuu yleisarvioinnissa neljänneksi. Tutkimuksessa vertaillaan kuutta ulottuvuutta: aineellista hyvinvointia, terveyttä ja turvallisuutta, koulutusta, perhe- ja ystävyyssuhteita, riskikäyttäytymistä ja lapsen henkilökohtaista hyvinvointia. Tutkimus perustuu YK:n lapsen oikeuksien sopimukseen[4]. Tutkimuksessa käytetyt 40 mittaria liittyvät olennaisesti lasten elämään ja oikeuksiin.

Suomen koulutusjärjestelmä

Suomen koulutusjärjestelmä jaetaan kaikille yhteiseen perusasteen koulutukseen (kuusivuotinen ala-aste ja kolmivuotinen yläaste), toisen asteen koulutukseen (lukiot ja ammatilliset oppilaitokset) ja korkea-asteen koulutukseen (yliopistot ja ammattikorkeakoulut).

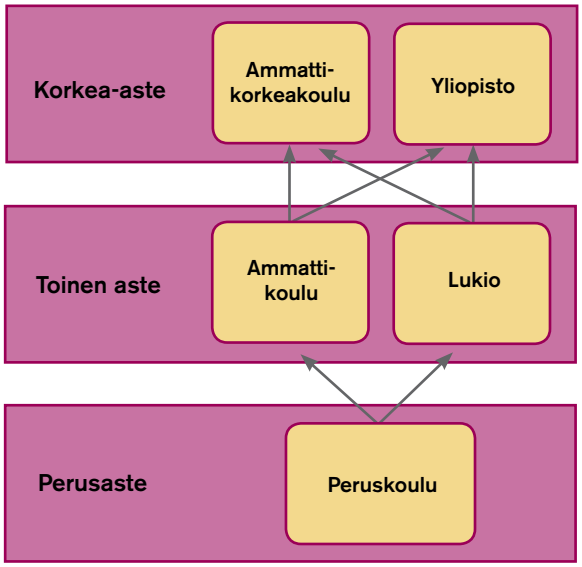

4 UNICEF Innocenti Research Centre, Report Card 7, "Child Poverty in perspective: An overview of child well-being in rich countries. A comprehensive assessment of the lives and well-being of children and adolescents in the economically advanced nations", Florence, 2007; http://www.unicef-irc.org/publications/445.

Lasten ja nuorten osallistumista koskevassa politiikkatutkinnassa käytetty metodologia

(Metodologia on esitetty kokonaisuudessaan Liitteessä I)

Lasten ja nuorten osallisuutta Suomessa koskeva maatutkinta tehtiin Euroopan neuvoston toimeksiannosta. Suomi on toiminut pilottimaana. Prosessiin osallistui sekä asiantuntijoita että lapsia ja nuoria.

Euroopan neuvosto nimitti eurooppalaisen arviointiryhmän, johon kuuluivat eurooppalainen konsultti, kaksi lasten osallisuuden tilapäisen neuvoaantavan ryhmän jäsentä, Suomen kansallinen koordinaattori ja kaksi Euroopan neuvoston sihteeristön edustajaa. Eurooppalainen työryhmä tuki eurooppalaisen konsultin työtä maatutkinnan metodologian kehittämisessä.

Suomen opetus- ja kulttuuriministeriö perusti kansallisen työryhmän, jolla oli ministeriössä työskentelevä kansallinen koordinaattori. Suomalaisessa työryhmässä oli edustajia ministeriöistä, lasten oikeuksia edistävistä kansalaisjärjestöistä, Suomen Lasten Parlamentista, lapsiasiavaltuutetun toimistosta, Nuorisotutkimusverkostosta, kansallisista ja kunnallisista nuorisovaltuustoista, paikallisviranomaisista. Työryhmään kuului myös maahanmuuttajia[5] ja kuuden lapsen fokusryhmä (ks. koko lista Liitteestä V). Työryhmän jäsenet edustivat erilaisia lasten oikeuksiin ja osallisuuteen liittyviä lähtökohtia/taustoja, etunäkökohtia ja painotuksia. Ryhmän monipuolisuus edisti sen työskentelyä: ryhmän jäsenet jakoivat keskenään osaamistaan ja tietojaan lasten osallisuudesta yhteiskunnan eri alueilla.

Prosessi alkoi eurooppalaisen konsultin luonnosteleman metodologian kehittämisellä. Metodologia perustui YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommenttiin 12 koskien YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artiklan toimeenpanoa. Artiklassa säädetään lapsen oikeudesta osallistua ja tulla kuulluksi. Metodologialuonnoksesta keskusteltiin kansallisen työryhmän kokouksessa Helsingissä 26.5.2010. Työryhmän jäsenten kommenttien perusteella laadittiin uusi luonnos, joka lähetettiin eurooppalaisen arviointityöryhmän kommentoitavaksi. Metodologian perusteella kansallinen työryhmä kokosi tietoa ja vastauksia metodologiassa esille tuotuihin kysymyksiin. Prosessia koordinoi kansallinen koordinaattori, joka kutsui työryhmän toisen kerran koolle syyskuun puolivälissä. Kokouksessa keskusteltiin ja päätettiin konsultaation tuloksista sekä tutkittiin, kaipaisiko metodologia vielä täydennystä.

Lisäksi perustettiin kuudesta lapsesta koostunut fokusryhmä, josta tuli osa kansallista työryhmää. Kuuden lapsen fokusryhmälle järjestettiin keskustelupäivä (lisätietoja jäljempänä), johon osallistui myös kaksitoista muuta lasta. Lisäksi fokusryhmä osallistui kuulemistilaisuuteen Helsingissä 5.11.2010. Tilaisuudessa esiteltiin raportin luonnos.

Keskustelupäivä lasten fokusryhmille pidettiin 18.9.2010. Siihen osallistui 18 iältään 10–21-vuotiasta lasta ja nuorta, mukaan lukien aiemmin

5 Alkutekstissä näin. Työryhmässä ei kuitenkaan ollut maahanmuuttajien edustajia vaan he osallistuivat kansalliseen kuulemiseen.

mainittu kuuden lapsen fokusryhmä. Keskustelupäivä perustui ”kokemusten kaleidoskooppi” -toimintamalliin, jonka on kehittänyt eurooppalaiseen arviointityöryhmään kuulunut Daniel Stoecklin. Lapset ja nuoret jaettiin neljään fokusryhmään. He keskustelivat kokemuksistaan, harrastuksistaan ja muista vapaa-ajan toiminnoistaan. Lapset ja nuoret keskustelivat myös siitä, toteutuiko osallisuus näissä toiminnoissa ja kuuntelivatko niissä mukana olleet aikuiset heitä. Lisäksi heiltä pyydettiin ehdotuksia lasten ja nuorten osallisuuden ja näkemysten kunnioittamisen parantamiseksi. Näitä ehdotuksia pyydettiin sekä aikuisia että lapsia ja nuoria itseään varten. Fokusryhmien tuloksista keskusteltiin täysistunnossa, ja tulosten perusteella tehtiin yleisiä johtopäätöksiä ja suosituksia.

Lasten ja nuorten osallistumiseen erikoistunut ulkopuolinen tutkija teki kaksi kunnallista tapaustutkimusta. Toinen tutkimuksista tehtiin Pietarsaaressa, joka on pieni kaksikielinen kaupunki Suomen länsirannikolla, ja toinen Tampereen kaupungissa Etelä-Suomessa. Kummassakin kaupungissa haastateltiin lapsi- ja nuorisopolitiikan asiantuntijaa, jolle esitettiin tutkimuksen metodologiaan kuuluneita kysymyksiä.

Syyskuussa järjestetyssä verkkokyselyssä oli kahden viikon aikana mukana yli 700 suomalaista lasta ja nuorta. Heille esitettiin kysymyksiä, jotka liittyivät osallisuuskokemuksiin eri tilanteissa ja ympäristöissä.

Lisäksi haastateltiin kahta nuorta, joilla oli kokemuksia vaihtoehtoisesta hoidosta: sijaisperheestä ja hoitolaitoksesta. Heiltä kysyttiin, kuinka hyvin he pystyivät vaikuttamaan elämäänsä ja elinympäristöään koskeviin päätöksiin.

Raporttiluonnoksesta keskusteltiin 5.11.2010 Helsingissä pidetyssä kuulemistilaisuudessa, johon oli kansallinen työryhmän, lasten fokusryhmän ja eurooppalaisen arviointityöryhmän lisäksi kutsuttu asianosaisten organisaatioiden edustajia. Raporttiluonnoksesta keskusteltiin sekä täysistunnossa että työryhmissä.

Selvitys suomalaisten lasten ja nuorten näkemyksistä omasta osallistumisestaan

Suomalaisille lapsille ja nuorille järjestettiin verkkokysely 6.–18.9.2010 osana Euroopan neuvoston tutkintaa. Tutkimuskysymykset perustuivat Yhdistyneessä kuningaskunnassa helmikuussa 2010 tehtyyn kyselyyn, josta vastasivat Children's Rights Alliance for England ja National Children's Bureau sekä Participation Works -yhteistyöjärjestö. Kysymysten tavoitteena oli tutkia, kuinka hyvin suomalaiset lapset ja nuoret katsovat tulevansa kuulluiksi itseään koskevissa asioissa ja kuinka paljon he voivat vaikuttaa itseään koskeviin asioihin.

Verkkokyselyn toteutukseen osallistuivat opetus- ja kulttuuriministeriö, Mannerheimin Lastensuojeluliitto, lapsiasiavaltuutetun toimisto, nuorten koordinaatio- ja kehittämiskeskus ja Nuorisotutkimusverkosto. Lisäksi toteutuksessa oli mukana nuorisovaltuustoja ja nuorisojärjestöjä. X3M-radiokanava haastatteli opetus- ja kulttuuriministeriön edustajaa kyselytutkimuksesta. Kysely käännettiin suomeksi, ruotsiksi ja saameksi, jotta käytännössä kaikilla suomalaisilla lapsilla ja nuorilla olisi ollut mahdollisuus vastata siihen. Kyselyyn vastanneista lapsista ja nuorista 96 prosenttia puhui äidinkielenään suomea. Vain 0,7 prosenttia puhui äidinkielenään ruotsia ja 0,3 prosenttia saamea.

Kyselyyn osallistui yhteensä 704 iältään 7–17-vuotiasta lasta ja nuorta. Kyselyn tulokset eivät ole edustavia, koska lapset ja nuoret osallistuivat kyselyyn satunnaisesti. Vastaajien taustaa (ikä, sukupuoli, asuinpaikka ja kulttuuritausta) koskeviin kysymyksiin saadut vastaukset kuitenkin osoittavat, että vastaajat edustivat tasapuolisesti eri sukupuolia, maantieteellisiä alueita ja kulttuuritaustoja.

Vastaajat jaettiin viiteen ikäryhmään. Kuva 1 osoittaa, että kyselyyn osallistui lapsia ja nuoria kaikista ikäryhmistä. Ikäryhmien 12–13, 14–15 ja 16–17 osuudet kaikista vastaajista olivat vähintään 25 prosenttia. Ikäryhmän 7–9 osuus oli vain 5 prosenttia, ja ikäryhmän 10–11 osuus oli 13,6 prosenttia. Vaikka vastaajista 42,5 prosenttia oli poikia ja 57,5 prosenttia tyttöjä, sukupuoliotosta voidaan pitää tasapuolisena.

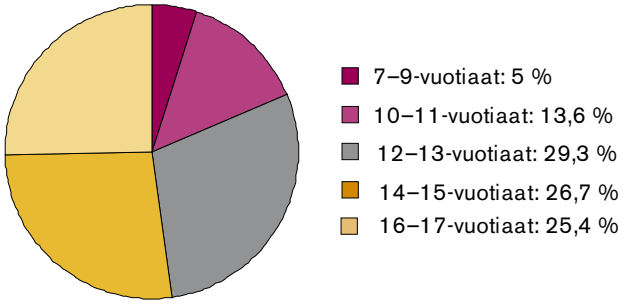

Kuva 1. Suomalaisten lasten osallistumiskokemuksia koskeneen kyselyn vastaajien ikäryhmät

Vastaajista 96,9 prosenttia oli syntynyt Suomessa. Vain 0,9 prosenttia vastaajista oli syntynyt muualla Euroopassa ja 1,6 prosenttia Euroopan ulkopuolella. Kyselyyn vastanneista lapsista ja nuorista 0,7 prosenttia ei tiennyt syntymämaataan. Vastaajien isistä 93 prosenttia ja äideistä 93,6 prosenttia oli syntynyt Suomessa. Isistä 2,5 prosenttia ja äideistä 2,4 prosenttia oli syntynyt muualla Euroopassa, ja Euroopan

ulkopuolisten maiden osalta vastaavat osuudet olivat 2,8 ja 2,6 prosenttia. Erittäin pieni osa vastaajista ei tiennyt isänsä tai äitinsä syntymämaata.

Ulkomaisten lasten osuus vastaajista oli 2,5 prosenttia. Ulkomaalaisten osuus Suomen väestöstä on 2,9 prosenttia eli kyselyn tuloksia voidaan pitää tässä suhteessa edustavina.

1. Tuntuuko lapsista ja nuorista, että aikuiset kuuntelevat heitä?

Kysyimme vastaajilta, kuinka usein aikuiset heidän mielestään kuuntelevat ja ottavat lasten ja nuorten näkemykset vakavasti.

Lähes puolet (46,3 %) kyselyyn osallistuneista lapsista ja nuorista vastasi, että aikuiset kuuntelivat heidän näkemyksiään ”aina” tai ”useimmiten”. Hieman yli kolmasosa (36,5 %) vastaajista oli sitä mieltä, että aikuiset kuuntelivat heidän näkemyksiään ”joskus”. Lähes 14 prosenttia lapsista oli sitä mieltä, että aikuiset kuuntelevat heidän näkemyksiään ”erittäin harvoin” tai ”ei koskaan”.

2. Tuntuuko lapsista ja nuorista siltä, että heidän näkemyksensä otetaan vakavasti?

Kysyimme lapsilta ja nuorilta, kuinka usein seuraavat aikuiset kuuntelevat heidän mielipiteitään ja ottavat ne vakavasti: vanhemmat, huoltajat, opettajat, lehtorit, lääkärit ja terveydenhoidon ammattilaiset, lastensuojelulaitosten työntekijät, asianajajat ja tuomarit sekä tiedotusvälineiden edustajat ja tiedotusvälineet.

Kuva 2.1 osoittaa, että suurin osa lapsista ja nuorista tuntee vanhempien, huoltajien, opettajien, lehtoreiden, lääkäreiden ja terveydenhoidon ammattilaisten ottavan heidän näkemyksensä vakavasti ”useimmiten” tai ”aina”. Lapset ja nuoret ovat kuitenkin sitä mieltä, että paikallisen ja kansallisen tason hallintoviranomaiset ottavat heidän näkemyksensä huomioon harvemmin.

	Vanhemmat/ huoltajat	Opettajat/ lehtorit	Lääkäri/ terveyden-hoidon työntekijä	Hallinto-viranomainen (kuntahallinto/ eduskunta)	Lasten-suojelu-laitoksen työntekijä	Asianajajat ja tuomarit, jotka tekevät elämääsi vaikuttavia päätöksiä	Media
Aina	29,5 %	14,5 %	33,8 %	3,3 %	9,4 %	4,5 %	3,6 %
Useimmiten	49,3 %	50,6 %	36,2 %	12,6 %	14,3 %	11,9 %	15,9 %
Joskus	14,2 %	23 %	13,6 %	13,8 %	6,3 %	8 %	19,5 %
Erittäin harvoin	3,8 %	7,1 %	5,4 %	13,8 %	5,8 %	7,1 %	9,5 %
Ei koskaan	1 %	1,3 %	0,6 %	7,1 %	2,8 %	4,7 %	6 %
En ole varma	1,3 %	2,4 %	5 %	9,8 %	6,3 %	7,1 %	13,2 %
En tiedä mikä/ kuka tämä on	0 %	0,3 %	1,4 %	15,3 %	17,5 %	16,9 %	9,4 %
Ei koske minua	0,9 %	0,9 %	4 %	24,3 %	37,6 %	39,8 %	23 %

Huom.! 90,1 % lapsista ja nuorista vastasi kysymykseen, ottaako media heidän näkemyksensä vakavasti.

Kuva 2.1.

Taulukko ei anna täysin oikeaa kuvaa lastensuojelulaitosten henkilöstön, asianajajien, tuomareiden, tiedotusvälineiden edustajien ja tiedotusvälineiden sekä paikallisen ja kansallisen tason hallintoviranomaisten asennoitumisesta, sillä melko suuri osa lapsista ilmoitti, etteivät he olleet joutuneet tekemisiin näiden ammattiryhmien kanssa.

Tähän kysymykseen vastanneiden lasten ja nuorten mukaan hieman yli 50 prosenttia lastensuojelulaitosten henkilökunnasta otti heidän näkemyksensä huomioon ”useimmiten” tai ”aina”. Asianajajilla ja tuomareilla sekä tiedotusvälineiden edustajilla ja hallintoviranomaisilla vastaava osuus oli alle 40 prosenttia. Vastaajien mukaan vain alle 30 prosenttia hallintoviranomaisista otti heidän näkemyksensä huomioon ”useimmiten” tai ”aina”.

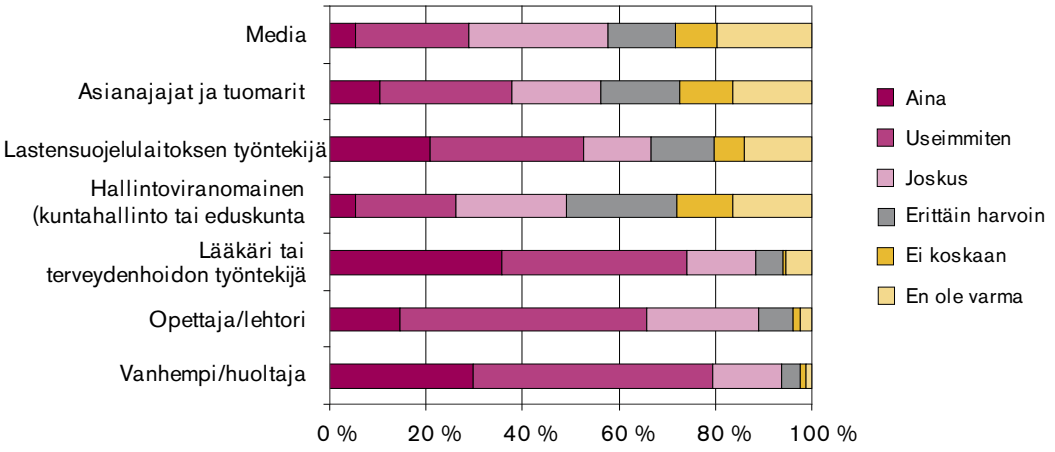

Kuva 2.2. Kuinka usein koet että mielipiteitäsi kuullaan ja otetaan vakavasti?

Vanhempien ja huoltajien suhtautuminen lasten ja nuorten näkemyksiin

Yli kaksi kolmasosaa (78,8 %) vastaajista ilmoitti, että vanhemmat ja huoltajat ottavat heidän näkemyksensä vakavasti ”aina” tai ”useimmiten” (kuva 2.1).

Opettajien ja lehtoreiden suhtautuminen lasten ja nuorten näkemyksiin

Yli puolet (65,1 %) vastaajista ilmoitti, että opettajat ja lehtorit ottavat heidän näkemyksensä vakavasti ”aina” tai ”useimmiten” (kuva 2.1). Lähes joka kymmenes (9 %) vastaajista oli sitä mieltä, että opettajat ja lehtorit ottavat heidän mielipiteensä vakavasti ”erittäin harvoin” tai ”ei koskaan”.

Lääkäreiden ja terveydenhoidon ammattilaisten suhtautuminen lapsiin ja nuoriin

Kysymykseen vastanneista lapsista ja nuorista 70 prosenttia ilmoitti, että lääkärit ja terveydenhoidon ammattilaiset ottavat heidän näkemyksensä vakavasti ”aina” tai ”useimmiten” (kuva 2.2). Vain pieni osa vastaajista oli sitä mieltä, että lääkärit ja terveydenhoidon ammattilaiset ottavat heidän näkemyksensä vakavasti ”erittäin harvoin” tai ”ei koskaan”. Myönteinen tulos voi selittyä sillä, että lapset yleensä luottavat kouluterveydenhoitajiin, joille antavat luottamuksellista tietoa. Kysymyksen perusteella ei selviä, ottavatko sairaaloiden hallintoneuvostot lasten ja nuorten näkemykset vakavasti ja otetaanko heidän näkemyksensä vakavasti pitkäaikaishoidossa tai sairaalahoidossa.

Suositus: Pitkäaikaishoidossa tai sairaalahoidossa olleille lapsille ja nuorille on esitettävä yksityiskohtaisempia kysymyksiä heidän oikeudestaan tulla kuulluksi ja vakavasti otetuksi terveydenhoitolaitoksissa.

Hallintoviranomaisten suhtautuminen lasten ja nuorten näkemyksiin (paikallinen ja kansallinen taso)

Alle 15 prosenttia lapsista ja nuorista oli sitä mieltä, että paikallisen ja kansallisen tason hallintoviranomaiset (kunnallishallinto ja eduskunta) ottavat heidän näkemyksensä huomioon ”aina” tai ”useimmiten” (kuva 2.1). Lähes neljäsosa (24,3 %) vastaajista ilmoitti, ettei asia koskenut heitä, ja 15,3 prosenttia vastaajista ei tiennyt, mitä paikallisen ja kansallisen tason viranomaiset tekevät. Alle 30 prosenttia kyselyyn vastanneista lapsista ja nuorista oli sitä mieltä, että paikallisen ja kansallisen tason hallintoviranomaiset ottavat heidän näkemyksensä huomioon ”aina” tai ”useimmiten” (kuva 2.2). Tämä oli kyselyssä arvioitujen ammattiryhmien pienin prosenttiosuus.

Suositus: Paikallisten ja kansallisen tason viranomaisten on tiedotettava lapsille ja nuorille työstään ja sen vaikutuksista ja otettava lapset ja nuoret mukaan heitä koskevaan päätöksentekoon.

Sijaishuollon työntekijöiden suhtautuminen lasten ja nuorten näkemyksiin

Tähän kysymykseen vastasi noin puolet kyselyyn osallistuneista lapsista ja nuorista. Heistä alle puolet oli sitä mieltä, että sijaishuollon työntekijät ottavat heidän näkemyksensä vakavasti ”aina” tai ”useimmiten” (kuva 2.2). Noin neljäsosa kysymykseen vastanneista lapsista ja nuorista ilmoitti, että lastensuojelulaitosten lapsi- ja nuorisotyöntekijät ottavat heidän näkemyksensä huomioon ”erittäin harvoin” tai ”ei koskaan”. Yli puolet (55,1 %) kyselyyn osallistuneista lapsista ja nuorista ilmoitti, että kysymys ei koskenut heitä tai että he eivät tienneet, mitä lastensuojelulaitosten lapsi- ja nuorisotyöntekijät tekivät. Tämä osoittaa, että näillä lapsilla ja nuorilla ei ollut kokemusta sijaishuollon laitoksista.

Kyselyn tuloksia täydennettiin kahdella haastattelulla. Niissä haastateltiin 19-vuotiasta tyttöä, joka oli elänyt sijaisperheessä 17 vuoden ajan, ja 17-vuotiasta tyttöä, joka oli asunut sijaishuoltolaitoksissa ja koulukodissa.

Tytöllä, joka oli viettänyt suurimman osan elämästään samassa sijaisperheessä, oli myönteisiä kokemuksia siitä, että sijaisvanhemmat ottivat hänen näkemyksensä huomioon häntä koskevissa päätöksissä. Tämä koski myös harrastusten ja opiskelupaikan valintaa. Hän sai myös lisää vastuuta varttuessaan. Nyt tämä nuori nainen on mukana kansallisen Pesäpuu-lastensuojelukeskuksen toiminnassa ja osallistuu lastensuojelun kehittämistyöhön. Hänen mukaansa Pesäpuu-keskuksessa todella kuunnellaan lasten ja nuorten näkemyksiä ja otetaan ne huomioon. Hän on myös erittäin tyytyväinen lapsiasiavaltuutetun toimintaan. Hänen mielestään lapsiasiavaltuutettu on puolustanut onnistuneesti lasten etuja.

Eri lastensuojelun laitoksissa tai sijaishuollossa koko elämänsä asunut 17-vuotias tyttö taas sanoi, että yhdessäkään hoitolaitoksessa ei ollut kysytty nuorten mielipidettä heidän elinympäristöään koskevissa asioissa. Hänellä oli kuitenkin sekä hyviä että huonoja kokemuksia kuulluksi tulemisesta eri hoitolaitoksissa. Joissakin laitoksissa aikuiset kuuntelivat hänen mielipiteitään ja joissakin eivät. Hän ei ollut koskaan kuullut nuorisovaltuustoista niissä hoitolaitoksissa, joissa hän oli asunut. Hänen mielestään oli erittäin hyvä ajatus perustaa toimielimiä, joiden avulla voidaan varmistaa, että laitoksissa asuvilla lapsilla ja nuorilla on oikeus osallistua niissä tapahtuvaan päätöksentekoon. Osiossa, joka käsittelee lasten ja nuorten osallisuuden toteutumista sijaishuollossa, perustellaan tarkemmin, miksi laitoksissa asuvien lasten ja nuorten näkemykset ja osallistumisoikeudet on otettava nykyistä paremmin huomioon.

Suosituksia:

- Nuorten osallistumisen rakenteiden (oppilaskunta, asiakasraati, ”nuorisovaltuusto”) perustamisesta suomalaisiin lastensuojelulaitoksiin on säädettävä laissa. Näin luodaan sijaishuollossa oleville lapsille ja nuorille virallinen vaikutuskanava, jonka avulla he saavat mielipiteensä kuuluviin elinympäristöään koskevissa asioissa.
- Sijaisvanhemmille ja muille lastenhuollon työntekijöille on järjestettävä koulutusta, jonka avulla varmistetaan, että lapset ja nuoret voivat osallistua itseään koskevaan päätöksentekoon ja että heidän näkemyksensä otetaan vakavasti.

Lasten ja nuorten elämään liittyviä päätöksiä tekevien asianajajien ja tuomareiden suhtautuminen

Yli puolet (56,7 %) kyselyyn vastanneista lapsista ja nuorista ilmoitti, ettei kysymys koskenut heitä eli he eivät olleet joutuneet tekemisiin tuomareiden tai asianajajien kanssa tai eivät tienneet, mitä tuomarit ja asianajajat tekivät. Alle 40 prosenttia lapsista ja nuorista oli sitä mieltä, että asianajajat ja tuomarit ottavat heidän näkemyksensä huomioon ”aina” tai ”useimmiten”, mutta neljäsosa vastaajista ilmoitti, että asianajajat ja tuomarit ottavat heidän näkemyksensä huomioon ”erittäin harvoin” tai ”ei koskaan” (kuvat 2.1 ja 2.2). Osuus on suuri, kun otetaan huomioon, että lapset ja nuoret joutuvat harvoin tekemisiin asianajajien ja tuomareiden kanssa. Asianajajien ja tuomareiden oletetaan myös olevan hyvin perillä lasten ja nuorten oikeuksista, kuten oikeudesta tulla kuulluksi ja vakavasti otetuksi.

Lapsen oikeuksien sopimuksen 12.2 artiklan toimeenpanoa on siis tehostettava. Kyseisen artiklan mukaan lapselle on annettava erityisesti mahdollisuus tulla kuulluksi häntä koskevissa oikeudellisissa ja hallinnollisissa toimissa. Euroopan neuvoston mi-

nisterikomitea hyväksyi 17.11.2010 lapsiystävällisen oikeuden suuntaviivat, joiden tarkoituksena on parantaa lasten oikeuden saantia ja kohtelua oikeudessa. Suuntaviivat koskevat lapsen asemaa ja näkemyksien kuulemista oikeustoimien ja oikeudenkäynnin ulkopuolisten menettelyjen kaikilla asteilla. Ne edistävät lapsen oikeutta tietoon, edustukseen ja osallisuuteen.

Suositus: Lasten oikeuksista ja heidän oikeuksistaan osallistua asianajajien ja tuomareiden kanssa asiointiin on järjestettävä nykyistä enemmän koulutusta.

Median ja tiedotusvälineiden edustajien suhtautuminen lasten ja nuorten näkemyksiin

Lähes kolmasosa (32,4 %) kyselyyn vastanneista lapsista ja nuorista oli sitä mieltä, ettei kysymys median ja tiedotusvälineiden edustajien suhtautumisesta lasten ja nuorten näkemyksiin koskenut heitä. Osa vastaajista ei tiennyt, mitä media tarkoittaa (kuva 2.1). Noin kolmasosa tähän kysymykseen vastanneista lapsista ja nuorista ilmoitti, että media ja tiedotusvälineiden edustajat ottavat heidän näkemyksensä vakavasti ”aina” tai ”useimmiten” (kuva 2.2). Hieman pienempi osa tähän kysymykseen vastanneista oli sitä mieltä, että media ja tiedotusvälineiden edustajat ottavat lasten ja nuorten näkemykset vakavasti ”erittäin harvoin” tai ”ei koskaan”. Melko suuri osa vastaajista ilmoitti, että media ja tiedotusvälineiden edustajat ottivat heidän näkemyksensä vakavasti ”joskus”.

Unicef teki syksyllä 2009 ja alkuvuodesta 2010 tutkimuksen lasten ja nuorten osallistumisesta Pohjoismaissa. Tutkimuksessa oli samankaltainen kyselyväittämä, joka kuului: “Media (televisio, radio, sanomalehdet ja Internet) tuo esille lasten ja nuorten mielipiteet ja näkökulmat ja kunnioittaa niitä”. Unicefin tutkimuksessa hieman yli kolmasosa (37,8 %) vastaajista ilmoitti, että he eivät olleet väittämän kanssa samaa tai eri mieltä. Vastaajilla ei siis ollut asiasta mielipidettä, koska heidän mielestään väittämä ei koskenut heitä. Noin 40 prosenttia vastaajista oli väittämästä täysin tai osittain samaa mieltä, ja noin viidesosa (21.4 %) vastaajista oli väittämästä osittain tai täysin eri mieltä.

Tulokset vaihtelevat jonkin verran tiedotusvälineen mukaan, mutta niiden lasten ja nuorten osuus, joiden mielestä media ottaa heidän näkemyksensä vakavasti, oli melko pieni muihin ammattiryhmiin verrattuna.

Suositus: On tehtävä nykyistä enemmän työtä sen varmistamiseksi, että media suhtautuu lapsiin ja nuoriin myönteisesti. Mediassa ja median kanssa työskenteleviä on myös koulutettava haastattelemaan lapsia ja nuoria, antamaan lapsista ja nuorista oikea kuva ja kunnioittamaan heidän näkemyksiään.

3. Tuntuuko lapsista, että heillä on vaikutusvaltaa eri ympäristöissä tehtäviin päätöksiin?

Kysyimme lapsilta ja nuorilta, kuinka paljon he voivat mielestään vaikuttaa päätöksiin, joita tehdään perheessä, koulussa tai kotikaupungissa tai joita tekevät hallintoviranomaiset (paikallisella tai kansallisella tasolla), lääkärit ja terveydenhoidon ammattilaiset, lastensuojelulaitokset, asianajajat ja tuomarit tai vapaa-ajan kerhot (kuten urheilu-, musiikki- ja taidekerhot).

	Perhe	Koulu	Asuin-alue	Hallinto (kunta tai edus-kunta)	Lääkäri tai terveyden-hoidon työn-tekijä	Lasten-suojelu-laitos	Asian-ajaja tai tuomari	Vapaa-ajan kerho
Paljon	40,6 %	10,5 %	5,1 %	3 %	22,7 %	8 %	4,4 %	18,2 %
Jonkin verran	47,3 %	45,9 %	17,6 %	11,8 %	40,9 %	16,1 %	12,4	41,5 %
Vähän	8 %	31,8 %	30,4 %	16,2 %	15,8 %	9,2 %	10,9 %	13,5
Ei ollenkaan	2 %	8,1 %	27,8 %	27 %	7,2 %	8,5 %	11,6 %	5 %
En ole varma	1 %	2,1 %	9,7 %	13,4 %	6,3 %	11,6 %	11,6	6,1 %
Tämä ei koske minua	1,1 %	1,6 %	9,4 %	28,7 %	7,1 %	46,6 %	49 %	15,8 %

Kuva 3.1.

Lasten ja nuorten mielestä heillä on eniten vaikutusvaltaa perheessä, koulussa ja vapaa-ajan kerhoissa tehtävissä päätöksissä sekä lääkärien ja terveydenhoitajien tekemissä päätöksissä (kuva 3.1). Unicefin tutkimus lasten ja nuorten osallistumisesta Pohjoismaissa (2009–2010) antoi samansuuntaisen tuloksen: lasten mielestä heillä on vaikutusvaltaa kotiin liittyvissä päätöksissä, mutta kouluun liittyvissä päätöksissä lasten vaikutusmahdollisuudet eivät ole Suomessa yhtä hyvät kuin muissa Pohjoismaissa. Unicefin vertailevaan tutkimukseen osallistui yli tuhat 12–16-vuotiasta suomalaista lasta ja nuorta[6]. Lääkäreiden ja terveydenhoidon ammattilaisten osalta vastaukset eivät välttämättä sisällä sairaalalääkäreitä ja muuta sairaalahenkilökuntaa eikä sairaaloiden hallintoneuvostoja.

Lasten ja nuorten mielestä heillä sen sijaan on ”vähän” tai ”ei ollenkaan” vaikutusvaltaa kotikaupungissa sekä paikallisen ja kansallisen tason hallinnossa tehtävissä päätöksissä. Melkein puolet sijaishuollossa olevista lapsista oli sitä mieltä, että heillä on vaikutusvaltaa hoitolaitoksessa tehtävissä päätöksissä. Asianajajien ja tuomareiden kanssa tekemisiin joutuneilla lapsilla on mielestään ”vähän” tai ”ei ollenkaan” vaikutusvaltaa päätöksissä. Lähes puolet lapsista ja nuorista kuitenkin ilmoitti, että lastensuojelulaitoksiin tai asianajajiin ja tuomareihin liittyneet kysymykset eivät koskeneet heitä.

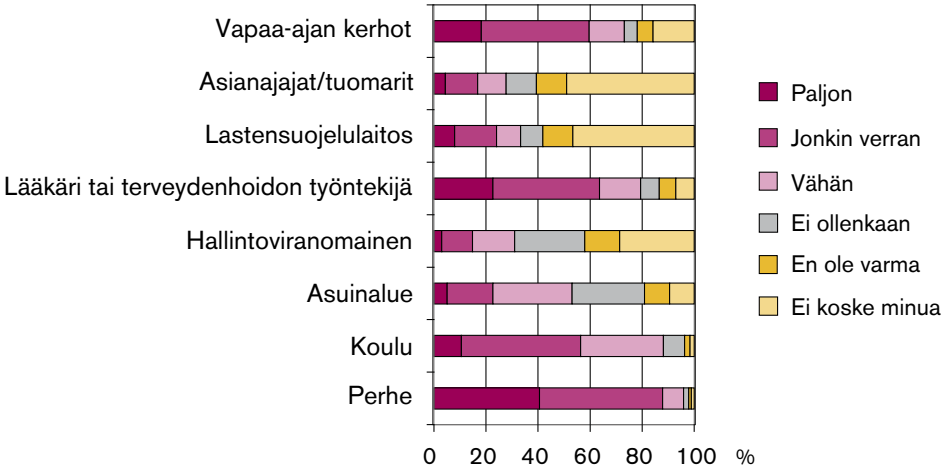

Kuva 3.2. Kuinka paljon sinulla on mielestäsi valtaa eri ympäristöissä tehtävissä päätöksissä?

Kuva 3.2 osoittaa, että vastauksen ”en ole varma” valinneiden lasten osuus oli suurempi paikallisen ja kansallisen tason viranomaisten, hoitolaitosten sekä asianajajien ja tuomareiden päätöksentekoa koskevissa kysymyksissä kuin muissa ryhmissä.

4. Mitkä toimielimet puolustavat ja edistävät lasten ja nuorten oikeutta tulla kuulluksi ja vakavasti otetuksi?

Kysyimme lapsilta ja nuorilta, mitkä toimielimet ja laitokset puolustavat ja edistävät heidän oikeuttaan tulla kuulluksi ja vakavasti otetuksi. Vastaajat arvioivat hallintoelimiä ja laitoksia asteikolla 0–5. Arvosana 0 tarkoitti, että hallintoelin tai laitos ei puolustanut tai edistänyt mitenkään lasten ja nuorten oikeutta tulla kuulluksi, ja arvosana 5 tarkoitti, että se teki erinomaista työtä.

6 Unicefin tutkimus lasten ja nuorten osallistumisoikeuksista Pohjoismaissa 2009–2010. Tutkimuksen teki Innolink Research. Siinä vertailtiin 12–16-vuotiaiden näkemyksiä lasten ja nuorten oikeuksista ja osallistumisoikeudesta Suomessa, Ruotsissa, Norjasssa, Tanskassa ja Islannissa.

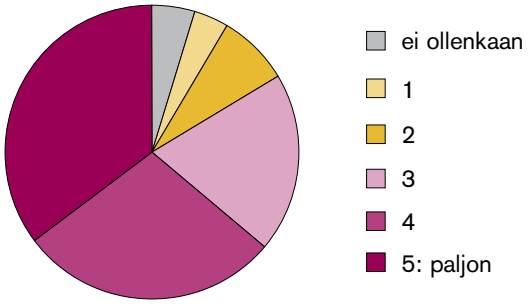

Kuva 4.1. Missä määrin *lapsiasiavaltuutettu* edistää lasten ja nuorten oikeutta tulla kuulluksi ja vakavasti otetuksi?

Kuva 4.1 osoittaa, että vastaajien mielestä lapsiasiavaltuutettu edistää merkittävästi tai erittäin merkittävästi lasten ja nuorten oikeutta tulla kuulluksi ja vakavasti otetuksi. Yli 50 prosenttia vastaajista antoi lapsiasiavaltuutetulle arvosanan 3, 4 tai 5. Lähes kolmasosa vastaajista ei kuitenkaan tiennyt, mitä lapsiasiavaltuutettu tekee. Lapsiasiavaltuutetun on varmistettava, että yhä useammalla lapsella on mahdollisuus tutustua valtuutettuun ja hänen työhönsä.

”Aikuiset eivät aina halua lasten tietävän, että on olemassa lapsiasiavaltuutettu.” (Nuoren lausunto 5.11.2010 pidetyssä kuulemistilaisuudessa)

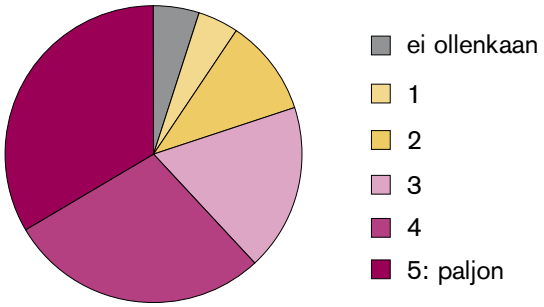

Kuva 4.2. Missä määrin *Suomen Lasten Parlamentti* edistää lasten ja nuorten oikeutta tulla kuulluksi ja vakavasti otetuksi?

Kuva 4.2 osoittaa, että vastaajien mielestä Suomen Lasten Parlamentti edistää merkittävästi tai erittäin merkittävästi lasten ja nuorten oikeutta tulla kuulluksi ja vakavasti otetuksi. Lähes 50 prosenttia vastaajista antoi Suomen Lasten Parlamentille arvosanan 3, 4 tai 5. Yli neljäsosa vastaajista ei kuitenkaan tiennyt, mitä Suomen Lasten Parlamentti tekee. Tämä saattaa selittyä sillä, että parlamentti on tarkoitettu 7–13-vuotiaille lapsille. Yli 13-vuotiaille nuorille on muita osallistumiskanavia. On kuitenkin tärkeää tehdä parlamentin työtä tunnetuksi kaikkien suomalaislasten keskuudessa, sillä parlamentissa on edustajia lähes 200 kunnasta. Suomessa on 342 kuntaa.

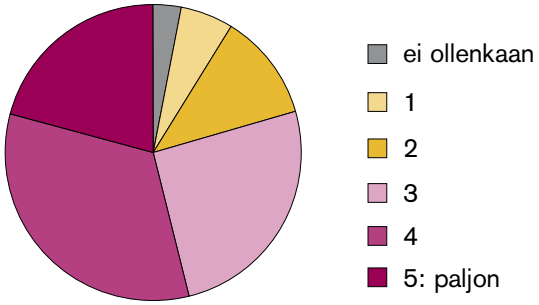

Kuva 4.3. Missä määrin *kunnalliset nuorisovaltuustot* edistävät lasten ja nuorten oikeutta tulla kuulluksi ja vakavasti otetuksi?

Kuva 4.3 osoittaa, että yli puolet vastaajista oli sitä mieltä, että kunnalliset nuorisovaltuustot edistävät merkittävästi tai erittäin merkittävästi lasten ja nuorten oikeutta tulla kuulluksi ja vakavasti otetuksi (arvosana 3, 4 tai 5). Noin 14 prosenttia vastaajista oli sitä mieltä, että nuorisovaltuustot eivät edistä merkittävästi lasten ja nuorten oikeutta tulla kuulluksi, ja suunnilleen yhtä suuri osa vastaajista ei tiennyt, mitä nuorisovaltuustot tekevät.

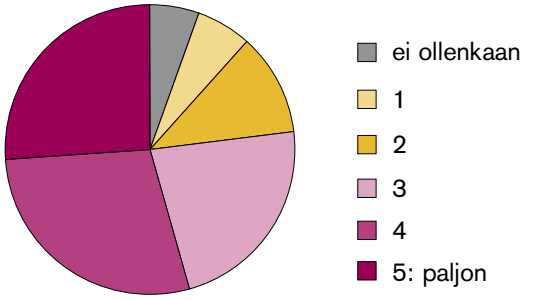

Kuva 4.4. Missä määrin *paikalliset lasten parlamentit* edistävät lasten ja nuorten oikeutta tulla kuulluksi ja vakavasti otetuksi?

Kuten kuva 4.4 osoittaa, 44 prosenttia vastaajista oli sitä mieltä, että paikalliset lasten parlamentit edistävät merkittävästi tai erittäin merkittävästi lasten ja nuorten oikeutta tulla kuulluksi ja vakavasti otetuksi (arvosana 3, 4 tai 5). Lähes kolmasosa vastaajista ei tiennyt, mitä lasten parlamentit tekevät, eli lasten parlamenttien on tehtävä työtään tunnetuksi kotikunnissaan. On myös otettava huomioon, että kaikissa kunnissa ei ole lasten parlamenttia. Suomessa on tällä hetkellä yli 20 paikallista lasten parlamenttia.

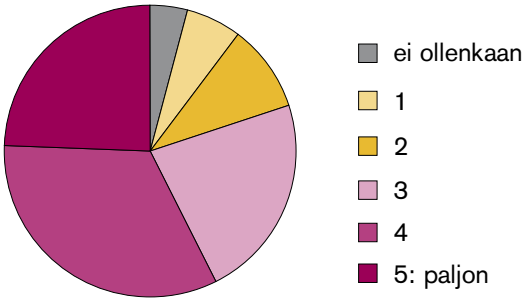

Kuva 4.5. Missä määrin *oppilaskunnat* edistävät lasten ja nuorten oikeutta tulla kuulluksi ja vakavasti otetuksi?

Kuten kuva 4.5 osoittaa, valtaosa (70 %) lapsista uskoo, että oppilaskunnat edistävät merkittävästi tai erittäin merkittävästi lasten ja nuorten oikeutta tulla kuulluksi ja vakavasti otetuksi (arvosana 3, 4 tai 5). Lapset ovat tietoisia oppilaskuntien toiminnasta, ja vain 17 prosenttia vastaajista oli sitä mieltä, että oppilaskunnat edistävät lasten oikeuksia vain vähän tai ei ollenkaan.

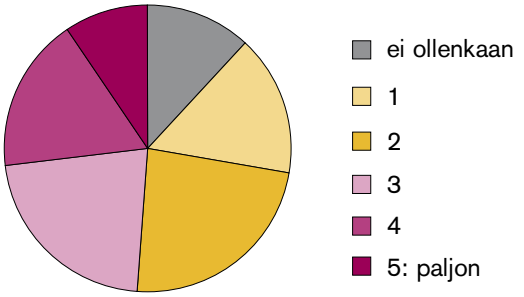

Kuva 4.6. Missä määrin *Suomen eduskunta* edistää lasten ja nuorten oikeutta tulla kuulluksi ja vakavasti otetuksi?

Kuva 4.6 osoittaa, että vastaajien mielestä Suomen eduskunta edistää jossain määrin lasten ja nuorten oikeutta tulla kuulluksi ja vakavasti otetuksi. Kolmasosa vastaajista antoi eduskunnalle arvosanan 2 tai 3. Noin 20 prosenttia vastaajista oli sitä mieltä, että eduskunta edistää lasten ja nuorten kuulluksi tulemisen oikeutta vain vähän tai ei ollenkaan. Noin 20 prosenttia ilmoitti, että eduskunta edistää merkittävästi tai erittäin merkittävästi lasten ja nuorten oikeutta tulla kuulluksi ja vakavasti otetuksi.

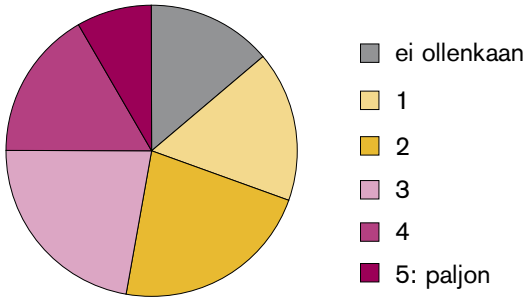

Kuva 4.7. Missä määrin *suomalaiset kansanedustajat* edistävät lasten ja nuorten oikeutta tulla kuulluksi ja vakavasti otetuksi?

Kuten kuva 4.7 osoittaa, vastaajien mielestä suomalaiset kansanedustajat edistävät jossain määrin lasten ja nuorten oikeutta tulla kuulluksi ja vakavasti otetuksi. Kolmasosa vastaajista antoi kansanedustajille arvosanan 2 tai 3. Lähes neljäsosa vastaajista oli sitä mieltä, että kansanedustajat kuuntelevat lasten ja nuorten mielipiteitä ja ottavat ne vakavasti erittäin harvoin tai ei koskaan.

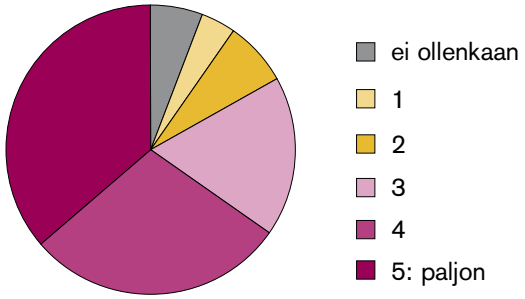

Kuva 4.8. Missä määrin *auttavat puhelimet* edistävät lasten ja nuorten oikeutta tulla kuulluksi ja vakavasti otetuksi?

Mannerheimin Lastensuojeluliitolla on maksuton lapsille ja nuorille tarkoitettu puhelin- ja verkkopalvelu. Ensi- ja turvakotien liitolla on lapsille ja nuorille tarkoitettu verkkopalvelu, joka keskittyy lasten ja nuorten asemaan perheessä. Väestöliitolla on Poikien Puhelin.

Kuten kuva 4.8 osoittaa, suurin osa (yli 60 %) lapsista uskoo, että auttavat puhelimet edistävät merkittävästi tai erittäin merkittävästi lasten ja nuorten oikeutta tulla kuulluksi ja vakavasti otetuksi (arvosana 3, 4 tai 5). Yli neljäsosa vastaajista antoi auttaville puhelimille asteikon korkeimman arvosanan (5). Valtaosa suomalaisista lapsista ja nuorista näyttää tuntevan auttavien puhelimien palvelut. Lapset ja nuoret täyttivät kyselylomakkeet itsenäisesti ilman valvontaa, eikä heiltä kysytty, miksi auttavat puhe-

limet edistävät heidän mielestään niin merkittävästi lasten ja nuorten oikeutta tulla kuulluksi ja vakavasti otetuksi. Voidaan olettaa, että lapsia kuunnellaan ja neuvotaan asiantuntevasti, kun he soittavat syystä tai toisesta auttavaan puhelimeen. Vastauksista ei kuitenkaan selviä, osallistuvatko lapset ja nuoret auttavien puhelimien kehittämiseen ja suunnitteluun[7].

Loppuhuomautuksia

Kun verrataan eri toimielimiä ja organisaatioita, voidaan päätellä, että auttavat puhelimet ja oppilaskunnat edistävät merkittävimmin lasten ja nuorten oikeutta tulla kuulluksi ja vakavasti otetuksi.

Noin puolet vastaajista oli sitä mieltä, että lapsiasiavaltuutettu, Suomen Lasten Parlamentti, kunnalliset nuorisovaltuustot ja paikalliset lasten parlamentit edistävät merkittävästi lasten ja nuorten oikeutta tulla kuulluksi ja vakavasti otetuksi. Noin kolmasosa lapsista ei kuitenkaan tiedä, mitä nämä viranomaiset tai toimielimet tekevät, eli ne voisivat tehdä toimintaansa tunnetummaksi lasten ja nuorten keskuudessa.

Vastaajien mukaan Suomen poliittiset toimielimet, eduskunta ja kansanedustajat eivät edistä merkittävästi lasten ja nuorten oikeutta tulla kuulluksi ja vakavasti otetuksi, vaikka ne ajavat jossain määrin lasten ja nuorten etuja. On mielenkiintoista, että lasten ja nuorten mielestä eduskunta edistää paremmin heidän oikeuttaan tulla kuulluksi ja vakavasti otetuksi kuin yksittäiset kansanedustajat.

5. Ovatko lapset ja nuoret tietoisia oikeudestaan tulla kuulluksi ja vakavasti otetuksi?

YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 42 artiklan mukaan ”sopimusvaltiot sitoutuvat saattamaan yleissopimuksen periaatteet ja määräykset yleisesti niin aikuisten kuin lastenkin tietoon tarkoituksenmukaisesti ja aktiivisesti”. Lapsille on kerrottava, että heillä on oikeus ilmaista vapaasti näkemyksensä ja tulla kuulluksi kaikissa itseään koskevissa asioissa, kuten Lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artiklassa todetaan.

Selvittääksemme, missä määrin tämä oikeus toteutuu, kysyimme lapsilta: ”Onko kukaan seuraavista ihmisistä kertonut sinulle, että sinulla on oikeus tulla kuulluksi ja vakavasti otetuksi?”

Suurin osa (86 %) lapsista ilmoitti, että heille oli kerrottu oikeudestaan tulla kuulluksi. Merkittävä osa (14 %) vastaajista kuitenkin ilmoitti, että kukaan ei ollut kertonut heille tästä oikeudesta.

Kuva 5 osoittaa, että lapset olivat yleisimmin kuulleet oikeudestaan tulla kuulluksi ja vakavasti otetuksi vanhemmiltaan tai huoltajiltaan ja opettajilta tai lehtoreilta sekä muilta lapsilta ja nuorilta. Merkittävä osa (18,9 %) vastaajista ilmoitti, että yksikään aikuinen ei ollut kertonut heille tästä oikeudesta.

Seuraavassa on tietoa Unicefin tutkimuksesta, joka käsitteli lasten ja nuorten osallistumista Pohjoismaissa 2009–2010. Tulokset täydentävät Euroopan neuvoston tutkimuksen tuloksia.

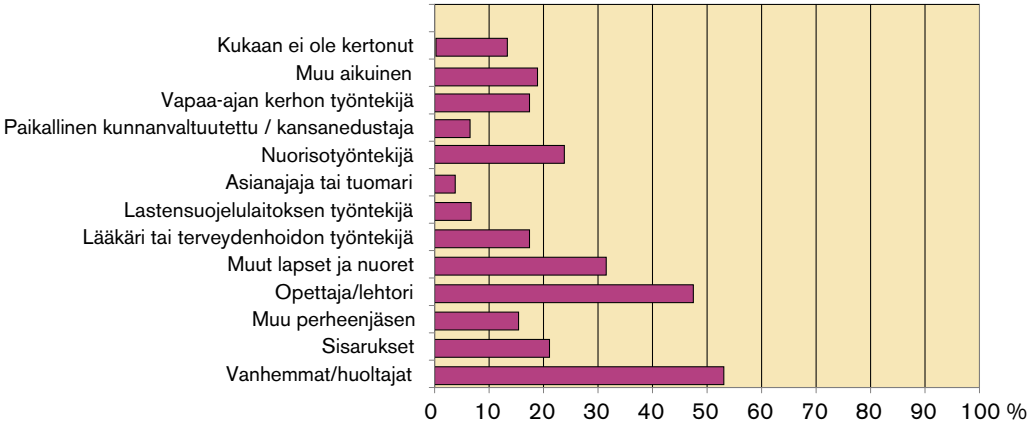

Kuva 5. Onko kukaan seuraavista ihmisistä kertonut sinulle, että sinulla on oikeus tulla kuulluksi ja vakavasti otetuksi?

7 Child Helpline International on julkaissut oppaan lasten osallistumiskäytännöstä auttavissa puhelimissa. Oppaassa kerrotaan, kuinka lapset osallistuvat ja voivat osallistua eri toimintoihin auttavien puhelinpalvelujen eri tasoilla ja eri vaiheissa.

Unicefin tutkimus lasten ja nuorten osallistumisesta Pohjoismaissa 2009–2010

Unicefin pohjoismaisessa tutkimuksessa 12–16-vuotiaille lapsille ja nuorille esitettiin osallisuuteen liittyviä kysymyksiä, joilla on merkitystä myös suomalaisten lasten ja nuorten osallisuuden tarkasteluprosessin kannalta.

Suomalaisilta vastaajilta kysyttiin: ”Mitkä ovat mielestäsi kolme tärkeintä asiaa, joissa lasten ja nuorten pitäisi tulla kuulluksi ja pystyä käyttämään valtaa?” Näitä olivat kouluun liittyvät asiat (31 %), vapaa-aika ja harrastukset (21 %) sekä kotiin ja perheeseen liittyvät asiat (20 %).

Suomalaisten lasten osallistuminen osallistavaan toimintaan

Lapsilta ja nuorilta kysyttiin, ovatko he mukana osallistavassa toiminnassa koulussa tai paikallisissa nuorisovaltuustoissa ja muissa nuorten toimielimissä. Noin viidesosa (21 %) vastaajista kertoi kuuluvansa koulunsa oppilaskuntaan tai osallistuvansa muuhun kouluun liittyvään toimintaan, kuten tukioppilastoimintaan, kiusaamisen ehkäisyohjelmaan tai sovittelutoimintaan (20,8 %). Vain 7 % vastaajista osallistui paikallisen tai alueellisen nuorisovaltuuston tai järjestöjen nuorisovaltuustojen tai nuorten toimielimien toimintaan. Vielä pienempi osa (5,7 %) vastaajista oli mukana poliittisen puoleen toiminnassa (jäsenenä tai muuten). Vastausten perusteella lasten ja nuorten osallistuminen suurimpaan osaan edellä mainituista toiminnoista on Suomessa vähäisempää kuin muissa Pohjoismaissa.

Osallistumiskanavien ja -menetelmien merkitys

Lapsia ja nuoria pyydettiin arvioimaan eri osallistumiskanavien ja -menetelmien merkitystä. Osallistuminen määriteltiin toiminnaksi, jonka tavoitteena on halutun muutoksen aikaansaaminen. Usein perimmäisenä tavoitteena on vaikuttaa viranomaisiin ja/tai päätöksentekijöihin.

Vastaajien mielestä tärkeimmät osallistumiskanavat olivat blogit ja verkkoyhteisöt (kuten YouTube ja Facebook), koulun oppilaskunta, tapaamiset ja kokoukset kansallisten ja kansainvälisten lasten ja nuorten edustajien kanssa sekä partio ja muut nuorisokerhot. Sekä Suomen että muiden Pohjoismaiden lasten ja nuorten mielestä tärkeimmät osallistumiskanavat ovat blogit ja verkkoyhteisöt.

Lasten ja nuorten mielestä parhaat vaikutuskanavat olivat blogit ja verkkoyhteisöt, partio ja muut nuorisokerhot sekä koulun oppilaskunta.

Kuiluanalyysin perusteella menetelmien arvioituun merkitykseen nähden tehottomimmat osallistumiskanavat olivat tapaamiset ja kokoontumiset kansallisten ja kansainvälisten lasten ja nuorten valtuutettujen kanssa sekä koulun oppilaskunta. Lähes kaikkien osallistumiskanavien ja -menetelmien katsottiin kuitenkin toimivan odotuksiin nähden hyvin.

Fokusryhmien tapaamisen tulokset

Allianssi-talossa Helsingissä pidettiin lauantaina 18.9.2010 keskustelutilaisuus, johon osallistui 18 iältään 10–21-vuotiasta lasta ja nuorta (yhdeksän tyttöä ja yhdeksän poikaa). Lapset ja nuoret puhuivat siitä, mikä merkitys osallistumisella on heidän päivittäisessä elämässään.

Kokoontumista (ks. Liite III) varten laadittiin ohjeet ja ohjelma, joka perustui ”kokemusten kaleidoskooppi” -menetelmään ja ”maailmankahvila”-tekniikkaan. Esittäytymisessä käytettiin apuna osallistujalta toiselle siirtyvää palloa. Lapset kertoivat, millaisista harrastuksista ja muista toiminnoista he pitivät. Esittäytymisten jälkeen keskustelun ohjaaja Rauna Nerelli esitteli ja perusteli tapaamisen tavoitteet ja menetelmät.

Lapset ja nuoret jaettiin neljään fokusryhmään, joista jokaisessa keskusteltiin eri tehtävistä ”kokemusten kaleidoskooppi” -menetelmän avulla. Ensimmäinen tehtävä oli kirjoittaa luettelo toiminnoista, joihin lapset osallistuivat. Toinen tehtävä oli alleviivata ne toiminnot, joissa lapsen tai nuoren mielipide otetaan huomioon ennen kuin tehdään heidän elämäänsä vaikuttavia päätöksiä. Tehtävänä oli myös merkitä korostusvärillä toiminnot, joissa lapsen tai nuoren mielipidettä ei oteta huomioon. Kolmas tehtävä oli keskustella siitä, miksi lasten ja nuorten mielipidettä ei oteta huomioon. Neljäs tehtävä oli keskustella, kuinka tilannetta voitaisiin parantaa ja mitä lapset ja nuoret voisivat itse tehdä tilanteen parantamiseksi. Viimeinen tehtävä oli keskustella siitä, miltä lapsesta ja nuoresta tuntuu, kun häntä ei kuunnella.

Lapsille ja nuorille annettiin tunnukseksi kirjain A, B, C tai D. Kun tehtävä oli suoritettu, osallistujat vaihtoivat pöytää: osallistujat A, B ja C siirtyivät toiseen pöytään keskustelemaan aiemman ryhmän keskustelusta siitä tehdyn yhteenvedon perusteella. Osallistuja D toimi sihteerinä ja jäi samaan pöytään kirjaamaan siihen tulleen uuden ryhmän keskustelun. Sihteeri teki keskusteluista yhteenvedot täysistuntoa varten.

Keskusteluissa esille tulleista asioista tehtiin TULKINNALLINEN ANALYYSI. Se perustui pääasiassa ”kokemusten kaleidoskooppi” -menetelmään (jota on käytetty seuraavassa kaaviossa analyysin havainnollistamiseen). Kaleidoskoopin viisi osatekijää perustuvat lapsille ja nuorille annettuihin keskustelunaiheisiin (toiminnot, suhteet, arvot, minäkuva, motivaatiot), joita on käytetty tässä otsikoina. Kaavio kuvaa kokemusten kaleidoskooppi -menetelmään perustuvaa analyysia.

Käytetty menetelmä (kokemusten kaleidoskooppi)

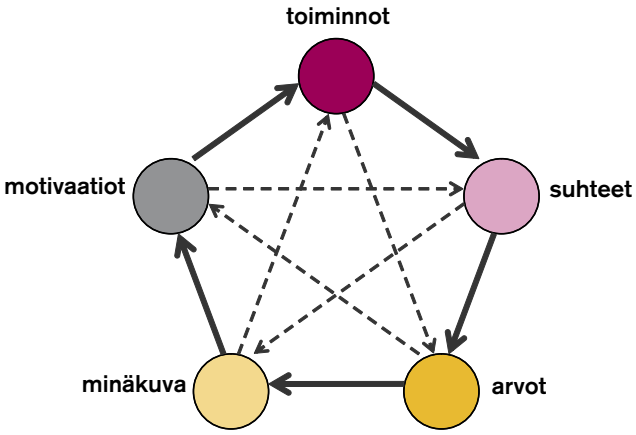

Toiminnot

Toiminnot, joihin lapset ja nuoret ottavat osaa

Ensimmäinen tehtävä oli kirjoittaa luettelo toiminnoista, joihin lapset osallistuvat koulussa eri vuodenaikoina, mukaan lukien harrastukset ja muut mielenkiinnon kohteet. Luettelo sisälsi myös muut toiminnot ja työt, joihin lapset ja nuoret osallistuivat. Lapset mainitsivat ja kirjoittivat paperin vasemmalle puolelle paljon erilaisia toimintoja:

- koulu: koulunkäynti, läksyt, opiskelu
- koti: puutarha- ja pihatyöt, koiran ulkoiluttaminen, kotona oleilu, lepääminen, rentoutuminen, television katselu
- ystävät ja sukulaiset: ystävien tapaaminen, ajan viettäminen perheen kanssa, ajan viettäminen isoäidin luona, sukulaisten luona kyläily
- syöminen, ruoka
- harrastukset: lukeminen, kirjastokäynnit, piirtäminen, ruoanlaitto, siivoaminen
- liikunta ja urheilu: hölkkä, uinti, ratsastus, ajaminen, laskettelu, partio, kuntosalilla käynti, kilpatanssi
- musiikki: musiikin säveltäminen, laulujen kirjoittaminen
- matkailu: matkustelu, turismi, kesämökkeily, ulkomaanmatkat, junamatkat
- ajan viettäminen ja asioiden pohdiskelu omassa rauhassa
- tietokonepelit, Internet, harrastukset
- osallistavat toiminnot: nuorisovaltuusto, järjestöt, kokoukset, päätösvallan käyttö, nuorisotilat, oppilaskunta, osallistuminen, tiedon jakaminen, kaupungintalo, nuorisotoimisto, kunnallisiin asioihin vaikuttaminen, Suomen Lasten Parlamentin kautta vaikuttaminen
- ulkona käyminen: juhliminen, musiikki, ostoksilla käyminen, kahvilat, yökerhot

”Kokemusten kaleidoskooppi” -menetelmä auttoi nuoria miettimään toimintoja monipuolisesti. Ilman tätä menetelmää keskustelu olisi voinut rajoittua nopeasti niin sanottuihin osallistaviin toimintoihin. Muiden toimintojen unohtaminen olisi estänyt keskustelijoita huomaamasta seuraavassa vaiheessa (suhteet), että osallisuuden ja läheisyyden välillä on suora ja merkittävä yhteys.

Suhteet:

Ihmiset, joiden kanssa lapset ovat tekemisissä eri toiminnoissa

Toinen tehtävä oli kirjoittaa luettelo ihmisistä, joiden kanssa lapset ja nuoret ovat tekemisissä eri toiminnoissa.

Ihmiset, jotka eivät ota lasten ja nuorten mielipiteitä huomioon, on alleviivattu. Ihmiset, jotka ottavat joskus huomioon lasten ja nuorten näkemykset, on kursivoitu. Ihmisryhmät, joita ei ole alleviivattu eikä kursivoitu, ottavat huomioon lasten ja nuorten mielipiteet.

- harrastukset ja mielenkiinnon kohteet: vanhemmat, ohjaajat/valmentajat, muut ei-ammattilaiset, ystävät, henkilökunta
- koulu: opettajat, koulukaverit, minä itse, kouluterveydenhoitaja, muu kouluhenkilökunta
- koti: vanhemmat, sisarukset, perhe, naapurit, sukulaiset
- kesämökki: perhe, sukulaiset, naapurit, ystävät, poikaystävä
- nuorisotyö: kunnallinen nuorisotyöntekijä

- kunnallisiin asioihin vaikuttaminen: kunnanjohtaja ja päätöksentekijät, vaaleilla valitut toimihenkilöt, virkamiehet
- kaupat/ostokset: myyjät, ystävät
- koulutuspalvelukeskukset: virkailijat
- Internet: muut verkon käyttäjät, ystävät
- ajaminen: ystävät
- Kokoukset/osallistuminen ja vaikuttaminen: nuorisovaltuuston jäsenet
- juhliminen: ystävät, tuntemattomat, henkilökunta
- opintotoimisto: virkailijat/henkilökunta
- nuorisotilat: nuorisotyö
- nuorisokerhot: nuorisotyöntekijät, ystävät, muut nuoret
- ruoanlaitto: perhe
- matkailu: perhe, ystävät
- työ: esimiehet, työkaverit

Analyysi paljastaa, että ihmisistä, joiden kanssa lapset ja nuoret ovat tekemisissä, sekä henkilökunta että muut lasten ja nuorten kanssa työskentelevät ammattilaiset (opettajat, ohjaajat, valmentajat, nuorisotyöntekijät, virkamiehet, päättäjät, vaaleilla valitut toimihenkilöt ja tuntemattomat) eivät kuuntele lasten ja nuorten mielipiteitä ja ota niitä huomioon. Osa keskustelijoista oli kuitenkin sitä mieltä, että opettajat, ohjaajat ja valmentajat ottavat toisinaan lasten ja nuorten mielipiteet huomioon.

Voidaan päätellä, että ihmiset, jotka eivät kuuntele lapsia ja nuoria, ovat useimmiten aikuisia, joilla ei ole henkilökohtaista suhdetta kyseisiin lapsiin ja nuoriin. Lapset ja nuoret ovat tekemisissä näiden aikuisten kanssa kunnallisissa ja paikallisissa nuorisovaltuustoissa ja kansallisen tason osallistavassa toiminnassa sekä nuorisotyössä. On hämmästyttävää, että keskustelijat mainitsivat nuorisotyöntekijät esimerkkinä aikuisista, jotka eivät kuuntele lasten ja nuorten näkemyksiä, sillä voisi olettaa, että nuorisotyöntekijät on koulutettu kuuntelemaan lapsia ja nuoria.

Fokusryhmien keskustelut antoivat ristiriitaisen kuvan opettajista sekä urheiluseurojen ja muiden harrastuskerhojen ohjaajista ja valmentajista. Osa keskustelijoista sanoi, että nämä aikuiset eivät kuuntele lasten ja nuorten näkemyksiä. Osa taas oli sitä mieltä, että nämä aikuiset ottavat toisinaan huomioon lasten ja nuorten näkemykset.

Sukulaiset, perheenjäsenet ja naapurit sekä ystävät ja muut nuoret olivat ihmisiä, jotka kuuntelevat lasten ja nuorten näkemyksiä. Voidaan siis sanoa, että ikätoverit ja läheiset aikuiset kuuntelevat lasten ja nuorten mielipiteitä. Fokusryhmiin osallistuneiden lasten ja nuorten mukaan myös koulujen terveydenhoitajat ja muu henkilökunta kuuntelevat heidän näkemyksiään.

Osallisuuden ja läheisyyden välinen suora yhteys osoittaa, että sukulaiset, perheenjäsenet, naapurit, ystävät ja muut nuoret yleensä kuuntelevat lasten ja nuorten mielipiteitä. Tämä koskee pääasiassa järjestäytymätöntä tai puolijärjestynyttä toimintaa. Tämä tulos selvisi, koska kokemusten kaleidoskooppi -menetelmässä eritellään toiminnot ja suhteet. Jos fokusryhmät olisivat keskittyneet vain osallistaviin toimintoihin, merkittävä ja yllättävä havainto olisi jäänyt tekemättä: ihmiset, joiden pitäisi ammattinsa puolesta kuunnella lasten ja nuorten näkemyksiä, tekevät niin harvemmin kuin lasten ja nuorten läheiset. Seuraava osio käsittelee tämän eron taustalla olevia arvoja ja syitä.

Arvot

Lapset ja nuoret pohtivat, miksi aikuiset eivät kuuntele heidän näkemyksiään

Seuraava tehtävä oli miettiä syitä siihen, miksi varsinkaan aikuiset eivät kuuntele lasten ja nuorten näkemyksiä. Keskustelijat luettelivat useita syitä: ”aikuisilla on voimakas tarve päättää kaikesta itse”; aikuisilla ei ole aikaa tai tahtoa kuunnella lapsia ja nuoria; ”aikuiset eivät välttämättä tajua, että heidän pitäisi kuunnella”; ”nuorethan eivät tietenkään tiedä mistään mitään”; ymmärryksen puute; aikuisten itsekkyys; vanhemmilla ihmisillä on erilaiset näkemykset; haluttomuus muuttaa vakiintuneita käytäntöjä; johtajat tietävät parhaiten; ”no, he eivät kuuntele minua, jos olen eri mieltä”. Syyt voidaan jakaa kolmeen ryhmään:

- Aikuisilla ei ole aikaa, voimavaroja tai riittäviä vuorovaikutustaitoja tai he yksinkertaisesti haluavat päättää itse. Aikuiset eivät usein ole

perillä siitä, miten lapset ja nuoret käyttäytyvät ja ilmaisevat itseään.

- Lapsiin ja nuoriin sekä heidän tietojensa tasoon liittyvät ennakkokäsitykset aiheuttavat sen, että aikuiset eivät arvosta lasten ja nuorten näkemyksiä. Aikuiset eivät useinkaan pidä lapsia ja nuoria tasavertaisina keskustelukumppaneina, koska aikuiset tietävät mielestään paremmin, mitä lapset ja nuoret tarvitsevat. Ikäeron takia aikuisilla on erilaiset näkemykset ja mielenkiinnon kohteet. "Lasten asiat eivät kiinnosta kunnallisia päättäjiä."
- Epäilys siitä, että lasten ja nuorten oikeuksien korostaminen heikentää aikuisen auktoriteettia.
- Aikuiset eivät halua muuttaa vakiintuneita käytäntöjä, rakenteita ja asenteita. Lisäksi valmentajat tietävät mielestään paremmin, mitä lapset ja nuoret tarvitsevat. Aikuiset välttelevät vastuuta lasten ja nuorten huomioimisesta; aikuiset ovat itsekkäitä, heillä on "valtavat egot" ja he vähättelevät lasten ja nuorten näkemyksiä.

Nämä kolme selittävää tekijää voidaan yhdistää yleisempään piirteeseen: lasten ja nuorten näkemysten sivuuttaminen on todennäköisesti yhteydessä arvoihin ja syihin, jotka liittyvät ammatilliseen asemaan ja ammatillisiin odotuksiin.

Tästä seuraa kiinnostava oletus: hierarkia on selittävä tekijä, joka estää ammattilaisia ottamasta paremmin huomioon lasten ja nuorten näkemyksiä. Ammattilaisiin kohdistuu ristiriitaisia vaatimuksia: heidän on todistettava auktoriteettinsa ja asiantuntijuutensa omalla alallaan, mutta samalla heitä pyydetään kuuntelemaan lasten ja nuorten näkemyksiä eli olettamaan, että lapsilla ja nuorilla on paremmat tiedot kuin asiantuntijoilla.

Aikuiset ratkaisevat tämän ristiriidan lasten ja nuorten tappioksi: he eivät kuuntele lapsia ja nuoria kovinkaan paljon, koska he pelkäävät, että lasten ja nuorten näkemysten kuunteleminen tulkittaisiin ammattipiireissä epäpätevyydeksi.

Tätä ongelmaa ei ole aikuisilla, joilla ei ole ammatillista suhdetta lapsiin ja nuoriin: he voivat kuunnella lasten ja nuorten näkemyksiä pelkäämättä (ammatillisen) arvonsa tai asemansa menetystä.

”Kokemusten kaleidoskooppi” -menetelmä erittelee toiminnot, suhteet ja arvot. Siksi se paljastaa seuraavan selittävän tekijän: ammatillisen aseman korostaminen asiantuntijuutta edellyttävän työelämän kilpailutilanteessa sulkee pois lasten ja nuorten näkemysten kuuntelemisen.

Vastaava ongelma on pienempi tai sitä ei ole lainkaan läheisissä suhteissa, koska lasten ja nuorten osallisuuden tukeminen perustuu läheiseen ja henkilökohtaiseen suhteeseen (läheisyys).

Tämä analyysi voidaan esittää ”kokemusten kaleidoskooppi” -menetelmän ja seuraavien olettamusten avulla:

Ammattilaiset:

Ammatilliset toiminnot korostavat osallistuvia suhteita lapsiin, ja molemmat osatekijät (toiminnot ja suhteet) vahvistavat ammatillisen aseman arvoa (joka puolestaan vahvistaa ammatillista minäkuvaa ja motivaatiota säilyttää ammatilliset toiminnot ennallaan).

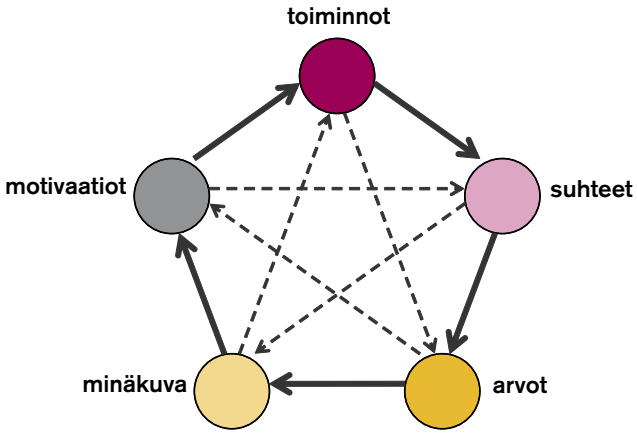

Muut aikuiset:

Ei-ammatilliset toiminnot korostavat osallistuvia suhteita lapsiin, ja molemmat osatekijät (toiminnot ja suhteet) vahvistavat läheisyyden tai läheisten suhteiden arvoa (joka puolestaan vahvistaa käsitystä itsestä läheisenä ystävänä tai sukulaisena sekä motivaatiota edistää osallistavia toimintoja).

Lopputuloksena on dikotomia: osallistuminen on sekä uhka ammatilliselle asemalle että läheisyyden saavuttamisen keino (nämä ovat kaksi eri arvoa).

Tämän perusteella on mahdollista määrittää erot julkisissa ja yksityisissä toiminnoissa.

Kuinka voidaan varmistaa, että lasten ja nuorten näkemyksiä kuunnellaan?

Lapsilta ja nuorilta kysyttiin seuraavaksi, kuinka tilannetta voitaisiin parantaa ja mitä he voisivat itse tehdä asialle. Heitä pyydettiin myös kertomaan, mikä olisi heidän mielestään ihanteellinen tapa kuunnella lapsia ja nuoria.

Lapset ja nuoret ehdottivat kahdenlaisia ratkaisuja: Keskustelijoiden mielestä osallistumisrakenteita on muutettava ja nuorisolakia selkeytettävä lasten ja nuorten kuulemisen osalta ja aikuisten on muutettava asenteitaan. Lisäksi nuorten on oltava nykyistä itsekriittisempiä ja aktiivisempia sekä muutettava tyyliään, keskusteltava enemmän ikätovereiden kanssa, pidettävä yllä motivaatiota ja oltava sinnikkäämpiä. Ratkaisut perustuvat kahdenlaiseen osaamiseen: sosiaalisten mahdollisuuksien hyödyntämiseen ja henkilökohtaisiin taitoihin.

Lapset hahmottelivat ihannetilanteen, jossa lasten ja nuorten näkemyksiä kuunnellaan: aikuisten ja päättäjien on tultava lasten ja nuorten tasolle, osoitettava keskinäistä kunnioitusta ja kuunneltava aidosti, mitä lapsilla ja nuorilla on sanottavanaan.

”Ihannetilanteessa mielipidettäni kysyttäisiin ja se otettaisiin huomioon.”

”Ihannetilanteessa aikuinen kuuntelisi ja sanoisi, että tuo oli hyvä idea.”

Minäkuva

Miltä lapsista ja nuorista tuntuu, kun heitä ei kuunnella?

Viimeisessä tehtävässä lapsia ja nuoria pyydettiin kertomaan, miltä heistä tuntuu, kun heidän näkemyksiään ja mielipiteitään ei kuunnella. Lapset kuvailivat monenlaisia tunteita: turhautuneisuus, ärtymys, suuttumus, kapinahenki, pettymys, tunne arvostuksen puutteesta, vieraantuneisuus, ”minä en ole tärkeä”, ”olen huonompi kuin muut”, ”mielipiteeni ei ole tärkeä” ja ”en pysty tähän”.

On erittäin tärkeää, että kielteiset käsitykset itsestä otetaan huomioon. Edellä mainitun hypoteesin/oletuksen perusteella nämä käsitykset voidaan myös asettaa laajempaan yhteyteen, kun otetaan huomioon yleinen suhtautuminen julkiseen päätöksentekoon.

Tutkimuksessa käytetyn metodologian ansiosta toiminnot ja suhteet eivät rajautuneet liian nopeasti järjestettyihin toimintoihin (etenkin kouluun ja kunnallisiin toimintoihin). Näin voitiin ottaa huomioon enemmän makrotason vaikutteita, joita ovat esimerkiksi edellä mainitut asemaan ja läheisyyteen liittyvät kysymykset.

”Kokemusten kaleidoskooppi” -menetelmän rekursiivisen/itseensä palautuvan luonteen ansiosta ammatillisten toimielinten toiminnan eetos paljastui muutoksen avaintekijäksi. Päätöksenteossa voisi korostaa hypoteesia/oletusta, että lapset ja nuoret osallistuisivat nykyistä enemmän julkisen sektorin toimintoihin, jos ammatillinen asema perustuisi tietyn alan asiantuntemuksen lisäksi myös kykyyn kuunnella kaikkia osapuolia, myös lapsia ja nuoria.

Toisin sanoen julkisen ja yksityisen piirin arvojen erilaisuus näyttää olevan suurin selittävä tekijä. Ihmisille on ehkä opetettu, että hyvät vanhemmat kuuntelevat lapsiaan. Kuuntelemisen taitoa ei kuitenkaan vielä pidetä ammattitaitona, koska sitä ei vaadita työelämässä, jossa arvoilla ja niitä vastaavalla minäkuvalla on selvä yhteys asiantuntijuuteen ja kilpailuun.

Motivaatiot

Lasten ja nuorten fokusryhmän keskustelujen tulokset

Kun tehtävät oli suoritettu, lapset ja nuoret keskustelivat niiden tuloksista fokusryhmissä. Keskustelu painottui kouluun ja harrastuksiin, mutta myös kunnallisiin asioihin osallistuminen sai aikaan keskustelua.

Lapset ja nuoret kertoivat sekä hyviä että huonoja esimerkkejä kouluasioihin osallistumisesta. Fokusryhmien mukaan opettajat eivät useinkaan halua aidosti kehittää oppilaskuntia. Keskustelijat toivoivat, että

opettajien asennoituminen muuttuisi. Keskustelijat myös huomauttivat, että opettajilla ei aina ole riittävästi tietoa oppilaskunnista ja niiden toiminnasta. Oppilaskuntajärjestelmä toimii hyvin korkea-asteen oppilaitoksissa, mutta toisen asteen koulutuksessa oppilaskuntien toiminta riippuu opettajista, jotka usein yrittävät rajoittaa pikemminkin kuin rohkaista oppilaskuntatoimintaa. Tilanne on usein sama kunnissa. Ongelmana on, että oppilaskuntiin liittyvät asiat on sysätty opettajille. Perusasteen koulutuksessa kaikilla koululuokilla ei ole oppilasneuvostoa, mikä rajoittaa oppilaiden osallistumista koulun asioihin.

Voidaan sanoa, että oppilaiden mielipidettä kysytään toisinaan koulussa ja toisinaan taas ei. Keskustelijat olivat yksimielisiä siitä, että lasten ja nuorten mielipidettä pitäisi kysyä nykyistä useammin, esimerkiksi silloin, kun kouluun hankintaan uusia laitteita tai oppimateriaaleja tai kun koulun pihaa suunnitellaan. Lasten ja nuorten pitäisi voida osallistua nykyistä enemmän varsinaiseen päätöksentekoon.

Keskustelijat huomauttivat myös, että lapsilla ja nuorilla on melko vähän mahdollisuuksia tavata eri-ikäisiä lapsia ja nuoria. Teemapäivien ja yhteisten toimintapäivien määrää pitäisi lisätä, jotta eri-ikäiset oppilaat voisivat tutustua toisiinsa, oppia toisiltaan ja auttaa toisiaan tulemaan kuulluksi. Tapaamismahdollisuuksia pidettiin myös merkittävänä tapana lisätä keskinäistä kunnioitusta ja monimuotoisuuden hyväksymistä.

Keskustelijat toivoivat myös asennemuutosta lapsilta ja nuorilta itseltään. Sekä nuorten kesken että nuorten aikuisten välillä tarvitaan nykyistä luontevampaa vuorovaikutusta.

Tässäkin yhteydessä tarvitaan kahdenlaista osaamista: sosiaalisten mahdollisuuksien hyödyntämistä ja henkilökohtaisia taitoja. Näitä osatekijöitä pidetään niin sanottuina muunnostekijöinä: sosiaalisten ja yksilöllisten tekijöiden avulla yksilön osallistumisoikeus (Lapsen oikeuksien sopimuksen takaamat osallistumisoikeudet) voidaan muuntaa todelliseksi osallistumisen vapaudeksi[8].

Fokusryhmien jäsenten mukaan kunnallinen osallistuminen on vaikeaa, koska aloite tulee harvoin lapsilta ja nuorilta itseltään ja heidät otetaan mukaan prosessiin liian myöhäisessä vaiheessa. Lapsille ja nuorille annetaan helposti vain nimellistä valtaa, ja byrokratiaa on liikaa. Päättäjien pitäisi ottaa lapset ja nuoret nykyistä paremmin huomioon. Kunnan päättäjien pitäisi kysyä lasten ja nuorten mielipidettä uusista investoinneista ja etenkin nuorisotoimintaan liittyvistä hankkeista, koska tämä kannustaa lapsia ja nuoria osallistumaan heitä koskeviin asioihin. Kuntien pitäisi pikemminkin rohkaista kuin rajoittaa osallistumista. Nykyiset rakenteet eivät tue tai edistä lasten ja nuorten suoraa kuulemista. Fokusryhmien lapset ja nuoret eivät ilmeisesti pidä paikallisia nuorisovaltuustoja toimivana osallistumistapana.

Fokusryhmien jäsenten mielestä harrastustoimintojen opettajat ja ohjaajat eivät aina kuuntele lasten ja nuorten näkemyksiä. Esimerkiksi harrastusryhmien uusia jäseniä syrjitään helposti kokemuksen puutteen vuoksi. Jos ryhmä on liian suuri, lasten ja nuorten mielipidettä unohdetaan helposti kysyä. Lasten ja nuorten näkemyksiä pitäisi kysyä nykyistä tehokkaammin.

Terveyteen liittyvistä asioista on mahdollista saada tietoa, mutta sitä on yleensä erikseen kysyttävä.

Suosituksia aikuisille lasten ja nuorten kuulemisen varmistamiseksi

Fokusryhmien jäsenet antoivat aikuisille ehdotuksia ja neuvoja, joiden avulla voidaan varmistaa, että lapset ja nuoret voivat aidosti osallistua päätöksentekoon ja että heidän näkemyksensä otetaan vakavasti. Ehdotukset ja neuvot heijastavat tarvetta muuttaa tärkeinä pidettyjä arvoja. Lapset ja nuoret antoivat seuraavanlaisia ehdotuksia ja neuvoja: eri-ikäisten lasten ja nuorten kuulemiselle on varattava riittävästi aikaa ja heidän näkemyksensä on otettava vakavasti; on käytettävä lapsiystävällistä kieltä; lupaukset on pidettävä; lapsia ja nuoria on kuultava asiantuntijoina; lapsia ja nuoria on kannustettava osallistumaan jo päätöksentekoprosessin alussa; lapsille ja nuorille on annettava palautetta. Ammattilaisia pitäisi kannustaa kehittämään taitoja, jotka liittyvät lasten ja nuorten tässä yhteydessä mainitsemiin arvoihin.

9 Sen, Amartya 1999: Development as Freedom. Oxford University Press, 1999.

Lainsäädäntöön liittyvissä asioissa keskustelijat neuvoivat aikuisia varmistamaan, että lapset ja nuoret saavat tietoa nuorisolaista. Lisäksi nuorisolakia pitäisi uudistaa ja selkeyttää lapsia ja nuoria koskevia kysymyksiä sekä määrittää nykyistä tarkemmin, mitä lasten ja nuorten osallistuminen tarkoittaa. Keskustelijat suosittelivat nuorisovaltuustojen tehtävien ja tavoitteiden säätämistä laissa sekä lasten ja nuorten osallistumista koskevan koulutuksen järjestämistä heidän kanssaan työskenteleville aikuisille.

”Aikuisten pitäisi opetella kuuntelemaan nuoria omasta aloitteestaan.”

Kuulemistilaisuuden arviointi

Fokusryhmiin osallistuneet lapset ja nuoret arvioivat kuulemistilaisuutta palautejanan avulla. Janan toisessa päässä oli arvo 100 % (”kyllä”) ja toisessa päässä 0 % (”ei”).

Kun lapsilta ja nuorilta kysyttiin, osallistuivatko he mielellään kuulemistilaisuuteen, vastausten vaihteluväli oli 60–90 %.

Osallistujilta kysyttiin myös, olivatko he oppineet kuulemistilaisuudessa jotakin uutta. Nuorimmat olivat oppineet eniten: heidän vastauksensa vaihtelivat välillä 80–100 %. Vanhempien osallistujien arviot sen sijaan sijoittuivat janan keskivaiheille vaihteluvälillä 40–60 %. Nuorimmat lapset oppivat uusia sanoja, ja vanhemmat osallistujat oppivat toisten kokemuksista.

Kuulemistilaisuuteen oli kutsuttu 10–21-vuotiaita lapsia ja nuoria. Osallistujilta kysyttiin, oliko ikähaarukka liian suuri. Suurin osa keskustelijoista piti ikähaarukkaa hyvänä: ”oli kiva kuulla nuorempien osallistujien mielipiteitä”; ”eri ikäryhmillä on erilaiset mielenkiinnon kohteet”.

Suurin osa lapsista oli sitä mieltä, että tilaisuus kesti hieman liian kauan. He olisivat kaivanneet vaihtelua puhumisen ja kirjoittamisen lisäksi, mutta kysymykset olivat heidän mielestään relevantteja/olennaisia ja tilaisuudessa käytetyt menetelmät lapsiystävällisiä: ”Ei tarvinnut puhua virallisesti tai nolostella ja haeskella oikeita sanoja.” Keskustelijat olisivat kaivanneet taukoa, jonka aikana olisi päässyt käymään ulkona raittiissa ilmassa.

Kaikkien osallistujien mielestä kuulemistilaisuus oli mukava. ”Sain uusia ja kiinnostavia tuttavia. Lisäksi sain ilmaista mielipiteeni ja kuunnella muiden näkemyksiä.”

Kolme neljäsosaa keskustelijoista tunsi, että heidän mielipiteillään oli ollut merkitystä. Palautejanalla heidän arvionsa olivat välillä 80–90 %. Neljäsosa vastaajista antoi tilaisuudelle tältä osin arvosanan 50 %: ”Toivottavasti näistä asioista keskustellaan myös näiden seinien ulkopuolella.”

Fokusryhmän tapaamisen tuloksiin perustuvia suosituksia:

- Lasten ja nuorten parissa työskenteleviä aikuisia, mukaan lukien nuorisotyöntekijät ja opettajat, sekä kunnallisen ja kansallisen tason päättäjiä on koulutettava kuuntelemaan lasten ja nuorten näkemyksiä ja ottamaan ne vakavasti.
- Lapsille ja nuorille on järjestettävä osallistumiseen sekä lasten ja nuorten oikeuksiin liittyvää koulutusta.
- Lasten ja nuorten osallistumiselle on varattava riittävästi aikaa.
- Lasten ja nuorten näkemykset on otettava vakavasti: lupaukset on pidettävä, lapsia ja nuoria on kohdeltava kunnioittavasti, lapsia ja nuoria on arvostettava itseään koskevien asioiden asiantuntijoina ja heille on annettava palautetta.
- Lapset ja nuoret on otettava mukaan kunnalliseen ja muuhun päätöksentekoon liittyvän kuulemisprosessin alussa eikä vasta päätöksenteon loppuvaiheessa.
- Kaikkiin kouluihin, myös ala-asteille, on perustettava oppilaskunta. Oppilaiden ja opiskelijoiden mielipidettä on kysyttävä nykyistä useammin esimerkiksi laitehankintoihin ja oppimateriaaleihin liittyvissä kysymyksissä.
- Eri-ikäisillä lapsilla on oltava mahdollisuus tavata toisiaan ja oppia toisiltaan. Tämä voidaan varmistaa esimerkiksi järjestämällä yhteisiä toimintapäiviä.

Lainsäädännölliset toimet:

- Nuorisolakia on muokattava ja ilmaistava selkeämmin, mitkä kysymykset koskevat lapsia ja nuoria. On myös määritettävä nykyistä tarkemmin, mitä lasten ja nuorten osallistuminen tarkoittaa.
- Kunnallisten nuorisovaltuustojen tehtävistä ja tavoitteista on säädettävä laissa. Näin varmistetaan, että nuorisovaltuustot voivat osallistua nuorten elämää ja elinympäristöä koskevaan päätöksentekoon.

Kunnalliset tapaustutkimukset: Pietarsaari ja Tampere

Lasten ja nuorten osallistumiseen perehtynyt riippumaton tutkija teki kaksi kunnallista tapaustutkimusta. Ne tehtiin Pietarsaaressa ja Tampereella. Koska aikaa oli rajoitetusti, kummassakin kaupungissa haasteltiin yhtä ihmistä. Yleensä tapaustutkimuksissa haastatellaan vähintään kolmea ihmistä, joista yksi on nuori tai lapsi. Näin saadaan edustavampi tulos. Tampereella ja Pietarsaaressa tehtyjen tapaustutkimusten perusteella voidaan kuitenkin tehdä alustavia johtopäätöksiä lasten ja nuorten osallisuudesta Suomen kunnissa. Liite IV sisältää tapaustutkimusten ohjeet ja tutkimusten herättämät kysymykset.

Tapaustutkimuksia arvioitiin seuraavin perustein: Mitä lasten ja nuorten osallistumisen rakenteita kaupungeissa on käytössä? Mitä niiden avulla on saatu aikaan? Onko kaikilla lapsilla ja nuorilla tasavertaiset osallistumismahdollisuudet? Järjestetäänkö kaupungissa lasten osallistumiseen liittyvää koulutusta? Tuetaanko yhdistysten sekä lasten ja nuorten kansalaisjärjestöjen osallistavaa toimintaa? Onko lapsilla ja nuorilla mahdollisuus osallistua koulutukseen kouluissa, ja saavatko he kunnallista vaikuttamista koskevaa koulutusta? Miten lapset voivat osallistua leikkiä, vapaa-ajan toimintoja, urheilua ja kulttuuritoimintaa koskevaan kunnalliseen päätöksentekoon?

”Jos kunta tekee lasten ja nuorten kuulemisen vaikeaksi, miksi he jäisivät asumaan kyseiseen kuntaan?”

Fokusryhmän jäsenen kommentti

Tapaustutkimus Pietarsaaressa

Pietarsaari (ruotsiksi Jakobstad) on kaksikielinen kaupunki Pohjanmaan rannikolla. Kaupungissa on 19 690 asukasta[9], joista 38,8 prosenttia puhuu äidinkielenään suomea ja 56,4 prosenttia ruotsia.[10] Pietarsaaressa on noin 7 000 alle 29-vuotiasta asukasta.

Tapaustutkimuksessa haastateltiin kaupungin nuorisoasiainsihteeriä[11]. Hänelle esitettiin kysymyksiä, jotka liittyivät lasten ja nuorten mahdollisuuksiin osallistua koulujen ja kaupungin päätöksentekoon.

Paikallinen nuorisovaltuusto

Kunnallinen nuorisovaltuusto on merkittävin lasten ja nuorten osallistumistapa Pietarsaaressa. Se on myös ainoa kanava, jonka kautta lapset voivat vaikuttaa kunnallisiin asioihin. Nuorisovaltuuston 13–19-vuotiaat jäsenet valitaan kahdeksi vuodeksi kerrallaan. Ehdokkaita haetaan sanomalehdissä ja koulujen

9 30.6.2010

10 Englanninkielisessä alkutekstissä virhe.

11 Nuorisoasiansihteerin antamat tiedot on kursivoitu.

ilmoitustauluilla julkaistavien ilmoitusten avulla, ”jotta kaikki kyseiseen ikäryhmään kuuluvat nuoret saisivat jotakin kautta tiedon siitä, että he voivat asettua ehdolle”. Nuorisoasiansihteerin mukaan tämä takaa kaikille tasavertaiset osallistumisen mahdollisuudet. Nuorisovaltuustossa on 14 jäsentä, ja valitsematta jääneistä ehdokkaista tulee varajäseniä.

Tasavertaiset mahdollisuudet kaikille lapsille ja nuorille

Kokemukset lapsi- ja nuorisovaltuustojen ehdokkaiden valinnasta ovat osoittaneet, että sanomalehdissä ja koulujen ilmoitustauluilla julkaistut ilmoitukset eivät takaa kaikille tasavertaisia osallistumisen mahdollisuuksia. Tällaiset ilmoitukset eivät tavoita muita heikommassa asemassa olevia lapsia, vaan heitä on lähestyttävä henkilökohtaisesti. Kuntien on varmistettava erikoisjärjestelyjen avulla, että erityisryhmiin (vammaiset) ja vähemmistöihin kuuluvat lapset sekä maahanmuuttajalapset voivat asettua ehdolle nuorisovaltuustoihin.

Pietarsaaressa ei ole virallisia osallistumismekanismeja alle 13-vuotiaille lapsille, ja tämä antaa aihetta huoleen.

Lasten ja nuorten osallistumiseen liittyvä koulutus

Lasten ja nuorten kanssa tai heidän hyväkseen työskenteleville ammattilaisille (kuten sosiaalityöntekijöille, yhteisötyöntekijöille, terveydenhoidon työntekijöille ja muille kunnallisille virkamiehille) ei järjestetä Pietarsaaressa lasten ja nuorten osallistumiseen liittyvää koulutusta. Nuorisovaltuuston jäsenille ei anneta osallistumiseen liittyvää koulutusta. Näissä asioissa on Pietarsaaressa parannettavaa.

Pietarsaaren nuorisovaltuuston työn tuloksia

Pietarsaaren nuorisovaltuuston jäsenet on vuodesta 2006 alkaen valittu kahdeksi vuodeksi kerrallaan. Nuorisovaltuuston jäsenet tekevät erittäin harvoin omatoimisesti aloitteita, mutta he vastaavat kaupunginhallinnosta tuleviin kuulemispyyntöihin. Nuorisovaltuuston toiminta keskittyy lapsiystävällisten tapahtumien järjestämiseen. Nuorisovaltuuston jäseniä on esimerkiksi mukana suunnittelemassa vuoden 2011 Runeberg-viikon tapahtumia. He osallistuvat suunnitteluun ohjelmatyöryhmän pyynnöstä ja käyvät keskusteluja lapsille ja nuorille suunnatun ohjelman (kuten taikuriesityksen ja rockkonsertin) järjestämisestä.

Nuorisovaltuuston merkittävimpiä saavutuksia on esitys, jonka perusteella hyväksyttiin nuorisovaltuuston jäsenten läsnäolo-oikeus kaupungin lautakuntien kokouksissa. Nuorisovaltuustolla on edustaja seuraavien lautakuntien kokouksissa: tekninen lautakunta, rakennus- ja ympäristölautakunta, sivistyslautakunta sekä sivistyslautakunnan kulttuurijaosto ja liikuntajaosto. Nuorisovaltuuston edustajan on oltava vähintään 15-vuotias. Tämä menettelysääntöihin kuuluva ikäraja johtuu käsiteltävien asioiden luottamuksellisuudesta.

Hyvä esimerkki nuorten toiminnasta sivistyslautakunnassa on palautteen antaminen Pietarsaaren ruotsinkielisessä lukiossa tehdyn kouluterveyskyselyn tuloksista. Nuorisovaltuuston edustajat kertoivat, millaisena he kokivat kyseisen lukion tilanteen.

Nuorisovaltuuston kokouksissa pidetään pöytäkirjaa, ja nuoret arvioivat valtuuston toimintaa.

Nuorisovaltuuston toiminta näyttää keskittyvän pikemminkin kunnallisiin tapahtumajärjestelyihin kuin varsinaiseen päätöksentekoon. Näyttää myös siltä, että jos nuorisovaltuusto osallistuu päätöksentekoon esimerkiksi kunnallisessa koulutuspolitiikassa, tämä tapahtuu aivan päätöksenteon loppuvaiheessa. Lasten ja nuorten mielipidettä kysytään yleensä vasta sitten, kun kaikki on käytännössä jo päätetty. Kun Pietarsaaressa esimerkiksi päätettiin uuden lukion pohjapiirroksista, lasten ja nuorten mielipidettä kysyttiin vain joistakin pienistä yksityiskohdista suunnittelun loppuvaiheessa. Kun rullalautailualue piti uudistaa terveystarkastajan vaatimuksesta, lasten ja nuorten näkemyksiä kysyttiin vasta sitten, kun suunnitelma oli jo valmis. He saivat kuulla suunnitelman perustelut ja sanoa mielipiteensä. Suunnitelman toteuttamista on lykätty taloudellisen taantuman vuoksi.

Kaksikielisyys

Kaksikielisyys on Pietarsaaren erityispiirre: kaupungissa on merkittävä ruotsinkielinen vähemmistö ja ruotsinkielisiä kouluja. Kaksikielisyyden ansiosta lapset ja nuoret voivat osallistua nuorisovaltuuston ja lautakuntien toimintaan omalla äidinkielellään. Pie-

tarsaaren asukkaista 3,7 prosenttia puhuu kuitenkin äidinkielenään muuta kieltä kuin suomea tai ruotsia, eikä tämän ryhmän osallistumismahdollisuuksia ole otettu huomioon. Tapaustutkimuksessa ei selvinnyt, onko tämä asukasryhmä/vähemmistöryhmä edustettuna nuorisovaltuustossa. Huolena on, että suomea tai ruotsia vieraana kielenä puhuvien lasten ja nuorten tasavertaisia osallistumisoikeuksia ei ole otettu asianmukaisesti huomioon.

Lasten ja nuorten osallistumista kansalaisjärjestöjen toimintaan ei tueta

Nuorisovaltuusto tekee vain vähän yhteistyötä kansalaisjärjestöjen (kuten poliittisten nuorisojärjestöjen, partion ja hengellisten nuorisojärjestöjen) kanssa. Näillä järjestöillä ei ole Pietarsaaressa osallistumiskanavia. Kaupunginhallinto ei tue millään tavoin lasten ja nuorten osallistumista kansalaisjärjestöjen toimintaan.

Osallistuminen koulutuksessa

Lapset ja nuoret osallistuvat Pietarsaaressa oppilaskuntien toimintaan. Oppilaskuntia on kuitenkin vain toisen asteen ja korkea-asteen oppilaitoksissa mutta ei perusasteen kouluissa. Oppilaskuntien toimintaan osallistuvien lasten ja nuorten mukaan niillä on vain vähän todellista vaikutusvaltaa koulua koskevissa päätöksissä. Oppilaskunnat ovat kuitenkin aktiivisia. Pietarsaaren suomenkielisen yläasteen oppilaat esimerkiksi järjestivät tukilakon, kun heidän opettajansa vastustivat palkattomia vapaita.

Lapset ja nuoret voivat vaikuttaa paikalliseen koulutuspolitiikkaan sivistyslautakunnassa, jossa nuorisovaltuustolla on edustus. Tapaustutkimuksessa mainittiin esimerkkinä, että kaupunginhallinto kysyi suomenkielisen lukion oppilasneuvoston mielipidettä koulutussuunnitelmista. Tässä yhteydessä ei kuitenkaan ollut saatavilla tietoa siitä, oliko nuorten näkemykset otettu huomioon. Paikalliseen koulutuspolitiikkaan liittyvissä asioissa lasten ja nuorten mielipidettä ilmeisesti kysytään vasta päätöksenteon loppuvaiheessa.

Kolmena viime vuotena kaupunki on järjestänyt kunnallisen keskustelupäivän nuorille ja päätöksentekijöille. Tilaisuudessa nuoret voivat esittää päätöksentekijöille ideoita ja pyyntöjä. Kaupunki järjestää tapahtuman yhteistyössä oppilaskuntien kanssa. Tilaisuuksissa on keskusteltu merkittävistä kysymyksistä, kuten suomenkielisen ja ruotsinkielisen lukion yhdistämisestä. Nuoret puoltavat yhdistämistä, mutta kaupungin mukaan lukioita ei voi yhdistää tilanpuutteen vuoksi. Tilaisuuksissa on keskusteltu myös muista asioista, kuten rullalautailualueesta ja alaikäisten nuorten alkoholinkäytöstä koulujen parkkipaikoilla. Rullalautailualuetta koskeneessa keskustelussa oli mukana nuorisokeskuksen ja paikallisten kauppojen edustajia. Nuoret ovat saaneet nuorisovaltuuston kokouksissa tietoa suunnitelmien edistymisestä, mutta he eivät ole saaneet palautetta omasta osallistumisestaan.

Koulukerhoja perustettaessa kysyttiin lasten ja nuorten mielipidettä, kun kaupunki myönsi kerhotoiminnalle rahoitusta yhdeksi tai kahdeksi vuodeksi. Kerhotoiminnan järjestelyt riippuvat kuitenkin erittäin paljon opettajien kiinnostuksesta. Kaupungin sosiaalityöntekijän mielestä kerhoja pitäisi olla joka koulussa.

Leikki, vapaa-ajan toiminnot, urheilu ja kulttuuriharrasteet

Kaupunki ei ole pyytänyt lapsia ja nuoria osallistumaan urheiluharrastusten ja vapaa-ajan toimintojen suunnitteluun. Liikuntatoimen ja nuorisotyön välillä on ollut hyvin vähän yhteistyötä, mutta tilanne voi muuttua, koska näistä asioista vastaavat virkamiehet ovat saman lautakunnan jäseniä.

Tapaustutkimus Tampereella

Taustatietoa Tampereen kaupungista

Tampere sijaitsee eteläisessä Suomessa, koilliseen Helsingistä.

Kaupungissa on 211 649 asukasta[12], joista noin 70 000 on 5–29-vuotiaita. Kouluikäisten (7–15-vuotiaat) asukkaiden määrä on 16 554 (31.12.2009).

12 30.6.2010

Vuonna 2009 kaupungin asukkaista 94,6 prosenttia puhui äidinkielenään suomea ja 0,5 prosenttia ruotsia. Tamperelaisista 4,9 prosenttia puhuu äidinkielenään muuta kieltä kuin suomea tai ruotsia. Kaupungissa asuu 7 200 ulkomaan kansalaista.

Vuonna 2009 Tampereella oli 614 asunnotonta, joista 112 oli alle 25-vuotiaita nuoria (129 vuonna 2008).

Tampereella on 317 kunnallista terveyskeskusta ja neljä kaupunginsairaalaa-yksikköä. Lisäksi Tampereella on kuusi perhetukikeskusta, ja sijaishoidossa on 350 alle 18-vuotiasta lasta ja nuorta. Lapsille ja nuorille järjestetään sijaishoitoa, joka vastaa heidän ja heidän perheidensä tarpeita. Sijaishoito voidaan järjestää sijaisperheessä, kunnallisessa hoitolaitoksessa tai perhetukikeskuksessa. Sijaishoito voidaan myös ostaa palveluna sijaishuoltokodilta tai lastenkodilta.

Tampereella on laaja valikoima lasten ja nuorten palveluja, kuten Suomen toistaiseksi ainoa kunnallinen lapsiasiamies, sekä erilaisia kulttuurihankkeita, 21 nuorisotilaa ja monipuolisia vapaa-ajan toimintoja.

Tapaustutkimuksessa haastateltiin Tampereen lapsiasiamiestä[13]. Hänelle esitettiin kysymyksiä, jotka liittyivät lasten ja nuorten mahdollisuuksiin osallistua koulujen ja kaupungin päätöksentekoon.

Paikallinen lasten parlamentti ja nuorisofoorumi

Tampereella on kaksi eri-ikäisille lapsille ja nuorille tarkoitettua paikallisen päätöksenteon osallistumismekanismia: Tampereen Lasten Parlamentti 7–12-vuotiaille lapsille ja Tampereen Nuorisofoorumi yläasteen oppilaille ja toisen asteen oppilaitosten opiskelijoille.

Lasten parlamentti kokoontuu kahdesti vuodessa, ja jokainen tamperelainen koulu voi lähettää parlamenttiin kaksi edustajaa. Kaikilla lapsilla on siis mahdollisuus osallistua parlamentin toimintaan koulunsa tai koulunsa oppilaskunnan välityksellä. Lasten parlamentti valitsee hallituksen keväisin pidettävässä suurkokouksessa/yleiskokouksessa, ja kuka tahansa voi asettua ehdokkaaksi.

Nuorisofoorumilla on samanlainen perusrakenne kuin lasten parlamentilla. Toiminnan kohderyhmiä ovat 7-9-luokkien ja lukioiden oppilaat. Nuorisofoorumi pitää kaksi yleiskokousta vuodessa. Hallitus valitaan kevätkokouksessa. Yleiskokouksiin kutsutaan koulujen sekä lukioiden ja muiden toisen asteen oppilaitosten edustajia. Kaikki yläasteet ja lukiot voivat lähettää edustajia yleiskokouksiin. Näin varmistetaan, että kaikilla on mahdollisuus osallistua.

Kaksi kertaa vuodessa nuorisofoorumi järjestää Oktaformin eli oppilaskuntien edustajien tapaamisen. Foorumi on myös pitänyt pormestarin kyselytunteja. Lisäksi Tampereen kaupunki järjestää Nuoriso-Alvareita eli paikallisia kokouksia, joissa lapset ja nuoret keskustelevat heitä kiinnostavista ajankohtaisista asioista ja pyrkivät vaikuttamaan niitä koskeviin päätöksiin. Nuorisofoorumin toimintaa hallinnoi nuorten tapahtumaryhmä. Edellä mainitut toiminnot ovat avoimia kaikille tamperelaisille lapsille ja nuorille. Lapset ja nuoret, jotka eivät käy koulua, eivät voi osallistua lasten parlamentin tai nuorisofoorumin toimintaan. Tampereen lapsiasiamiehen mukaan kaupungissa ei kuitenkaan ole koulupudokkaita.

Lasten parlamentin ja nuorisofoorumin työn tuloksia

Tampereen Lasten Parlamentin tavoitteena on antaa lapsille mahdollisuus vaikuttaa lapsia koskeviin asioihin Tampereella ja antaa heille onnistumisen kokemuksia kuulluksi tulemisesta. Lasten parlamentti käsittelee itse valitsemiaan asioita. Lasten parlamentti on esimerkiksi tehnyt kouluruokailua ja kouluterveydenhuoltoa koskevia esityksiä. Myös kaupunginhallinto ehdottaa asioita käsiteltäväksi lasten parlamentissa ja parlamentti päättää, keskusteleeko se näistä asioista. Tampereen lapsiasiamies välittää lasten parlamentille tietoa ajankohtaisista ja käsittelyyn tulevista kaupunginhallinnon asioista. Lasten parlamentti on esimerkiksi antanut syksyllä 2010 kaupungin budjettivalmisteluja koskevia lausuntoja.

Stipendien jakaminen on esimerkki lasten parlamentin omaehtoisesta toiminnasta. Parlamentti päättää stipendien myöntämisperusteet ja valitsee niiden saajat. Stipendejä myönnetään sekä yksittäisille lapsille että ryhmille. Ryhmästipendejä on myönnetty

13 Lapsiasiamiehen antamat tiedot on kursivoitu.

erilaisia hankkeita (kuten retkiä ja esiintymismatkoja) varten. Lasten parlamentti päättää yksilöstipendien myöntämisperusteista vuosittain. Stipendillä voidaan palkita esimerkiksi reilua pelin periaatteita edistävä toiminta tai hyvä teko. Lapsiasiamiehen mukaan stipendien saajat oppivat niiden avulla toimintojen suunnittelua ja rahoitussuunnittelua.

Nuorisofoorumin päätehtävä on vaikuttaa Tampereella asuvien nuorten elämään liittyviin asioihin. Nuorisofoorumi seuraa tarkasti kaupunginhallinnon päätöksentekoa ja tekee esityksiä, jotka liittyvät foorumin mielestä tärkeisiin asioihin. Nuorisofoorumi on esimerkiksi ehdottanut, että bändeille pitäisi saada enemmän harjoitustiloja. Se on myös ehdottanut, että Tampereelle perustettaisiin nuorisokahvila ja että nuorisofoorumi saisi oikeuden osallistua lautakuntien kokouksiin. Nämä ehdotukset on hyväksytty. Tampereella on nyt nuorisokahvila ja nuorisofoorumin edustajilla kaksi paikkaa lautakunnissa ja johtokunnissa, kuten lasten ja nuorten palvelujen lautakunnassa, sivistys- ja elämänlaatupalvelujen lautakunnassa, osaamis- ja elinkeinolautakunnassa, päivähoidon ja perusopetuksen johtokunnassa, kulttuuri- ja vapaa-aikapalvelujen johtokunnassa sekä toisen asteen koulutuspalvelujen johtokunnassa. Lapsiasiamiehelle on ilmoitettu, että nuorten näkemykset otetaan asianmukaisesti huomioon lautakunnissa ja että heiltä kysytään mielipidettä esityslistalla olevista asioista. Lapsiasiamiehen mukaan ”nuorten näkemykset halutaan todella ottaa huomioon päätöksenteossa, mikä kertoo muutoksesta”.

Lapset saavat palautetta näkemyksistään ja tekemistään päätöksistä, etenkin lapsiasiamiehen kautta tai suoraan lautakunnilta. Lapsiasiamiehen välityksellä lapset ja nuoret ovat mukana päätöksenteossa prosessin alusta alkaen.

Lasten ja nuorten osallistumista voitaisiin Tampereella vielä parantaa liikenteen ja infrastruktuurin suunnittelussa, vaikka oppilaskunnat ovatkin ilmaisseet näkemyksensä koulujen lähialueiden liikenneturvallisuudesta.

Tasavertaiset mahdollisuudet kaikille lapsille ja nuorille

Tampereella ei ole otettu käyttöön erityismekanismeja, jotka antaisivat pienille lapsille, erityisryhmiin kuuluville lapsille ja maahanmuuttajalapsille mahdollisuuden osallistua. Kaikki Tampereella koulua käyvät lapset ja nuoret – eli käytännössä kaikki tamperelaiset lapset ja nuoret, koska lapsiasiamiehen mukaan kaupungissa ei ole koulupudokkaita – voivat osallistua lasten parlamentin ja nuorisofoorumin toimintaan. Lasten parlamentin ja oppilaskuntien toiminnassa on mukana fyysisesti vammaisia lapsia. Maahanmuuttajalapset osallistuvat todennäköisemmin oppilaskuntien kuin nuorisofoorumin tai lasten parlamentin toimintaan. Lisäksi joissakin lastentarhoissa pienet lapset voivat osallistua päätöksentekoon pienissä arjen asioissa, kuten paikallisten viheralueiden suunnittelussa.

On tärkeää varmistaa, että maahanmuuttajalapset sekä syrjäytyneet lapset (kuten kodittomat tai hoitolaitoksissa asuvat lapset), joita Tampereella on pieni vähemmistö, voivat osallistua lasten parlamentin ja nuorisofoorumin toimintaan. Kaupungin on tuettava näiden ryhmien osallistumisen mahdollistavia erityismekanismeja.

Lasten ja nuorten osallistumiseen liittyvä koulutus

Koulutusta on järjestetty eri alojen ammattilaisille ja toimielimille, ja Tampereen kaupungin nuorisopalvelut-yksikkö pitää vuosittain kursseja oppilaskuntien toimintaa ohjaaville opettajille ja oppilaskuntien edustajille eli lapsille ja nuorille. Toiminta on jatkuvaa.

Koulutusta on järjestetty myös kaupungin virkamiehille, päätöksentekijöille ja sosiaalityöntekijöille. Koulutuksessa on keskitytty lasten ja nuorten näkemysten huomioimiseen. Käytäntö perustuu Tampereen pormestarin pysyväismääräykseen, jonka mukaan lasten ja nuorten näkemykset on otettava huomioon kaupunginhallinnon päätöksenteossa.

Kaupunginhallinnossa toimii myös epävirallinen verkosto, joka edistää lasten ja nuorten osallistumista. Tätä monialaista Myyrä-verkostoa johtavat yhteistyössä Tampereen lapsiasiamies ja Tampereen kaupungin paikallisdemokratia-yksikkö.

Koulutuksen vaikutusta lasten ja nuorten osallisuuteen ei ole arvioitu. Tampereen kaupungin haasteena on kuitenkin parantaa sellaisten lasten ja nuorten kuulluksi tulemista, jotka eivät ole kiinnostuneita perinteisistä osallistumisen tavoista. Lapset ja nuoret, jotka ovat muutenkin aktiivisia ja joilla

on useita harrastuksia, lähtevät helpommin mukaan myös osallistavaan toimintaan.

Tampereen kaupungin julkaisema Mitä tekisin -opas sisältää lapsiystävällistä tietoa ja kattavia kuvauksia paikallisista palveluista, kuten kaupungin palveluista ja yhdistysten lapsille ja nuorille tarjoamista vapaa-ajan toiminnoista. Tampereen kaupungin Nuorten Tampere -verkkosivustolla on runsaasti tietoa eri aiheista, kuten yksityiselämästä ja seksuaaliterveydestä. Nuoret osallistuvat sivuston sisällön tuottamiseen[14].

Lasten ja nuorten osallistumista kansalaisjärjestöjen toimintaan ei tueta

Kaupunki ei anna suoraa tukea kansalaisjärjestöjen osallistavalle toiminnalle, mutta se myöntää apurahoja tällaista toimintaa varten. Apurahojen ehdoksi olisi mahdollista laittaa lasten ja nuorten osallistuminen järjestöjen toiminnan kehittämiseen. Tämä asia vaatii kehittämistä Tampereella.

Osallistuminen koulutuksessa

Tampereella on oppilaskuntia kaikilla oppilaitosasteilla, mukaan lukien ala- ja yläasteet sekä lukiot ja ammatilliset oppilaitokset. Oppilaskuntien toimintatavat riippuvat pitkälti niiden toimintaa ohjaavista opettajista. Oppilaskunnat ja vanhempainyhdistykset osallistuvat koulujen opetusohjelmien suunnitteluun. Kaupunginhallinnossa nuoret osallistuvat päivähoidon ja perusopetuksen johtokunnan toimintaan.

Kouluissa on iltapäiväkerhoja, ja oppilaille järjestetään keväisin kysely, jossa he voivat kertoa, millaisiin harrastuksiin he haluaisivat osallistua seuraavana syyslukukautena.

Leikki, vapaa-ajan toiminnot, urheilu ja kulttuuriharrasteet

Lasten mielipidettä on kysytty Tampereella leikkikenttien ja puistojen suunnitelussa. Myös pienten lasten mielipidettä on kysytty lastentarhoissa ja muissa päivähoitopaikoissa. Lasten ja pienten lasten kuulemismenettelyä on parannettu viime vuosina.

Lasten ja nuorten osallistumiseen liittyviä johtopäätöksiä ja ehdotuksia kunnallistasolla

Mitä lapsen kuuleminen tarkoittaa?

”Sitä, että lasta tai nuorta kuunnellaan jo silloin, kun asioita valmistellaan, eikä vasta sitten, kun päätös on jo tehty. Se tarkoittaa myös sitä, että lasten ja nuorten mielipiteille annetaan enemmän painoarvoa.”

Fokusryhmän jäsenen kommentti

Tapaustutkimusten tuloksia ei voida pitää edustavina, mutta niiden perusteella voidaan tehdä alustavia johtopäätöksiä lasten ja nuorten osallistumisesta pienissä kunnissa ja suurissa kaupungeissa. Parhaiden käytäntöjen perusteella voidaan antaa myös suosituksia lasten ja nuorten osallistumisesta päätöksentekoon kouluissa ja paikallishallinnossa. Tapaustutkimusten perusteella Tampereella on vahvemmat lasten ja nuorten osallistumisrakenteet kuin Pietarsaaressa. Tämä voi johtua siitä, että suurella kaupungilla on pientä kaupunkia paremmat edellytykset kehittää tarvittavat rakenteet ja menetelmät. Toinen selitys voi olla, että Tampereella on lapsiasiamies, joka edistää erittäin aktiivisesti lasten ja nuorten osallisuutta.

Suomessa kunnilla on vahva autonomia, eikä kuntahallinnon rakenne siksi tue parhaiden käytäntöjen jakamista. Autonomian vahvuuksia ovat toimeenpanon vapaus, joustava yhteistyö ja oma-aloitteisuus. Vahvasta autonomiasta seuraa kuitenkin myös haasteita: laaja toimeenpano ei ole mahdollista, koska kunnat työskentelevät itsenäisesti ja ovat riippuvaisia inhimillisistä ja taloudellisista resursseista. Tämä on pidettävä mielessä puhuttaessa lasten ja nuorten osallistavasta toiminnasta kuntatasolla.

Molemmissa kaupungeissa on kunnallinen nuorisovaltuusto sekä oppilaskuntia 13–19-vuotiaille nuorille. Pietarsaaressa ei kuitenkaan ole tätä nuoremmille lapsille lasten valtuustoa tai parlamenttia koulu- tai kuntatasolla. Tampereella on lasten parlamentti 7–12-vuotiaille lapsille, ja perusasteen oppilaitoksiin on perustettu oppilaskuntia. Laillinen velvoite lasten ja nuorten osallisuuden parantamiseksi on saanut

14 http://www.nuortentampere.fi/

laajaa kannatusta: kuntien pitäisi kehittää ja ottaa käyttöön paikallinen nuorten osallistumisen strategia tai toimintasuunnitelma, joka kattaisi esimerkiksi koulut ja koulutuksen, terveydenhuollon ja monialaiset kysymykset.

Kummankin kaupungin edustajat ilmoittivat, että nykyiset osallistumisrakenteet takaavat kaikille lapsille ja nuorille tasavertaiset mahdollisuudet osallistua. Käytännössä kuitenkin muita heikommassa asemassa olevia lapsia (kuten kodittomia lapsia, maahanmuuttajalapsia, hoitolaitoksissa asuvia lapsia ja vammaisia lapsia) on osallistettava nykyistä aktiivisemmin. Paikallistasolla on kehitettävä erityismekanismeja, joiden avulla voidaan varmistaa näille ryhmille tasavertaiset osallistumisen mahdollisuudet. Tampereella on esimerkiksi vammaisten lasten osallistumiseen sekä lastentarhoihin ja muihin pienten lasten hoitopaikkoihin liittyviä hyviä käytäntöjä. Tapaustutkimuksessa ei mainita tässä yhteydessä Pietarsaaren hyviä käytäntöjä.

Molemmissa kaupungeissa nuoret voivat nuorisovaltuuston tai nuorisofoorumin aloitteesta osallistua lautakuntatyöhön. Lautakunnissa tehdään lapsia ja nuoria koskevia päätöksiä, jotka liittyvät koulutukseen, nuorisopolitiikkaan, päivähoitoon, vapaa-aikaan ja kulttuuriin. Pietarsaaressa nuoret osallistuvat myös rakennus- ja ympäristölautakunnan toimintaan. Tampereella lapset ja nuoret ovat mukana päätöksenteossa prosessin alusta alkaen. Pietarsaaressa lapsia ja nuoria kuullaan vasta päätöksenteon loppuvaiheessa, ja he voivat siksi vaikuttaa vain joihinkin yksityiskohtiin. Tapaustutkimuksissa mainitaan hyvien käytäntöjen yhteydessä esimerkkinä Pohjois-Karjalassa sijaitseva Kiteen pikkukaupunki, jossa 8–12-vuotiaat lapset osallistuvat aktiivisesti kaupunkisuunnitteluun. Lapset esimerkiksi osallistuivat koulunsa lähellä sijaitsevan ongelmalähiön parannustöiden suunnitteluun. Lapset ovat tehneet yhteistyötä ja päätöksiä aikuisten kanssa ja antaneet arvokkaan panoksen kaupunkisuunnitteluun[15].

Pietarsaari on kaksikielinen kaupunki, jossa on merkittävä ruotsinkielinen vähemmistö. Kaksikielisyyden ansiosta lapset ja nuoret voivat osallistua nuorisovaltuuston ja lautakuntien työskentelyyn omalla äidinkielellään eli suomeksi tai ruotsiksi. Noin 3,7 prosenttia Pietarsaaren lapsista ja nuorista puhuu äidinkielenään muuta kieltä kuin suomea tai ruotsia, eikä tämän ryhmän osallistumista ole varmistettu. Tilanne on sama Tampereella, jonka asukkaista 4,9 prosenttia puhuu suomea vieraana kielenä.

Kumpikin kaupunki tekee vain vähän yhteistyötä paikallisten yhdistysten ja kansalaisjärjestöjen kanssa. Nämä yhdistykset ja järjestöt eivät myöskään saa kaupungin tukea lasten ja nuorten osallistumishankkeiden kehittämiseen.

Suosituksia

- Nuorisovaltuustot on otettava mukaan kunnalliseen päätöksentekoon prosessin alussa eikä vasta loppuvaiheessa, jolloin lapset ja nuoret voivat vaikuttaa vain yksityiskohtiin. Tämä voidaan varmistaa lapsiasiamiehen avulla, kuten Tampereella on tehty. Pienissä kunnissa lapsiasiamiehen virka voi olla osa-aikainen, tai useammalla saman seudun kunnalla voi olla yhteinen lapsiasiamies.
- Lasten ja nuorten mielipidettä on kysyttävä KAIKISSA heidän elämäänsä liittyvissä asioissa, mukaan lukien urheilu, vapaa-aika, koulutus, hyvinvointi, infrastruktuuri, ympäristö ja terveys.
- Kunnat on velvoitettava lakisääteisesti kehittämään ja ottamaan käyttöön paikallinen nuorten osallistumisen strategia tai toimintasuunnitelma, joka kattaa esimerkiksi koulut ja koulutuksen, terveydenhuollon ja monialaiset kysymykset.
- Lasten ja nuorten kanssa työskenteleville ammattilaisille on järjestettävä koulutusta lasten oikeuksista ja osallisuudesta Tampereen esimerkin mukaisesti. Lasten ja nuorten kanssa työskenteleville ammattilaisille järjestetyn koulutuksen vaikutus on arvioitava.
- On etsittävä keinoja alle 13-vuotiaiden osallistumisen tukemiseksi kuntatasolla. Tampereen Lasten Parlamentti on hyvä esimerkki tämän ikäryhmän osallistamisesta. Alle 13-vuotiaat voidaan ottaa mukaan nuorisovaltuuston toimintaan tai heitä varten voidaan perustaa erillinen lasten valtuusto. Osallistumismahdollisuuksia voidaan parantaa myös kuulemismenettelyjen avulla.

15 Horelli, Liisa: Children as urban planners. Architecture and Behaviour, Vol. 10, no. 4, 371–377.

• Paikallishallinnon on velvoitettava myös perusasteen oppilaitokset perustamaan oppilaskunta. Tämä voidaan varmistaa esimerkiksi järjestämällä koulutusta oppilaitosten henkilökunnalle. Näin on toimittu Tampereella, jossa jokaisessa koulussa on oltava oppilaskunta. Muualla oppilaskuntia on pääasiassa yläasteilla ja lukioissa.

• Lapsilla ja nuorilla on oltava edustajat kuntahallinnon lautakunnissa Pietarsaaren ja Tampereen esimerkin mukaisesti.

• Paikallishallinnon on kiinnitettävä erityistä huomiota siihen, että myös syrjäytyneet ja muita heikommassa asemassa olevat lapset ja nuoret voivat osallistua nuorisovaltuustojen toimintaan. Koulujen ilmoitustaulujen ja muiden tavanomaisten kanavien välityksellä jätetyt ilmoitukset eivät yleensä tavoita näitä lapsia ja nuoria, vaan heitä on lähestyttävä henkilökohtaisesti. Merkittävin haaste näyttää olevan lasten ja nuorten tasavertainen osallistuminen paikallistason päätöksentekoon. Kaikilla lapsilla ja nuorilla, mukaan lukien erityisryhmät, maahanmuuttajalapset, turvapaikkaa hakevat lapset, on oltava tasavertaiset oikeudet osallistua. Heikossa asemassa olevien lasten osallistamisessa voidaan ottaa oppia heidän kanssaan työskenteleviltä kansalaisjärjestöiltä. On myös varmistettava, että esimerkiksi ruotsia tai saamea äidinkielenään puhuvat lapset voivat osallistua omalla äidinkielellään.

• Kuntien on tuettava paikallisten yhdistysten ja kansalaisjärjestöjen lasten ja nuorten osallistumisrakenteiden kehittämistyötä.

Lasten ja nuorten osallisuutta koskevien lakien ja politiikkojen analyysi

Tämä osio sisältää suomalaisten lasten ja nuorten osallisuutta koskevien lakien ja politiikkojen analyysin. Osion tavoitteena on vastata YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentin 12 herättämiin kysymyksiin lasten ja nuorten osallisuudesta. Osion alussa on osallisuutta koskevien lakien ja politiikkojen analyysi, joka kattaa myös lapsen oikeuden saada tietoa sekä lapsen aseman mediassa. Analyysin toinen osa keskittyy lapsen oikeuteen tulla kuulluksi ja tämän oikeuden toimeenpanoon eri tilanteissa ja ympäristöissä, mukaan lukien perhe, sijaishuolto, terveydenhoito, koulutus ja koulu, leikki, vapaa-ajan toiminnot, urheilu, kulttuuritoiminta, väkivaltatilanteet, oikeudelliset ja hallinnolliset toimet sekä julkishallinto ja kansalaisyhteiskunta.

Suomalaisten lasten ja nuorten osallisuuden oikeudellinen ja poliittinen viitekehys

”Toivon, että aikuiset osoittaisivat kunnioitusta. He voisivat edes yrittää kuunnella, vaikka asia ei hirveästi kiinnostaisikaan heitä (tai asialle ei voisi tehdä mitään).”

Fokusryhmän jäsenen kommentti

Suomen lait koskevat kaikkia kansalaisia. Osallistumisoikeudesta ja toimintamahdollisuuksista säädetään Suomen perustuslain 14 pykälässä: ”Julkisen vallan tehtävänä on edistää yksilön mahdollisuuksia osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan ja vaikuttaa häntä itseään koskevaan päätöksentekoon.” Perustuslaki on muun lainsäädännön ja lainmuutosten viitekehys, ja se on etusijalla muuhun lainsäädäntöön nähden. Tämä koskee myös osallistumisoikeutta. Lasten ja nuorten osallisuuden oikeudellinen viitekehys on esitetty kuvassa 1[16].

Kunnat ovat paikallisia hallintoyksikköjä, joiden toimintaa ohjaavat kuntalaisten vaaleilla valitsemat kunnanvaltuustot. Kuntalain (365/1995) 27 pykälässä säädetään kuntalaisten osallistumis- ja vaikuttamisoikeudesta. Kuntalain mukaan osallistumista voidaan edistää ”avustamalla asukkaiden oma-aloitteista asioiden hoitoa, valmistelua ja suunnittelua”. Kunnat ovat perustaneet tämän pykälän nojalla nuorisovaltuustoja. Ne myös myöntävät rahoitusta samalla perusteella[17].

Nuorisolaki (72/2006) teki nuorten osallisuudesta ja nuorten oikeudesta tulla kuulluksi kunnallisissa asioissa lakiin perustuvan velvoitteen. Nuorisolain 8 pykälän mukaan ”nuorille tulee järjestää mahdollisuus osallistua paikallista ja alueellista nuorisotyötä ja -politiikkaa koskevien asioiden käsittelyyn”. Lisäksi nuoria on kuultava heitä koskevissa asioissa.

16 Lasten ja nuorten osallistumisen oikeudellinen viitekehys on kuvattu yksityiskohtaisesti teoksessa: Feldmann-Wojtachnia, Eva & Gretschel, Anu & Helmisaari, Vappu & Kiilakoski, Tomi & Matthies, Aila-Leena & Meinhold-Henschel, Sigrid & Roth, Roland & Tasanko, Pia 2010: Youth participation in Finland and in Germany. Status analysis and data based recommendations. Nuorisotutkimusseura, Helsinki.

17 Peruspalvelujen arviointi, 2007. Vainila, Erika 2008: Oikeus osallistua – nuorten ääni kunnissa. Nuorisolain 8§:n perusteella järjestettävä vajaavaltaisten osallistuminen ja kuuleminen kunnissa. Tampereen yliopisto, 40. Ks. myös Valtioneuvoston selonteko Eduskunnalle kansalaisten suoran osallistumisen kehittymisesta, VNS 3/2002 vp, 11.

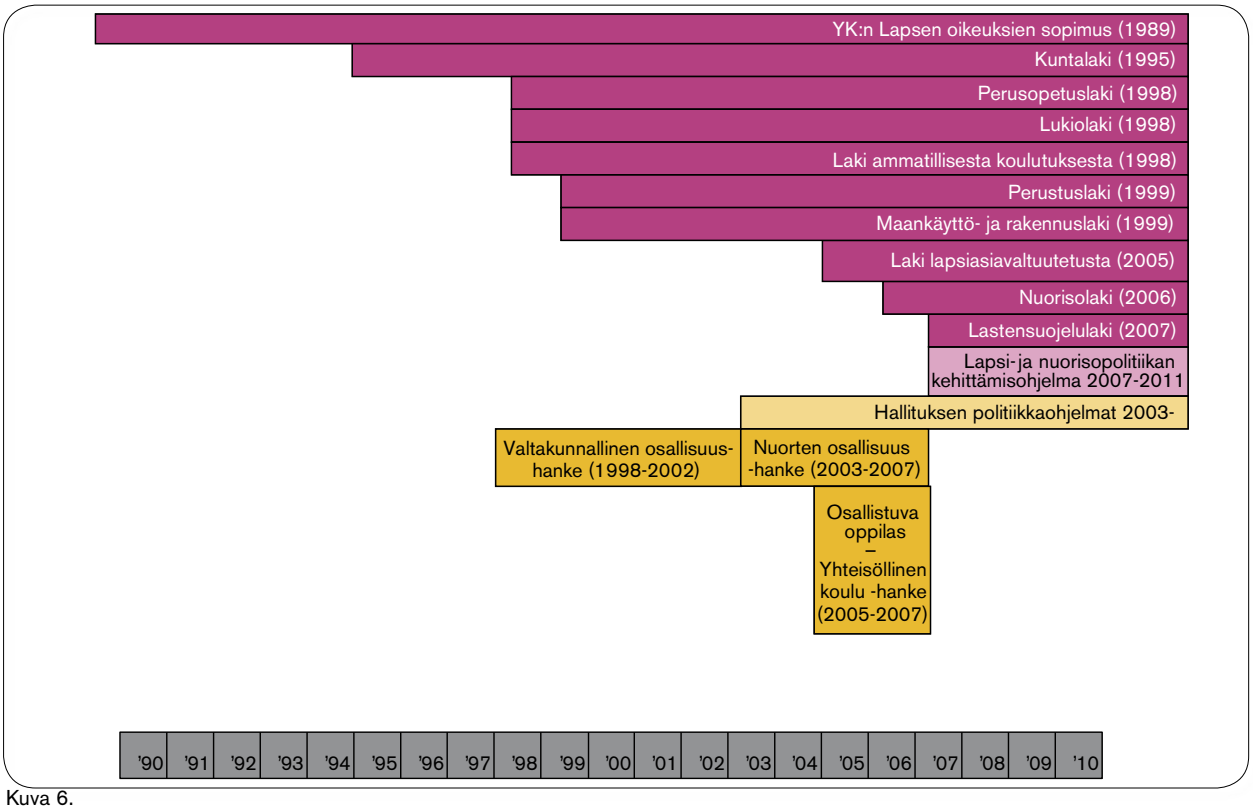

Kuva 6.

Tämä on selkeä velvoite. Myös asiat, joihin nuorille on annettava mahdollisuus osallistua, on määritetty selkeästi: ne liittyvät paikalliseen ja alueelliseen nuorisotyöhön ja nuorisopolitiikkaan. Nuoret ja Nuorisovaltuustojen liitto vaativat kuitenkin nuorisolain 8 pykälän selkeyttämistä. Heidän mielestään virkamiesten tietoisuutta nuorisolaista ja sen toimeenpanosta pitää myös lisätä, ja virkamiehille pitää järjestää asianmukaista koulutusta.

Nuorisolaki antaa kuntalain tulkinnalle uuden viitekehyksen. Nuorisolain 27 pykälässä mainittu vapaaehtoinen kansalaistoiminta (suora demokratia) pitäisi nähdä esimerkkinä menetelmistä, joita kuntien on käytettävä nuorten osallistamisessa[18].

Perusopetuslain (628/1998) 47 pykälässä viitataan osallistumiseen ja oppilaiden kuulemiseen: ”koululla voi olla sen oppilaista muodostuva oppilaskunta. Sen tehtävänä on edistää oppilaiden yhteistoimintaa, vaikutusmahdollisuuksia ja osallistumista oppilaita koskevissa asioissa.” Lukiolaissa (629/1998) ja laissa ammatillisesta koulutuksesta (630/1998)[19] säädetään, että oppilaitosten on annettava oppilaille mahdollisuus osallistua koulutuksen suunnitteluun ja että oppilaita on kuultava päätöksissä, jotka vaikuttavat heidän opintoihinsa tai heidän asemaansa opiskelijoina. Lisäksi nämä lait velvoittavat toisen asteen oppilaitokset perustamaan opiskelijoista koostuvan oppilaskunnan. Toisen asteen oppilaitosten opiskelijoilla on siis lakiin perustuva oikeus tulla kuulluksi ja osallistua päätöksentekoon. Perusasteen oppilailla ei ole vastaavaa oikeutta, ainoastaan mahdollisuus. Osallistuminen tarkoittaa kouluissa muutakin kuin oppilaskuntia: se edellyttää, että opiskelijat osallistuvat päivittäiseen koulutukseen ja sen kehittämiseen. Lukiolain ja ammatillisesta koulutuksesta annetun lain[20] mukaan koulutuksen järjestäjän tulee kuulla ”opiskelijoita ennen opintoihin ja muihin opiskelijoiden asemaan olennaisesti vaikuttavien päätösten tekemistä”. Näiden lakien mukaan jokaisella oppilaitoksella on oltava oppilaskunta, mutta niissä ei

18 Ks. Vainila 2008, 121.
19 Ks. kaavio sivulla 9 (Suomen koulutusjärjestelmä).
20 Alkuperäisessä tekstissä virhe lain nimessä

määritetä oppilaskuntien rakennetta eikä asia-alueita, joihin liittyvissä päätöksissä nuoria on kuultava.

Lastensuojelulain (417/2007) 5 pykälä antaa enemmän painoarvoa lapsen mielipiteelle. Pykälän mukaan ”lapselle on hänen ikäänsä ja kehitystasoaan vastaavalla tavalla turvattava oikeus saada tietoa häntä koskevassa lastensuojeluasiassa ja mahdollisuus esittää siinä mielipiteensä. Lastensuojelun tarvetta arvioitaessa, lasta tai nuorta koskevaa päätöstä tehtäessä ja lastensuojelua toteutettaessa on kiinnitettävä erityistä huomiota lapsen tai nuoren mielipiteisiin ja toivomuksiin.”

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (1983) edellyttää, että ”ennen kuin huoltaja tekee päätöksen lapsen henkilökohtaisessa asiassa hänen tulee keskustella asiasta lapsen kanssa, jos se lapsen ikään ja kehitystasoon sekä asian laatuun nähden on mahdollista. Päätöstä tehdessään hänen on kiinnitettävä huomiota lapsen mielipiteeseen ja toivomuksiin” (4.2 pykälä).

Kunnat ovat paikallisia hallintoyksikköjä, joiden toimintaa ohjaavat kuntalaisten vaaleilla valitsemat kunnanvaltuustot. Kuntalain (365/1995) 27 pykälä määrittää kuntalaisten osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuudet. Pykälän mukaan ”valtuuston on pidettävä huolta siitä, että kunnan asukkailla ja palvelujen käyttäjillä on edellytykset osallistua ja vaikuttaa kunnan toimintaan”. Kuntalain 27 pykälän 6 kohdan mukaan osallistumista ja vaikuttamista voidaan edistää ”avustamalla asukkaiden oma-aloitteista asioiden hoitoa, valmistelua ja suunnittelua”. Erika Vainilan mukaan kunnat ovat perustaneet tällä perusteella erityisiä vammaisten, ikäihmisten ja nuorten neuvostoja. Avustaminen tarkoittaa myös erityisrahoitusta[21]. Kuntalain 28 pykälä antaa aloiteoikeuden kaikille kunnan asukkaille: ”Kunnan asukkaalla on oikeus tehdä kunnalle aloitteita sen toimintaa koskevissa asioissa. Aloitteen tekijälle on ilmoitettava aloitteen johdosta suoritetut toimenpiteet.”

Seuraavaksi on syytä kysyä, tarkoitetaanko asukkailla myös alle 18-vuotiaita lapsia ja nuoria. Käytännössä monet kunnat ovat perustaneet lasten ja/tai nuorten valtuustoja. Vuonna 2007 nuorisovaltuusto ja muita lasten tai nuorten toimintaryhmiä oli 226 suomalaisessa kunnassa[22] (Suomessa oli 342 kuntaa vuonna 2010).

Hallintolain[23] (434/203) 14 pykälässä säädetään seuraavaa vajaavaltaisen puhevallasta:

> Vajaavaltaisen puolesta käyttää puhevaltaa hänen edunvalvojansa, huoltajansa tai muu laillinen edustajansa. Vajaavaltaisella on kuitenkin oikeus käyttää yksinään puhevaltaa asiassa, joka koskee hänen vallitsemaansa tuloa tai varallisuutta.
>
> Kahdeksantoista vuotta täyttänyt vajaavaltainen käyttää itse yksin puhevaltaansa henkilöään koskevassa asiassa, jos hän kykenee ymmärtämään asian merkityksen.
>
> Viisitoista vuotta täyttäneellä alaikäisellä ja hänen huoltajallaan tai muulla laillisella edustajallaan on kummallakin oikeus erikseen käyttää puhevaltaa asiassa, joka koskee alaikäisen henkilöä taikka henkilökohtaista etua tai oikeutta.

• Lapsiasiavaltuutettu

Laki lapsiasiavaltuutetusta[24] (1221/2004) edellyttää, että Suomessa on kansallinen lapsiasiavaltuutettu, jonka tehtävänä on edistää lasten ja nuorten hyvinvointia ja heidän oikeuksiensa toteutumista, herätellä päättäjiä ja vaikuttaa yhteiskuntapolitiikkaan puhumalla lasten puolesta, välittää lapsilta ja nuorilta saatua tietoa päättäjille ja edistää YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen toteutumista. Lapsiasiavaltuutetun toimisto perustettiin vuonna 2005. Valtuutettu toimii hallinnollisesti sosiaali- ja terveysministeriön yhteydessä, mutta ministeriö ei ohjaa lapsiasiavaltuutetun toimintaa. Lapsiasiavaltuutetun apuna toimii valtioneuvoston asettama lapsiasianeuvottelukunta, ja valtuutettu kuuluu Euroopan lapsiasiavaltuutettujen verkostoon (European Network of Ombudspeople for Children, ENOC).

---

21 Peruspalvelujen arviointi, 2007. Vainila, Erika 2008: Oikeus osallistua – nuorten ääni kunnissa. Nuorisolain 8§:n perusteella järjestettävä vajaavaltaisten osallistuminen ja kuuleminen kunnissa. Tampereen yliopisto, 40. Ks. myös Valtioneuvoston selonteko Eduskunnalle kansalaisten suoran osallistumisen kehittymisesta, VNS 3/2002 vp, 11.

22 Feldmann-Wojtachnia, Eva & Gretschel, Anu et al., 2010.

23 Alkutekstissä virhe

24 http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2004/20041221

Lapsiasiavaltuutetusta annetun lain 2 pykälässä määritetään lapsiasiavaltuutetun tehtävät:

Lapsiasiavaltuutetun tehtävänä on yhteistyössä muiden viranomaisten sekä toimialansa järjestöjen ja vastaavien muiden toimijoiden kanssa edistää lapsen edun ja oikeuksien toteutumista. Tehtävässään lapsiasiavaltuutetun tulee:

1. arvioida lapsen edun ja oikeuksien toteutumista ja seurata lasten ja nuorten elinolosuhteita;
2. seurata lainsäädäntöä ja yhteiskunnallista päätöksentekoa sekä arvioida niiden vaikutuksia lasten hyvinvointiin;
3. aloittein, neuvoin ja ohjein kehittää yhteiskunnallista päätöksentekoa lasta koskevissa asioissa ja edistää lapsen edun toteutumista yhteiskunnassa;
4. pitää yhteyksiä lapsiin ja nuoriin ja välittää heiltä saamaansa tietoa päätöksentekoon;
5. kehittää yhteistyömuotoja eri toimijoiden välille;
6. välittää lapsia koskevaa tietoa lapsille, lasten parissa työskenteleville, viranomaisille sekä muulle väestölle; sekä
7. edistää eri tavoin Yhdistyneiden kansakuntien yleiskokouksen hyväksymän lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen (SopS 59–60/1991) toteutumista.

Lapsiasiavaltuutettu laatii vuosittain toimintasuunnitelman. Lisäksi valtuutettu raportoi vuosittain valtioneuvostolle lasten ja nuorten hyvinvoinnin ja oikeuksien toteutumisesta sekä lainsäädännössä havaituista puutteista. Nykyisessä lapsiasiavaltuutettua koskevassa laissa ei säädetä suorasta raportoinnissa eduskunnalle. Lapsiasiavaltuutetun tehtäviin ei kuulu lapsen oikeuksien toteutumista koskevien vetoomusten tai kanteluiden käsittely yksittäisten lasten tai perheiden tapauksissa. Tällaisten vetoomusten ja kanteluiden käsittely kuuluu eduskunnan oikeusasiamiehen tehtäviin.

Suomessa on muita ihmisoikeuksien toteutumista ja lakien täytäntöönpanoa valvovia viranomaisia (kuten erityisvaltuutettuja ja valtion alueellisia hallintovirastoja), jotka teoriassa voivat käsitellä lasten tekemiä valituksia. Käytännössä alaikäiset kuitenkin ottavat tuskin koskaan yhteyttä näihin viranomaisiin. Lasten oikeuksiin liittyvät valitukset tulevat yleensä vanhemmilta. Lapsiasiavaltuutetun toimisto on käynnistänyt hankkeen, jonka tavoitteena on ihmisoikeuksien toteutumista ja lakien täytäntöönpanoa valvovien viranomaisten toiminnan muuttaminen nykyistä lapsiystävällisemmäksi[25].

Laissa ei säädetä paikallisista lapsiasiavaltuutetuista. Suomen ensimmäinen ja ainoa kunnallinen lapsiasiamies on toiminut vuodesta 2003 alkaen Tampereella[26], jossa kaupungin pormestari sitoutunut edistämään lasten ja nuorten kuulemista suunnittelussa ja päätöksenteossa pitkällä aikavälillä. Tämän katselmuksen tapaustutkimuksissa viitataan Tampereen lapsiasiamiehen merkittävään rooliin lasten ja nuorten osallisuuden edistämisessä.

• Muita YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 12 pykälän toimeenpanoon liittyviä lakeja

YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen täytäntöönpano on otettu huomioon myös seuraavissa laeissa:

– Laki potilaan asemasta ja oikeuksista (785/1992) (ks. terveydenhoitoa käsittelevä osio)
– Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000)
– Hallintolaki 434/2003[27]
– Kielilaki (423/2003)
– Saamen kielilaki (1086/2003)

Hallintolaissa määritetään viranomaisten toimintaa ohjaavat periaatteet ja menettelyt. Se sisältää myös yksityiskohtaiset määräykset viranomaisten perustuslakiin perustuvista velvollisuuksista kuunnella kansalaisia. Lisäksi hallintolaki takaa lapsille oikeuden saada tietoa itseään koskevista asioista, mutta tiedon sopivuus on aina arvioitava erityisesti lapsen näkökulmasta.

Kielilaki (423/2003) takaa kaikille perustuslaillisen oikeuden käyttää omaa äidinkieltään, suomea tai ruotsia, oikeudessa ja viranomaisten kanssa asioitaessa. Ruotsia voidaan tässä yhteydessä pitää vähemmistökielenä, koska sitä puhutaan Suomessa vähemmän kuin suomea. Kielilain tavoitteena on myös, että ”jokaisen oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin ja hyvään hallintoon taataan kielestä riippumatta sekä että yksilön kielelliset oikeudet toteutetaan ilman, että niihin tarvitsee erikseen vedota”. Kielilaki muun muassa takaa kaikille oikeuden

25 Lapsiasiavaltuutetun toimiston toimintasuunnitelma vuodelle 2011. Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2011:5, 7. http://www.lapsiasia.fi/c/document_library/get_file?p_l_id=52437&folderId=101293&name=DLFE-15003.pdf
26 Eva Feldmann-Wojtachnia, Anu Gretschel et al. (alaviite 20)
27 alkuperäisessä tekstissä virheellisesti 423/2003

käyttää suomea tai ruotsia valtion viranomaisen tai kaksikielisen kunnan viranomaisen kanssa asioitaessa. Lisäksi viranomaisten on järjestettävä kaikille mahdollisuus tulla kuulluksi omalla kielellään, suomeksi tai ruotsiksi. Oikeus käyttää omaa äidinkieltä ja tulla kuulluksi omalla äidinkielellä toteutuu viranomaisten aloitteesta ja vaikuttaa suoraan yksilön tai hänen holhottaviensa perusoikeuksiin tai viranomaisen yksilölle määräämiin velvollisuuksiin. Kielilaki koskee kaikkia kansalaisia, eikä siinä mainita erikseen lapsia, mutta käytännössä lapsilla on oikeus käyttää omaa kieltään, suomea tai ruotsia. Tästä on esimerkkinä kaksikielisessä Pietarsaaren kaupungissa tehty tapaustutkimus.

Saamen kielilain (1086/2003) tarkoituksena on ”osaltaan turvata perustuslaissa säädetty saamelaisten oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan”. Laissa säädetään saamelaisten oikeudesta käyttää omaa kieltään oikeudessa ja viranomaisten kanssa asioitaessa sekä viranomaisten velvollisuudesta toimeenpanna ja edistää saamelaisten kielellisiä oikeuksia etenkin saamelaisten perinteisellä asuinalueella. Kielilain tavoitteena on myös, että ”saamelaisten oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin ja hyvään hallintoon taataan kielestä riippumatta sekä että saamelaisten kielelliset oikeudet toteutetaan ilman, että niihin tarvitsee erikseen vedota”. Laki muun muassa antaa saamelaisille oikeuden käyttää omaa kieltään itseään koskevissa asioissa tai asioissa, joissa he ovat laissa mainittujen viranomaisen kuultavana. Saamen kielilain mukaan ”viranomainen ei saa rajoittaa tai kieltäytyä toteuttamasta tässä laissa säänneltyjä kielellisiä oikeuksia sillä perusteella, että saamelainen osaa myös muuta kieltä, kuten suomea tai ruotsia.”

Kansalaisten kuulemiseen viitataan myös muissa laeissa, kuten maankäyttö- ja rakennuslaissa (132/1999), jonka tavoitteena on ”turvata jokaisen osallistumismahdollisuus asioiden valmisteluun, suunnittelun laatu ja vuorovaikutteisuus, asiantuntemuksen monipuolisuus sekä avoin tiedottaminen käsiteltävinä olevissa asioissa”. Laki velvoittaa suunnitteluviranomaiset julkistamaan suunnitelmansa, jotta kansalaiset, joita suunnitelmat koskevat, pystyvät seuraamaan suunnitteluprosessia ja vaikuttamaan siihen. Maankäyttö- ja rakennuslain 65 pykälän (muutettu, tullut voimaan 1.1.2009) mukaan ”muistutuksen tehneille, jotka ovat ilmoittaneet osoitteensa, on ilmoitettava kunnan perusteltu kannanotto esitettyyn mielipiteeseen”. Laissa ei viitata lasten mahdollisuuksiin vaikuttaa maa- ja vesialueiden suunnitteluprosesseihin. Esimerkiksi Helsingissä nuoret ovat olleet mukana suunnittelemassa puistoja, mutta nämä hankkeet ovat poikkeustapauksia. Lasten ja nuorten mahdollisuuksista osallistua elinympäristöjen kehittämiseen ei ole saatavilla arvioinnin kannalta riittävästi tietoa, vaikka lasten ja nuorten osallistuminen on yksi maankäyttö- ja rakennuslain sekä esimerkiksi kansallisen lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelman tavoitteista[28]. Tapaustutkimuksessa mainitaan hyvien käytäntöjen yhteydessä esimerkkinä Pietarsaari, jossa lapset ja nuoret osallistuvat muun muassa rakennus- ja ympäristölautakunnan toimintaan ja voivat näin vaikuttaa ympäristön suunnitteluun.

- **Lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelmat**

Suomen valtiolla on monia velvollisuuksia, jotka perustuvat lasten ja nuorten osallisuuteen liittyviin lakeihin. Lisäksi nuorisolaissa (72/2006) säädetään, että ”valtioneuvosto hyväksyy joka neljäs vuosi nuorisopolitiikan kehittämisohjelman”. Ensimmäinen lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelma (2007–2011) hyväksyttiin 13.12.2007. Se sisältää noin 300 lapsi- ja nuorisopolitiikan toimenpidettä. Yhtenä ohjelman painopisteenä on lasten ja nuorten osallistuminen sekä vaikuttamis- ja kuulemisjärjestelmien kehittäminen. Yksi tavoitteista on, että kaikki kunnat ottavat vuoden 2010 loppuun mennessä käyttöön järjestelmän, joka antaa 5–17-vuotiaille lapsille ja nuorille mahdollisuuden osallistua ja tulla kuulluksi sekä ottaa huomioon eri-ikäisten lasten ja nuorten erilaiset tarpeet ja taustat ja kunnioittaa niitä. On kuitenkin epäselvää, mitä tämä käytännössä tarkoittaa pienissä ja suurissa kunnissa. Tarkoittako se vain kuulemismenettelyn käyttöönottoa? Eri puolilla Suomea on käytössä erilaisia osallistumismekanismeja. Kehitystä voidaan pitää myönteisenä, koska kuntien erilaiset tarpeet ja tilanteet edellyttävät erilaisia ratkaisuja. Tärkeintä on, että lapsilla ja nuorilla on mahdollisuus ilmaista mielipiteensä kunnallisista asioista ja että kunnan päätöksentekijät ottavat heidän näkemyksensä vakavasti.

28 Ks. eduskunnan väliaikaraportti. Näkökohtaa arvioidaan myös teoksessa Kuinka kaukana olet, lasten ja nuorten kunta? (Gretschcel, Anu & Kiilakoski, Tomi et al., arvioitu ilmestymisaika vuoden 2011 lopulla).

Kansallisella kehittämisohjelmalla on konkreettiset tavoitteet ja keinot tavoitteiden saavuttamiseksi esimerkiksi seuraavilla alueilla: demokratiakasvatus ja aktiivinen kansalaisuus; yhdenvertaisuus ja syrjinnän torjuminen; kansainvälisyys- ja suvaitsevaisuuskasvatus; kestävän elämäntavan oppiminen; medialukutaito; nuorisotyö verkossa; lasten ja nuorten vaikuttamis- ja kuulemisjärjestelmät; verkkodemokratia; oppilaskuntatoiminnan kehittäminen; ennalta ehkäisevä nuoriso-, kulttuuri- ja liikuntatoimi; nuorisotilat lähiyhteisönä; kansalaisjärjestöjen toimintaedellytysten parantaminen; ja lapsen oikeuksista tiedottaminen.

Lisäksi hallitus on käynnistänyt kolme monialaista kehittämisohjelmaa, joiden tavoitteena on varmistaa kansallisen lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelman keskeisten tavoitteiden toteutuminen. Näihin ohjelmiin kuuluu hallituksen lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin politiikkaohjelma (2007–2011), joka luo viitekehyksen lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnille. Politiikkaohjelma tukee ensimmäistä kansallista lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelmaa, ja sitä voidaan pitää eräänlaisena toimintaohjelmana, johon kuuluu täytäntöönpanoon liittyviä toimenpiteitä. Politiikkaohjelman tavoitteena on luoda lapsille ja nuorille enemmän osallistumismahdollisuuksia lastentarhassa ja esikoulussa, koulussa, oppilaitoksissa ja kirjastoissa. Oikeuskäytäntöjä kehitetään nykyistä lapsiystävällisemmiksi, ja lasten ja nuorten mielipiteet otetaan laajemmin huomioon sosiaali- ja terveyspalveluissa, palvelujen kehittämisessä ja yhdyskuntasuunnittelussa.

YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen asema Suomen oikeusjärjestelmässä

”Nuoria pitäisi kuulla kahdessa vaiheessa. Ja heidän mielipiteensä on otettava huomioon. Vaikka laki ei sitä edellyttäisikään (eli ei edellyttäisi, että nuorille tärkeitä asioita käsitellään heidän haluamallaan tavalla), nuorten mielipiteet on otettava huomioon ja selitettävä ja niistä on annettava palautetta (hyvää tai huonoa).”

Fokusryhmän jäsenen kommentti

Suomi ei ole esittänyt YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 12 pykälään liittyviä varaumia tai julkilausumia. YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 12 pykälä ja koko YK:n lapsen oikeuksien sopimus on sisällytetty Suomen perustuslakiin, erityisesti sen 6 pykälään, jonka mukaan ”lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti.” Suomi on ratifioinut YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen (Asetus lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen voimaansaattamisesta sekä yleissopimuksen eräiden määräysten hyväksymisestä annetun lain voimaantulosta 16.8.1991/1130).

Suomen hallitus on jättänyt YK:n lapsen oikeuksien komitean arvioitavaksi neljä määräaikaista maaraporttia lapsen oikeuksien sopimuksen toimeenpanosta Suomessa. Komitea on hyväksynyt kolmen maaraportin päätelmät, ja neljäs raportti käsitellään komitean 56. istunnossa toukokuussa 2011. Suomen kolmannesta maaraportista (syyskuu 2005) antamissaan huomautuksissa ja suosituksissa komitea oli huolissaan siitä, että ”vain 15-vuotiailla ja sitä vanhemmilla lapsilla on oikeus tulla suoraan kuulluksi tuomarin/tuomioistuimen toimesta” esimerkiksi huoltajuutta, vaihtoehtoista hoitoa ja lastensuojelutoimia koskevissa asioissa. Komitea oli huolissaan myös siitä, että ”lasten kanssa ja hyväksi työskenteleville ammattilaisille annettava yleissopimukseen liittyvä koulutus on riittämätöntä”. Lisäksi komitea kannusti Suomea ”kehittämään sopimuksia ja hankkeita yhteistyössä toimittajien ja tiedotusvälineiden kanssa lasten suojelemiseksi altistumiselta tiedotusvälineissä esiintyvälle haitalliselle tiedolle ja heille tarkoitetun tiedon laadun parantamiseksi[29]”.

Vastuu YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artiklan toimeenpanosta

YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artiklan toimeenpano ei sellaisenaan ole minkään yksittäisen ministeriön tai ministeriön osaston vastuulla. Toimeenpanovastuu on jaettu usean osapuolen kesken.

Opetus- ja kulttuuriministeriön nuorisoyksikön velvollisuuksiin kuuluu nuorisolain (72/2006) toimeenpano ja nuorten osallistumisen edistäminen

29 YK:n lapsen oikeuksien komitea, 40. istunto. Sopimusvaltioiden yleissopimuksen 44 artiklan mukaisesti antamien raporttien käsittely. Päätelmät: Suomi (CRC/C/15/Add.272, 20.10.2005). http://formin.finland.fi/Public/download.aspx?ID=14044&GUID={CE1E7F1A-E2E9-4FE0-8F8B-1DD4B590A480}

etenkin paikallistasolla. Tämä kattaa myös lasten ja nuorten harrastusten, vapaa-ajan toimintojen ja järjestöjen tukemisen sekä työpajatoiminnan ja nuorten tieto- ja neuvontapalvelut.

Opetus- ja kulttuuriministeriö vastaa Suomen hallitusohjelmaan kuuluvan lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin politiikkaohjelman toimeenpanosta vuosina 2007–2011. Kuten hallitusohjelmassa ja erillisessä strategiassa todetaan, politiikkaohjelman tavoitteena on ministeriöiden välisen poikkihallinnollisuuden toteutuminen lapsiin ja nuoriin liittyvissä asioissa. Tavoitteisiin kuuluu myös lasten ja nuorten osallistumisoikeuden laaja-alainen edistäminen. Lisäksi tekeillä on tutkimus, jonka tavoitteena on selvittää, kuinka politiikkaohjelman toimeenpanossa kehitetyistä parhaista käytännöstä voitaisiin tehdä pysyvä osa hallituksen työtä. Nuorisolain 4 pykälän mukaan valtioneuvosto hyväksyy joka neljäs vuosi nuorisopolitiikan kehittämisohjelman, joka sisältää valtakunnalliset nuorisopolitiikan tavoitteet ja suuntaviivat aluehallinnon ja kuntien nuorisopoliittiselle ohjelmatyölle. Lasten ja nuorten osallistuminen on olennainen osa tätä kehittämisohjelmaa, jonka toimeenpanon arvioi vuosittain Nuorisoasiain neuvottelukunta, valtioneuvoston asettama ja opetus- ja kulttuuriministeriön yhteydessä toimiva lapsi- ja nuorisopolitiikan asiantuntijaelin.

Lapsiasiavaltuutettu on hallituksesta riippumaton viranomainen, joka toimii hallinnollisesti sosiaali- ja terveysministeriön yhteydessä Virka perustuu YK:n lapsen oikeuksien sopimukseen. Lapsiasiavaltuutettu seuraa ja edistää lasten oikeuksien toteutumista Suomessa. Valtuutettu ei käsittele vetoomuksia tai valituksia eikä tee tarkastuksia. Nämä ovat eduskunnan oikeusasiamiehen tehtäviä.

Ulkoasiainministeriö vastaa määräaikaisraporteista, joita Suomi antaa YK:n lapsen oikeuksien komitealle. Suomi antaa viiden vuoden välein raportin YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen toimeenpanosta. Hallituksen raporttia täydentävät lastensuojelujärjestöjen ja lapsiasiavaltuutetun antamat lisäraportit.

Suomella ei ole erityistä kansallista strategiaa tai politiikkaa YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artiklan edistämiseksi. Edellä mainittu hallituksen lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelma määrittää laajoja lasten ja nuorten osallistumiseen liittyviä tavoitteita kuin myös hallituksen lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin politiikkaohjelma, jonka tuloksena on syntynyt tehokas lapsen oikeuksista tiedottamisen yhteistyöverkosto.

Lakien ja säännösten vaikutusten arviointi

Lasten ja nuorten kuulemista koskevia säännöksiä sisältävistä laeista vain nuorisolakia arvioidaan säännöllisesti. Nuorisolain vaikutuksia arvioidaan osana hallituksen peruspalvelujen arviointiprosessia.

”Nuorisolakia pitäisi muuttaa niin, että nuorten näkemykset otetaan vakavasti, kirjataan, käsitellään ja arvioidaan päätöksiä tehtäessä.”
Fokusryhmän jäsenen kommentti

Nuorisoasian neuvottelukunta arvioi vuosittain nuorisolain 4 pykälän edellyttämän lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelman toimeenpanon. Toimeenpanon lisäksi arviointi kattaa toimenpiteiden vaikutukset. Kehittämisohjelman toimeenpanon edistymisestä toimitetaan ministeriöiden kyselyihin perustuva arvio lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin politiikkaohjelmasta vastaavalle ministeriryhmälle.

Valtionhallinnon paikallisviranomaiset kokoavat tietoa nuorisolain 8 pykälän toimeenpanosta ja etenkin lasten ja nuorten kuulemiseen liittyvistä rakenteista, joita kunnat ovat mahdollisesti kehittäneet. Nuorisotyön valtakunnallinen palvelu- ja vaikuttajajärjestö Allianssi kerää tietoa näiden rakenteiden käytännön toimivuudesta järjestämällä kunnissa nuorten ja päättäjien keskusteluja, joiden tarkoituksena on parantaa kunnallisia palveluja ja nuorten vaikutusmahdollisuuksia.

Koulujen osallistumisrakenteita (oppilaskuntia) on myös arvioitu. Nämä arviot ovat kuitenkin perustuneet pääasiassa kouluissa toimivilta aikuisilta kerättyihin vastauksiin.

Lastensuojelulaki ja lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annettu laki ovat yleistä lainsäädäntöä, joka kannustaa ja velvoittaa eri osapuolia kuulemaan lapsia. Näiden lakien toimivuutta ei ole toistaiseksi arvioitu. Eduskunnan väliraportissa todetaan, että

vieläkään ei ole tietoa siitä, miten lapset ja nuoret osallistuvat, jos osallistuvat, lasten hyvinvointipalvelujen järjestämiseen (yksilö- ja perhetasolla sekä lasten ja nuorten hyvinvointipalvelujen kehittämisessä). Vuoden 2008 alussa voimaan tullut lastensuojelulaki velvoittaa kunnat ottamaan lasten mielipiteet huomioon, kun ne järjestävät palveluja, jotka edistävät fyysistä ja henkistä kasvua ja hyvinvointia. Lasten mielipiteet on otettava huomioon myös kaikissa yksilöitä ja perheitä koskevissa lasten hyvinvointiin liittyvissä asioissa. Lain toimeenpanoa ei ole vielä arvioitu.

Suomen hallitus[30] huomauttaa, että lastensuojelulaki (2007) ja nuorisolaki (2006) ovat olleet voimassa niin vähän aikaa, että niiden vaikutuksia ei ole arvioitu käytännössä millään tavoin. Jonkinlaisia arvioita olisi kuitenkin ollut jo mahdollista tehdä kolmen tai neljän viime vuoden aikana.

Hallituksen politiikkaohjelman tavoitteena on edistää niiden vaikutusten arviointia, joita kunnallisilla päätöksillä on lapsiin. Arvioinnit ovat työkaluja, joiden avulla kunnat voivat edistää lasten, nuorten ja perheiden hyvinvointia sekä suunnitella ja kehittää palveluja. Tavoitteena on käyttää vaikutusten arviointityökaluja päätöksissä, jotka koskevat lapsia ja nuoria.

Loppuhuomautuksia

Suomessa on säädetty lakeja, jotka edistävät ja tukevat lasten ja nuorten osallistumista eri elämänalueilla. Näiden säännösten arviointi on kuitenkin toteutettu melko heikosti/huonosti. Vain nuorisolain vaikutuksia arvioidaan säännöllisesti.

Suosittelemme, että hallitus arvioi lakien vaikutuksia säännöllisesti ja että tässä yhteydessä kuullaan myös lapsia ja nuoria.

Oikeuden päätökset

Oikeustapaukset vahvistavat käsitystä, että lapsia on kuultava. Tästä on esimerkkinä seuraava oikeustapaus vuodelta 2001 (S2001/518):

Lapset jäivät ilman huoltajaa äidin kuoleman jälkeen. Huoltajuutta hakivat sekä lasten isä että äidin uusi kumppani, joka oli asunut äidin ja lasten kanssa. Lapset halusivat jäädä jälkimmäisen luo. Helsingin käräjäoikeus myönsi huoltajuuden lasten isälle, vaikka lapset halusivat jäädä äidin uuden kumppanin luo, koska olivat tottuneet asumaan tämän kanssa. Äidin uusi kumppani valitti päätöksestä hovioikeuteen, joka piti käräjäoikeuden päätöksen voimassa. Tapaus meni korkeimpaan oikeuteen. Lasten huoltajuuteen ja tapaamisoikeuteen liittyvien päätösten toimeenpanoa koskevan asetuksen 2 pykälän mukaan lapsen tahdon vastaista päätöstä ei voi panna täytäntöön, jos lapsi on täyttänyt 12 vuotta. Tässä tapauksessa lapset olivat täyttäneet 14 ja 12 vuotta. Korkeimman oikeuden mukaan isän hyväksi tehtyä huoltajuuspäätöstä ei voitu panna täytäntöön lasten iän ja heidän ilmaisemansa tahdon vuoksi. Korkein oikeus päätti lasten edun mukaisesti myöntää huoltajuuden lasten kanssa asuneelle henkilölle.

Lasten kanssa ja hyväksi työskenteleville ammattilaisille järjestettävä koulutus

Lasten kanssa ja hyväksi työskenteleville ammattilaisille (kuten asianajajille, tuomareille, poliiseille, sosiaalityöntekijöille, nuorisotyöntekijöille, psykologeille, hoitajille, laitos- ja vankilaviranomaisille, eri koulutusasteiden opettajille, lääkäreille, sairaanhoitajille ja muille terveydenhoidon ammattilaisille, virkamiehille ja turvapaikkaviranomaisille) ei järjestetä suunnitelmallisesti koulutusta. Yksittäiset oppilaitokset saattavat järjestää koulutusta. Koulutusta on tarjolla joillekin ammattiryhmille, kuten opettajille, mutta ei kaikille. Lisäksi lapsia ja nuoria koskevien asioiden parissa työskentelevät kansalaisjärjestöt (kuten Mannerheimin Lastensuojeluliitto) järjestävät jäsenilleen lasten oikeuksia koskevaa yleiskoulutusta. Alan keskusjärjestöistä nuorisotyön valtakunnallinen palvelu- ja vaikuttajajärjestö Allianssi sekä Lastensuojelun Keskusliitto järjestävät jäsenjärjestöilleen ja työntekijöilleen tarvittaessa koulutusta.

Kerhokeskus koulutyön tuki ry.on järjestänyt satunnaisesti koulutusta opettajille ja kerho-ohjaajille Lasten Parlamentin toimintaan liittyvissä asioissa. Koulutuksen sisältö ei ole varsinaisesti liittynyt YK:n lapsen oikeuksien sopimukseen, mutta tapahtumissa on jaettu sopimukseen liittyvää aineistoa. Tavoitteena

30 Opetus- ja kulttuuriministeriö

on ollut kertoa oppilaille erityisesti lasten oikeuksista. Kerhokeskus ei ole järjestänyt suunnitelmallista koulutusta opettajille.

Monissa hankkeissa, ohjelmissa ja hyvissä käytännöissä korostetaan lapsen oikeuksien ja lapsen edun edistämisen merkitystä. Esimerkiksi monet tuomarit ovat parantaneet koulutuksen avulla erityistaitoja, joita tarvitaan lapsiin liittyvien tapausten käsittelyssä, ja oikeustaloihin on rakennettu lapsiystävällisiä tiloja. Poliisin tavoitteena on kehittää lapsiin kohdistuvien rikosten tutkimiseen liittyvää koulutusta. Vuonna 2009 toteutetussa pilottihankkeessa järjestettiin erityiskoulutusta poliisille ja terveydenhoidon ammattilaisille, jotka haastattelevat työssään lapsia. Poliisiammattikorkeakoulu järjestää vuosittain kahden viikon kurssin (Seksuaalirikokset ja lapsi poliisitoiminnassa), jonka tavoitteena on opettaa lapsiin kohdistuvien rikosten selvittämisessä tarvittavia perustaitoja. Väkivallan vähentäminen on yksi sisäisen turvallisuuden ohjelman (2008–2011) tavoitteista. Ohjelmaan kuuluu muun muassa Lasten asioiden talo - palvelumallin edistäminen, josta seksuaalisen ja fyysisen väkivallan uhreiksi joutuneet lapset ja nuoret saavat kattavasti apua ja tukea. Lasten asioiden talo -hanke käynnistyy vuonna 2011.

Opetus- ja kulttuuriministeriö perusti jokin aika sitten työryhmän, joka laati lapsen oikeuksien kansallisen viestintästrategian. Ryhmä ehdotti, että eri alojen ammattilaisille järjestetään lasten oikeuksiin ja osallisuuteen liittyvää koulutusta osana eri alojen perus- ja täydennyskoulutusta. Hallitus on tilannut politiikkaohjelmaansa liittyvän tutkimuksen, jossa selvitetään, kuinka paljon suomalaisissa yliopistoissa ja ammattikorkeakouluissa järjestetään lapsen oikeuksiin liittyvää koulutusta.

Työryhmä ehdotti, että ammatti- ja täydennyskoulutukseen kehitetään suunnitelmallisesti opetusta lapsen oikeuksien sopimuksesta. Hallituksen on arvioitava sopimukseen liittyvän opetuksen taso yliopistoissa ja korkeakouluissa. Tämän arvioinnin perusteella voidaan päättää, mille koulutusyksiköille annetaan vastuu lapsen oikeuksiin liittyvän koulutuksen kansallisesta kehittämisestä. Tutkimus luovutetaan lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin politiikkaohjelmasta vastaavalle ministeriryhmälle opetus- ja kulttuuriministeriössä 31.3.2011.

Loppuhuomautuksia

Lasten kanssa ja hyväksi työskenteleville ammattilaisille ei ole järjestetty suunnitelmallisesti YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artiklan toimeenpanoon liittyvää koulutusta. Koulutusta on järjestetty opettajille ja muille ammattiryhmille, kuten poliiseille ja terveydenhoidon ammattilaisille. Myös kansalaisjärjestöt ovat järjestäneet jäsenilleen yleiskoulutusta lapsen oikeuksista.

Lasten ja nuorten fokusryhmien tapaamisessa ilmeni tarve parantaa lasten kanssa ja hyväksi työskenteleville ammattilaisille tarkoitettua koulutusta, joka koskee lasten ja nuorten osallistumista ja osallistamista sekä lasten näkemysten kuulemista ja vakavasti ottamista. Lapsille järjestetyn verkkokyselyn tulokset tukevat tätä havaintoa. Vastaajien mukaan aikuisista erityisesti lasten kanssa ja hyväksi työskentelevät ammattilaiset eivät kuuntele heitä eivätkä ota heidän näkemyksiään vakavasti.

Siksi suosittelemme, että hallitus järjestää lasten kanssa ja hyväksi työskenteleville ammattilaisille suunnitelmallista koulutusta lasten osallisuudesta. Koulutusta tarvitsevat esimerkiksi opettajat, poliisit, terveydenhoidon ammattilaiset, lastenhoidon ammattilaiset, virkamiehet ja turvapaikkaviranomaiset.

Oikeus saada osallistumisoikeutta koskevaa tietoa

Oikeus tietoon (YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 17 artikla) liittyy olennaisesti YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artiklaan. Lapset tarvitsevat ikänsä ja kehitystasonsa mukaista tietoa kaikista heitä koskevista asioista, kuten lapsen oikeuksista, kansallisesta lainsäädännöstä, politiikoista ja paikallisista palveluista sekä vetoomus- ja valitusmenettelyistä. Valtioiden pitäisi sisällyttää lapsen oikeudet koulujen opetusohjelmiin lapsen oikeuksien sopimuksen mukaisesti. Oikeus saada tietoa on mielipiteen ilmaisuoikeuden toteutumisen keskeinen edellytys.

Lapsiystävällinen tieto

Viranomaiset ovat tuottaneet jonkin verran erityisesti lapsille tarkoitettua tietoaineistoa. Lapsiasiavaltuutetun kotisivu on tästä hyvä esimerkki. Lapsiasia-

valtuutetun toimisto on myös julkaissut erityisesti lapsia varten suunnitellun esitteen lapsen oikeuksista. Hallitus ja kunnalliset viranomaiset eivät kuitenkaan ole jatkuvasti ottaneet lapsia ja nuoria huomioon tiedon tuottamisessa ja jakamisessa. Viranomaisten toiminnassa tarvitaan lapsiystävällisiä viestintäohjelmia ja lapsille tarkoitettua aineistoa.

Lapsen oikeuksista tiedottaminen lisääntyi vuonna 2009 lapsen oikeuksiin keskittyneen laajan 20-vuotisjuhlakampanjan ansiosta. Lapsiasiavaltuutetun toimisto tuotti yhteistyössä järjestöjen kanssa lapsen oikeuksien sopimusta käsitelleen esitteen, joka on saatavilla eri kielillä (suomi, ruotsi, saame, venäjä ja viittomakieli). Juhlavuoden aikana lapsille ja nuorille jaettiin kymmeniätuhansia esitteitä. Lapsen oikeuksien kansallisen viestintästrategian laatinut työryhmä ehdotti lapsille jaettavan tiedon määrän lisäämistä. On arvioitava, mitkä tiedotuskanavat, kuten esitteet tai Internetin sosiaaliset verkostot ja muut nykyaikaiset ratkaisut, tavoittavat lapset parhaiten.

Unicefin pohjoismaisen lasten ja nuorten osallistumistutkimuksen mukaan 69 prosentilla Suomessa asuvista lapsista ja nuorista (12–16-vuotiaat) on ”jonkin verran” tai ”paljon” tietoa lapsen oikeuksista. He ovat saaneet lapsen oikeuksia koskevaa tietoa pääasiassa koulun (83,2 %), tiedotusvälineiden (radio ja televisio) (55,5 %) sekä sanoma- ja aikakauslehtien (50,2 %) välityksellä.

Lapset saavat tietoa itseään koskevista asioista pääasiassa koulun välityksellä. Koulun tiedonvälitystehtävä on kirjattu kansalliseen perusopetuksen opetussuunnitelmaan. Opetushallitus tarkisti opetussuunnitelmaa 1.8.2010 ja antoi kouluille tehtäväksi lapsen oikeuksien sopimusta koskevan tiedottamisen. Tiedottamisessa on käytettävä lasten ikää ja kehitystasoa vastaavia opetusmenetelmiä eri luokka-asteilla.

Suomalaiset lapset ja nuoret osallistuvat erilaisiin vertaisviestintähankkeisiin, jotka liittyvät viestintään, mediakasvatukseen ja huumevalistukseen sekä lasten ja nuorten vaikuttamismahdollisuuksien edistämiseen. Tällaisia vertaisviestintähankkeita ovat järjestäneet esimerkiksi kuntien nuorisotoimet, koulut, lasten parlamentit ja nuorisovaltuustot sekä paikallisella että kansallisella tasolla.

Mikään yksittäinen valtion toimielin ei ole vastuussa siitä, että lapsille ja nuorille tarkoitetun tiedotusmateriaalin kieli ja sisältö vastaavat kohdeyleisön tarpeita. Nuorten tieto- ja neuvontapalvelut ovat ottaneet kohdeyleisön erityistarpeet huomioon esimerkiksi silloin, kun asiakkaat ovat pyytäneet niitä kertomaan ”selvällä suomen kielellä”, mitä erilaisissa esitteissä sanotaan. Tämä koskee sekä painettua että verkossa julkaistua aineistoa. Tavoitteena on kiinnittää entistä enemmän huomiota tiedon lapsiystävällisyyteen, mutta tätä tavoitetta ei ole toteutettu järjestelmällisesti.

Käytännössä kaikki suomalaiset ihmisoikeusviranomaiset, lainvalvontaviranomaiset ja perusoikeuksien toteutumista valvovat asiamiehet ottavat vastaan alaikäisten tekemiä vetoomuksia ja valituksia. Nämä viranomaiset eivät kuitenkaan jaa alaikäisille tietoa lasten ja nuorten oikeuksista. Näitä viranomaisia ovat tasa-arvovaltuutettu, vähemmistövaltuutettu, tietosuojavaltuutettu, eduskunnan oikeusasiamies, oikeuskanslerinvirasto ja sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto sekä valtion paikalliset hallintoviranomaiset. Tietosuojavaltuutetun toimisto on koonnut verkkoon nuorille tarkoitettua tietoa. Paikalliset potilas- ja sosiaaliasiamiehet, jotka neuvovat terveydenhuollon ja sosiaalityön palvelujen käyttäjiä, eivät yleensä jaa alaikäisille tietoa lasten ja nuorten oikeuksista. Osa potilas- ja sosiaaliasiamiehistä käy kouluilla kertomassa työstään, mutta tämä ei ole kovin yleistä. Lapsiasiavaltuutettu on tehnyt syksystä 2010 alkaen eri viranomaisten kanssa yhteistyötä, jonka tavoitteena on alaikäisten oikeusturvaa koskevan tiedottamisen parantaminen.

Lasten ja nuorten asianmukaista tiedonsaantia ei ole turvattu lakien ja säännösten avulla.

Suomessa ei ole lakeja tai säännöksiä, jotka sellaisenaan turvaisivat lasten ja nuorten asianmukaisen tiedonsaannin osallistumiseen ja vaikuttamiseen liittyvissä asioissa. Nuorten tieto- ja neuvontapalveluiden kansallinen koordinaatio- ja kehittämiskeskus kuitenkin noudattaa toiminnassaan seuraavia Euroopan neuvoston suosituksia: Euroopan neuvoston ministerikomitean suositus CM/Rec(2010)8 nuorisotiedotuksesta sekä Euroopan neuvoston ministerikomitean suositus no R (90) 7 nuorten tieto- ja neuvontatyöstä. Suosituksissa painotetaan muun

muassa sitä, että nuorille annettavan tiedon on oltava heidän kehitystasonsa ja tarpeidensa mukaista sekä ajantasaista, ymmärrettävää ja luotettavaa riippumatta tiedottamisessa ja neuvonnassa käytettävistä menetelmistä. Suositusten tarkoituksena on vahvistaa nuorten osallistumista ja roolia heidän elämäänsä vaikuttavassa päätöksenteossa.

Nuorisolaki, hallintolaki ja kuntalaki takaavat lapsille ja nuorille oikeuden saada tietoa heitä koskevista asioista.

Hallintolain (423/2003) mukaan asianosaisille ”on toimitettava kuulemisen kohteena olevat asiakirjat alkuperäisinä tai jäljennöksinä taikka varattava muutoin tilaisuus tutustua niihin”. Kuulemisen yhteydessä lapsille on annettava mahdollisuus tutustua kaikkiin viranomaisten laatimiin ja päätöksentekijän käytettävissä oleviin asiakirjoihin. Jos asiakirjoissa kuitenkin on tietoa, joka voi vahingoittaa lapsen mielenterveyttä tai hänen suhdettaan vanhempiinsa, rajoittamaton tiedonsaantioikeus voi olla lapsen etujen vastaista. Tiedonsaantia on siis aina arvioitava lapsen näkökulmasta ja lapsen etujen perusteella.

Terveyteen liittyvissä asioissa ehdotettua hoitoa ja sen vaikutuksia koskeva tieto on annettava lapselle hänen ikänsä edellyttämässä muodossa. Lapsilla on myös oltava mahdollisuus osallistua heidän terveyteensä ja kehitykseensä liittyvien palvelujen suunnitteluun ja toteutukseen. Suomessa ei ole tällaista tietoa koskevia lakeja.

Riippumaton tieto ja edunvalvojan nimeäminen oikeusasioissa

Lapselle voidaan määrätä oikeusasioissa edunvalvoja sekä rikoslain että lastensuojelulain perusteella. Edunvalvojan tehtävänä on kertoa lapselle oikeudenkäynnin kulusta, pyytää lasta kertomaan mielipiteensä ja selittää niiden ilmaisemisen seuraukset sekä tarvittaessa esittää lapsen mielipiteet oikeudelle. Edunvalvojan nimeäminen oikeusasioissa on pakollista vain oikeuden määräyksestä eli silloin, kun oikeus katsoo, että edunvalvojaa tarvitaan.

Rikoslain perusteella oikeus voi määrätä lapselle edunvalvojan esimerkiksi tapauksissa, joissa lapsi on joutunut seksuaali- tai väkivaltarikoksen uhriksi ja epäilty on perheenjäsen. Ongelmana on, että edunvalvojan määrääminen voi kestää kauan. Lisäksi laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa (689/1997) määrää, että epäillylle on määrättävä puolustaja viran puolesta, kun ”epäilty, jolla ei ole puolustajaa, on alle 18-vuotias, jollei ole ilmeistä, ettei hän tarvitse puolustajaa”. Puolustajan tehtävät eivät eroa merkittävästi oikeustoimia koskevien yleisten säännösten perusteella määrätyn edunvalvojan tehtävistä.[31]

Lastensuojelulain mukaan edunvalvojan määrää paikallinen maistraatti tai tuomioistuin. Edunvalvoja voidaan määrätä, jos ”on perusteltu syy olettaa, ettei huoltaja voi puolueettomasti valvoa lapsen etua asiassa” (eli lapsen vanhemman tai laillisen huoltajan edut ovat ristiriidassa lapsen etujen kanssa). Edunvalvoja toimii siis huoltajan sijaisena. Lastensuojelulain mukaan lapselle voidaan määrätä myös oikeusavustaja, jos tapausta käsitellään hovioikeudessa tai korkeimmassa hallinto-oikeudessa.

Lastensuojelulain mukaan ”lastensuojelun asiakkaana olevalle lapselle on nimettävä hänen asioistaan vastaava sosiaalityöntekijä”, jonka tehtävänä on tavata lasta säännöllisesti ja selvittää lapselle ”hänen ikänsä ja kehitystasonsa mukaisella tavalla, miksi hänet on otettu huostaan, sekä selostettava niitä toimia, joihin hänen asiassaan on ryhdytty tai joihin aiotaan ryhtyä” (53 pykälä). Joissakin kunnissa on lasten määrään nähden liian vähän sosiaalityöntekijöitä, eivätkä yhteydet aina toteudu toivotulla tavalla.

Suomen lain mukaan lapselle ei voida määrätä edunvalvojaa hänen vanhempiensa avioeroon liittyvissä oikeustoimissa tai huoltajuuskiistoissa. Suomessa lapsia ei pidetä asianosaisina tällaisissa tapauksissa. Tämä voidaan nähdä puutteena, ja esimerkiksi lapsiasiavaltuutetun mielestä lakia pitäisi muuttaa niin, että lapselle voidaan määrätä huoltajuuskiistoissa edunvalvoja. Laissa ei myöskään ole säädetty lapsen oikeudesta saada yleistietoa avioeromenettelyssä. Tiedon välittäminen on vanhempien vastuulla. Avioeromenettelyihin tehdään kuitenkin parhaillaan muutoksia, ja joissakin käräjäoikeuksissa kokeillaan menettelynä niin sanottua Follo-mallia eli lapsen kehitykseen perehtyneen asiantuntija-avustajan käyt-

31 Oikeudenkäymiskaaren 12 luvun pykälä 4 a ja hallintolainkäyttölain (586/1996) pykälä 19 a. Molemmissa säädetään edunvalvojan määräämisestä erityisolosuhteissa. Edunvalvojaan sovelletaan holhoustoimesta annetun lain (442/1999) säännöksiä.

tämistä lapsen huoltoa, tapaamisoikeutta ja elatusta koskevassa tuomioistuinsovittelussa.

Edunvalvojajärjestelmää on kehitetty Pelastakaa Lapset -kansalaisjärjestön käynnistämässä hankkeessa[32]. Siinä on saatu hyviä kokemuksia niin sanotusta tandem-toiminnasta, jossa lapsen tukena on sekä sosiaalityöntekijä että oikeusavustaja lastensuojelulain piiriin kuuluvissa menettelyissä.

Ulkomaalaislain mukaan Suomeen yksin tulleille alaikäisille turvapaikanhakijoille on määrättävä edustaja, jonka tehtävänä on auttaa ja neuvoa lasta tai nuorta turvapaikan hakemiseen liittyvissä asioissa.

Loppuhuomautuksia

Lapsille on annettava nykyistä enemmän lapsiystävällistä tietoa heidän elämäänsä ja oikeuksiinsa vaikuttavista asioista. Lasten kanssa ja hyväksi työskentelevät ammattilaiset on velvoitettava lakisääteisesti antamaan lapsille ja nuorille heidän kehitystasonsa mukaista tietoa.

Oikeustoimiin liittyvää edunvalvojajärjestelmää ja sen koordinointia on parannettava kansallisella tasolla. Tämä koskee edunvalvojien rekisteröintiä, koulutusta ja valvontaa sekä edunvalvojajärjestelmän rahoitusta. Lapselle on voitava määrätä edunvalvoja myös huoltajuuspäätöksissä. Poliisien, oikeuden työntekijöiden ja sosiaalityöntekijöiden tietoisuutta lapsen oikeudesta edunvalvojaan tulee lisätä.

Asenteet lasten kuulluksi tulemisen oikeutta kohtaan

Oikeus ilmaisunvapauteen (YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 13 artikla) liittyy olennaisesti YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artiklaan. Tämä oikeus sisältää ”vapauden hakea, vastaanottaa ja levittää kaikenlaisia tietoja ja ajatuksia yli rajojen suullisessa, kirjallisessa, painetussa, taiteen tai missä tahansa muussa lapsen valitsemassa muodossa”. Nämä artiklat edistävät lapsen kykyä käyttää tätä oikeutta.

Yleinen asennoituminen lasten ja nuorten osallistumista ja kuulluksi tulemisen oikeutta kohtaan on myönteinen. Tämä tuli ilmi vuonna 2009 lapsen oikeuksien juhlavuoden alkaneessa kansallisessa viestintä- ja vaikuttamiskampanjassa. Kampanjan järjestivät yhteistyössä kansalaisjärjestöt, lapsi- ja nuorisojärjestöt sekä kirkko ja valtio, ja se jatkuu edelleen. Tavoitteena on lisätä yleistä tietoisuutta lapsen oikeuksista ja varmistaa, että mahdollisimman moni aikuinen ottaa vastuuta näiden oikeuksien toteutumisesta. Erityisenä tavoitteena oli helpottaa lasten ja nuorten mielipiteiden ilmaisua, osallistumista ja vaikuttamista. Kampanjan kohderyhmänä olivat alle 18-vuotiaat lapset ja nuoret ja heidän vanhempansa sekä lasten kanssa työskentelevät ammattilaiset. Laajan yhteistyön ansiosta tietoisuus YK:n lapsen oikeuksien sopimuksesta kasvoi 18 prosenttia. Taloustutkimuksen lokakuussa 2008 tekemän tutkimuksen mukaan 54 prosenttia väestöstä oli kuullut lasten oikeuksista. Tutkimus oli osa lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin politiikkaohjelmaa. Tammikuussa 2010 vastaava osuus oli 72 prosenttia, ja se on kasvanut edelleen. Tutkimuksen mukaan 95 prosenttia suomalaisista uskoo, että aikuiset pystyvät tekemään parempia päätöksiä, jos he ottavat lasten mielipiteet huomioon. Tämä on mielenkiintoinen tulos, sillä lasten mielestä lapsia ja nuoria vakavasti kuuntelevien ja heidän mielipiteensä huomioon ottavien aikuisten osuus on huomattavasti pienempi. Tämä tuli ilmi tarkasteluprosessiin kuuluneessa verkkokyselyssä, johon vastasi yli 700 iältään 7–17-vuotiasta lasta, sekä Unicefin tutkimuksessa lasten osallistumisesta Pohjoismaissa. Osuus vaihtelee eri aikuisryhmissä. Esimerkiksi vanhemmat ja opettajat ottavat yleensä lasten ja nuorten mielipiteet paremmin huomioon kuin paikallisen ja kansallisen tason hallintoviranomaiset tai vaaleilla valitut toimihenkilöt.

Viime vuosina lasten oikeus tulla kuulluksi on otettu entistä paremmin huomioon esimerkiksi lainsäädännössä, ja myös asenteet ovat muuttuneet jonkin verran myönteisimmiksi. Muita myönteisiä muutoksia ovat esimerkiksi nuorisolain ja lastensuojelulain yleissäädökset lasten kuulemisesta. Lisäksi lasten ja nuorten koulutusta koskevissa laeissa säädetään oppilaiden kuulemisesta ja oppilaskuntien toiminnasta. Asenteiden tasolla esimerkiksi lapsiasiavaltuutettu ja nuorisotyön valtakunnallinen palvelu- ja vaikuttajajärjestö Allianssi ovat saaneet aikaan myön-

32 http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/Lastensuojelunedunvalvonta

teisiä muutoksia. Vielä on kuitenkin paljon tehtävää tilanteen parantamiseksi: vain joka kuudes (17 %) nuori uskoo, että päättäjät pitävät nuoria vakavasti otettavina keskustelukumppaneina tai vaikuttajina kaikissa tai melkein kaikissa asioissa, ja joka kymmenes nuori uskoo, että nuoria ei pidetä vakavasti otettavina vaikuttajina missään asioissa (Myllyniemi 2008, 65–67) . Näitä näkemyksiä tukee 7–17-vuotiaille suomalaisnuorille syyskuussa 2010 järjestetty verkkokysely, jossa vain 15,6 prosenttia vastaajista oli sitä mieltä, että paikalliset ja kansalliset hallintoviranomaiset ottavat heidän mielipiteensä vakavasti ”aina” tai ”useimmiten”.

Johtopäätös
Lasten ja nuorten kuulemisesta eri tilanteissa on säädettävä laissa nykyistä tarkemmin.

Suomalaisen median asenne lasten kuulluksi tulemisen oikeutta kohtaan

Median suhtautuminen lasten ja nuorten mielipiteiden kuuntelemiseen muuttui selvästi lapsen oikeuksien juhlavuoden aikaan, mikä oli yksi juhlavuoden merkittävimmistä vaikutuksista. Lapsen oikeuksien juhlavuoden teemana oli lasten ja nuorten oikeus osallistua ja tulla kuulluksi.

Sanomalehdet perustivat verkkosivustoja, joilla järjestettiin kyselyjä ja kysyttiin suoraan lasten ja nuorten mielipiteitä. Suomen suurin sanomalehti, Helsingin Sanomat, julkaisee nyt säännöllisesti nuorten mielipidesivua. Yksi Yleisradion paikallisradioista piti 15.9.2009 teemapäivän, jonka aikana pääsivät ääneen erityisesti nuoret ja lapset. Yleisradio ja Helsingin Sanomat ovat tehneet yhteistyötä Nuorten Ääni -hankkeessa, joka on osa Helsingin kaupungin lasten ja nuorten vaikuttamisjärjestelmää.

Nuorten Ääni -toimitus on Helsingin nuorisoasiainkeskuksen demokratia- ja mediakasvatuksen pilottihanke, jossa poimitaan aiheita ja tehdään juttuja eri tiedotusvälineisiin. Tavoitteena on kannustaa nuoria tuottamaan mediasisältöä valtavirtamediaan. Hanke aktivoi nuoria ja antaa heille mahdollisuuden osallistua julkisiin keskusteluihin ja väittelyihin muiden nuorten, aikuisten, viranomaisten ja poliitikkojen kanssa nuorille tärkeistä ajankohtaisista asioista. Yksi Nuorten Ääni -toimituksen monista tavoitteista on muuttaa valtavirtamedian suomalaisnuorista antaa kuvaa myönteisemmäksi, yksilöllisemmäksi ja nuorten aktiivisuuden huomioivaksi. Nuorten Ääni -toimitus antaa nuorille mahdollisuuden myös osallistua ja keskustella asioista viranomaisten ja päättäjien kanssa. Tavoitteena on lisätä nuorten myönteistä näkyvyyttä mediassa.[33]

Lasten ja nuorten mielipiteet otetaan yhä useammin huomioon tiedotusvälineissä, jotka yleensä kohtelevat kaikkia haastateltavia kunnioittavasti. Tiedotusvälineillä on kuitenkin tapana käsitellä lapsia ja nuoria liian yleisluonteisesti yhtenä ryhmänä ja yleensä myös ongelmana. Ne eivät useinkaan kiinnitä huomiota yhteiskunnallisiin muutoksiin ja kehityssuuntiin, jotka aiheuttavat lasten ja nuorten oireilua ja ongelmakäyttäytymistä. Tämän tutkintaraportin luonnosvaiheeseen liittyneeseen kuulemistilaisuuteen osallistuneet nuoret olivat sitä mieltä, että median pitää kertoa nuoriin liittyvistä myönteisistä asioista ja että myönteisistä asioista kertominen medialle oli aikuisten tehtävä. Yksi mahdollinen ratkaisu on perustaa nuorten medianeuvosto, joka kommentoi lasten ja nuorten televisio-ohjelmien sisältöä. Lisäksi median on tasapuolisen tiedonvälityksen varmistamiseksi otettava käyttöön jo olemassa olevat eettiset ohjeet, jotka koskevat lapsiin ja nuoriin liittyvää uutisointia[34].

Jotkut kaupungit ovat perustaneet toimituksia, joissa nuoret voivat tuottaa mediasisältöä (sanomalehtijuttuja ja blogikirjoituksia sekä radio- ja televisiojuttuja) sekä paikalliseen että valtakunnalliseen mediaan. Sanomalehdet ovat perinteisesti julkaisseet nuorille tarkoitettuja sivuja, ja televisiossa on esitetty nuortenohjelmia, mutta nyt toiminta on laajentunut: nuorille tarkoitettua sisältöä julkaistaan näkyvästi päämedioissa. Tästä on hyvänä esimerkkinä Nuorten Ääni, jonka toimitus on pääkaupunkiseudulla mutta jonka tuottamaa sisältöä julkaistaan valtakunnan päämedioissa. On kuitenkin pidettävä huoli siitä,

33 Meriranta, Marjo (toim.) 2010: Mediakasvatuksen käsikirja. Unipress.
34 Maailman nuorten medianeuvoston (Global Youth Media Council) suosituksia. Neuvoston kesäkuussa 2010 pidettyyn kokoukseen osallistui 35 iältään 13–21-vuotiasta nuorta 20 maasta. http://www.wskarlstad2010.se/gymc.php

että lapsia ja nuoria koskevia uutisia ei julkaista erillisillä sivuilla vaan osana valtavirtamediaa, jotta myös aikuiset lukevat nämä uutiset.

Suomalaiset lapset ja nuoret ovat aktiivisia median käyttäjiä. Merkittävin media on Internet: yli 90 prosentilla nuorista on kotona Internet-yhteys. Alle 14-vuotiaat lapset ja nuoret ovat aktiivisimpia televisionkatsojia, mutta yli 14-vuotiaat nuoret viettävät enemmän aikaa Internetissä kuin television äärellä[35]. Myös sosiaalinen media (kuten Facebook) on nykyisin lapsille ja nuorille merkittävä media. Sosiaalisen median hyödyntämistä lasten ja nuorten osallistumisen edistämisessä sekä lasten ja nuorten oikeuksista tiedottamisessa on tutkittava ja rohkaistava.

Tähän tarkasteluprosessiin kuuluneessa verkkokyselyssä 7–17-vuotiailta vastaajilta kysyttiin, ottaako media lasten ja nuorten mielipiteet vakavasti. Noin kolmasosa vastaajista ilmoitti, ettei kysymys koske heitä tai he eivät tiedä, mitä media tarkoittaa. Kolmasosa kysymykseen vastanneista lapsista ja nuorista oli sitä mieltä, että media ottaa heidän näkemyksensä vakavasti ”aina” tai ”useimmiten”. Hieman alle kolmasosa ilmoitti, että media ottaa heidän näkemyksensä vakavasti ”erittäin harvoin” tai ”ei koskaan”. Unicefin pohjoismaisessa tutkimuksessa noin 40 prosenttia vastaajista (12–16-vuotiaita lapsia ja nuoria) oli täysin tai osittain samaa mieltä seuraavan väittämän kanssa: ”Media (televisio, radio, sanomalehdet ja Internet) tuo esille lasten ja nuorten mielipiteet ja näkökulmat ja kunnioittaa niitä.” Noin viidesosa (21,4 %) vastaajista oli väittämän kanssa osittain tai täysin eri mieltä.

Parhaillaan keskusteltavana oleva laki audiovisuaalisten ohjelmien luokituksesta saattaa parantaa mediakasvatuksen laatua. Laki antaisi vastuun mediakasvatuksen koordinoinnista Suomessa uudelle viranomaiselle.

Loppuhuomautuksia

Vaikka media ottaa yhä useammin huomioon lasten ja nuorten mielipiteet, vielä riittää työtä sen varmistamiseksi, että lapsia ja nuoria ei kuvata mediassa yhtenä ryhmänä tai ongelmana. Suomen valtion pitäisi tukea tätä työtä käynnistämällä lapsiin ja nuoriin liittyviä kampanjoita, perustamalla nuorten medianeuvosto ja kannustamalla mediaa ottamaan käyttöön lapsiin ja nuoriin liittyvää uutisointia koskevat eettiset ohjeet.

Sosiaalisen median hyödyntämistä lasten ja nuorten osallistumisen edistämisessä ja kehittämisessä sekä lasten ja nuorten oikeuksista tiedottamisessa on tutkittava ja rohkaistava.

Kansallisten lakien ja politiikkojen analysoinnin puutteet

”Aikuisille kerrotaan jatkuvasti, mitä oikeuksia heillä on. Eikö lapsillakin pitäisi olla oikeuksia?” 5.11.2010 pidettyyn kuulemistilaisuuteen osallistuneen tytön kommentti

Suomen lainsäädännössä kiinnitetään melko paljon huomiota lasten oikeuteen osallistua, vaikuttaa ja tulla kuulluksi. Lakeja on täydennetty näiltä osin etenkin 2000-luvulla. Jäljellä mahdollisesti olevat esteet liittyvät toimintakäytäntöjen, aikuisten koulutuksen, vuorovaikutustaitojen ja ajan puutteeseen.

Erityissäännöksistä varhaiskasvatusta eli päivähoitoa koskeva lainsäädäntö on ainoa säännöstö, joka ei varsinaisesti velvoita kuulemaan lapsia ja edistämään heidän osallistumistaan.

Osallistumisoikeuden edistäminen on tähän saakka keskittynyt paikallisen tason edustusjärjestelmiin (lasten parlamentit, nuorisovaltuustot, oppilaskunnat). Ne ovat tärkeitä järjestelmiä, jotka luovat perustan lasten osallistumiskulttuurille. Lisäksi tavoitteena pitäisi olla näiden järjestelmien toiminnan laadun varmistaminen, ja erityisen tärkeää olisi opettaa aikuisille taitoja, joita he tarvitsevat viettäessään aikaa ja ollessaan vuorovaikutuksessa eri-ikäisten lasten ja nuorten kanssa. Lapsilla ja nuorilla pitäisi myös olla mahdollisuus tulla kuulluksi ja vaikuttaa yksilötasolla etenkin palve-

35 Ibid.

lujen asiakkaina. Lapsia ja nuoria kuunnellaan usein vain ryhmänä ja edustusjärjestelmien välityksellä.

Osallistumisrakenteissa (oppilaskunnat, lasten kuuleminen kuntatasolla) on vielä parantamisen varaa etenkin alle 12-vuotiaita lapsia koskevissa oikeustoimissa. Lisäksi vain muutamassa kunnassa on osallistumisrakenteita alle 12-vuotiaille lapsille. Vastaavasti vain joka kolmannessa ala-asteen koulussa on oppilaskunta.

Osallistumisoikeutta on edistetty merkittävästi opetus- ja kulttuuriministeriön hallinnonalalla, etenkin nuorisotyössä, mutta samaa ei voi sanoa kehittämistyöstä tai toimintojen arvioinnista sosiaali- ja terveysministeriön hallinnonalalla, johon kuuluvat esimerkiksi terveydenhoitoon liittyvät lasten oikeudet ja lasten mahdollisuudet antaa palautetta terveydenhoidon laadusta sekä asiakkaiden kuuleminen ja heidän oikeuksistaan kertominen sijaishuoltoon liittyvissä asioissa.

Yleisesti ottaen keskustelu Suomessa on painottunut lainsäädäntöön ja ohjelmiin, jotka edistävät lasten ja nuorten osallistumista yhteiskunnassa. Lainsäädäntö ei sinällään estä tai merkittävästi edistä lasten ja nuorten osallistumista erityisesti. Lakeja laadittaessa ei kiinnitetä riittävästi huomiota siihen, että lait koskevat myös lapsia ja nuoria ja että niiden pitäisi antaa myös käytännön keinoja lasten ja nuorten omien näkemysten kehittymisen edistämiseen ja tukemiseen sekä heidän näkemystensä painottamiseen päätöksenteossa. Tarvitaan myös tietoa menettelytavoista, joiden avulla lasten ja nuorten osallistuminen voidaan sisällyttää paikallistason päätöksentekoprosesseihin (ideointiin, suunnitteluun, päätöksentekoon, toimeenpanoon ja arviointiin). Aikuisten tietoisuutta on lisättävä, jotta he ottavat lapset ja nuoret huomioon erityisryhmänä lainsäädännössä ja hallintomenettelyissä.

Nuorten osallistumisoikeuksia voidaan pitää Suomessa strategian toteuttamisen työkaluina, joiden avulla ohjataan nuorisopolitiikkaa kansallisella ja etenkin kunnallisella tasolla. Kuntatasolla on pysyvämpiä suoran ja välillisen osallistumisen rakenteita, kuten erilaisia kuulemistilaisuuksia ja lapsiasiamiehiä sekä vaaleilla valittavia nuorisovaltuustoja, joiden mielipidettä kysytään ennen tiettyjen päätösten tekemistä. Näyttää kuitenkin siltä, että valtio tarjoaa osallistumisen oikeuksia ja mahdollisuuksia ylhäältä alas, ja paikallistasolla ei ole voimakasta alhaalta ylös suuntautuvaa aktiivisuutta, jonka avulla nämä ennalta suunnitellut mahdollisuudet voitaisiin hyödyntää tehokkaasti. Suurin osa näistä osallistumisen mahdollisuuksista on demokratian edustuksellisia muotoja eli mahdollisuudet eivät ole avoimia kaikille nuorille vaan ainoastaan nuorten valitsemille edustajille. Näitä menetelmiä voidaan pitää liian valikoivina, eikä suunnittelussa ole käytännössä lainkaan suoran osallistumisen kulttuuria lapsille.

Aikuiset määrittävät osallistumisen, ja jos osallistumisen määritelmää muutetaan, on myös muutettava aikuisten asenteita. Jotta tämä olisi mahdollista, ensin on muutettava käytäntöjä. Tämä taas tarkoittaa, että virallisten edustusten muotojen lisäksi on kehitettävä myös epävirallisia muotoja. Uusia työkaluja ja välineitä tarvitaan lasten ja nuorten osallistumiskäytäntöjen muuttamiseksi esimerkiksi oikeustoimissa, poliisityössä, kouluissa ja terveydenhoitolaitoksissa. Näihin työkaluihin ja välineisiin voi kuulua parhaiden käytäntöjen jakaminen ja lasten ja nuorten ottaminen mukaan osallistumisprosessien kehittämiseen sekä lasten oikeuksien ja osallistumisen asiantuntijoiden järjestämä koulutus ja opetus, ja niiden avulla voi syntyä nykyistä epämuodollisempia lasten ja nuorten edustuksen muotoja.

Käytäntöjen muuttamisen jälkeen on vuorossa asenteiden muuttaminen, johon kuuluu aikuisten kannustaminen lasten ja nuorten kuuntelemiseen. Tässä yhteydessä on kiinnitettävä huomiota kuulluksi tulemisen perusedellytyksiin. Kunnioitus on yksi lasten mainitsemista perusedellytyksistä. Tämä on tärkeää etenkin lasten kanssa ja hyväksi työskenteleville ammattilaisille, koska lasten mielestä vuorovaikutus on helpompaa läheisten aikuisten ja ystävien kuin ammattilaisten kanssa. Lasten kanssa ja hyväksi työskentelevien ammattilaisten ei pitäisi nähdä itseään ensisijaisesti asiantuntijoina vaan aikuisina, jotka voivat olla tasavertaisessa vuorovaikutuksessa lasten ja nuorten kanssa. Tässä yhteydessä on huomautettu, että lapset voi nähdä kolmella tavalla: he voivat olla asiakkaita, asiantuntijoita tai kansalaisia. On analysoitava tarkemmin, mitä nämä osallistumisen tasot merkitsevät lapsille ja nuorille. Kun lapset nähdään esimerkiksi asiantuntijoina, tarvitaan uudenlaisia

fokusryhmätapaamisia. Lapsiryhmien mielipiteet on otettava huomioon. Suomessa on jo olemassa yksilöllisen ja kollektiivisen osallistumisen muotoja. Yksittäisten lasten kuulemiset voivat olla lapselle jopa vahingollisia, eivätkä ne anna päätöksentekijöille riittävästi tietoa. Kollektiiviset osallistumisen muodot sen sijaan antavat laajemman käsityksen lapsiryhmien mielipiteistä. Alhaalta ylös ja ylhäältä alas suuntautuvien osallistumisprosessien välinen kuilu voitaisiin korjata järjestämällä enemmän fokusryhmän tapaamisia.

Yleisesti ottaen Suomessa pitäisi edistää nykyistä enemmän alhaalta ylös suuntautuvaa osallistumista[36] täydentämään ennalta suunniteltuja ja valmiina annettuja osallistumisen muotoja. Alhaalta ylös suuntautuvien ja innovatiivisten lähestymistapojen ei kuitenkaan pidä syrjäyttää ennalta suunniteltuja osallistumisen muotoja: uudet aloitteet/hankkeet eivät toimi, jos osallistumisprosessien kontekstissa ei ole joustovaraa. Tässä suhteessa lasten ja nuorten osallistumista edistävät lait ovat osallistumisen kannalta ratkaisevan tärkeitä.

Lääninhallitusten peruspalvelujen arviointi paljastaa, että 90 prosentissa Suomen kunnista on (ainakin) keskusteltu kansallisesta lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelmasta. Yli puolessa kunnista lapsia ja nuoria ei kuitenkaan otettu mukaan ohjelman toteuttamiseen. ”Lapset ja nuoret tulee ottaa mukaan lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelmien laatimiseen” (Lääninhallitusten keskeiset arviot peruspalvelujen tilasta 2008, s. 141).

Valtio ei edelleenkään hyödynnä riittävästi lasten ja nuorten mielipiteitä palvelujen kehittämisessä. Opetus- ja kulttuuriministeriön hallinnonalalta on muutamia myönteisiä esimerkkejä (kuten perusopetuksen opetussuunnitelman muutostyö).

Lasten kanssa työskenteleville aikuisille ei järjestetä järjestelmällisesti koulutusta lasten oikeuksista ja osallistumisoikeudesta tai lasten kanssa työskentelyssä tarvittavista vuorovaikutustaidoista.

Lapsiasiavaltuutettu ei käsittele yksittäisiä lapsia tai perheitä koskevia vetoomuksia tai valituksia. Muilla ihmisoikeus- tai lainvalvontaviranomaisilla ei kuitenkaan ole lapsiystävällisiä käytäntöjä, esimerkiksi näiden viranomaisten työstä tiedottaminen.

Lapsiasiavaltuutetun olisi helpompi vaikuttaa asioihin, jos valtuutettu raportoisi suoraan eduskunnalle esimerkiksi neljän vuoden välein lasten ja nuorten oikeuksien ja hyvinvoinnin kehityksestä.

Oikeustoimiin liittyvää lasten edunvalvojajärjestelmää voitaisiin kehittää parantamalla järjestelmän kansallista koordinointia. Lasten kuulemiseen ja etuihin pitäisi kiinnittää enemmän huomiota myös avioerotapauksissa ja niihin liittyvissä menettelyissä.

Yleinen periaate lapsen edusta ei aina toteudu Suomessa. Tämän periaatteen tulkinnassa ja toimeenpanossa on puutteita, eikä lapsia koskevien lakien ja hallintomenettelyjen vaikutuksia ymmärretä riittävän laajasti. Lapsen oikeuksien ja etujen pitäisi olla kaiken kattavia periaatteita yhteiskunnassa. Suunnitelmien ja päätösten vaikutuksia lapsiin ei kuitenkaan arvioida yleisesti. Kuntatason päätöksien vaikutuksista lapsiin on tehty opas, ja aiheesta on järjestetty muutama pilottihanke. Tätä kehitystä voidaan pitää myönteisenä.

Lainsäädännön toimeenpanoa on arvioitava nykyistä säännöllisemmin ja suunnitelmallisemmin yhteistyössä lasten ja nuorten kanssa.

Mielipiteen ilmaisuoikeuteen liittyvät ikärajat

On välttämätöntä kiinnittää huomiota kahteen jaotteluun, jotka liittyvät YK:n lapsen oikeuksien sopimukseen. Toinen niistä liittyy osittain eroon, jonka sopimus tekee lapsen mielipiteen ilmaisun ja lapsen edun määrittämisen välille. Seuraavassa on esimerkkejä tähän jaotteluun liittyvistä ikärajoista.

1) Lasten oikeus ilmaista näkemyksensä ja tästä seuraava aikuisten vastuu selvittää lasten näkemys. Esimerkiksi lastensuojelulaki edellyttää, että kaikenikäisten lasten näkemykset on selvitettävä.

2) Oikeus tehdä päätöksiä, joka liittyy ikärajoihin, jotka täytettyään lapset ja nuoret voivat päättää omista asioistaan tai muuten virallisesti ja itsenäisesti osallistua itseään koskevien asioiden käsittelyyn (joita ovat esimerkiksi uskonnonvapaus, ajokortin hankinta, hallintolain tarkoittamat kuulemiset ja äänioikeus).

36 Feldmann-Wojtachnia, Eva & Gretschel, Anu et al., 2010.

1) Lasten oikeus ilmaista näkemyksensä ja tästä seuraava aikuisten vastuu selvittää lasten näkemys

– Perustuslaki ei aseta alaikärajaa lasten näkemysten selvittämiselle.

– 12-vuotiaan lapsen näkemykset on otettava huomioon häntä koskevissa asioissa. Kun lapsi on täyttänyt 12 vuotta, hänen etu- tai sukunimeään ei voi vaihtaa ilman hänen suostumustaan. Alle 12-vuotiaan lapsen etu- tai sukunimeä ei voi vaihtaa ilman hänen suostumustaan, jos lapsen kehitystasoa voidaan pitää sellaisena, että hänen näkemyksensä voidaan ottaa huomioon. Oppivelvollisuuden alkamisen jälkeen seuraava merkittävä ikäraja on 12 vuotta. Kun lapsi täyttää 12 vuotta, hän saa erilaisia oikeuksia, jotka lisäävät hänen itsemääräämisoikeuttaan. 12-vuotias lapsi voi esimerkiksi pyytää päästää sijaishoitoon eikä lasta voi adoptoida tai liittää uskonnolliseen ryhmään ilman hänen suostumustaan.

2) Oikeus tehdä päätöksiä, mikä liittyy ikärajoihin, jotka täytettyään lapset ja nuoret voivat päättää omista asioistaan tai muuten virallisesti ja itsenäisesti osallistua itseään koskevien asioiden käsittelyyn

– 15-vuotias nuori voi esiintyä oikeudessa todistajana, ja hän kuuluu rikosvastuun piiriin.

– 15-vuotias voi itsenäisesti allekirjoittaa, päättää ja peruuttaa työsopimuksen.

– 15-vuotiaalla on oikeus avata pankkitili ja tehdä testamentti.

– 15-vuotias voi erota kirkosta vanhemman tai huoltajan suostumuksella, ja hän voi liittyä puolueeseen.

– 15-vuotias voi kuulua yhdistyksen hallitukseen ja käyttää näin järjestäytymisvapauttaan. Yhdistyslain 7 pykälän mukaan yhdistyksen perustajana ”olevan luonnollisen henkilön tulee olla 15 vuotta täyttänyt”. Jos yhdistyksen säännöissä ei ole toisin määrätty, jokaisella 15 vuotta täyttäneellä jäsenellä on äänioikeus ja jokaisella äänioikeutetulla yksi ääni. Kaikki puoluerekisteriin merkityt puolueet ovat myös poliittisia järjestöjä.

– 16-vuotiaalla on äänioikeus kirkollisvaaleissa.

– Nuoresta tulee täysi-ikäinen 18-vuotiaana, ja täysi-ikäisyys tuo monia oikeuksia ja velvollisuuksia.

– 18-vuotias voi erota kirkosta ilman vanhemman suostumusta.

– 18-vuotiaalla on äänioikeus eduskuntavaaleissa, presidentinvaaleissa ja eurovaaleissa. Oikeusministeriön asettama työryhmä selvitti keväällä 2010 äänestysikärajan alentamista kunnallisvaaleissa 16 vuoteen. Äänioikeustyöryhmä käsitteli raportissaan alennetun ikärajan kokeilutapoja ja ikärajan alentamisen edellyttämiä lainmuutoksia. Keskustelussa painottuivat nuorten osallistumisen ja vaikutusmahdollisuuksien sekä demokratiakasvatuksen edistäminen.

Marraskuussa 2010 pidetyissä seurakuntavaaleissa oli ensimmäistä kertaa käytössä 16 vuoden äänestysikäraja. Ikärajan alentamiseen liittyvät lainmuutokset tulivat voimaan 1.1.2009.

Oppivelvollisuuden suoritettuaan nuoret voivat hakea opintoetuisuuksia. 17-vuotiaalle voidaan myöntää opintotukea toisen asteen tai korkea-asteen koulutukseen, mutta tuen määrä riippuu vanhempien tuloista. Opintotukijärjestelmässä vanhempien taloudelliset velvoitteet päättyvät, kun nuori täyttää 20 vuotta. Sen jälkeen opintotuesta päätettäessä ei enää oteta huomioon vanhempien tuloja.

Rikoslaissa 15 vuotta on merkittävä ikäraja, sillä sen jälkeen nuoret ovat vastuussa tekemistään rikoksista. Alle 15-vuotiaat nuoret voivat joutua korvaamaan aiheuttamansa vahingot, mutta rikostapauksissa heihin sovelletaan lastensuojelulakia. Alle 18-vuotiaiden rangaistuksia on lievennettävä, ja rikoksia tutkivien viranomaisten on otettava huomioon rikoksesta epäillyn nuoren aiemmat elämänvaiheet ja elinolosuhteet. Alle 15-vuotiaat eivät voi vannoa todistajanvalaa, mutta heitä voidaan kuulla todistajina oikeudessa. Oikeus voi myös päättää julistaa oikeuskäsittelyn suljetuksi, jos tapauksessa on mukana alle 15-vuotiaita, tai kieltää alle 15-vuotiailta nuorilta pääsyn oikeussaliin käsiteltävän tapauksen luonteen vuoksi.

Taulukko 1. Aikuistuminen, ikärajat ja nuoren oikeudellinen asema

Rajoitettu oikeus opintotukeen: 17–20 vuotta Oikeus lapsilisään päättyy: 17 vuotta Oikeus työttömyyspäivärahaan: 17 vuotta Oikeus työmarkkinatukeen: 17 vuotta Oikeus opintorahaan: 17 vuotta	Rajoitettu oikeus työttömyyskorvaukseen 17–25 vuotta Oppivelvollisuus päättyy, ellei sitä ole jo suoritettu: 17 vuotta
Oikeus kuntoutustukeen: 16 vuotta Oikeus lakisääteiseen sairauspäivärahaan: 16 vuotta Oikeus nuoren kuntoutusrahaan: 16 vuotta Oikeus työkyvyttömyyseläkkeeseen: 16 vuotta	A1-ajokortti: 16 vuotta Seksuaalinen suojaikäraja: 16 vuotta
Oikeus olla kokopäivätyössä, jos oppivelvollisuus suoritettu: 15 vuotta	Yhdistyksen hallituksen jäsen: 15 vuotta Oikeus ajaa mopedia ja traktoria: 15 vuotta Oikeus allekirjoittaa työsopimus: 15 vuotta Oikeus avata oma pankkitili ja hallita omalla työllä ansaittua omaisuutta: 15 vuotta Rikosoikeudellinen vastuu: 15 vuotta Oikeus erota uskontokunnasta vanhemman suostumuksella: 15 vuotta Oikeus käyttää yleisissä tiloissa olevia rahapeliautomaatteja ilman samaan perheeseen kuuluvaa täysi-ikäistä henkilöä: 15 vuotta (Raha-automaattiasetuksen muutos nostaa uhkapelien pelaamisen alaikärajan 18 vuoteen. Asetus oli eduskunnan käsiteltävänä keväällä 2010.) Oikeus kuljettaa polkupyörällä alle 10-vuotiasta lasta: 15 vuotta Alle 15-vuotias ei saa vannoa todistajanvalaa.
Oikeus lyhytkestoiseen kevyeen työhön huoltajan suostumuksella: 14 vuotta	
	Nuorisopsykiatria: 13–17 vuotta (esim. Helsingin ja Uudenmaan sairaanhoitopiirin ikäraja)
12-vuotiaalla on oikeus tulla kuulluksi itseään koskevassa lastensuojeluasiassa.	Nimenmuutokseen tarvitaan lapsen suostumus: 12 vuotta Adoptiota ei voi vahvistaa ilman lapsen suostumusta: 12 vuotta Lasta ei voi liittää uskontokuntaan tai ilmoittaa hänen eroavan siitä ilman hänen omaa suostumustaan: 12 vuotta Vahingonkorvausvastuu: 12 vuotta
	Oppivelvollisuus alkaa: 7 vuotta

Annetaanko lasten ja nuorten mielipiteille heidän ikänsä ja kehitystasonsa edellyttämä painoarvo?

Lapsilla ja nuorilla on oikeus siihen, että heidän näkemyksilleen annetaan heidän ikänsä ja kehitystasonsa edellyttämä painoarvo. Tämä tarkoittaa, että lapsia ei ainoastaan kuunnella, vaan heidän mielipiteensä otetaan asianmukaisesti huomioon heitä koskevissa toimissa. Tässä yhteydessä on syytä kysyä, osallistuvatko lapset aktiivisesti omaa elämäänsä koskevaan päätöksentekoon ja jos osallistuvat, niin miten. Tämä tarkoittaa myös sitä, että lapsen etua (YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 3 artikla)[37] ja oikeutta tulla suojelluksi syrjinnältä (2 artikla) on kunnioitettava ja ne otettava huomioon tapauksissa, joissa valtiolla on velvollisuus kuunnella lasta YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artiklan mukaisesti.

Nuorisolain 8 pykälän mukaan ”nuorille tulee järjestää mahdollisuus osallistua paikallista ja alueellista nuorisotyötä ja -politiikkaa koskevien asioiden käsittelyyn. Lisäksi nuoria on kuultava heitä koskevissa asioissa.” Opetus- ja kulttuuriministeriö tukee kunnallisia nuorten tieto- ja neuvontapalveluja, joihin kuuluu nuorten aloitekanava. Aloitekanava-verkkopalvelu koostuu seuraavista osista:

- nuorten ideat kunnallisista asioista
- nuorten keskustelua ja kommentteja idean puolesta tai sitä vastaan
- tukea saaneista ideoista muodostetaan aloitteita
- nuoret voivat tukea aloitetta, ennen kuin se toimitetaan jatkokäsittelyyn
- kunta on vastuussa aloitteiden etenemisestä ja muista toimenpiteistä

Aloitekanavaa käyttää 120 kuntaa. Aloitekanavan kautta tehdyt kansallisen tason aloitteet toimitetaan opetus- ja kulttuuriministeriön nuorisopolitiikan yksikön ja Nuorisoasiain neuvottelukunnan kautta käsiteltäviksi niihin ministeriöihin, joiden hallinnonalaan ne kuuluvat. Perinteisten kansalaisjärjestöjen lisäksi kunnissa on nyt nuorisovaltuustoja, nuorisofoorumeita, lasten parlamentteja sekä muita vastaavia toimielimiä ja ryhmiä.

Kerhokeskus on järjestänyt vuodesta 1998 alkaen Nuorten parlamenttiin liittyvää toimintaa 8. ja 9. luokan oppilaille sekä koonnut ohjeita ja muuta aineistoa koulujen parlamenttikerhoille. Kerhotoiminnan tavoitteena on perusopetuslain mukaisesti ”edistää oppilaiden tervettä kasvua ja kehitystä”. Tavoitteisiin kuuluu myös osallistumisen tukeminen. Koulujen kerhotoiminnan arvioinnissa käytetään erilaisia lähestymistapoja, joihin kuuluu yksilön eli kerhon jäsenen näkemyksen huomioon ottaminen[38].

Suomen Lasten Parlamentti

Suomessa on kansallinen Lasten Parlamentti, jossa on edustajia 220 kunnasta. Jokainen kunta voi valita ja lähettää parlamenttiin kaksi 7–13-vuotiasta edustajaa. Edustuksen tasapuolisuutta ei varmisteta erityisin keinoin eli valinnassa ei oteta erityisesti huomioon esimerkiksi sukupuolijakaumaa, vammaisia lapsia, etnisiin vähemmistöihin kuuluvia lapsia ja muita heikommassa asemassa olevia lapsia. Suomen Lasten Parlamentin sekä sen hallituksen ja yhdeksän toimikunnan kokoukset ovat yleensä ohjattuja verkkokokouksia, koska suurimmalla osalla suomalaislapsista on kotona Internet-yhteys. Kerran vuodessa pidetään täysistunto, johon kaikilla edustajilla (tällä hetkellä 440) on oikeus osallistua. Täysistuntojen suuren osallistujamäärän vuoksi vuonna 2010 kokeiltiin istuntojen hajauttamista viidelle alueelle. Hajauttamisen tavoitteena on myös kannustaa kuntia perustamaan paikallisia lasten parlamentteja.

Lasten Parlamentti vahvistaa päätöslauselmia ja aloitteita; antaa lausuntoja; tekee runoja, piirroksia ja lauluja; esittää kysymyksiä; pitää lehdistötilaisuuksia; tekee kyselyjä; järjestää lapsille ja aikuisille kokouksia ja keskustelutilaisuuksia; kuulee asiantuntijoita ja tiedottaa lapsille ja aikuisille kunnallisista asioista. Lasten Parlamentin päätökset liittyvät lasten oikeuksien toteutumiseen käytännössä, kuten kiusaamisen ehkäisyyn kouluissa ja ympäristöasioihin.

37 Stoecklin, Daniel 2009: Réflexivité, participation et capabilité. Le droit des enfants de participate. Teoksessa: Zermatten, Jean & Stoecklin, Daniel (toim.): Norme juridique et réalité pratique: contribution à un nouveau contrat social, Sion, IUKB/IDE, 2009, 75-109. Kirjoittajat tarkentavat analyysia siitä, kuinka konkreettiset työvälineet edistävät lapsen mielipiteen huomioon ottamista hänen parhaakseen tehtävissä päätöksissä.

38 Kerhoesite, Helsinki 2010.

Lasten Parlamentin tavoitteena on luoda peruskouluihin demokratian kulttuuri varmistamalla, että kaikkia lapsia kuunnellaan ja että kaikki lapset saavat tietoa itseään koskevista asioista. Osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien edistämisen tavoitteena on varmistaa, että lapset oppivat yhteiskunnallisen vaikuttamisen periaatteet ja että heistä tulee oman yhteisönsä tärkeitä ja arvostettuja jäseniä.

Suomen Lasten Parlamentti tekee säännöllisesti yhteistyötä eduskunnan, opetus- ja kulttuuriministeriön, oikeusministeriön demokratiayksikön ja lapsiasiavaltuutetun toimiston kanssa. Lasten Parlamentti kuuluu opetus- ja kulttuuriministeriön nimeämiin nuorisotyön valtakunnallisiin kehittämis- ja palvelukeskuksiin. Lasten Parlamentin toimintaa tukee ja edistää Suomen Lasten Parlamentin säätiö[39].

Lasten ja nuorten foorumi 2007–2010

Opetus- ja kulttuuriministeriö koordinoi vuosina 2007–2010 toiminutta Lasten ja nuorten foorumia. Foorumin toimintaan osallistui peruskoulujen, lukioiden ja ammattioppilaitosten oppilaita. Foorumi kokoontui kaksi kertaa vuodessa Helsingissä. Mukana olleet kunnat valittiin vuosittain yhteistyössä läänien kanssa. Foorumitapaamisiin jokainen kunta lähetti edustajakseen kaksi oppilasta sekä ohjaavan opettajan.

Foorumin tapaamisten välillä lapset ja nuoret työstivät tapaamisissa käsiteltyjä aiheita omissa kouluissaan, oppilaitoksissaan tai kunnissaan ohjaavan opettajan kanssa. Tavoitteena oli kehittää ja vahvistaa nuorten osallistumisrakenteita ja osallistumisen toimintatapoja kunnissa. Kuntien opetus- ja kulttuuritoimien johtavat tukivat merkittävästi Lasten ja nuorten foorumin työtä.

Kansallisen tason päättäjiä (kuten ministereitä ja valiokuntien puheenjohtajia) kutsuttiin vuoden viimeiseen tapaamiseen kuulemaan nuorten näkemyksiä ja vastaamaan nuorten kysymyksiin.

Lisäksi Suomen Nuorisovaltuustojen Liitto antoi koulutusuudistusta koskevan lausunnon.

Lasten ja nuorten foorumin toiminnan tavoitteet ja tulokset

1. Luodaan aito vuorovaikutusväylä ja vaikuttamisen kanava lapsille ja nuorille.
– Lasten ja nuorten näkemys saatu paikalliseen ja kansalliseen päätöksentekoon.
2. Vahvistetaan perusopetuksen sekä lukio- ja ammatillisen koulutuksen arvojen ja opetussuunnitelman perusteiden tavoitteiden toteutumista.
– Kehitetty yhteisöllisiä toimintakulttuureja.
3. Vahvistetaan paikallisia, seudullisia ja seutukunnallisia osallisuusrakenteita.
– Kunnallisten ja seudullisten toimijoiden välinen yhteistyö vahvistunut.
4. Jaetaan valtakunnallisesti tietoa Lasten ja nuorten foorumin toiminnan tuloksista ja käytännöistä

YK:n lapsen oikeuksien sopimusta voidaan käyttää työkaluna seuraavissa asioissa:

- sopimukseen tutustuminen
- keskustelu oikeuksien toimeenpanosta kouluissa, oppilaitoksissa, kunnissa, kuntaliitoissa, Suomessa ja maailmanlaajuisesti
- keskustelu lasten ja nuorten osallisuuden merkityksestä oikeuksien toimeenpanossa, vastuun oppimisessa ja vastuuseen kasvamisessa sekä lasten ja nuorten hyvinvoinnin tukemisessa
- osallistumisrakenteiden kehittämisen tukeminen ja toimintakulttuuriin vaikuttaminen kansallisella ja paikallisella tasolla sekä kouluissa
- asioiden edistäminen tai muuttaminen lasten ja nuorten toivomaan suuntaan

Suomessa on kuntatason esimerkkejä lasten ja nuorten osallistumisesta kuntaympäristöön liittyvien kehityshankkeiden ideointiin, suunnitteluun, toteutukseen ja arviointiin. Lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelmassa sekä lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin politiikkaohjelmassa mainitaan toistuvasti seuraavat periaatteet: ”lisätään lasten ja nuorten vaikutusmahdollisuuksia ja heidän osallis-

39 Suomen Lasten Parlamentti: Raportti lasten vaikuttamistoiminnasta 2008–2009. http://www.lastenparlamentti.fi/slp/raportit-ja-videot/lasten-vaikuttamistoiminnan-raportti

tumistaan varhaiskasvatusympäristöjen, koulujen, oppilaitosten, kirjastojen toiminnan suunnitteluun, toteutukseen sekä arviointiin" ja "lisätään lasten ja nuorten mielipiteiden huomioon ottamista sosiaali- ja terveyspalveluissa ja niiden kehittämisessä sekä yhdyskuntasuunnittelussa". Käytännössä monilla lasten ja nuorten osallistumisten alueilla ei ole riittävästä asianmukaista arviointitietoa. Tällaisia alueita ovat varhaiskasvatus, kirjastot, sosiaali- ja terveyspalvelut sekä yhdyskuntasuunnittelu, mukaan lukien esimerkiksi liikuntatilojen suunnittelu.

Paikalliset nuorisovaltuustot (ks. julkishallintoa ja yhteiskuntaa käsittelevä osio) voivat nimetä edustajan Suomen Nuorisovaltuustojen Edustajistoon, joka on valtakunnallinen nuorisoasioiden asiantuntijaelin. Se osallistuu nuoria koskevien poliittisten päätösten valmisteluun ja antaa tarvittaessa lausuntoja näistä päätöksistä. Suomen Nuorisovaltuustojen Edustajistossa on edustajia noin 70 kunnasta, ja toimintaan osallistuvien kuntien määrä kasvaa tasaisesti. Vuonna 2009 perustetun edustajiston toimintaa tukee opetus- ja kulttuuriministeriö. Edustajiston toinen toimikausi on meneillään. Edustajisto tekee läheistä yhteistyötä Suomen Nuorisovaltuustojen Liiton, Nuva ry:n, kanssa esimerkiksi toiminnan rahoituksessa, eikä ole liiton valvonnassa.

Saamelaisvähemmistöön kuuluvat lapset

Opetus- ja kulttuuriministeriö on rahoittanut myös kehittämistyötä, jonka tavoitteena on edistää saamelaisvähemmistöön kuuluvien lasten ja nuorten mielipiteiden kuulemista. Saamelaiskäräjien (saamelaisten itsehallintoelin) yhteyteen perustettiin vuonna 2010 Saamelaiskäräjien nuorisoneuvosto. Lapsiasiavaltuutettu keräsi saamelaisten lasten ja nuorten mielipiteitä ja kokemuksia heidän hyvinvointiinsa vaikuttavista asioista vuonna 2008. Valtuutettu järjesti 13–18-vuotiaille saamelaisnuorille tarkoitetun kyselyn sekä haastatteli nuorten vanhempia ja nuorten kanssa työskenteleviä ihmisiä. Kyselyn perusteella saamelaiset lapset ja nuoret ovat yleisesti ottaen tyytyväisiä elinoloihinsa, mutta kaipaavat joitakin parannuksia. Vastaajien mielestä nuorisokeskuksia pitäisi olla nykyistä enemmän, kaksikielistä ja monikulttuurista opetusta pitäisi parantaa ja saamelaisista pitäisi antaa totuudenmukaisempi ja ajanmukaisempi kuva mediassa[40].

Kyselyn tuloksiin perustuvista toimenpiteistä ei ole saatavilla tietoa. Ei ole myöskään tiedetä, otetaanko saamelaisten lasten ja nuorten ja heidän kanssaan työskentelevien aikuisten mielipiteet huomioon politiikkaohjelmien laatimisessa ja päätöksenteossa.

Romanivähemmistöön kuuluvat lapset

Suomen romanivähemmistöllä ei ole vastaavia itsehallintoelimiä kuin saamelaisvähemmistöllä. On kuitenkin tärkeää edistää romanilasten kuulemista osana Suomen romanipoliittista ohjelmaa. Vuoden 2010 alussa julkaistussa romanipoliittisessa ohjelmassa on otettu huomioon lasten ja nuorten osallistuminen. Lapsiasiavaltuutettu järjesti kyselytutkimuksen romanilasten hyvinvoinnista ja oikeuksista. Tutkimuksessa oli haastateltavana 36 iältään 10–18-vuotiasta romanilasta ja -nuorta, jotka oli valittu erilaisista ympäristöistä. Tutkimuksessa haasteltiin myös lasten ja nuorten kanssa työskenteleviä romaniaikuisia. Romanilasten koulunkäynti on ollut jatkuva huolenaihe, mutta lähes kaikki haastatellut olivat käyneet esikoulun, mikä on hyvä perusta koulunkäynnin jatkamiselle. Haastateltuja kuitenkin kiusattiin koulussa selvästi keskimääräistä enemmän. Syrjinnän kokeminen näyttää siis olevan tavallista. Romanilapset ja -nuoret ovat aktiivisia Internetin ja matkapuhelinten käyttäjiä, ja heillä on monipuolisia harrastuksia sekä vahva romani-identiteetti.

On erittäin tärkeää, että romanilasten kiusaamiseen puututaan ja syrjintä ehkäistään. Yhtä tärkeää on edistää romanikulttuuria koskevaa tiedottamista ja järjestää romaninkielistä opetusta nykyistä laajemmin. On myös tärkeää kehittää harrastuksia ja vapaa-ajan toimintoja, jotka edistävät romaninuorten keskinäistä vuorovaikutusta ja heidän osallistumistaan valtaväestön nuorten toimintoihin. Valtakunnallisella romaniasiain neuvottelukunnalla, alueellisilla romaniasiain neuvottelukunnilla ja paikallisilla

40 Rasmus, Minna 2008: Saamelaisuus on kuin lahja. Saamelaislasten hyvinvointi ja heidän oikeuksiensa toteutuminen Suomen saamelaisalueella. Lapsiasiavaltuutetun toimiston selvityksiä 1:2008.

romaniasiain toimikunnilla on erityinen velvollisuus varmistaa romanilasten osallistumis- ja vaikutusmahdollisuudet[41]. Olennaista on, ryhtyvätkö kansalliset, alueelliset ja paikalliset toimielimet näiden suositusten mukaisiin toimenpiteisiin.

Saamelais- ja romanivähemmistöihin kuuluville lapsille ja nuorille tehtyjen kyselyjen tavoitteena oli edistää lasten ja nuorten kuulemista sekä heidän omissa yhteisöissään että suomalaisessa yhteiskunnassa. Merkittävin kehitysehdotus on, että suomalaisille lapsille ja nuorille pitäisi antaa koulussa nykyistä enemmän tietoa kansallisista vähemmistöistä (saamelaisista ja romaneista).

Vaasan nuorisoraatikokeilu

Vaasan yliopiston sosiaali- ja terveyshallintotieteen tutkijat ja opiskelijat toteuttivat syksyllä 2010 nuorten osallisuuteen liittyvän kokeilun, jonka ”tutkimuksellisena tavoitteena oli analysoida kansalaisraatimallin mahdollisuuksia suomalaisen koulukentän kontekstissa”. Kokeilun toteutustavaksi valittiin nuorisoraatimalli. Nuorten kansalaisraadissa oli 24 jäsentä, ja sen kokoonpano pyrittiin saamaan edustavaksi niin, että se heijasti tiettyjä demografisia ja asenteellisia tekijöitä. Nuorisoraadin kysymyksenasettelusta päätti Vaasan nuorisovaltuuston jäsenistä koostunut fokusryhmä. Tarkka kysymyksenasettelu kuului: ”Kuinka luoda kouluyhteisö, jossa opiskelu ei ole pelkkää suorittamista; jossa jokainen pärjää omana itsenään; jossa jokainen välittää toinen toisistaan; jossa jokaisella on kasvot; ja jossa tulee tunne, että opiskelee elämää varten?” Kokeilusta tiedotettiin laajasti, koska suurimpana haasteena oli koota nuorisoraati, jonka osallistujat ”edustavat aluettaan tasapuolisesti esimerkiksi iän, kansallisuuden, sukupuolen ja koulutuksen suhteen”. Nuorisoraadin jäsenet esittivät kysymyksiä asiantuntijapaneelille, järjestivät pienryhmäkeskusteluja ja pitivät tiedotustilaisuuden työnsä tuloksista.

Loppuhuomautuksia

Suomessa on erilaisia lasten ja nuorten osallistumisrakenteita kansallisella, alueellisella ja paikallisella tasolla. Tällaisia rakenteita ovat esimerkiksi Suomen Lasten Parlamentti, paikalliset nuorisovaltuustot ja Kerhokeskus. Nämä toimielimet ilmoittavat takaavansa kaikille lapsille tasavertaiset osallistumisoikeudet, mutta käytännössä niillä ei ole erityisiä keinoja esimerkiksi saamelaisiin, romaneihin ja muihin vähemmistöihin kuuluvien lasten tai heikossa asemassa olevien lasten tasavertaisen osallistumisen varmistamiseen.

Osallistumisen ikärajat riippuvat lapsen kypsyydestä ja kehitystasosta YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artiklan mukaisesti. On kuitenkin varmistettava, että ikärajoja nuoremmat lapset voivat esittää näkemyksensä ja että heidän näkemyksensä otetaan vakavasti. Pienet lapset eivät voi osallistua päätöksentekoon erityisesti varhaiskasvatuksessa ja monissa muissa tilanteissa, kuten leikkialueisiin sekä urheilu- ja liikuntatiloihin liittyvissä asioissa (ks. koulutusta ja kouluja sekä leikkiä, vapaa-ajan toimintoja, urheilua ja kulttuuriharrasteita koskevat osiot).

41 Junkala, Pekka & Tawah, Sanna 2009: Enemmän samanlaisia kuin erilaisia. Romanilasten ja -nuorten hyvinvointi ja heidän oikeuksiensa toteutuminen Suomessa. Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2009:2.

Kuulluksi tulemisen oikeuden toimeenpano eri tilanteissa ja ympäristöissä

Oikeus tulla kuulluksi on toimeenpantava erilaisissa tilanteissa ja ympäristöissä, joissa lapset ja nuoret kasvavat, kehittyvät ja oppivat. YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen sopimusvaltioilla on erilaisia tapoja vaikuttaa lasten kuulluksi tulemisen oikeuden toimeenpanoon ja edistää lasten osallisuutta.

Perhe

Perhe on lapsen ensisijainen kasvuympäristö, jossa hän voi ilmaista näkemyksensä vapaasti ja jossa hänet otetaan vakavasti varhaisesta iästä alkaen (YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti 12). Sopimusvaltioiden pitäisi kannustaa lakien ja politiikkaohjelmien avulla vanhempia, huoltajia ja hoitajia kuuntelemaan lapsia ja ottamaan heidän mielipiteensä asianmukaisesti huomioon lapsia koskevissa asioissa. Sopimusvaltioita rohkaistaan edistämään myös vanhemmille tarkoitettuja koulutusohjelmia, jotka perustuvat lapsen ja vanhemman keskinäiseen kunnioitukseen, edistävät lasten osallistumista päätöksentekoon, edistävät kaikkien perheenjäsenten näkemysten asianmukaista huomioimista ja ottavat huomioon myös tarpeen ymmärtää, edistää ja kunnioittaa lapsen kehittyviä kykyjä sekä antavat valmiuksia ratkaista perheen sisäisiä ristiriitoja. Lapsen oikeus tulla kuulluksi on ratkaisevan tärkeä osa perhesuhteita.

Lait ja politiikkaohjelmat, jotka kannustavat vanhempia kuuntelemaan lapsia ja ottamaan heidän näkemyksensä vakavasti

Suomen perustuslain 6. pykälän mukaan ”lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti”. Tämä säännös luo perustan lapsen edun huomioimiselle ja lasten kuulemiselle heitä koskevissa asioissa viranomaisten toiminnassa ja yhteiskunnassa yleensä.

Vanhempien velvollisuuksista säädetään lasten huollosta ja tapaamisoikeudesta annetussa laissa (361/1983), jonka mukaan vanhempien on kysyttävä lapsen mielipidettä, ennen kuin he tekevät lasta koskevia päätöksiä. Lain 4.2 pykälä edellyttää, että ”ennen kuin huoltaja tekee päätöksen lapsen henkilökohtaisessa asiassa hänen tulee keskustella asiasta lapsen kanssa, jos se lapsen ikään ja kehitystasoon sekä asian laatuun nähden on mahdollista. Päätöstä tehdessään hänen on kiinnitettävä huomiota lapsen mielipiteeseen ja toivomuksiin”.

Lastensuojelulain (417/2007) 4 pykälä määrittää lapsen edun lastensuojeluasioissa. Yleistavoitteena on edistää lapsen suotuisaa kehitystä ja hyvinvointia. Kyseisen pykälän mukaan ”lastensuojelun tarvetta arvioitaessa ja lastensuojelua toteutettaessa on ensisijaisesti esti otettava huomioon lapsen etu”. Tavoitteena on muun muassa turvata lapselle mahdollisuus ”osallistumiseen ja vaikuttamiseen omissa asioissaan”.

Lisäksi monissa erityisasetuksissa on säännöksiä, jotka liittyvät lasten kuulemiseen ja osallistumisen turvaamiseen heitä koskevissa asioissa.

Lasten kuuleminen ja osallistaminen ovat olleet keskeisiä kehittämistoimia sekä kansallisen että paikallisen tason hallinnossa. Suomen hallituksen lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelma 2007–2011 painottaa lasten kuulemisen ja osallistamisen merkitystä, ja Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen kaltaiset toimielimet korostavat, kuinka tärkeää on arvioida päätösten lapsiin kohdistuvat vaikutukset, jotta lapsen etu ja lasten näkemykset voidaan ottaa yhä paremmin huomioon päätöksenteossa.

Lasten kokemuksia omista kuulluksi tulemisen ja vaikuttamisen mahdollisuuksistaan seurataan erilaisten kyselyjen avulla. Nuorisoasiain neuvottelukunta esimerkiksi julkaisee vuosittain Nuorisobarometrin, ja Terveyden ja hyvinvoinnin laitos julkaisee Kouluterveyskyselyn tuloksia. Suomen Unicef julkaisi keväällä 2010 pohjoismaisten 12-16-vuotiaiden nuorten osallistumista koskevan tutkimuksen, jonka mukaan suomalaisnuoret eivät osallistu yhtä aktiivisesti oppilaskuntatoimintaan kuin muiden Pohjoismaiden nuoret.

Edellä mainittu kehittämistyö koskee myös vanhempia, eli siihen kuuluu lasten kuunteleminen heidän päivittäisissä toimintaympäristöissään lapsen kehitystason mukaisesti.

Lapsiasiavaltuutetun toteuttamien kyselyjen mukaan lapsilla on mielestään paremmat vaikutusmahdollisuudet kotona ja perheessä kuin koulussa. Tutkimukset osoittavat, että lapset ovat enimmäkseen tyytyväisiä vaikutusmahdollisuuksiinsa kotona. Tätä käsitystä tukevat myös tähän arviointiprosessiin kuuluneen verkkokyselyn tulokset. Kyselyyn vastasi yli 700 iältään 7–17-vuotiasta lasta ja nuorta, joista yli kaksi kolmasosaa (78,8 %) oli sitä mieltä, että vanhemmat ja huoltajat ottavat heidän näkemyksensä vakavasti ”aina” tai ”useimmiten”. Lisäksi suurin osa (81,2 %) vastaajista oli sitä mieltä, että heillä paljon tai jonkin verran vaikutusvaltaa perheen päätöksiin. Kyselyn tulokset olisivat kuitenkin voineet olla hyvin erilaiset, jos kysymykset olisi esitetty maahanmuuttajalapsille tai vammaisille lapsille. Tämän tutkintaraportin luonnosvaiheeseen liittyneessä kuulemistilaisuudessa ilmeni, että maahanmuuttajalasten ja vammaisten lasten vanhemmat eivät yleensä ota heidän mielipiteitään vakavasti. Unicefin tutkimus pohjoismaisten lasten ja nuorten osallistumisesta osoittaa, että 12–16-vuotiailla lapsilla ja nuorilla on mielestään eniten vaikutusvaltaa kotiin liittyvissä asioissa, kuten rahankäytössä sekä tietokoneen käyttöä ja television katselua koskevissa säännöissä. Vastaajat kokivat, että heillä on vähemmän vaikutusvaltaa kodin ulkopuolella, esimerkiksi kouluun ja vapaa-aikaan liittyvissä asioissa.

Vanhemmille tarkoitetut koulutusohjelmat

Suomella on kattava ja laadukas palvelujärjestelmä ja vanhemmuuden tukirakenteet, joissa on otettu huomioon lapsen ikä ja perheen elämänkaari. Valtioneuvoston asetus neuvolatoiminnasta, koulu- ja opiskeluterveydenhuollosta sekä lasten ja nuorten ehkäisevästä suun terveydenhuollosta (380/2009) velvoittaa kunnat järjestämään perhevalmennusta odottaville äideille ja isille. Asetuksen mukaan ”ensimmäistä lasta odottavalle perheelle on järjestettävä moniammatillisesti toteutettua perhevalmennusta”. Perhevalmennuksen tavoitteena on tukea tulevia vanhempia hoito- ja kasvatustehtävässään. Perhevalmennus on vuorovaikutteista, ja siihen sisältyy vertaistukea eli vanhempainryhmätoimintaa.

Suomalaiset neuvolapalvelut tukevat vanhempia lasten kasvatukseen liittyvissä asioissa. Vanhemmuutta tukee myös kasvatuskumppanuus päivähoidon ja myöhemmin koulun kanssa. Vanhemmat keskustelevat säännöllisesti kasvatuksesta ja lapsen kehityksestä päivähoito- ja kouluhenkilökunnan kanssa. Kasvatuskumppanuus on vuorovaikutusta, joka perustuu eri alojen lakeihin ja viranomaisohjeisiin. Kasvatuksesta sekä lasten kuulemisesta ja osallisuudesta keskustellaan myös vanhempainilloissa, vanhempainyhdistyksessä ja muussa vertaistoiminnassa. Perusopetuslaki velvoittaa kodit ja koulut tekemään yhteistyötä.

Kouluterveydenhoitoa koskevan asetuksen mukaan oppilaille on tehtävä tietyillä luokka-asteilla laaja terveystarkastus, johon sisältyy ”huoltajien haastattelu ja koko perheen hyvinvoinnin selvittäminen niiltä osin kuin se on välttämätöntä hoidon ja tuen järjestämisen kannalta”. Kuntien velvollisuus järjestää

laajoja terveystarkastuksia tulee voimaan 2011, eli tämä toimintamuoto on vasta alkamassa.

Perhe on elämänalue, jota suomalaiset arvostavat eniten. Yhdeksälle kymmenestä suomalaisesta perhe on tärkeä osa elämää (World Values Survey 2007).

Lastensuojelun Keskusliiton Neuvokeskuksen tavoitteena on parantaa lasten asemaa ja turvata heidän hyvinvointinsa avioerotilanteissa. Keskeisenä periaatteena on lapsen oikeus tulla kuulluksi. Neuvokeskushankkeessa on kehitetty palveluja ja käytäntöjä, jotka tukevat vanhemmuutta ja edistävät yhteistyötä ja sovitteluhenkeä vanhempien välillä. Hanke tukee myös yhteistyötä, jonka tavoitteena on kehittää järjestöjen ja muiden palveluntarjoajien eroperheille tarkoitettuja palveluja. Lisäksi hankkeen tavoitteena on lisätä tietoisuutta ja ymmärrystä avioeron vaikutuksista lapsiin.

Kuntien lisäksi järjestöillä ja seurakunnilla on monipuolisia vanhemmuuden tukipalveluja, kuten verkko- ja puhelinpalveluja sekä opaskirjoja ja mutta tietoaineistoa. Tällaisia järjestöjä ovat esimerkiksi Mannerheimin Lastensuojeluliitto (puhelin- ja verkkopalvelu vanhemmille) ja Väestöliitto.

Loppuhuomautuksia

Suomen laeissa ja politiikka-asiakirjoissa on säädetty monipuolisesti lasten osallisuudesta perheeseen ja kotiin liittyvissä asioissa. Tällä perusteella järjestetään muun muassa kasvatustehtävään liittyvää tukea ja koulutusta vanhemmille sekä tuetaan lapsia avioerotilanteessa. Koulutuksessa on keskeistä lapsen oikeus tulla kuulluksi ja vakavasti otetuksi.

Lasten mukaan perheenjäsenet ja vanhemmat tai huoltajat ovat aikuisia, jotka yleisimmin kuuntelevat lapsia ja ottavat heidän näkemyksensä huomioon.

Sijaishuolto

Kaikissa Euroopan neuvoston jäsenmaissa osa lapsista ja nuorista asuu eri syistä laitoshoidossa, kuten sijaishuoltolaitoksissa, nuorisovankiloissa ja muissa laitoksissa.

Lainsäädäntö, joka takaa lasten osallisuuden sijaishuollossa

”Aikuiset haluavat olla nuorten yläpuolella, ja he kuvittelevat, että nuoret uhkaavat heidän asemaansa.”

Fokusryhmän jäsenen kommentti

Lastensuojelulain mukaan kaikilla kodin ulkopuolella sijoitetuilla lapsilla ja nuorilla tulee olla oma nimetty sosiaalityöntekijä, jonka nimi ja yhteystiedot ovat aina tiedossa. Lapsella ja nuorella on aina oikeus tietää syyn sijaishuoltoon ja mihin toimiin ollaan ryhtymässä. Sosiaalityöntekijöiden tulee oma-aloitteisesti selittää nämä asiat lapselle tai nuorelle hänen ikänsä ja kehitystasonsa mukaisella tavalla. Lapselle tai nuorelle ei kuitenkaan saa antaa sellaista tietoa, joka voi vaarantaa hänen kehityksensä tai on vastoin hänen erittäin merkittävää yksityistä etuaan.

Suomen perustuslain 6 pykälän mukaan ”lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti”.

Lastensuojelulain (417/2007) 5 pykälässä säädetään seuraavaa lasten ja nuorten mielipiteistä ja toivomuksista: ”Lapselle on hänen ikäänsä ja kehitystasoaan vastaavalla tavalla turvattava oikeus saada tietoa häntä koskevassa lastensuojeluasiassa ja mahdollisuus esittää siinä mielipiteensä. Lastensuojelun tarvetta arvioitaessa, lasta tai nuorta koskevaa päätöstä tehtäessä ja lastensuojelua toteutettaessa on kiinnitettävä erityistä huomiota lapsen tai nuoren mielipiteisiin ja toivomuksiin.”

- ”Lastensuojelun tarvetta arvioitaessa, lasta tai nuorta koskevaa päätöstä tehtäessä ja lastensuojelua toteutettaessa on kiinnitettävä erityistä huomiota lapsen tai nuoren mielipiteisiin ja toivomuksiin.” (lastensuojelulain 5 pykälä)
- ”Lastensuojelua toteutettaessa on selvitettävä lapsen toivomukset ja mielipide sekä otettava ne huomioon lapsen iän ja kehitystason edellyttämällä tavalla. ” (lastensuojelulain 20 pykälä)
- ”Kaksitoista vuotta täyttäneelle lapselle on varattava tilaisuus tulla kuulluksi hallintolain (434/2003) 34 §:n mukaisesti häntä itseään koskevassa lastensuojeluasiassa.” (lastensuojelulain 20 pykälä)

• ”Ennen – – päätöksiä lapsen huostaanotosta ja sijaishuollosta sekä – – päätöstä huostassapidon lopettamisesta on selvitettävä lapsen oma mielipide ja varattava hänelle mahdollisuus tulla kuulluksi – –.” (lastensuojelulain 42 pykälä)

• Kansallisissa lastensuojelun laatusuosituksissa ja valmisteilla olevassa kansallisessa sijaishoidon toimintasuunnitelmassa on lasten ja nuorten kuulemista koskevia suosituksia.

• Lastensuojelulain 21 pykälän mukaan ”kaksitoista vuotta täyttäneellä lapsella on oikeus käyttää huoltajan tai muun laillisen edustajan ohella erikseen puhevaltaansa itseään koskevassa lastensuojeluasiassa”. Puhevallan käyttö tarkoittaa etua tai palvelua koskevan hakemuksen tekemistä, oikeutta tulla kuulluksi ennen päätöksen tekemistä ja oikeutta hakea itsenäisesti muutosta lasta tai nuorta koskevaan oikeuden päätökseen. Lapsilla ja nuorilla on esimerkiksi oikeus pyytää avohuollon tukitoimia, hakea muutosta itseään koskeviin päätöksiin, pyytää päästä sijaishuoltoon ja hakea peruutusta tai muutosta kiireelliseen sijoituspäätökseen.

• ”Lastensuojelun asiakkaana olevalle lapselle on tehtävä asiakassuunnitelma, jollei asiakkuus pääty lastensuojelutarpeen selvityksen jälkeen tai kysymyksessä ei ole tilapäinen neuvonta ja ohjaus. Asiakassuunnitelma on laadittava ja tarkistettava, ellei siihen ole ilmeistä estettä, yhteistyössä lapsen ja huoltajan sekä tarvittaessa lapsen muun laillisen edustajan, vanhemman, muun lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaavan taikka lapselle läheisen henkilön sekä lapsen huoltoon keskeisesti osallistuvan tahon kanssa.” (§ 30 (1) ja (2))[42]

• Lapsen näkemystä selvitettäessä lapselle on annettava riittävästi tietoa häntä koskevan asian oikeuskäsittelystä ja eri vaihtoehdoista, jotta lapsi voi muodostaa ja ilmaista oman mielipiteensä. Lastensuojelulain 5 pykälän mukaan lapsen oikeus saada tietoa häntä koskevassa lastensuojeluasiassa on turvattava hänen ikäänsä ja kehitystasoaan vastaavalla tavalla.

• Lastensuojelulain 53 pykälän mukaan lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän on huolehdittava siitä, että sijaishuollossa olevalle lapselle selvitetään hänen ikänsä ja kehitystasonsa mukaisella tavalla, miksi hänet on otettu huostaan, sekä selostettava niitä toimia, joihin hänen asiassaan on ryhdytty tai joihin aiotaan ryhtyä.

• Sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain 5 pykälän mukaan sosiaalihuollon henkilöstön on selvitettävä asiakkaalle hänen oikeutensa ja velvollisuutensa sekä erilaiset vaihtoehdot ja niiden vaikutukset samoin kuin muut seikat, joilla on merkitystä hänen asiassaan. Selvitys on annettava siten, että asiakas riittävästi ymmärtää sen sisällön ja merkityksen.

• Lastensuojelulain 79 pykälän mukaan ”lapsen sijoittaneen kunnan tehtävänä on valvoa, että lapsen sijoitus perhehoitoon tai laitoshuoltoon toteutuu tämän lain mukaisesti ja lapsi saa sijoituksen aikana ne tarvitsemansa palvelut ja tukitoimet, jotka sijoituskunnan on – – järjestettävä. Sijaishuoltopaikan toimintaa valvovat lisäksi sijoituskunta ja aluehallintovirasto.”

Kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten ja nuorten kokemuksia

Arviointiprosessissa haastateltiin kahta tyttöä, 17-vuotiasta ja 19-vuotiasta, jotka olivat sijoitettu kodin ulkopuolelle. Lisäksi verkkokyselyyn vastanneilta lapsilta ja nuorilta kysyttiin, kuuntelivatko lastensuojelun työntekijät heidän näkemyksiään ja ottivatko lastenhuollon työntekijät heidän näkemyksensä vakavasti. Kodin ulkopuolelle sijoitettujen tyttöjen kokemukset poikkesivat toisistaan. Toinen tytöistä oli asunut suurimman osan elämästään samassa sijaisperheessä, jonka hän koki omaksi perheekseen. Hän sai ilmaista näkemyksensä, ja hänen sijaisvanhempansa kuuntelivat häntä. Hänelle ei kuitenkaan ollut koskaan kerrottu sijaislapsen oikeuksista, eikä sosiaalityöntekijä ollut koskaan käynyt tapaamassa häntä. Nyt hän osallistuu valtakunnallisen lastensuojelun erityisosaamisen keskuksen (Pesäpuu ry) toimintaan ja tuntee tulevansa kuulluksi. Toinen haastatelluista tytöistä oli asunut eri hoitolaitoksissa, ja hänellä oli sekä hyviä että huonoja kokemuksia kuulluksi tulemisesta. Hän ei ollut koskaan kuullut lastensuojelulaitoksissa toimivista nuorten vaikuttajaryhmistä, jotka osallistuvat hoitolaitoksen päätöksentekoon, mutta hän piti asiaa erittäin tärkeänä.

42 Alkuperäisessä tekstissä väärä pykälä

Raporttiluonnosta koskeneeseen kuulemistilaisuuteen osallistuneet asiantuntijat huomauttivat, että hoitolaitoksissa asuvilla lapsilla ja nuorilla ei ole käytännössä ollenkaan päätösvaltaa, vaan lastensuojelulaitokset ja sosiaalityöntekijät päättävät heidän asioistaan. Lastensuojelulaki voi tuoda parannuksia, mutta tilannetta on seurattava tarkasti. Oli myös viitteitä siitä, että sosiaalityöntekijät olivat käyttäneet valtaansa väärin ja tehneet lapsia ja nuoria vahingoittavia päätöksiä sekä päätöksiä, jotka saivat lapset ja nuoret tuntemaan itsensä petetyiksi. Sijaishuollossa on lapsia, jotka eivät ole koskaan tavanneet sosiaalityöntekijää tai joiden asioita hoitava sosiaalityöntekijä vaihtuu erittäin usein. Näistä lapsista tuntuu, että kukaan ei ole heidän puolellaan eivätkä he voi luottaa keneenkään.

Siksi on suositeltavaa, että sosiaalityöntekijät opettelevat kohtelemaan lapsia kunnioittavasti (kunnioituksen on oltava molemminpuolista) ja olemaan joustavia. Lisäksi on tärkeää, että sosiaalityöntekijät järjestävät myös lyhytaikaisia sijoituksia. Heillä on oltava nykyistä enemmän aikaa lasten kuulemiseen. Sosiaalityöntekijöiden ja sijaisperheiden välistä vuorovaikutusta on parannettava, ja tilanne pitäisi tarkistaa vähintään kerran vuodessa. Jotta nämä muutokset voivat toteutua, sosiaalityöntekijöitä on koulutettava käyttämään valtaansa myönteisesti ja ottamaan lasten ja nuorten näkemykset vakavasti.

Suomalaisille lapsille ja nuorille järjestetyssä verkkokyselyssä noin puolet sijaishuoltoa koskevaan kysymykseen vastanneista (kaikilla vastaajilla ei ollut kokemuksia sijaishuollosta) oli sitä mieltä, että he saivat ilmaista näkemyksensä ja ne otettiin vakavasti lastensuojelulaitoksissa ”aina” tai ”useimmiten”. Noin neljäsosa kysymykseen vastanneista lapsista ja nuorista ilmoitti, että heidän näkemyksensä otettiin huomioon ”erittäin harvoin” tai ”ei koskaan”. Tämä antaa ristiriitaisen kuvan siitä, miten lasten ja nuorten näkemyksiin suhtaudutaan sijaishuollossa. Kodin ulkopuolelle sijoitettuja lapsia ja nuoria koskevia käytäntöjä on parannettava esimerkiksi järjestämällä nykyistä enemmän koulutusta lasten ja nuorten kanssa työskenteleville ammattilaisille ja perustamalla hoitolaitoksiin nuorisovaltuustoja.

Loppuhuomautuksia

Suomessa seuraavat lait varmistavat, että lasten oikeus tulla kuulluksi toteutuu sijaishuollossa:

- lait, jotka antavat lapselle oikeuden saada tietoa sijoituksesta, hoidosta tai hoitosuunnitelmasta
- lait, jotka antavat lapselle oikeuden esittää näkemyksiään ja tulla kuulluksi asioissa, jotka koskevat lapsiystävällisten palvelujen kehittämistä
- lait, jotka edellyttävät, että Suomessa on lapsiasiavaltuutetun kaltainen, lapsen oikeuksiin liittyviin kysymyksiin erikoistunut valvontaviranomainen.

Suosituksia:

- Suomessa ei kuitenkaan ole lainsäädännöllistä velvoitetta perustaa mekanismeja, kuten edustuksellisia lasten ja nuorten vaikuttajaryhmiä, joiden tehtävänä on osallistua lastensuojelulaitosten toimintaohjelmien ja sääntöjen kehittämiseen ja toimeenpanoon. Tämän puutteen korjaaminen on sekä valtion että hoitolaitosten tehtävä. Hallitus voi puuttua asiaan lainsäädännön avulla (kuten esimerkiksi Hollannissa on tehty).
- Käytäntö osoittaa, että lapsia ja nuoria ei aina kuunnella sijaishuollossa eivätkä lapset ja nuoret aina tunne heidän asioitaan hoitavaa sosiaalityöntekijää, jonka tehtävänä on kertoa lapsille ja nuorille heidän oikeuksistaan. Käytäntöjä on parannettava esimerkiksi järjestämällä nykyistä enemmän koulutusta sosiaalityöntekijöille ja muille sijaishuollossa olevien lasten ja nuorten kanssa työskenteleville ammattilaisille sekä perustamalla lastensuojelulaitoksiin nuorisovaltuustoja.

Terveydenhoito

Lapsella pitäisi olla oikeus vaikuttaa itseään koskeviin terveydenhoidon päätöksiin sekä osallistua terveyspolitiikan ja -palvelujen kehittämiseen.

”Nuorethan eivät tietenkään tiedä mistään mitään.” Fokusryhmän jäsenen kommentti

Luottamuksellista lääketieteellistä neuvontaa koskeva lainsäädäntö

YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentin 12 mukaan sopimusvaltioiden on varmistettava lakisääteisesti, että lapsilla on oikeus luottamukselliseen lääketieteelliseen neuvontaan ilman vanhempien suostumusta ja lapsen iästä riippumatta, jos lapsen turvallisuus tai hyvinvointi sitä edellyttää.

Suomen terveydenhoitopalveluissa on keskeisenä periaatteena lasten ja nuorten kuunteleminen ja heidän mielipiteidensä vakavasti ottaminen (lapsen tai nuoren iän ja kehitystason mukaisesti). Käytännössä lapsia ja nuoria kuitenkin yleensä edustavat heidän vanhempansa. Jos lapsi tai nuori ilmoittaa selkeästi henkilökunnalle, että hän haluaa keskustella asioista ilman vanhempien läsnäoloa, tämä on otettava huomioon.

Alaikäisten asema ja oikeudet suhteessa heidän huoltajiensa oikeuksiin ja velvollisuuksiin määritetään pääasiassa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetussa laissa (361/1983) sekä holhoustoimesta annetussa laissa (442/1999). Lisäksi lastensuojelulain (417/2007) tavoitteena on varmistaa lapsen oikeus ympäristöön, jossa hän voi varttua turvallisesti ja kehittyä tasapainoisesti ja jossa hän saa erityissuojelua. Nämä lait vaikuttavat myös alaikäisten asemaan ja itsemääräämisoikeuteen liittyviin oikeudellisiin kysymyksiin terveydenhoidossa.

Vuonna 1993 voimaan tulleessa laissa potilaan asemasta ja oikeuksista (785/1992) säädetään, että ”jos alaikäinen ikänsä ja kehitystasonsa perusteella kykenee päättämään hoidostaan, häntä on hoidettava yhteisymmärryksessä hänen kanssaan”. Lapsen kehitystason arvioi yleensä hoitava lääkäri. Lain 7 pykälän mukaan ”alaikäisen potilaan mielipide hoitotoimenpiteeseen on selvitettävä silloin, kun se on hänen ikäänsä ja kehitystasoonsa nähden mahdollista. Jos alaikäinen ikänsä ja kehitystasonsa perusteella kykenee päättämään hoidostaan, häntä on hoidettava yhteisymmärryksessä hänen kanssaan”.

Laki perustuu kansainvälisiin ihmisoikeuskäytäntöihin. Ilmaus ”ikäänsä ja kehitystasoonsa nähden”, jossa ei erikseen mainita ikärajoja, on suora viittaus YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artiklaan. Sen mukaan ”sopimusvaltiot takaavat lapselle, joka kykenee muodostamaan omat näkemyksensä, oikeuden vapaasti ilmaista nämä näkemyksensä kaikissa lasta koskevissa asioissa. Lapsen näkemykset on otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti.” Alustavien selvitysten perusteella on olennaista, ymmärtääkö potilas hoidon tai siitä kieltäytymisen merkityksen ja vaikutuksen omaan terveyteensä. Potilaan ikä ja yleinen kypsyystaso sekä hoitotoimenpiteiden luonne ja hoitotoimenpiteisiin liittyvät riskit ovat tekijöitä, jotka on otettava huomioon.

Laki potilaan oikeuksista ja asemasta ei määritä tiettyä ikärajaa, mutta valmisteluaineistossa viitataan lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain perusteluihin, joiden mukaan yli 12-vuotiasta lasta voidaan yleensä pitää niin kehittyneenä, että hänen vastustuksensa lääketieteellisissä asioissa on otettava vakavasti. Valmisteluaineistossa viitataan myös mielenterveyslakiin (1116/1990), jonka mukaan ”alaikäisen potilaan hoitoon määräämistä tai hoidon jatkamista koskevaan – – päätökseen saa hakea muutosta 12 vuotta täyttänyt alaikäinen itse, hänen vanhempansa ja huoltajansa sekä henkilö, jonka hoidossa ja kasvatuksessa alaikäinen on välittömästi ennen hoitoon määräämistä ollut”.

Lastensuojelulain (417/2007) mukaan ”kaksitoista vuotta täyttäneelle lapselle on varattava tilaisuus tulla kuulluksi – – häntä itseään koskevassa lastensuojeluasiassa” (20 pykälä) ja ”kaksitoista vuotta täyttäneellä lapsella on oikeus käyttää huoltajan tai muun laillisen edustajan ohella erikseen puhevaltaansa itseään koskevassa lastensuojeluasiassa” (pykälä 21). Ikäraja on joustava: alle 12-vuotiaan lapsen mielipiteelle ja tahdolle on annettava enemmän painoarvoa, jos hän vastustaa itseensä kohdistuvaa lastensuojelutoimea. Valmisteluaineistosta selviää, että lääketieteellisestä tutkimuksesta annetussa laissa ikäraja on viisi vuotta, jos lapsi vastustaa tutkimustoimenpidettä. Lain perusteluissa todetaan ihmisarvon koskemattomuuden tarkoittavan, että lapsiin ei saa kohdistaa tutkimustoimenpiteitä vastoin heidän tahtoaan, jos he kykenevät ymmärtämään, mihin tutkimus liittyy ja mitä siihen sisältyy.

Edellä mainitut lait antavat myös hyvin nuorille lapsille mahdollisuuden tulla kuulluksi itseään koske-

vissa asioissa sekä oikeuden tulla vakavasti otetuksi. Oikeus tulla kuulluksi ei aina toteudu asianmukaisesti etenkään pienten lasten kohdalla. Eduskunnalle vuonna 1995 annetussa valtioneuvoston lapsipoliittisessa selonteossa tätä pidettiin merkittävänä oikeusturvaongelmana.

Eduskunnan käsittelyssä olevan uuden terveydenhoitolain (HE 90/2009)[43] tavoitteena on parantaa terveydenhoitopalvelujen asiakaslähtöisyyttä, eli laki koskee myös lapsia ja nuoria heidän ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti.

Kouluterveydenhoidossa lapset ja nuoret pitävät kouluterveydenhoitajia aikuisina, joihin voi luottaa. Käytännössä kouluterveydenhoitaja voi kuitenkin kertoa sosiaalityöntekijälle, mitä lapsi kertonut vastaanotolla. Sosiaalityöntekijä voi puolestaan kertoa asian psykologille, joka saattaa kertoa sen edelleen rehtorille ja vanhemmille. Siksi on tärkeää varmistaa, että kouluterveydenhoitajat pitävät tiedot luottamuksellisina. Koulujen pitää myös varmistaa nykyistä paremmin, että oppilailla on mahdollisuus saada kouluterveydenhoitoa omassa koulussaan. Jos lapsi esimerkiksi muuttaa ja siirtyy toiseen kouluun, hänen on voitava käyttää uuden koulunsa terveydenhoitopalveluja.

Lasten suostumuksen ikäraja lääketieteellisessä hoidossa

Hoitopäätöksiin liittyvät viitteelliset ikärajat[44]

Potilaan ikä	Menettely
Alle 12 vuotta	Vanhemman suostumus. Asiaa on aina tarkasteltava myös lapsen näkökulmasta, ja hoidolle on saatava lapsen hyväksyntä. Hoitoa vastustavaa lasta ei saa hoitaa väkisin. Etenkin kouluikäisten lasten tahtoon on kiinnitettävä yhä enemmän huomiota lapsen varttuessa. Lapsia voidaan valmentaa tarvittavaa hoitoa varten kiireettömissä tapauksissa. 10- ja 11-vuotiaat ja joissakin tapauksissa myös nuoremmat lapset saattavat olla niin kehittyneitä, että heidän itsenäinen tahtonsa on otettava huomioon (vrt. 12-vuotiaan suostumusta koskevat kriteerit).
12–15	Potilaan suostumus. Lapsen kehitystaso on otettava huomioon aina suunnitellun hoidon sopivuutta arvioitaessa. Tämä edellyttää - riittävää tietoa hoitovaihtoehdoista - huolellista harkintaa - pakon ja painostuksen puuttumista ja yleensä myös vanhemman suostumusta. Hoitoa vastustavaa lasta ei saa hoitaa väkisin.
15–17	Potilaan suostumus. Asiaa on tarkasteltava myös vanhempien näkökulmasta, ja asiasta on keskusteltava heidän kanssaan.
Yli 18	Potilaan suostumus.

43 Alkutekstissä väärä lakinumero

44 Kouvalainen, Kauko & Nuutinen, Matti 1992: Potilaan suostumuksen periaate ja lapsipotilas. Suomen Lääkärilehti 13/92, 1267–1270. Teoksessa: Hannuniemi, Anja 1997: Alaikäisen oikeudellisesta asemasta terveydenhuollossa. Lakimies 1997/6, 836.

Käytännössä periaatteena on, että 12-vuotiasta kuullaan ja 16-vuotiaan tahto toteutetaan. Lapsia ja nuoria hoidetaan sairaaloiden lastenosastoilla, ja lapsille on omia poliklinikoita. Nykyisin on myös sairaaloita, joissa lapsia ja nuoria hoidetaan samoissa tiloissa kuin aikuisia. Muutamaa psykiatrista sairaalaa lukuun ottamatta suomalaisissa sairaaloissa ei ole erillisiä nuoriso-osastoja. Suomessa terveydenhoidon osastojako ei perustu lapsen ikään vaan diagnoosiin ja sairauteen.

Suomen NOBAB -yhdistyksen toiminnan lähtökohtana ovat lasten sairaanhoidon standardit. Yhdistyksen tavoitteena on kiinnittää huomiota lasten ja perheiden oikeuksiin sairaaloissa, tukea lapsia ja nuoria osallistumaan itseään koskevaan päätöksentekoon ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti sekä tarjota lapsille ja nuorille kanava omien mielipiteiden ja ajatusten esille tuomiseen sairaalassa. Kaikki lasten terveydenhoitoyksiköt eivät käytännössä anna lapsille ja nuorille tietoa heidän kehitystasonsa mukaisesti. Lapset ja nuoret ovat siis tiedon saannin suhteen epätasa-arvoisessa asemassa.

Tieto lapsen oikeudesta osallistua lastenlääketieteelliseen tutkimukseen

Tutkimuslupien myöntämistä lastensairaaloille säätelevät Suomessa tiukat eettiset ohjeet. Lapsella on aina oikeus kieltäytyä osallistumasta tutkimukseen. Lupien saanti tutkimukselle, joissa lapsia haastellaan tai heidän elämäänsä seurataan sairaalassa, on vaikeaa. Suomessa on kuitenkin tehty joitakin tutkimuksia, joissa on kyselty lasten kokemuksia[45].

Jokaisessa kunnassa on potilas- ja sosiaaliasiamies, jonka tehtävänä on jakaa tietoa potilaan/asiakkaan oikeuksista. Selvitysten mukaan sosiaaliasiamiehet eivät yleensä tiedota toiminnastaan lapsille ja nuorille (esimerkiksi oppilaitoksissa). Potilasasiamiesten työstä valmistui selvitys vuonna 2010.

Lääketieteellisestä tutkimuksesta annetun lain (488/1999) mukaan ”ihmiseen kohdistuvaa lääketieteellistä tutkimusta ei saa suorittaa ilman tutkittavan kirjallista, tietoon perustuvaa suostumusta”. Lain 6 pykälän mukaan ”tutkittavalle on annettava riittävä selvitys hänen oikeuksistaan, tutkimuksen tarkoituksesta, luonteesta ja siinä käytettävistä menetelmistä. Hänelle on myös annettava riittävä selvitys mahdollisista riskeistä ja haitoista”.

Lain 8 pykälässä todetaan alaikäisistä seuraavaa:

”Alaikäinen saa olla tutkittavana vain, jos samoja tieteellisiä tuloksia ei voida saavuttaa muilla tutkittavilla ja jos tutkimuksesta on vain vähäinen vahingon vaara tai rasitus alaikäiselle.”

Lisäksi edellytetään, että:

1) tutkimuksesta on odotettavissa suoraa hyötyä hänen terveydelleen; tai
2) tutkimuksesta on odotettavissa erityistä hyötyä iältään tai terveydentilaltaan samaan ryhmään kuuluvien henkilöiden terveydelle.

Jos alaikäinen on täyttänyt 15 vuotta ja ikäänsä, kehitystasoonsa sekä sairauden ja tutkimuksen laatuun nähden kykenee ymmärtämään tutkimuksen tai tutkimustoimenpiteen merkityksen ja kysymys on tutkimuksesta, josta on odotettavissa suoraa hyötyä hänen terveydelleen, riittää siihen hänen tietoon perustuva kirjallinen suostumuksensa. Tällöinkin huoltajalle on ilmoitettava asiasta. Muussa tapauksessa alaikäinen saa olla tutkittavana vain, jos hänen huoltajansa tai muu laillinen edustajansa on antanut siihen kirjallisen suostumuksensa sen jälkeen, kun suostumuksen antamiseen oikeutetulle on annettu 6 §:n 2 momentissa tarkoitettu selvitys. Suostumuksen tulee olla alaikäisen oletetun tahdon mukainen. Suostumuksen peruuttamiseen sovelletaan vastaavasti, mitä 6 §:n 4 momentissa säädetään.

Alaikäisen tulee saada omaa ymmärtämiskykyään vastaavasti tietoa tutkimuksen aiheista sekä sen riskeistä ja hyödyistä alaikäisten parissa työskentelystä kokemusta omaavalta henkilöstöltä. Jos alaikäinen, joka 3 momentin mukaan ei voi olla tutkittavana ilman huoltajansa tai muun laillisen edustajan suostumusta, kykenee ymmärtämään häneen kohdistuvan tutkimustoimenpiteen merkityksen, edellytetään siihen lisäksi hänen kirjallista suostumustaan. Jos alaikäinen tutkittava vastustaa tutkimusta tai tutkimustoimenpidettä, on hänen mielipidettään hänen ikänsä ja kehitystasonsa huomioon ottaen noudatettava.”

On suositeltavaa, että laki potilaan asemasta ja oikeuksista on potilaiden saatavilla sairaaloissa. Suo-

45 Esim. Törrönen 1998 ja Pelander 2008.

messa on edelleen parannettavaa etenkin lasten ja nuorten oikeuksia koskevassa tiedottamisessa. Tästä tarpeesta pitäisi kertoa terveydenhuollon ammattilaisille ja ylimmille virkamiehille. Hyvänä esimerkkinä on kouluterveydenhoito, jossa nuorille kerrotaan heidän oikeudestaan käydä lääkärintarkastuksissa ilman vanhempiaan.

Asianmukaisen tiedon saanti hoitotoimenpiteistä

Lasten näkemyksiä ei aina oteta huomioon, koska lapsia ei tutkita järjestelmällisesti heidän ikänsä perusteella.

Lääketieteellisestä tutkimuksesta annetun lain 5 pykälän mukaan ”lääketieteelliseen tutkimukseen saa ryhtyä vain, kun tutkimuksesta vastaa lääkäri tai hammaslääkäri, jolla on asianmukainen ammatillinen ja tieteellinen pätevyys”. Lain 8 pykälän[46] mukaan ”alaikäisen tulee saada omaa ymmärtämiskykyään vastaavasti tietoa tutkimuksen aiheista sekä sen riskeistä ja hyödyistä”. Samassa pykälässä todetaan myös, että ”jos alaikäinen tutkittava vastustaa tutkimusta tai tutkimustoimenpidettä, on hänen mielipidettään hänen ikänsä ja kehitystasonsa huomioon ottaen noudatettava”. Potilaan asemasta ja oikeuksista annetussa laissa on lähtökohtana, että tiedon määrää, laatua ja ymmärrettävyyttä on arvioitava potilaan näkökulmasta. Lain valmisteluaineistossa todetaan, että toimenpiteitä selitettäessä on vältettävä sellaista ammattisanastoa, jota potilaan ei voi odottaa ymmärtävän. Myös potilaan ikä, koulutus, äidinkieli ja muut henkilökohtaiset tekijät on otettava huomioon.

Potilaan asemaa ja oikeuksia koskevassa laissa säädetään myös potilasasiamiesjärjestelmästä, jonka tarkoituksena on tukea potilaita ja estää ongelmia terveydenhoitopalveluissa. Järjestelmä perustettiin, koska tarvittiin toimija, joka jakaa sekä potilaille että terveydenhoidon henkilökunnalle tietoa potilaan oikeuksista ja jonka puoleen potilaat voivat kääntyä oikeusturvaan liittyvissä asioissa. Lapsiasiavaltuutetun aloitteesta käynnistettiin keväällä 2010 tutkimus potilasasiamiesten toiminnan lapsiystävällisyydestä. Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, kuinka usein ja millaisissa asioissa lapset ja nuoret ottavat itsenäisesti yhteyttä potilasasiamieheen. Tavoitteena on myös tutkia, kuinka hyvin lasten ja nuorten oikeudet toteutuvat terveydenhoitopalveluissa potilasasiamiehen näkökulmasta ja pitäisikö potilasasiamiehen toiminnan olla nykyistä lapsiystävällisempää. Tutkimus osoittaa, että alaikäiset ottavat vain erittäin harvoissa asioissa yhteyttä potilasasiamieheen. Potilasasiamiehet uskovat, että syynä on potilasasiamiesjärjestelmää ja sen toimintaa koskevan tiedon puute. Lisäksi katsottiin, että alaikäisille tarkoitettuja lapsiystävällisiä yhteydenottotapoja on liian vähän. Järjestelmä ei myöskään erityisesti tue lasten ja nuorten itsenäisesti tekemiä yhteydenottoja. Tutkimuksen mukaan potilasasiamiesjärjestelmän eri osat toimivat huonosti yhteen, ja toimintatavat ja resurssit vaihtelivat terveydenhoitoyksikön mukaan. Potilasasiamiesjärjestelmää koskeva lainsäädäntö on todettu puutteelliseksi jo useammassa aiemmassa tutkimuksessa, ja toiminnan järjestäminen on liikaa yksittäisten terveydenhoitojärjestöjen vastuulla. Nykyinen järjestelmä ei tue lasten ja nuorten itsenäisiä yhteydenottoja eikä esimerkiksi käyttäjäystävällisten palautejärjestelmien kehittämistä terveydenhoidossa.

Laki potilaan asemasta ja oikeuksista
17.8.1992/785
5 §
Potilaan tiedonsaantioikeus
Potilaalle on annettava selvitys hänen terveydentilastaan, hoidon merkityksestä, eri hoitovaihtoehdoista ja niiden vaikutuksista sekä muista hänen hoitoonsa liittyvistä seikoista, joilla on merkitystä päätettäessä hänen hoitamisestaan. Selvitystä ei kuitenkaan tule antaa vastoin potilaan tahtoa tai silloin, kun on ilmeistä, että selvityksen antamisesta aiheutuisi vakavaa vaaraa potilaan hengelle tai terveydelle. Terveydenhuollon ammattihenkilön on annettava selvitys siten, että potilas riittävästi ymmärtää sen sisällön. Jos terveydenhuollon ammattihenkilö ei osaa potilaan käyttämää kieltä taikka potilas ei aisti- tai puhevian vuoksi voi tulla ymmärretyksi, on mahdollisuuksien mukaan huolehdittava tulkitsemisesta.

On suositeltavaa, että lain 5 pykälään lisätään erityinen viittaus alaikäisiin.

Alkutekstissä väärä pykälä

Lasten osallistuminen terveydenhoitopalvelujen suunnitteluun ja kehittämiseen

Suomalaisten lastensairaalat eivät kerää järjestelmällisesti lapsilta ja nuorilta mielipiteitä ja palautetta hoidosta. Heidän näkemyksensä otetaan satunnaisesti huomioon kehittämistyössä.

Lasten ja nuorten hyvinvointisuunnitelmat ovat lakisääteisiä työkaluja, joiden avulla kunnat ohjaavat ja kehittävät lasten ja nuorten hyvinvointipalveluja. Hyvinvointisuunnitelma kattaa kuntahallinnon kaikki alueet osana toimintojen ja arviointikäytäntöjen suunnittelua ja toimeenpanoa. Tarkoituksena on varmistaa, että lasten ja nuorten hyvinvointiin liittyvät kunnalliset toiminnot ovat pitkäaikaisia ja tavoitteellisia. Hyvinvointisuunnitelmassa määritetään kunnan lapsiin ja lastensuojeluun liittyvien politiikkaohjelmien sisällöt ja varataan tarvittavat resurssit. Kunnanvaltuusto hyväksyy suunnitelman, joka tarkistetaan vähintään neljän vuoden välein. Hyvinvointisuunnitelman sisältö on otettava huomioon aina kunnan talousarviota ja kuntasuunnitelmaa laadittaessa. Hyvinvointisuunnitelmaa laadittaessa kuullaan lapsia ja nuoria sekä asianosaisia järjestöjä ja muita osapuolia.

Tarkasteluprosessin osana järjestetyn kyselyn mukaan suurin osa (70 %) lapsista ja nuorista on sitä mieltä, että lääkärit ja terveydenhoidon työntekijät ottavat heidän näkemyksensä vakavasti ”aina” (33,8 %) tai ”useimmiten” (36,2 %). Suhteelliseen suureen osuuteen voi olla syynä se, että Suomessa kouluterveydenhuollosta saa lapsiystävällistä terveystietoa. Fokusryhmätapaamiseen osallistuneet lapset ja nuoret olivat sitä mieltä, että kouluterveydenhoitaja ja koulun muu kuin opetushenkilökunta kuuntelevat heidän mielipiteitään.

Loppuhuomautuksia

Suomessa on useita lakeja, jotka antavat lapsille ja nuorille oikeuden osallistua terveydenhoitoa ja lääketieteellistä hoitoa koskevaan päätöksentekoon. Lakien avulla on myös varmistettu, että lapset saavat tietoa hoitotoimenpiteistä. Monissa näistä laeissa on mainittu ikäraja, kuten yli 12 vuotta tai alle 5 vuotta. Oikeus tulla kuulluksi ei kuitenkaan käytännössä toteudu asianmukaisesti. Etenkään hyvin pieniä lapsia ei kuulla terveydenhoitoon ja lääketieteelliseen hoitoon liittyvissä päätöksissä. Tietoa ei myöskään aina anneta lapsiystävällisesti. Tästä ovat poikkeuksena kouluterveydenhoidon palvelut. Kunnallisten potilasasiamiesten palvelut eivät ole lapsiystävällisiä, ja lapset käyttävät niitä erittäin harvoin.

Siksi on suositeltavaa, että

- lapsia ja nuoria varten luodaan entistä parempia terveydenhoidon seurantamekanismeja
- lapsille ja nuorille jaetaan nykyistä lapsiystävällisempää tietoa
- terveydenhoidon ja lääketieteen ammattilaisille järjestetään nykyistä enemmän lasten ja nuorten osallistumiseen liittyvää koulutusta
- kouluterveydenhoitajien toiminnan luottamuksellisuus varmistetaan
- suostumuksen ikärajaa koskevia lakeja mahdollisesti uudistetaan.

Koulutus

Lapsen kuulluksi tulemisen oikeuden kunnioittaminen on oppimisoikeuden toteutumisen perusedellytyksiä. Alle 10 prosenttia suomalaisista lapsista ja nuorista (11-, 13- ja 15-vuotiaat) kertoo pitävänsä koulunkäynnistä paljon. Osuus on pienempi kuin muissa Euroopan maissa[47].

Lasten ja vanhempien näkemysten kuuleminen koulun opetussuunnitelmien laatimisessa

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden (2004) mukaan ”oppilaan huoltajien on voitava vaikuttaa varsinkin opetussuunnitelman kasvatustavoitteiden määrittelyyn. Myös oppilaita voidaan ottaa mukaan opetussuunnitelmatyöhön.”

47 UNICEF Innocenti Research Centre, Report Card 7, 2007: Child Poverty in perspective: An overview of child well-being in rich countries. A comprehensive assessment of the lives and well-being of children and adolescents in the economically advanced nations.

Kouluilla on yleensä vanhempainyhdistyksiä, jotka tekevät yhteistyötä opetushenkilökunnan ja oppilaskunnan kanssa. Lisäksi vanhemmilla on edustajia kouluneuvostoissa. Uusia opetussuunnitelmia laadittaessa koulut järjestävät vanhemmille tarkoitettuja keskustelu- ja tiedotustilaisuuksia ja lähettävät heille koulun arvoihin ja toimintoihin liittyviä kyselyjä.

Suomessa on meneillään opetussuunnitelman perusteiden uudistus. Opetusministeri Henna Virkkusen nimittämä työryhmä on keskustellut perusopetuksen tavoitteiden ja tuntijaon uudistamisesta toisen asteen oppilaitosten opettajien kanssa. Keskusteluissa pohdittiin, millainen on hyvä koulu nyt ja tulevaisuudessa. Opetushallituksen ja Fountain Park Oy:n järjestämään verkkohaastatteluun osallistui lähes 60 000 nuorta eri puolilta Suomea (14.12.2009–25.2.2010). Haastattelussa kysyttiin, millaisia tietoja ja taitoja tarvitaan tulevaisuudessa ja kuinka paljon koulut nykyisin opettavat tärkeimpinä pidettyjä asioita. Nuoret myös kertoivat näkemyksiään siitä, kuinka näiden asioiden oppimista voisi parantaa. Tavoitteena oli hyödyntää nuorten näkemyksiä opetussuunnitelmien laatimisessa. Perusasteen oppilailta ei ilmeisesti ole kysytty mielipidettä kansallisesta opetussuunnitelmasta.

Koulujen toimia lasten ja vanhempien näkemysten kuulemiseksi selvitettiin äskettäin julkaistussa tutkimuksessa (Rimpelä et al., 2010). Tekijöiden mukaan noin kolme neljäsosaa peruskouluista määrittää opetussuunnitelmassaan huoltajien osallistumis- ja vaikutusmahdollisuudet. Noin kahdessa kolmasosassa kouluista oli säännöllisesti kokoontuva vanhempainneuvosto. Suomen Vanhempainliiton tutkimuksen mukaan vanhemmat toivovat nykyistä tiiviimpää kodin ja koulun yhteistyötä sekä entistä enemmän osallistumismahdollisuuksia. Tutkimuksen mukaan hieman yli neljäsosalla (28 %) vanhemmista oli ollut mahdollisuus osallistua koulun toimintojen arviointiin. Noin puolet peruskoulun oppilaiden vanhemmista piti yhteistyötä riittämättömänä esimerkiksi kouluruokailuun liittyvissä asioissa. Suurin osa (86 %) peruskoulun oppilaiden vanhemmista tunsi kuitenkin itsensä tervetulleeksi lastensa kouluun, ja lähes yhtä moni (82 %) oli sitä mieltä, että vanhempia kannustettiin pitämään yhteyttä kouluun. Lähes kolmasosa peruskoulun oppilaiden vanhemmista toivoo, että vanhempainkokouksia ja henkilökohtaisia tapaamisia opettajien kanssa olisi nykyistä enemmän (Vanhempien barometri 2009).

Lukiolain 27 pykälän mukaan ”koulutuksen järjestäjän tulee varata opiskelijoille mahdollisuus osallistua koulutuksen kehittämiseen sekä kuulla opiskelijoita ennen opintoihin ja muihin opiskelijoiden asemaan olennaisesti vaikuttavien päätösten tekemistä”. Lain 31 pykälän mukaan ”jokaisella oppilaitoksella, jossa järjestetään tässä laissa tarkoitettua koulutusta, on opiskelijoista muodostuva oppilaskunta. Oppilaskunnan tehtävänä on edistää opiskelijoiden yhteistoimintaa ja koulutyötä. Oppilaskunta käyttää opiskelijoiden puhevaltaa 27 §:ssä säädetyissä asioissa”.

Käytäntö kuitenkin vaihtelee koulun mukaan. Vanhemmat voivat ilmaista näkemyksensä lukioiden kouluneuvostoissa, joissa voi olla oppilaiden vanhempia jäseninä. Tämäkin käytäntö vaihtelee koulun mukaan.

Perusopetuslaissa, lukiolaissa, ammatillisesta koulutuksesta annetussa laissa, yliopistolaissa ja ammattikorkeakoululaissa on säädetty, että opiskelijoita on kuultava ennen opintoihin ja muihin opiskelijoiden asemaan olennaisesti vaikuttavien päätösten tekemistä.

Osallistumismekanismit kouluissa

”Opettajat eivät pysty kuuntelemaan, koska oppilaita on niin paljon, että opettajilla ei ole aikaa kaikille.”
Fokusryhmän jäsenen kommentti

Perusopetuslain pykälän 47 a mukaan ”koululla voi olla sen oppilaista muodostuva oppilaskunta. Sen tehtävänä on edistää oppilaiden yhteistoimintaa, vaikutusmahdollisuuksia ja osallistumista oppilaita koskevissa asioissa. Oppilaskunnan toiminnan järjestämisestä päättää opetuksen järjestäjä”. Jos opetuksen järjestäjä ei järjestä oppilaskuntatoimintaa, ”opetuksen järjestäjän tulee muulla tavoin huolehtia siitä, että oppilailla on mahdollisuus ilmaista mielipiteensä koulunsa tai muun toimintayksikkönsä toimintaan liittyvistä, oppilaita yhteisesti koskevista asioista”. Oppilaiden osallistuminen ei ole toistaiseksi pakollista. Perusopetuslain 47 pykälän epätarkasta

sanamuodosta huolimatta oppilaskuntatoiminnasta on tullut yleistä ja suosittua sekä ala- että yläasteella. Oppilaskunnan toiminnan laajuus vaihtelee kunnan mukaan. Oppilaskunnat tekevät yhteistyötä, ja lukiolaisilla on valtakunnallinen edunvalvonta-, harraste- ja palvelujärjestö, Suomen Lukiolaisten Liitto.

Lukioissa oppilaskunnat ovat lakisääteisiä, mutta peruskouluissa oppilaskunnan perustaminen on vain suositus. Koulut voivat itse päättää, kuinka oppilaskuntatoiminta toteutetaan. Tämä ei takaa toimintojen demokraattisuutta eikä tasapuolisia mahdollisuuksia tulla kuulluksi.

Lukiolain 31 pykälän mukaan ”jokaisella oppilaitoksella, jossa järjestetään tässä laissa tarkoitettua koulutusta, on opiskelijoista muodostuva oppilaskunta”. Lukiolain 27 pykälän mukaan ”koulutuksen järjestäjän tulee varata opiskelijoille mahdollisuus osallistua koulutuksen kehittämiseen sekä kuulla opiskelijoita ennen opintoihin ja muihin opiskelijoiden asemaan olennaisesti vaikuttavien päätösten tekemistä”. Kaikilla on siis periaatteessa tasavertaiset mahdollisuudet osallistua oppimisympäristön kehittämiseen.

Opetushallituksen ja Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen laajan (67 prosenttia peruskoululaisista) tutkimusraportin[48] mukaan 40 prosentilla ala-asteista ja 98 prosentilla yläasteista on säännöllisesti toimiva oppilaskunta. Noin 70 prosentilla kouluista on kummioppilas-, tukioppilas- tai tutor-toimintaa.

Unicefin pohjoismaisten lasten ja nuorten osallistumista koskeneen tutkimuksen (2009–2010) tulokset osoittavat, että Suomessa noin 21 prosenttia yläasteen oppilaista on osallistunut oppilaskunnan toimintaan. Muissa Pohjoismaissa vastaava osuus on 38 prosenttia. Vain muutama kunta Suomessa noudattaa nuorisolain velvoitetta lasten ja nuorten kuulemisesta (peruspalvelujen arviointiraportti 2007). Noin 20 kunnassa on paikallinen lasten parlamentti (Suomessa on 342 kuntaa). Myönteistä kehitystä on vahvistettava, jotta kaikki kunnat perustavat lasten parlamentin. Eduskunnalle on tehty lakialoite (29/2009 vp) perusopetuslain pykälän 47 a muuttamisesta. Aloitteessa esitetään oppilaskuntia pakollisiksi perusopetuksen kouluissa samalla tavalla kuin ne ovat lukioissa ja toisen asteen ammatillisissa oppilaitoksissa.

Opetus- ja kulttuuriministeriön laatimat perusopetuksen laatukriteerit (Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2010:6) tarjoavat käytännöllisen työkalun arvioida koulutoimea koskevien päätösten lyhyen ja pidemmän aikavälin vaikutuksia koulujen toimintaan. Ministeriö on tukenut laatukriteerien paikallista toimeenpanoa. Laatukriteereihin kuuluu oppilaiden mahdollisuus osallistua opetussuunnitelmaa koskeviin keskusteluihin sekä koulutuksen arviointiin ja kehittämiseen näiden keskustelujen perusteella. Jokaisesta laadun osa-alueesta on kehitetty laatukortti, joka muodostuu kuvauksesta ja laatukriteereistä. Laatukortteja on 11. Osallisuuden ja vaikuttamisen laatukortin (8) mukaan opetuksen järjestäjän on varmistettava, että ”kunnassa on luotu ja vakiinnutettu asianmukaiset lasten ja nuorten osallistumisen ja vaikuttamisen toimintatavat osaksi lapsia ja nuoria koskevaa päätöksentekoa”. Oppilaiden mielipiteitä on kuultava kunnassa heitä koskevan päätöksenteon yhteydessä, ja osallisuuden ja vaikuttamisen toimintatapoja on arvioitava ja kehitettävä säännöllisesti. Koulun toimintakulttuurin on oltava avoin, vuorovaikutteinen sekä oppilaiden ja heidän huoltajiensa osallistumista arvostava. Oppilaskunnan toiminnan on oltava tavoitteellista, suunnitelmallista ja vaikuttavaa, ja oppilaskunnan ohjaamiseen on varattava riittävästi resursseja. Lisäksi on huolehdittava oppilaiden osallisuuden toteutumisesta opetuksessa ja koulun muussa toiminnassa sekä tuettava osallisuutta ja vuorovaikutusta palautekäytäntöjen avulla.

Opetushallitus, Suomen Lukiolaisten Liitto ja Suomen Rehtorit ry laativat vuonna 2009 yhteistyössä lukiolaisille tarkoitettua itsearviointiaineistoa. Aineisto toimii kehittämisen työkaluna. Siinä on erilliset kysymyssarjat rehtoreille kouluyhteisön arviointia varten, opettajille omien opetusmenetelmien ja -järjestelyjen arviointia varten sekä opiskelijoille ja paikallisille opetuksen järjestäjille osallistumismahdollisuuksien arviointia varten.

Suomen laki on velvoittanut vuodesta 1962 alkaen kaikki kunnat, joissa on sairaala, järjestämään

48 Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen perusopetuksessa 2009

sairaalaopetusta. Sairaalakoulujen olemassaolon varmistavasta laista huolimatta opetusta ei ole yleisesti saatavilla suomalaisissa sairaaloissa. Ei ole saatavilla tietoa siitä, onko sairaalakouluissa oppilaskuntia ja onko olemassa sairaille lapsille tarkoitettuja osallistumismekanismeja.

Tuntuuko lapsista, että he voivat osallistua päätöksentekoon koulussa?

Lukioiden oppilaskunnissa tehdyn kansallisen kyselytutkimuksen (2006) mukaan noin puolet oppilaista on sitä mieltä, että oman koulun oppilaskunta on aktiivinen tai erittäin aktiivinen ja osallistuu päätöksentekoon.

Keväällä 2009 tehtiin hyvää hallintoa koskeva kysely, johon vastasi 1 130 oppilasta kuudesta lukiosta. Tulosten mukaan nuoria ei kuulla riittävästi heitä itseään koskevissa asioissa. Tätä mieltä oli 44 prosenttia vastaajista. Nuorten arviot kuulluksi tulemisesta ja vaikutusmahdollisuuksien toimivuudesta riippuvat heidän käytettävissään olevista osallistumiskeinoista. Myönteisimmin osallistumismahdollisuuksiaan arvioivat lukiolaiset sellaisissa kunnissa, joissa oli aktiivisesti toimiva nuorisovaltuusto.

Suomi on osallistunut kahdesti (1999 ja 2010) Nuori kansalainen -tutkimukseen (IEA Civics Study). Se on noin 30 maassa tehtävä kansainvälinen tutkimus, jossa selvitetään peruskoulunsa päättävien nuorten sosiaalisia taitoja, osallistumista ja asenteita.

Vaikka suomalaisilla nuorilla oli tutkimuksen mukaan hyvät tiedolliset valmiudet osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan, suomalaiset nuoret eivät olleet erityisen kiinnostuneita kansainvälisestä politiikasta tai yhteiskunnallisista asioista.

Suomi oli yksi viidestä maasta, joissa yhteiskunnalliset asiat kiinnostivat nuoria selvästi keskimääräistä vähemmän.

Muut neljä olivat Belgia, Ruotsi, Slovenia ja Norja. Pohjoismaiden tulosten osalta on kuitenkin otettava huomioon, että kansainvälinen tutkimus ei koskenut ympäristöasioita. Pohjoismaiden nuoret ovat huomattavasti kiinnostuneempia ympäristökysymyksistä kuin muista politiikan aloista. Maakohtaisen tutkimuksen mukaan 61 prosenttia Suomen kahdeksasluokkalaisista on kiinnostunut ympäristöasioista. Muilla politiikan aloilla kiinnostus vaihteli noin 25 prosentista 33 prosenttiin[49].

Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus Stakes (nykyisin Terveyden ja hyvinvoinnin laitos) ja opetushallitus tutkivat vuosina 2007 ja 2008 oppilaiden osallistumista peruskouluissa. Tutkimus toteutettiin lähettämällä koulujen rehtoreille kysely. Vastausten mukaan oppilaiden osallistuminen keskittyy juhliin ja retkiin (yli 90 prosenttia oppilaista). Kouluissa työskentelevien aikuisten kertoman mukaan noin 70 prosenttia oppilaista osallistui koulun tilojen ja pihojen suunnitteluun, 65 prosenttia sääntöjen laatimiseen ja 30 prosenttia kouluaterioiden suunnitteluun. Maailman terveysjärjestön (WHO) tutkimuksen mukaan vain 20–40 prosenttia oppilaista kertoi osallistuneensa koulun sääntöjen laatimiseen, ja 40–50 prosenttia ei osannut sanoa, olivatko he olleet mukana laatimassa sääntöjä. Aikuisten ja lasten vastausten välillä on suuri ero, mikä voi tarkoittaa, että koulujen on jaettava nykyistä enemmän tietoa osallistumismahdollisuuksista.

Lapsiasiavaltuutetun saamien kyselyvastausten perusteella lasten yleisin toive on voida osallistua nykyistä paremmin koulun tilojen ja pihojen, kouluaterioiden ja välituntitoiminnan sekä oppituntien suunnitteluun etenkin taide- ja käsityöaineissa.

Yläasteiden ja lukioiden oppilaat osallistuvat joka toinen vuosi laajaan kouluterveyskyselyyn, jossa selvitetään myös oppilaiden kokemuksia osallistumisesta koulussa. Vuoden 2010 kyselyssä 47 prosenttia kahdeksas- ja yhdeksäsluokkalaisista ilmoitti, etteivät he tienneet, kuinka vaikuttaa asioihin koulussa. Vastaajista 29 prosenttia oli sitä mieltä, että heidän mielipidettään ei kysytty koulussa. Kahdeksas- ja yhdeksäsluokkalaisista 29 prosenttia oli sitä mieltä, että koulussa on ilmapiiriongelmia. Vastaukset eivät ole muuttuneet merkittävästi 2000–luvulla. Kouluterveyskyselyn tulokset ovat kuntien saatavilla, ja niitä voi hyödyntää esimerkiksi kehittämistyössä.

Tähän tarkasteluprosessiin kuuluneen kyselyn tulosten mukaan hieman yli puolet lapsista ja nuorista on sitä mieltä, että opettajat ja lehtorit ottavat hei-

49 http://ktl.jyu.fi/img/portal/17876/ICCS_2009_verkkoversio_v2.pdf

dän näkemyksensä vakavasti ”aina” tai ”useimmiten”. Vain 9 prosenttia vastaajista ilmoitti, että opettajat ja lehtorit ottavat heidän mielipiteensä vakavasti ”erittäin harvoin” tai ”ei koskaan”. Fokusryhmäkeskustelujen tulokset olivat samansuuntaisia: noin puolet osallistujista oli sitä mieltä, että opettajat kuuntelevat heidän näkemyksiään, kun taas osa ilmoitti, että opettajat ottavat heidän näkemyksensä huomioon vain joskus. Tarkasteluprosessiin kuuluneessa kyselyssä lähes puolet (45,9 prosenttia) vastaajista ilmoitti, että heillä jonkin verran vaikutusvaltaa koulussa tehtävissä päätöksissä, ja 31,8 prosenttia vastaajista oli sitä mieltä, että heillä on vain vähän vaikutusvaltaa. Suurin osa (70 %) lapsista ja nuorista oli sitä mieltä, että oppilaskunnat edistävät merkittävästi tai erittäin merkittävästi heidän oikeuttaan tulla kuulluksi ja vakavasti otetuksi. Lapset olivat hyvin perillä oppilaskuntien toiminnasta.

Ihmisoikeuksia ja lasten oikeuksia koskeva opetus kouluissa

Ihmisoikeuskasvatus kuuluu perusopetuksen opetussuunnitelman perusteisiin. Perusopetuksen arvopohjana ovat ihmisoikeudet, tasa-arvo, demokratia, luonnon monimuotoisuuden ja ympäristön elinkelpoisuuden säilyttäminen sekä monikulttuurisuuden hyväksyminen. Keskeisiä ihmisoikeusasiakirjoja ovat YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus, YK:n lapsen oikeuksien sopimus ja Euroopan ihmisoikeussopimus. Perusopetus edistää yhteisöllisyyttä, vastuullisuutta sekä yksilön oikeuksien ja vapauksien kunnioittamista. Yläasteella opetusohjelmaan kuuluvat ihmisoikeudet ja tärkeimmät ihmisoikeussopimukset, kuten YK:n lapsen oikeuksien sopimus.

Yläasteen historianopetuksen sisältöä täydennettiin 1.8.2010 seuraavasti:

- ihmisoikeuskysymykset ja valtioiden välinen yhteistyö
- ihmisoikeusrikkomukset, kuten kansanmurhat, holokausti ja muut kansallisuusvainot
- YK:n toiminta, ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus
- YK:n lapsen oikeuksien sopimus, Euroopan ihmisoikeussopimus ja muut keskeiset ihmissoikeussopimukset

Ihmisoikeuskasvatus on osa lukion opetussuunnitelmaa. Ihmisoikeuskasvatusta on eri aineissa, kuten historiassa, yhteiskuntaopissa, uskonnossa, elämänkatsomustiedossa ja fysiikassa.

Käytännössä ihmisoikeuskasvatuksen järjestäminen vaihtelee suuresti, koska ihmisoikeuskasvatus on vasta 1.8.2010 kirjattu perusopetuksen opetussuunnitelmaan. Ihmisoikeuskasvatukseen liittyviä asioita on jo pitkään käsitelty historian, yhteiskuntaopin, uskonnon ja elämänkatsomustiedon tärkeimmissä oppimateriaaleissa. Suomi sai YK:n lapsen oikeuksien komitealta ihmisoikeuskasvatusta koskevan huomautuksen vuonna 2005.

Demokratiakasvatus ja osallistuva kansalaisuus

Demokratiakasvatus ja osallistuva kansalaisuus kuuluvat kaikilla luokka-asteilla opetussuunnitelman perusteisiin. Lisäksi ne sisältyvät aktiivisen kansalaisuuden aihekokonaisuuteen, joka sitoo kaikkia oppiaineita. Peruskoulussa ja lukiossa näitä aihepiirejä käsitellään pääasiassa yhteiskuntaopin opetuksessa.

Lasten kuuleminen koulutuspolitiikkaan liittyvissä asioissa

Lain mukaan koulutuksen järjestäjän on kuultava opiskelijoita ennen opintoihin ja muihin opiskelijoiden asemaan olennaisesti vaikuttavien päätösten tekemistä. Pääasialliset kuulemiskanavat ovat lapsiasiavaltuutettu ja kansalliset opiskelijajärjestöt. Opiskelijajärjestöjä kuullaan monien asioiden valmisteluvaiheessa, mutta kuuleminen tapahtuu usein järjestöjen aloitteesta. Itsehallintoperiaatteen mukaan kunnilla on kuitenkin päävastuu koulutuspolitiikasta. Tämän tutkinnan yhteydessä tehtiin tapaustutkimukset kahdessa kaupungissa, Tampereella ja Pietarsaaressa. Kummassakin kaupungissa nuorisovaltuuston edustajat osallistuvat koulutusasioista vastaavan lautakunnan työskentelyyn. Tämä on hyvä käytäntö, joka myös muiden Suomen kuntien pitäisi omaksua.

Opiskelijajärjestöt

Toisen asteen oppilailla on neljä itsenäistä opiskelijajärjestöä (SLL, FSS, OSKU ja SAKKI), mutta perusasteen koulutuksessa on vain yksi järjestö,

ruotsinkielisten yläasteen opiskelijoiden FSS. Toisen asteen opiskelijoiden järjestäytymisaste on noin 50 prosenttia. Esimerkiksi Suomen Lukiolaisten Liittoon kuuluu järjestön ilmoituksen mukaan noin 50 prosenttia lukiolaisista.

Lasten osallistuminen kouluasteelta toiselle siirryttäessä

Toisen asteen koulutukseen siirtyvät nuoret tekevät valintansa itsenäisesti. Oppivelvollisuus päättyy peruskouluun, ja sen jälkeen nuoret voivat valita vapaasti, mihin oppilaitokseen hakevat.

Perusopetuslain 17 pykälää, joka koskee erityistä tukea tarvitsevia oppilaita, muutettiin äskettäin. Kyseisen pykälän mukaan ”ennen erityistä tukea koskevan päätöksen tekemistä opetuksen järjestäjän on kuultava oppilasta ja tämän huoltajaa tai laillista edustajaa”.

Lapsia yleensä kuullaan, vaikka laki ei sitä edellyttäisikään. Valtioneuvoston asetus koulutuksen arvioinnista edellyttää oppilaiden kuulemista.[50]

Jos päätetään että oppilaan pitää jäädä luokalle eikä siirry seuraavalle tasolle (perusopetusasetuksen 11 pykälä), huoltajaa kuullaan mutta lasta saatetaan olla kuulematta. Opettaja/opettajat ovat yleensä keskustelleet asioista lapsen kanssa eri oppi-aineiden arviointikeskustelujen yhteydessä. Perusopetuslaki ei edellytä lapsen kuulemista kun hän siirtyy tavalliselta luokalta erityiopetukseen tai toisin päin.

Suomen erityislainsäädäntö, jolla tarkennetaan perustuslakia, on edelleen melko kehittymätöntä asioissa, jotka liittyvät lasten osallistumiseen koulussa. Esimerkiksi sosiaalialaan (lasten hyvinvointiin) ja terveydenhoitoon liittyvä erityislainsäädäntö on kehittyneempää.

Opettajien koulutus asioissa, jotka liittyvät lasten osallisuuteen koulussa

Yliopistot (jotka ovat autonomisia) vastaavat opettajankoulutuksen perussisällöstä. Oppilaiden osallisuus voidaan sisällyttää ammatissa toimivien opettajien täydennyskoulutukseen. Koulutusta antavat eri järjestäjät.

Periaatteessa opettajien pitäisi käydä läpi oppijakson sisältö ja tavoitteet oppilaiden kanssa oppijakson alussa, etenkin lukiossa.

Opetushallitus ja opiskelijajärjestöt ovat järjestäneet koulutusta oppilaskuntien toimintaa ohjaaville opettajille.

Lasten osallisuus koulussa on aihealue, jota ei ole otettu järjestelmällisesti huomioon opettajakoulutuksessa. Tältä osin koulutusta on parannettava.

Lasten osallisuus koulun ulkopuolisessa koulutuksessa ja toiminnassa

Alle 25-vuotiaille nuorille on työpajoja, joissa työttömät nuoret saavat käytännön työkokemusta. Opetus- ja kulttuuriministeriössä nuorten työpajatoiminnan kehittämisestä vastaa nuorisopolitiikan yksikkö. Nuorisotyön näkökulmasta työpajat ovat paikkoja, joissa nuorilla on hyvät mahdollisuudet kehittää elämänhallintataitojaan ja kasvaa aikuisiksi sekä hyötyä sosiaalisen kasvun ja työssä oppimisen mahdollisuuksista.

Kuten lakien ja politiikkaohjelmien analyysia koskeneessa osiossa todettiin, koulukerhot järjestävät koulun ulkopuolisia toimintoja oppivelvollisuusikäisille lapsille ja nuorille. Näiden toimintojen arvioinnissa otetaan huomioon muun muassa kerholaisten eli oppilaiden näkemykset.

50 Asetuksesta ei löydy tällaista kohtaa eli virhe alkuperäisessä tesktissä

Loppuhuomautuksia

- Vanhempien näkemykset otetaan hyvin huomioon koulutuksen suunnittelussa ja kehittämisessä, mutta oppilaiden näkemykset otetaan huomioon kohtalaisesti tai heikosti. Toisen asteen ja korkea-asteen opiskelijoilla on huomattavasti paremmat osallistumismahdollisuudet kuin perusasteen oppilailla. Lasten osallisuudesta esiopetuksessa ja varhaiskasvauksessa ei ole saatavilla tietoa. Tämä voi tarkoittaa, että lapsilla ei ole lainkaan osallistumismahdollisuuksia tai he voivat osallistua vain tietyissä asioissa. Lasten ja nuorten osallisuutta koskevaa lainsäädäntöä on parannettava kaikilla koulutusasteilla. Oppilaskuntien pitäisi olla pakollisia kaikissa oppilaitoksissa.
- Lasten osallisuutta esiopetuksessa ja varhaiskasvatuksessa koskevia käytäntöjä on jaettava nykyistä enemmän. Lapset voivat osallistua sääntöjen laatimiseen ja toimintojen suunnitteluun. Lisäksi lapsilta voi kysyä, mitä mieltä he ovat YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 16 artiklan toteutumisesta, koska esimerkiksi yksityisyyden kunnioittaminen liittyy siihen, kuinka hyväksi lapsi tuntee olonsa tietyssä fyysisessä tilassa.
- Oppilaskuntien on oltava nykyistä tärkeämmässä asemassa koulujen työjärjestyksessä. Tämä tavoite voidaan saavuttaa opetus- ja kulttuuriministeriön ja kansalaisjärjestöjen välisten yhteistyösopimusten avulla ja sisällyttämällä oppilaskunnan toiminnot esimerkiksi kansalaiskasvatuksen opetussuunnitelmaan.
- Lukion oppilailla on myönteisempi näkemys osallistumismahdollisuuksistaan sellaisissa kunnissa, joissa on nuorisovaltuusto. Tämä voi tarkoittaa, että erilaiset nuorten osallisuustoiminnot tukevat toisiaan. Siksi on suositeltavaa, että osallisuustoiminnassa mukana olevat järjestöt jakavat kokemuksiaan.
- Lasten ja nuorten osallisuutta kouluissa koskevaa tietoa on jaettava nykyistä enemmän.
- Oppilaiden arvion mukaan oppilaskunnat edustavat hyvin heidän etujaan ja näkemyksiään.
- Opettajaksi opiskeleville ja ammatissa toimiville opettajille on järjestettävä nykyistä enemmän koulutusta lasten osallistumistarpeisiin liittyvissä asioissa.
- Vaikka ihmisoikeuskasvatus ja lapsen oikeuksiin liittyvä koulutus on otettu huomioon Suomen lainsäädännössä ja kansallisissa opetussuunnitelmissa, koulutuksen toteutuminen vaihtelee käytännössä merkittävästi. Siksi on suositeltavaa, että perusopetuksen opetussuunnitelman perusteita ja lukiokoulutuksen opetussuunnitelman perusteita (muutos 1.8.2010) kehitetään ja seurantaa parannetaan.

Leikki, vapaa-ajan toiminta, urheilu ja kulttuuriharrasteet

Lapsilla on oikeus leikkiin, vapaa-aikaan, fyysiseen toimintaan ja kulttuuriharrastuksiin. Ne edistävät kehitystä ja sosialisaatiota.

Pihojen ja leikkikenttien suunnittelu ja vapaa-ajan tilojen saavutettavuus

Suomen kunnilla on erilaisia käytäntöjä siitä, missä määrin lapset ja nuoret voivat osallistua nuorisotilojen, nuorisolle tarkoitettujen alueiden, urheilukenttien, pihojen ja leikkikenttien suunnitteluun. Osa kunnista on kysynyt lapsilta ja nuorilta, millaisia tiloja nämä toivovat, ja osa on ottanut lapset ja nuoret mukaan niiden suunnitteluun. Esimerkiksi erään suuren urheiluhallin nuorisotilat on suunniteltu yhteistyössä nuorten kanssa.

Myös tähän tutkintaan liittyneet tapaustutkimukset osoittavat, että lasten ja nuorten osallistamisen aste vaihtelee. Pietarsaaressa lasten ja nuorten mielipidettä kysytään vasta suunnitteluprosessin loppuvaiheessa, kun taas Tampereella lapset ja nuoret osallistuvat suunnitteluun alusta alkaen.

Kaupunkisuunnittelussa osallistumista on edistettävä lisäämällä rakentajien, sosiaalityöntekijöiden, päättäjien sekä lasten ja nuorten välistä yhteistyötä. Yhteistyö on tärkeää myös siksi, että nämä ryhmät oppivat tuntemaan toistensa ajattelutapoja. Pihojen ja leikkikenttien suunnitteluun liittyy erilaisia kaupunkisuunnittelun näkökohtia, kuten sijainti ja turvallinen saavutettavuus.

Uusin osallistumismenetelmä on Aloitekanava, yli 120 kunnan käyttöön ottama Internet-palvelu. Palvelun avulla kunnat voivat kysyä lasten ja nuorten mielipiteitä vaikkapa luistelukenttien tai kevyen liikenteen väylien sijainnista.

Terveydenhoitolaitokset ovat kiinnittäneet vaihtelevissa määrin huomiota lasten tarpeeseen leikkiä sekä lasten leikkiympäristöön. Lasten mielipiteitä ei

kysytä tai oteta huomioon sairaaloita suunniteltaessa.

Hyvin nuorten ja erityisryhmiin kuuluvien lasten osallisuus

”Ihannetilanteessa mielipidettäni kysyttäisiin ja se otettaisiin huomioon.”
Fokusryhmän jäsenen kommentti

Suomen Vammaisurheilu ja -liikunta VAU ry on kansallinen vammaisten urheilu- ja liikuntajärjestö, jonka tehtävänä on vahvistaa vammaisurheilun olosuhteita. VAU suunnittelee, kehittää ja toteuttaa liikunta-, näkö- ja kehitysvammaisten henkilöiden harrastamisen ja kilpailemisen mahdollisuuksia. Järjestö ylläpitää myös urheilu- ja liikuntaverkostoa, johon kuuluu 650 perhettä.

Järjestöllä on erilliset jaostot alle 13-vuotiaille lapsille ja 14–19-vuotiaille nuorille. Se järjestää myös leirejä ja valmennusta nuorille joko vertaisryhmissä (esimerkiksi mielenterveyskuntoutujien paralympialaiset) tai kaikille yhteisesti (esimerkiksi Young Actors-koulutusta kaikille kiinnostuneille nuorille).

Nuori Suomi on sitoutumaton järjestö, jonka tehtävänä on edistää lasten ja nuorten hyvinvointia ja elämäniloa liikunnan ja urheilun avulla. Järjestöllä on kaikille avoin ja maksuton verkkopalvelu, josta saa lasten ja nuorten lähiliikuntapaikkojen kehittämiseen liittyvää tietoa ja muuta aineistoa[51].

Järjestön mukaan lähiliikuntapaikkojen kehittämiseen ei ole erityisiä työkaluja, vaikka se on yrittänyt kehittää erityisryhmiin kuuluvien lasten ja nuorten liikuntamahdollisuuksien parannuskeinoja. Nuori Suomi ehdottaa tällaisten työkalujen suunnittelua Kaikille avoin -ohjelman loppuraportissa. Sen aiheena ovat lapset ja nuoret, jotka ovat vaarassa syrjäytyä liikunnasta.

Taikalamppu on opetus- ja kulttuuriministeriön perustama verkosto, johon kuuluu 11 lasten ja nuorten taidekeskusta. Taikalamppu kehittää lasten ja nuorten kulttuuritoimintaa Suomessa. Keskukset kehittävät innovatiivisia ja lapsilähtöisiä menetelmiä, joiden kautta lapset ja nuoret pääsevät toteuttamaan ja ilmaisemaan itsensä. Menetelmät kunnioittavat lasten omia taiteellisia tarpeita ja painottaalasten ja nuorten osallistumista. Keskukset jakavat käyttämiään menetelmiä aktiivisesti sekä verkoston sisällä että sen ulkopuolella.

Seuraavassa on kaksi verkoston päivähoitoikäisiä lapsia varten kehittämää menetelmää:

1) Lasten ja nuorten kulttuurikeskus ARX Hämeenlinnassa on järjestänyt jo neljänä vuotena lasten Minä olen -teatterifestivaalin. Minä olen -projektissa Hämeenlinnan päivähoidon viisivuotiaiden ryhmät ohjaajineen ovat valmistaneet näytelmiä esitettäviksi omilla teatterifestivaaleilla. Metodin toiminnallisena perusideana on antaa lapsille ja heidän hoitajilleen omakohtainen kokemus teatteriprosessista käsikirjoituksesta ensi-iltaan. Päivähoitoryhmien ohjaajat opiskelevat samalla Minä olen -menetelmää, jota he voivat kokeilla heti käytännössä. Tarkoitus on myös rakentaa Minä olen -teeman pohjalta lapsen positiivista minäkuvaa ja myötäelämisen kykyä. Menetelmästä on laadittu opas, jonka avulla se voidaan ottaa käyttöön valtakunnallisesti.

2) Seiniä päin -menetelmä on lapinlahtelaisen Lastenkulttuurikeskus Lastun kehittämä toimintamalli, joka vahvistaa lasten ja nuorten mahdollisuuksia osallistua oman elinympäristönsä suunnitteluun ja rakentamiseen. Menetelmää on käytetty päivähoito- ja kouluikäisten lasten opetuksessa. Nelivaiheisessa toimintamallissa lapset tutustuvat oikeisiin suunnittelu- ja rakennushankkeisiin omalla kotiseudullaan. Ensimmäisessä vaiheessa hankitaan tietoa suunnitellun rakennusprojektin taustaksi muun muassa tapaamalla asiantuntijoita. Osallistujien iän ja taitojen mukaan projektin toteutuspaikkaan tutustutaan esimerkiksi leikkien tai valokuvaten. Tutkimustyönsä perusteella lapset rakentavat ideoihinsa perustuvia pienoismalleja. Ne esitellään näyttelyssä, joka tekee työn tulokset näkyviksi myös paikallisyhteisössä. Lastenkulttuurikeskus Lastu on erikoistunut ympäristökasvatukseen, arkkitehtuuriin, näyttelytoimintaan ja muotoiluun.

Seuraavassa on kaksi verkoston erityisryhmiin kuuluvia lapsia varten kehittämää menetelmää:

3) Lempäälässä (Pirkanmaalla) sijaitseva Pii Poo on erikoistunut erityistä tukea tarvitsevien lasten ja

51 http://www.lahiliikuntapaikat.fi/

nuorten kulttuuritoimintaan. Erilaiset nykyaikaiset sirkusmenetelmät ovat tärkeä osa keskuksen toimintaa. Perhesirkuksen toiminta on tarkoitettu perheille, joilla on liikuntarajoitteinen tai monivammainen lapsi. Neljän koulutusjakson aikana perhe voi tutustua rajoituksetta sirkustyöhön asiantuntijan opastuksella. Menetelmä korostaa kannustuksen merkitystä ja sirkuksen monipuolista luonnetta: jokainen löytää varmasti itselleen sopivan tekemisen muodon. Hanke päättyy koko perheen sirkusesitykseen yleisön edessä. Perhesirkuksen tavoitteena on osallistaa koko perheen ja tarjota elämyksiä.

4) Lasten taidetalo Pessi Vantaalla on erikoistunut tanssipedagogiaan. Pessi on jo vuosia korostanut kulttuurilaitosten välisen alueellisen yhteistyön merkitystä. Keskus on järjestänyt yhteistyössä tanssin ammattilaisten ja asiantuntijoiden kanssa toimintaa eri kohderyhmille, kuten erityistukea tarvitseville lapsille ja nuorille. Syksyllä 2010 järjestetty näyttely ”Olio vai eliö?” tutustutti lapsia nykytaiteeseen. Näyttelyn kaikki teokset oli valmistettu kierrätetyistä materiaaleista. Näyttelyyn oli saatavilla esimerkiksi koululaisryhmien erityistarpeiden perusteella suunniteltu liikeimprovisaatio-opastus, jonka aikana oppilaat tutustuivat liikkeen ja oman ilmaisun kautta näyttelyn teoksiin. Opastettuja kierroksia oli saatavilla myös erityisryhmille. Nämä kierrokset suunniteltiin opettajan ryhmästään antamien tietojen perusteella. Ryhmillä oli usein avustajia sekä kuvakansioita ja muita aineistoja, joiden avulla voitiin viestiä, jos kukaan ryhmäläisistä ei ollut puhekykyinen. Liikeimprovisaatiokierrosten opas oli ammatiltaan tanssija ja tanssinopettaja.

Lasten ja nuorten kuuleminen paikallisessa nuorisotoiminnassa

Kuntien peruspalvelujen arvioinnissa oli vuonna 2007 täydennettävä väittämä, jossa vastaajia pyydettiin antamaan esimerkkejä asioista, joihin lapset ja/tai nuoret olivat voineet kotikunnassaan vaikuttaa. Vastauksissa mainittiin erityisesti nuorisopalvelujen kehittämiseen liittyvät asiat. Kuulemismenetelmistä mainittiin suunnittelulautakunnan työskentelyyn osallistuminen, vaikuttajaryhmiltä pyydetyt lausunnot, nuorisotiloja koskevat kyselyt, nuoriso-ohjelman laatiminen ja keskustelut[52].

Koulukerhot

Lasten mahdollisuudet osallistua koulukerhojen ja iltapäivätoiminnan suunnitteluun vaihtelevat kunnan ja koulun mukaan. Osa koulukerhoista suunnittelee iltapäivätoimintaa kaikille oppivelvollisuusikäisille lapsille. Näiden toimintojen arvioinnissa otetaan huomioon muun muassa kerholaisten eli oppilaiden näkemykset.

Lasten osallistuminen vähemmistöryhmille tarkoitettuun kulttuuritoimintaan

Monikulttuuriset lapset ja nuoret eivät saa erityishuomiota Suomessa. Sen sijaan tavoitteena on ottaa kaikki tasapuolisesti huomioon eri toiminnoissa. Kunnat ja nuorisojärjestöt ovat kuitenkin sitä mieltä, että monikulttuurisuutta ei ole otettu riittävästi huomioon nuorisotyössä[53]. Vain 21 prosenttia nuorisojärjestöistä ja nuorten yhdistyksistä ja vain 16 prosenttia kuntien nuorisotoimistoista lähettää toiminnastaan monikulttuurisille nuorille kohdennettua tietoa esimerkiksi heidän omalla äidinkielellään tai erityisten tietokanavien välityksellä[54]. Monikulttuurisille nuorille tarkoitetun tiedon vähäisyyttä perustellaan resurssien ja kielitaidon puutteella sekä tiedon yleispätevyyden tarpeella. Usein oletetaan, että maahanmuuttajien omat yhdistykset automaattisesti järjestävät toimintaa maahanmuuttajien omilla kielillä.

Monikulttuurisille nuorille tehty kysely ja heidän haastattelunsa paljastavat, että monikulttuuriset nuoret eivät mielestään saa riittävästi tietoa kulttuurisesta osallistumisesta ja kulttuuritoiminnasta.

Kyselyn tulosten perusteella monikulttuuristen nuorten pitäisi voida osallistua nykyistä aktiivisemmin nuorisotyön suunnitteluun ja toteutukseen.

52 Vuotta 2010 koskevan peruspalvelujen arvioinnin tuloksia ei ollut saatavilla tätä tutkintaa varten.
53 Harinen, Päivi & Honkasalo, Veronika & Souto, Anne-Mari & Suurpää, Leena (toim.) 2009: Ovet auki! Monikulttuuriset nuoret, vapaa-aika ja kansalaistoimintaan osallistuminen. Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto. Julkaisuja 91, 114.
54 Pyykkönen 2007a, 26; Kivijärvi & Harinen 2008, 39.

Tämä koskee erityisesti maahanmuuttajataustaisia nuoria.

Nuorisotutkimusverkoston valtakunnallisessa Monikulttuuriset nuoret, vapaa-aika ja kansalaistoimintaan osallistuminen -tutkimushankkeessa (2004–2007) yksi pääkysymyksistä oli: Millaisia osallistumismahdollisuuksia monikulttuuritaustaisille nuorille on eri ympäristöissä? Vastausta lähdettiin hakemaan tekemällä laajoja määrällisiä ja laadullisia tutkimuksia valtakunnallisesti. Aineisto saatiin kansallisesta monikulttuuritaustaisten nuorten (13–25-vuotiaat) kyselytutkimuksesta (n=1384), kansallisesta vapaa-ajan järjestöjen sihteereille (n=136) ja kunnallisten nuorisotyöntekijöille (n=227) suunnatusta kyselytutkimuksesta, eri kansallisuuksia edustavien ja eri puolilla Suomea asuvien monikulttuuristen nuorten (n=40) laadullisista haastatteluista sekä kunnallisten nuorisotyöntekijöiden (n=40) laadullisista haastatteluista. Haastatellut nuorisotyöntekijät olivat Suomen kymmenestä suurimmasta kaupungista, joissa asuu suurin osa Suomen maahanmuuttajista.

Loppuhuomautuksia

- Lapsia on kuultava jo leikkiin, vapaa-aikaan, urheiluun ja kulttuuritoimintaan liittyvien kuulemis- ja suunnitteluprosessien alkuvaiheessa. Tämä tavoite voidaan saavuttaa edistämällä lasten osallistumista päätöksentekoon kaupunkisuunnittelussa, antamalla lapsille nykyistä enemmän palautetta tehdyistä päätöksistä, edistämällä keskustelukulttuuria ja kiinnittämällä nykyistä enemmän huomiota hyviin käytäntöihin.
- Erityisryhmiin kuuluvia lapsia on kuultava nykyistä paremmin leikkiin, vapaa-aikaan, urheiluun ja kulttuuritoimintaan liittyvissä asioissa.
- Monikulttuuristen nuorten on voitava osallistua nykyistä aktiivisemmin nuorisotyön suunnitteluun ja toteutukseen.
- Jotta erityisryhmiin kuuluvien lasten ja monikulttuuristen nuorten osallistumista voidaan lisätä, näille lapsille ja nuorille on annettava nykyistä enemmän tietoa osallistumismahdollisuuksista. Lisäksi osallistuminen on mukautettava heidän tarpeisiinsa. Tämä koskee etenkin erityisryhmiin kuuluvia lapsia.

Väkivaltatilanteet

YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen mukaan lasta on suojeltava kaikenlaiselta väkivallalta. Sopimusvaltioiden vastuulla on varmistaa, että tämä oikeus toteutuu jokaisen lapsen osalta. YK kokosi vuonna 2010 Paulo Sérgio Pinheiron johdolla laajan raportin lapsiin kohdistuvasta väkivallasta. Tutkimushankkeen loppupäätelmissä todetaan, että lapsilla on oikeus ilmaista näkemyksensä ja että nämä näkemykset on otettava huomioon politiikkojen ja ohjelmien toimeenpanossa. Lisäksi lasten etuja puolustavien järjestöjen väkivallan vastaista toimintaa sekä lasten aloitteesta syntyneitä väkivallan vastaisia hankkeita on tuettava ja kannustettava.

Kaikenlaisen lapsiin kohdistuvan väkivallan kieltäminen

Kaikenlainen lapsiin kohdistuva väkivalta on kielletty Suomessa kaikissa tilanteissa. Suomen lainsäädäntö kieltää kaiken lapsiin kohdistuvan väkivallan, myös perheessä tapahtuvan ruumiillisen kurituksen. Viimeksi mainittu väkivallan muoto kiellettiin vuonna 1984. Eduskunnassa on käsiteltävänä hallituksen esitys rikoslain muuttamisesta niin, että alaikäiseen kohdistetut lievät pahoinpitelyt (mukaan lukien kodin ulkopuolella tapahtuva väkivalta) olisivat virallisen syytteen alaisia.

Suomessa lasten hyvinvoinnista vastaa sosiaali- ja terveysministeriö, jonka yleisenä tehtävänä on perheiden ja lapsien hyvinvoinnin edistäminen. Ministeriö esitteli lokakuussa 2010 kansallisen lapsiin kohdistuvan kuritusväkivallan vähentämisen toimintaohjelman 2010–2015 (Älä lyö lasta! -kampanja). Ohjelma toteutetaan yhteistyössä kansalaisjärjestöjen ja muiden lasten asioiden parissa työskentelevien osapuolien kanssa. Toimintaohjelman valmistelun yhteydessä lapsiasiavaltuutetun toimisto teki kyselytutkimuksen[55], jossa lapsilta ja nuorilta kysyttiin, mitkä olivat heidän mielestään parhaita keinoja ruumiillisen kurituksen vähentämiseksi ja miten he

55 Lapsiasiavaltuutetun toimiston verkkokysely lapsille ja nuorille: Älä lyö lasta! Miten voisimme vähentään lapsiin kohdistuvaa kuritusväkivaltaa? Maaliskuu 2010.

haluaisivat saada lisätietoja toimintaohjelmasta. Kyselyyn vastasi 370 yli 7-vuotiasta lasta, mutta kyselyn yhteydessä ilmeni, että ruumiillisen kurituksen uhrien on vaikea puhua kokemuksistaan. Lasten mielestä vanhempia pitäisi auttaa nykyistä enemmän, jotta he eivät purkaisi turhautumistaan lapsiin (alkoholin käytön vähentäminen, apua mielenterveysongelmiin ja uupumukseen). Lapset toivoivat saavansa aiheesta lisätietoa etenkin koulussa ja Internetissä lapsiystävällisessä muodossa. Kansallisessa lapsiin kohdistuvan kuritusväkivallan vähentämisen toimintaohjelmassa on otettu huomioon lasten näkemykset[56].

Suomessa rikosten ehkäisy on keskittynyt lapsiin ja nuoriin kohdistuvan väkivallan estämiseen ja vähentämiseen. Oikeusministeriön yhteydessä toimiva rikoksentorjuntaneuvosto on kerännyt aiheesta tietoa, kuullut asiantuntijoita ja järjestänyt seminaareja, joissa jaetaan parhaita käytäntöjä.

Kansallisen turvallisuuden ohjelmaan on koottu voimassa olevaa lainsäädäntöä sekä monia YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen toimeenpanoon liittyviä toimia, joiden tavoitteena on suojata lapsia ruumiilliselta ja henkiseltä väkivallalta, loukkaantumisilta, hyökkäyksiltä, laiminlyönneiltä ja välinpitämättömältä kohtelulta sekä hyväksikäytöltä, myös seksuaaliselta hyväksikäytöltä. Ohjelmaan sisältyviä konkreettisia toimenpiteitä ovat myös lasten ja nuorten syrjäytymisen ehkäisy varhaisen puuttumisen avulla, lasten turvallisuustaitojen kehittäminen osana perusopetusta sekä ruumiillisen kurituksen vastainen kampanja.

Poliisiammattikorkeakoulussa tehtiin vuonna 2008 Lapset väkivallan uhreina -hankkeeseen kuulunut lapsiuhritutkimus. Kyselyyn vastasi yli 10 000 lasta ja nuorta, jotka kertoivat kokemuksiaan kotona ja kodin ulkopuolella kokemastaan väkivallasta ja hyväksikäytöstä. Edellinen vastaava tutkimus tehtiin 1980-luvulla. Tarkoituksena on toistaa tutkimus säännöllisesti (noin neljän tai viiden vuoden välein). Tutkimusten mukaan lapsiin kohdistuva väkivalta, etenkin lievä väkivalta ja ruumiillinen kuritus, on vähentynyt kahden viime vuosikymmenen aikana. Symbolinen ja vakava väkivalta eivät ole vähentyneet yhtä paljon kuin lievä väkivalta.

Internet on tuonut mukanaan uuden lapsiin kohdistuvan seksuaalisen väkivallan riskin. Nuorten seksuaalinen hyväksikäyttö, jossa hyväksikäyttäjinä ovat uhria selvästi vanhemmat aikuiset tai nuoret, on yleistä verkossa. Internetiin liittyvää lapsiin kohdistuvaa seksuaalista väkivaltaa ei ole tutkittu Suomessa tarpeeksi. Ilmiöön liittyy myös lainsäädännöllisiä puutteita (jotka liittyvät esimerkiksi suostutteluun) sekä tiedollisia puutteita (jotka liittyvät varhaiseen puuttumiseen ja uhrin tunnistamiseen).

Lasten kanssa ja hyväksi työskentelevillä eri alojen ammattilaisilla ei ole riittävästi tietoa digitaaliseen mediaan liittyvästä lasten seksuaalisesta hyväksikäytöstä, seksuaalisen hyväksikäytön uhrien tunnistamisesta eikä lasten tarpeiden huomioon ottamisesta. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus Stakes julkaisi vuonna 2003 oppaan ”Lasten pahoinpitelyn ja seksuaalisen hyväksikäytön epäilyjen selvittäminen”. Se on tarkoitettu sosiaali- ja terveyspalvelujen työntekijöille, jotka käsittelevät lasten seksuaaliseen hyväksikäyttöön ja pahoinpitelyyn liittyviä tiedusteluja. Opas on parantanut valmiuksia tutkia lasten seksuaalista hyväksikäyttöä ja pahoinpitelyä koskevia epäilyjä ja ilmoittaa niistä poliisille. Sosiaali- ja terveysministeriö julkaisi vuonna 2009 lasten seksuaalisen hyväksikäytön selvittämistä koskevan muistion[57], jossa päivitettiin Stakesin aiemmin julkaisemassa oppaassa annetut ohjeet ja annettiin lasten seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyviä tutkimuksia koskevia ohjeita. Stakes julkaisi vuonna 2005 Turvataitoja lapsille -oppaan, joka sisältää turvataitokasvatuksen oppimateriaalia. Lisäksi Suomalainen Lääkäriseura Duodecim julkaisi vuonna 2001 lasten seksuaalisen hyväksikäytön selvittämistä koskevan suosituksen, jota päivitettiin vuonna 2006.

Kansallinen lapsiin kohdistuvan kuritusväkivallan vähentämisen toimintaohjelma

Kansallinen lapsiin kohdistuvan kuritusväkivallan vähentämisen toimintaohjelma 2010–2015 (Älä lyö

56 http://www.lapsiasia.fi/etusivu

57 Lasten seksuaalisen hyväksikäytön selvittäminen. Työryhmän muistio. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2009:30. http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=39503&name=DLFE-9918.pdf

lasta!) julkaistiin lokakuussa 2010. Se on laajapohjainen, monipuolinen ja koordinoitu monialainen strategia. Toimintaohjelman valmisteli sosiaali- ja terveysministeriön nimittämä työryhmä, jossa sekä kansalaisjärjestöt että lapsiaasiavaltuutettu ovat olleet edustettuina. Lapset ja nuoret osallistuivat ohjelman kehittämiseen vastaamalla kyselyyn, jossa heillä oli mahdollisuus ilmaista mielipiteensä siitä, kuinka ruumiillista kuritusta voitaisiin vähentää. Tavoitteena on tehdä vuodesta 2011 erityinen teemavuosi, jonka aiheena on lapsen oikeus myönteiseen kasvatukseen. Lisäksi toimintaohjelmalla pyritään vaikuttamaan niin, että seuraavassa lapsiuhritutkimuksessa vuonna 2012 lasten kokeman fyysisen kuritusväkivallan esiintyvyys olisi puolittunut vuoden 2008 tasosta myös eri väestöryhmissä ja maan eri alueilla.

Lasten kuuleminen väkivallan vastaisten toimien kehittämisessä

Lapsiin kohdistuvan kuritusväkivallan vähentämisen toimintaohjelman laatimisen yhteydessä lapsiasiavaltuutetun toimisto järjesti lapsille tarkoitetun kyselyn, jonka tulokset julkistettiin lokakuussa (ks. edellä). Lisäksi lapsiin kohdistuvan väkivallan yleisyyttä selvitettiin vuonna 2008 tehdyssä lapsiuhritutkimuksessa. Tutkimukseen liittyneeseen kyselyyn vastasi yli 10,000 kuudennen ja yhdeksännen luokan oppilasta. Poliisiammattikorkeakoulun tekemän tutkimuksen rahoitti sisäasiainministeriö.

Lapsia ei ole varsinaisesti kuultu väkivallan vastaiseen lainsäädäntöön ja ehkäiseviin toimiin liittyvissä asioissa. Joistakin väkivallan muodoista voi olla vaikea puhua etenkin pienten lasten kanssa. Jos ajatellaan väkivallan vastaista työtä kokonaisuudessaan, Suomessa tehtyä laajaa lapsiuhritutkimusta voidaan pitää eräänlaisena lasten kuulemisena. Tutkimukseen kuuluu laaja kokoelma lasten kokemuksia väkivallasta, kiusaamisesta ja hyväksikäytöstä. Tutkimuksen rahoitti sisäasiainministeriö, ja sen teki Poliisiammattikorkeakoulu yhteistyössä Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen kanssa. Myös Lastensuojelun Keskusliitto oli mukana toteuttamassa tutkimushanketta, jossa selvitettiin lasten nykytilannetta ja sen kehitystä. Heikoimmassa asemassa olevat lapset vastaavat tällaisiin kyselyihin, jos he käyvät koulua, eli vastaajissa ei ollut esimerkiksi katulapsia. Katulapsiongelma on kuitenkin Suomessa erittäin pieni, lähes olematon. Kotona väkivaltaa ja seksuaalista hyväksikäyttöä kokevat lapset yleensä käyvät koulua, ja siksi heidän tilanteensa on tullut esille kyselyissä. Kyselytutkimuksissa ei kuitenkaan kysytä lasten näkemyksiä toimenpiteistä. On varmistettava, että lapsia ja nuoria kuullaan myös kotona tapahtuvaan väkivaltaan liittyvissä lainsäädännöllisissä toimissa. Kouluissa lapsia ja nuoria on kannustettava ehkäisemään aktiivisesti väkivaltaa, niin fyysistä väkivaltaa kuin muita väkivallan muotoja, kuten syrjintää. Lisäksi eri alojen ammattilaisten, opettajien ja poliisin on tehtävä yhteistyötä väkivallan ehkäisyssä. Opettajat katsovat, että heidän tehtävänään on opettaa, ja siksi he välttelevät sitoutumista väkivallan vastaiseen työhön. Opettajien on kiinnitettävä huomiota tähän tilanteeseen.

Lapsiystävälliset ilmoitusmekanismit

Mannerheimin Lastensuojeluliitolla on maksuton lapsille ja nuorille tarkoitettu puhelin- ja verkkopalvelu. Ensi- ja turvakotien liitolla on lapsille ja nuorille tarkoitettu verkkopalvelu, joka keskittyy lasten ja nuorten asemaan perheessä. Väestöliitolla on Poikien Puhelin. Folkhälsan-järjestöllä on ruotsinkielinen nuorten auttava puhelin[58]. Folkhälsan on vuonna 1921 perustettu yleishyödyllinen sosiaali- ja terveysalan järjestö.

Auttavat puhelimet eivät välitä poliisille tai muille osapuolille tietoja lapsiin kohdistuvista rikoksista[59]. Sen sijaan ne kertovat soittajalle, mitä tämän pitäisi tehdä ja keneen ottaa yhteyttä omalla paikkakunnal-

58 Ellonen, Noora & Kääriäinen, Juha & Salmi, Venla & Sariola, Heikki 2008: Lasten ja nuorten väkivaltakokemukset. Tutkimus peruskoulun 6. ja 9. luokan oppilaiden kokemasta väkivallasta. Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 71/2008. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 87. http://www.optula.om.fi/Etusivu/Julkaisut/1224166673193

59 Child Helpline International on julkaissut oppaan lasten osallisuuden edistämisestä auttavissa puhelimissa. Oppaassa on useita tapaustutkimuksia eri puolilta maailmaa (CHI Practice Handbook: A Guide to Child Participation Practice in Child Helplines. He who wears the shoe knows where it pinches.)

laan. Tähän tarkasteluprosessiin liittyneessä kyselyssä, johon vastasi yli 700 suomalaista lasta ja nuorta, suurin osa vastaajista oli sitä mieltä, että auttavat puhelimet edistävät merkittävästi tai erittäin merkittävästi lasten ja nuorten oikeutta tulla kuulluksi ja vakavasti otetuksi. Valtaosa (91,1 %) vastaajista tunsi auttavien puhelimien palvelut.

Lapset voivat ottaa yhteyttä kaikkiin viranomaisiin, mutta yhteydenottokäytännöt eivät ole erityisen lapsiystävällisiä. Ihmisoikeusviranomaisista on tiedotettava lapsiystävällisesti, ja heidän toimintansa on selitettävä ymmärrettävästi. Tietoa on annettava myös lapsiystävällisten verkkosivujen avulla. Suomen tilanne on nyt huonompi kuin muutama vuosikymmen sitten. Tämä johtuu siitä, että kouluterveydenhoitajien määrää on vähennetty. Kouluterveydenhoitajat olivat tärkeä kanava: heille lapset pystyivät puhumaan luottamuksellisesti ongelmistaan ja usein myös saamaan apua. Fokusryhmätapaamisen tulokset vahvistavat käsitystä, että lasten ja nuorten mielestä kouluterveydenhoitajat kuuntelevat heitä ja ottavat heidän näkemyksensä vakavasti.

Poliisin verkkopalvelut antavat joustavan ja matalakynnyksisen mahdollisuuden puhua nuoriin kohdistuvista rikoksista. Ala-asteen oppilaita varten ei ole vastaavaa matalan kynnyksen menettelyä. On tärkeää varmistaa, että lapsia työssään tapaavat ammattilaiset tietävät paikallisella tasolla, kuinka menetellä, jos lapsi on joutunut rikoksen uhriksi.

Yleisesti ottaen lapsilla ja nuorilla ei ole riittävästi keinoja ilmoittaa väkivallasta, joten lapsia ja nuoria on kannustettava käyttämään olemassa olevia kanavia ja verkkopalveluja.

Loppuhuomautuksia

- Lapsia on kuultu heidän väkivaltaan ja hyväksikäyttöön liittyvistä kokemuksistaan. Kyselyjen tulokset on otettu huomioon laadittaessa kansallista lapsiin kohdistuvan kuritusväkivallan toimintaohjelmaa.
- Lapsia ei ole kuultu väkivallan vastaisen lainsäädännön kehittämisessä.
- Lapset voivat ilmoittaa kokemastaan väkivallasta lapsiystävällisten ilmoitusmekanismien avulla. Näitä ovat esimerkiksi lasten auttavat puhelimet ja verkkopalvelut. Lapset tuntevat nämä mekanismit hyvin ja luottavat niihin.
- Ihmisoikeusviranomaisten on muutettava toimintaansa nykyistä lapsiystävällisemmäksi ja kerrottava lapsille ja nuorille selkeämmin roolistaan.
- Kouluterveydenhoitajat ovat tärkeitä lapsille, koska lapset voivat kertoa heille luottamuksellisesti ongelmistaan ja pyytää apua. Kouluterveydenhoitajien määrä on vähentynyt huolestuttavasti.
- Kouluissa tapahtuvaa väkivaltaa on ehkäistävä nykyistä paremmin ottamalla sekä opettajat että lapset mukaan väkivallan vastaiseen työhön.

Lasten kuuleminen oikeudellisissa ja hallinnollisissa menettelyissä

Sopimusvaltioilla on erityisiä oikeudellisiin ja hallinnollisiin menettelyihin liittyviä velvoitteita:

- lapsen oikeus tulla kuulluksi siviilioikeudellisissa menettelyissä, mukaan lukien avioero ja asumusero, lapsen erottaminen vanhemmistaan, sijaishuolto ja adoptio
- lapsen oikeus tulla kuulluksi rikosoikeudellisissa menettelyissä, mukaan lukien menettelyt, joissa lapsi on rikoksentekijänä, uhrina tai todistajana

- lapsen oikeus tulla kuulluksi hallinnollisissa menettelyissä, kuten lapsen oikeus ilmaista näkemyksensä kurinpitoon liittyvissä asioissa koulussa ja koulukodissa sekä tilanteessa, jossa turvapaikkaa hakeva lapsi on tullut maahan yksin

Nuorta, joka on täyttänyt 15 vuotta, voidaan kuulla oikeudessa todistajana tai todistelutarkoituksessa. Oikeudenkäymiskaaren (4/1734) 17 luvun 21 pykälän mukaan henkilöä, joka ei ole täyttänyt 15 vuotta, voidaan kuulla todistajana tai todistelutarkoituksessa, ”jos tuomioistuin harkitsee tämän soveliaaksi” ja ”jos henkilökohtaisella kuulemisella on asian selvittämiseksi keskeinen merkitys” ja ”kuuleminen ei todennäköisesti aiheuta henkilölle sellaista kärsimystä tai muuta haittaa, joka voi vahingoittaa häntä tai hänen kehitystään”. Pienen lapsen todistajanlausunto voidaan tallentaa videolle, ja tallennetta voidaan käyttää myöhemmin todisteena oikeudessa. Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 11 pykälässä todetaan: ”Jos henkilön, joka ei ole täyttänyt 15 vuotta tai jonka henkinen toiminta on häiriintynyt, esitutkinnassa antama kertomus on tallennettu videotallenteeseen tai siihen rinnastettavaan muuhun kuva- ja äänitallenteeseen, kertomusta saadaan kuitenkin käyttää tuomioistuimessa todisteena, jos syytetylle on varattu mahdollisuus esittää kuulusteltavalle kysymyksiä.”

Alaikäisen oikeudesta tulla kuulluksi oikeudessa säädetään oikeudenkäymiskaaren 12 luvussa (Asianosaisen läsnäolo riita-asiassa). Lisäksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetussa laissa (361/1983) sekä lasten huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyvien päätösten toimeenpanoa koskevassa asetuksessa säädetään lapsen kuulemisesta.

Oikeudenkäymiskaaren 12 luvun 1 pykälässä todetaan: ”Kun vajaavaltainen on asianosaisena riita-asiassa tai asianomistajana rikosasiassa, vajaavaltaisen puhevaltaa käyttää edunvalvoja tai muu laillinen edustaja. Alaikäisen henkilöä koskevassa asiassa vajaavaltaisen puhevaltaa käyttää kuitenkin huoltaja tai muu laillinen edustaja.” Kyseisen pykälän mukaan ”vajaavaltainen käyttää itse yksin puhevaltaansa, jos hänellä on oikeus vallita sitä, mikä on riidan kohteena tai mihin rikos on kohdistunut, taikka jos riita koskee oikeustointa, jonka tekemiseen hänellä on kelpoisuus”. Lisäksi ”alaikäinen käyttää huoltajan tai muun laillisen edustajan ohella itsenäisesti puhevaltaansa henkilöään koskevassa asiassa, jos hän on täyttänyt 15 vuotta”. Oikeudenkäymiskaaren 12 luvun 3 pykälän mukaan ”tuomioistuin voi kuulla vajaavaltaisen edunvalvojaa, huoltajaa tai muuta laillista edustajaa asiassa, jossa vajaavaltaisella on oikeus itse yksin käyttää puhevaltaansa, jos kuuleminen vajaavaltaisen edun kannalta katsotaan tarpeelliseksi”.

Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 11 pykälän mukaan ”lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevassa asiassa on selvitettävä lapsen omat toivomukset ja mielipide sikäli kuin se on lapsen ikään ja kehitystasoon nähden mahdollista, jos vanhemmat eivät ole asiasta yksimieliset, jos lapsi on muun henkilön kuin huoltajansa hoidettavana taikka jos tätä muutoin on pidettävä lapsen edun kannalta aiheellisena. Lapsen mielipide on selvitettävä hienovaraisesti ja ottaen huomioon lapsen kehitysaste sekä siten, että tästä ei aiheudu haittaa lapsen ja hänen vanhempiensa välisille suhteille”.

Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 15 pykälän mukaan ”lasta voidaan kuulla henkilökohtaisesti tuomioistuimessa, jos tämä on painavista syistä välttämätöntä asian ratkaisemisen kannalta. Kuuleminen voi tapahtua vain, jos lapsi tähän suostuu ja on ilmeistä, että kuulemisesta ei saata aiheutua lapselle haittaa”.

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta annetun lain 2 pykälän mukaan täytäntöönpanoon ei saa ryhtyä vastoin lapsen tahtoa, jos lapsi on täyttänyt 12 vuotta. Lisäksi ”täytäntöönpanoon ei myöskään saa ryhtyä vastoin 12 vuotta nuoremman lapsen tahtoa, jos lapsi on niin kehittynyt, että hänen tahtoonsa voidaan kiinnittää huomiota”. Lain 11 pykälän[60] mukaan ”tuomioistuin voi kuulla lasta noudattaen soveltuvin osin mitä lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 11 §:ssä ja 15 §:n 2 momentissa säädetään”.

Alaikäinen voi osallistua oikeusmenettelyyn rikoksen uhrina tai vastaajana. Koska rikosvastuun ikäraja on 15 vuotta, rikostapauksessa vastaaja ei voi olla

60 Alkutekstissä väärä pykälä

alle 15-vuotias. Oikeudenkäymiskaaren mukaan alle 15-vuotiasta ei voida kuulla rikosasiassa. Henkilöllä, joka on täyttänyt 15 vuotta, on oikeus tulla kuulluksi henkilöään tai omaisuuttaan koskevassa asiassa. Oikeudenkäymiskaaren 12 luvun 2 pykälän mukaan ”vajaavaltainen käyttää vastaajana rikosasiassa itse puhevaltaansa, jos hän on syyntakeinen. Alaikäisen vastaajan edunvalvoja, huoltaja tai muu laillinen edustaja käyttää kuitenkin itsenäisesti alaikäisen ohella puhevaltaa”. Saman luvun 1 pykälän mukaan ”alaikäinen käyttää huoltajan tai muun laillisen edustajan ohella itsenäisesti puhevaltaansa henkilöään koskevassa asiassa, jos hän on täyttänyt 15 vuotta”.

Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain (689/1997) 1 luvun 4 pykälän mukaan ”oikeus tehdä syyttämispyyntö on vajaavaltaisella yksin, jos rikos on kohdistunut omaisuuteen, jota hän saa vallita, tai jos se koskee oikeustointa, jonka tekemiseen hänellä on kelpoisuus”. Jos ”alaikäinen on täyttänyt 15 vuotta, hänellä on huoltajan tai muun laillisen edustajan ohella oikeus itsenäisesti tehdä syyttämispyyntö hänen henkilöönsä kohdistuneen rikoksen johdosta”.

Lasta kuullaan esitutkinnassa. Jos on syytä epäillä, että lapsen laillinen edustaja ei pysty ajamaan hänen etujaan puolueettomasti, lapsen oikeus tulla kuulluksi voidaan turvata nimeämällä hänelle edunvalvoja.

Hallintolain (434/2004) 14 pykälän mukaan ”vajaavaltaisen puolesta käyttää puhevaltaa hänen edunvalvojansa, huoltajansa tai muu laillinen edustajansa. Vajaavaltaisella on kuitenkin oikeus käyttää yksinään puhevaltaa asiassa, joka koskee hänen vallitsemaansa tuloa tai varallisuutta”. Lisäksi ”viisitoista vuotta täyttäneellä alaikäisellä ja hänen huoltajallaan tai muulla laillisella edustajallaan on kummallakin oikeus erikseen käyttää puhevaltaa asiassa, joka koskee alaikäisen henkilöä taikka henkilökohtaista etua tai oikeutta”. Hallintolakia sovelletaan yleisesti sellaisten hallinnollisten asioiden käsittelyssä, joista ei ole säädetty muussa laissa.

Hallintolainkäyttölain (586/1996) 17 pykälän mukaan ”vajaavaltaisen puolesta käyttää puhevaltaa hänen edunvalvojansa, huoltajansa tai muu laillinen edustajansa, jollei jäljempänä tässä luvussa toisin säädetä”. Lain 18 pykälän mukaan ”vajaavaltaisella on oikeus käyttää yksinään puhevaltaa sellaista tuloa tai varallisuutta koskevassa asiassa, jota hänellä on oikeus vallita”. Lisäksi ”alaikäisellä, joka on täyttänyt 15 vuotta, ja hänen huoltajallaan tai muulla laillisella edustajallaan on kummallakin oikeus erikseen käyttää puhevaltaa asiassa, joka koskee alaikäisen henkilöä tai henkilökohtaista etua tai oikeutta”. Lain 19 pykälän mukaan ”edunvalvojan, huoltajan tai muun laillisen edustajan käyttäessä puhevaltaa on kuultava päämiestä ja päämiehen käyttäessä puhevaltaa edunvalvojaa, huoltajaa tai muuta laillista edustajaa, jos kuuleminen on tarpeen päämiehen edun vuoksi tai asian selvittämiseksi”.

Lastensuojelulaissa (417/2007) on lukuisia lapsen mielipiteen selvittämiseen sekä lapsen kuulemiseen ja kuulluksi tulemisen oikeuteen liittyviä säännöksiä. Lain 4 pykälässä säädetään lapsen osallisuudesta lastensuojelua toteutettaessa.

Lastensuojelulain 20 pykälän mukaan ”lastensuojelua toteutettaessa on selvitettävä lapsen toivomukset ja mielipide sekä otettava ne huomioon lapsen iän ja kehitystason edellyttämällä tavalla. Lapsen mielipide on selvitettävä hienovaraisesti sekä siten, että tästä ei aiheudu tarpeettomasti haittaa lapsen ja hänen vanhempiensa tai muiden läheisten ihmisten välisille suhteille. Lapsen mielipiteen selvittämisen tapa ja pääasiallinen sisältö on kirjattava lasta koskeviin asiakasasiakirjoihin. Kaksitoista vuotta täyttäneelle lapselle on varattava tilaisuus tulla kuulluksi hallintolain (434/2003) 34 §:n mukaisesti häntä itseään koskevassa lastensuojeluasiassa. Lapsen mielipide voidaan jättää selvittämättä vain, jos selvittäminen vaarantaisi lapsen terveyttä tai kehitystä tai jos se on muutoin ilmeisen tarpeetonta. Mielipiteen selvittämisen ja kuulemisen yhteydessä lapselle ei saa antaa sellaisia tietoja, jotka vaarantavat hänen kehitystään tai ovat vastoin lapsen muuta erittäin tärkeää yksityistä etua”.

Lastensuojelulain 21 pykälän mukaan ”kaksitoista vuotta täyttäneellä lapsella on oikeus käyttää huoltajan tai muun laillisen edustajan ohella erikseen puhevaltaansa itseään koskevassa lastensuojeluasiassa”. Lain 28 pykälässä säädetään lapsen kuulemisesta ja hänen näkemystensä huomioon ottamisesta esimerkiksi silloin, kun hallinto-oikeus harkitsee luvan antamista ”lasta koskevaan lääkärin tai muun asiantuntijan suorittamaan tutkimukseen”. Lastensuojelulain 43 pykälän mukaan asian ratkaisee hallinto-oikeus,

jos ”12 vuotta täyttänyt lapsi vastustaa huostaanottoa tai siihen liittyvää sijaishuoltoon sijoittamista”. Lain 86 pykälän mukaan ”lasta voidaan kuulla henkilökohtaisesti hallinto-oikeudessa tai korkeimmassa hallinto-oikeudessa, jos lapsi sitä pyytää tai siihen suostuu. Kuulemisen yhteydessä lapselle ei saa antaa sellaisia tietoja, jotka voisivat vakavasti vaarantaa hänen terveyttään tai kehitystään. Alle 12-vuotiasta lasta voidaan kuulla henkilökohtaisesti vain, jos kuuleminen on välttämätöntä asian ratkaisemiseksi ja siitä ei arvioida aiheutuvan lapselle merkittävää haittaa”. Saman pykälän mukaan ”lapsen henkilökohtainen kuuleminen voi tapahtua suullisessa käsittelyssä tai muulla tuomioistuimen harkitsemalla tavalla”.

Sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain (812/2000) 10 pykälän mukaan ”alaikäisen asiakkaan toivomukset ja mielipide on selvitettävä ja otettava huomioon hänen ikänsä ja kehitystasonsa edellyttämällä tavalla”. Lapsen toiveet ja mielipide on selvitettävä myös edunvalvojan määräämiseen liittyvissä asioissa.

Perusopetuslain (628/1998) pykälän 36 a mukaan ”ennen oppilaan määräämistä jälki-istuntoon, kirjallisen varoituksen antamista oppilaalle ja oppilaan määräaikaista erottamista on yksilöitävä toimenpiteeseen johtava teko tai laiminlyönti, kuultava oppilasta ja hankittava muu tarpeellinen selvitys”.

Suurimmat lasten kuulemisen haasteet ja ongelmat siviilioikeudessa, rikosoikeudessa ja hallintotuomioistuimissa käsiteltävissä tapauksissa liittyvät lasten erityistarpeiden huomioon ottamiseen. Lasta voidaan kuulla asianosaisena tai vastaajana tai joissakin erikoistapauksissa todistajana. Yleisissä tuomioistuimissa lasten kuuleminen voi aiheuttaa ongelmia esimerkiksi huoltajuuteen ja tapaamisoikeuteen liittyvissä asioissa ja hallintotuomioistuimissa sijaishoitoon liittyvissä asioissa. Lapsen näkökulmasta nämä tapaukset ovat erityisen vaikeita, koska hänen vanhempansa ovat asianosaisia. Lapsen näkemyksen selvittäminen niin, että vanhempien painostus tai muut tekijät eivät vaikuta hänen mielipiteeseensä, on haasteellista. Yleensä olisi tarkoituksenmukaisinta kuulla lasta oikeussalin ulkopuolella.

Suomalaisilla tuomioistuimilla ei kuitenkaan ole erityisiä lasten kuulemiskeinoja. Jos lasta ei kuulla oikeussalissa, tarvitaan erityisjärjestelyjä (lasta kuullaan esimerkiksi tuomarin työhuoneessa). Yleensä lasten kuuleminen edellyttää erityisiä vuorovaikutustaitoja, jotka eivät tavallisesti kuulu tuomarin ammatillisiin valmiuksiin. Lapsiuhrin kuuleminen rikosoikeudessa on haasteellista samasta syystä. On tärkeää varmistaa, että lapsiuhrilla on mahdollisuus kertoa, miten hän haluaa tulla kuulluksi (oikeussalissa tai sen ulkopuolella). On myös tärkeää vähentää henkistä kärsimystä tai välttää sen aiheuttaminen. Siksi lasten etäkuulemista pitäisi käyttää nykyistä enemmän, jotta lapsen ei tarvitse kohdata epäiltyä.

Suomessa on ongelmana asiantuntijaresurssien niukkuus. Tämän vuoksi asioiden käsittely pitkittyy etenkin tapauksissa, joissa epäillään seksuaalista hyväksikäyttöä.

Hallituksella on lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin politiikkaohjelma, jonka mukaan oikeusmenettelyjen pitäisi olla nykyistä lapsiystävällisempiä.

Loppuhuomautuksia

Yli 15-vuotiaita nuoria voidaan kuulla siiviili-, rikos- ja hallinto-oikeudellisissa tapauksissa. Yli 12-vuotiaita lapsia voidaan kuulla lastensuojeluasioissa, kuten huoltajuuteen, sijaishoitoon ja adoptioon liittyvissä menettelyissä. Kaikissa näissä tapauksissa on otettava huomioon lapsen kypsyys ja kehitystaso. On myös otettava huomioon, voiko osallistuminen vahingoittaa lasta tai nuorta.

Suurin lasten kuulemisen haaste siviilioikeudessa, rikosoikeudessa ja hallintotuomioistuimissa käsiteltävissä tapauksissa liittyy lasten erityistarpeiden huomioon ottamiseen. Lasten kuulemisessa on oltava käytettävissä erityisiä keinoja, kuten erityisesti lapsille tarkoitettuja oikeussaleja tai haastatteluhuoneita. Tuomareille ja muille oikeusalan ammattilaisille on opetettava lapsiystävällisiä vuorovaikutustaitoja. Lisäksi erityisen arkaluonteiset ja vahingolliset tapaukset, kuten seksuaalinen hyväksikäyttö, on käsiteltävä määrätyssä ajassa, jotta lapset välttyvät pitkittyneiltä oikeudenkäynneiltä.

Hallituksen lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin politiikkaohjelma on ensimmäinen askel kohti nykyistä lapsiystävällisempiä oikeusmenettelyjä. Ainakin seuraavista yksityiskohdista on vielä sovittava tarkemmin:

- oikeusalan ammattilaisille järjestettävä koulutus, jossa heille opetetaan lapsiystävällisiä vuorovaikutusmenetelmiä
- lapsille ja nuorille tarkoitettu lapsiystävällinen tieto ja muu aineisto sekä oikeuskäytäntöjä koskevan tiedon jakaminen kouluissa
- lapsiin liittyvien menettelyjen pitäminen mahdollisimman lyhyinä, mutta ei kuitenkaan laadun kustannuksella
- myös alle 12-vuotiaiden lasten kuuleminen etenkin lastensuojelutapauksissa sekä muissa tapauksissa, joissa lapsia voidaan kuulla, jos lapsen kypsyys ja kehitystaso sallivat kuulemisen; alle 12-vuotiaiden lasten kuulemistapojen nykyistä tarkempi selvittäminen
- alle 12-vuotiaiden lasten kuulemistapojen nykyistä tarkempi selvittäminen

Lasten kuuleminen maahanmuutto- ja turvapaikka-asioissa

Ulkomaalaislain (301/2004)[61] 6 pykälässä säädetään lain soveltamisesta alaikäisiin.

6 §

Lain soveltaminen alaikäisiin

Tämän lain nojalla tapahtuvassa päätöksenteossa, joka koskee kahdeksaatoista vuotta nuorempaa lasta, on erityistä huomiota kiinnitettävä lapsen etuun sekä hänen kehitykseensä ja terveyteensä liittyviin seikkoihin.

Ennen kaksitoista vuotta täyttänyttä lasta koskevan päätöksen tekemistä on lasta kuultava, jollei kuuleminen ole ilmeisen tarpeetonta. Lapsen mielipiteet tulee ottaa huomioon hänen ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti. Myös nuorempaa lasta voidaan kuulla, jos hän on niin kehittynyt, että hänen näkemyksiinsä voidaan kiinnittää huomiota.

Alaikäistä lasta koskevat asiat on käsiteltävä kiireellisesti.

Ulkomaalaislain turvapaikkamenettelyyn liittyvät säännökset koskevat myös alaikäisiä turvapaikanhakijoita. Alaikäistä turvapaikanhakijaa kuultaessa sovelletaan ulkomaalaislain 6 pykälää ja hallintolain 14 pykälää. Ulkomaalaislain pykälän 97 a mukaan ”turvapaikkapuhuttelussa on erityisesti tiedusteltava, miten hakija suhtautuu mahdolliseen maasta poistamiseen turvalliseen turvapaikka- tai alkuperämaahan sekä maahantulokieltoon. Hakijalta on selvitettävä erityisesti ne perusteet, joiden vuoksi hän katsoo, ettei kyseinen valtio ole hänelle turvallinen. Lisäksi on selvitettävä, onko hakijalla kansainvälisen suojelun tarpeen ohella muita perusteita oleskeluoikeuden saamiseksi.” Lisäksi ”maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta annetun lain (493/1999) 26 §:n 1 momentin mukaiselle edustajalle varataan tilaisuus olla läsnä ilman huoltajaa olevan alaikäisen turvapaikkapuhuttelussa”.

Maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta annetun lain pykälän 19 f mukaan ”turvapaikanhakijalle ja tilapäistä suojelua saavalle annetaan mahdollisimman pian ja viimeistään 15 päivän kuluttua turvapaikkahakemuksen tekemisestä tai tilapäisen suojelun alkamisesta tiedot vastaanotto-olosuhteisiin liittyvistä etuuksista, velvollisuuksista sekä sosiaali- ja terveyspalveluista”. Tämä koskee myös lapsia.

Maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta annetun lain 26 pykälän mukaan ”pakolaislapselle, tilapäistä suojelua saavalle lapselle, oleskelulupaa tai turvapaikkaa hakevalle lapselle ja ihmiskaupan uhriksi joutuneelle lapselle, joka on Suomessa vailla huoltajaa tai muuta laillista edustajaa, voidaan määrätä edustaja. Vailla huoltajaa olevalle alaikäiselle ihmiskaupan uhrille tulee aina määrätä edustaja viivytyksettä. Edustaja käyttää huoltajalle kuuluvaa puhevaltaa lapsen henkilöä ja varallisuutta koskevissa asioissa, määrää lapsen asumisesta sekä hoitaa lapsen varallisuutta – – ”. Ennen kuin edustaja ”tekee päätöksen lapsen henkilöä tai varallisuutta koskevassa asiassa, hänen tulee keskustella asiasta lapsen kanssa, jos se lapsen ikään ja kehitystasoon sekä asian laatuun nähden on mahdollista. Päätöstä tehdessään edustajan on kiinnitettävä huomiota lapsen mielipiteisiin ja toivomuksiin”.

Lain 28 pykälän mukaan ”ennen edustajaa koskevan hakemuksen tekemistä on lapselle, sikäli kuin se on lapsen ikään ja kehitystasoon nähden mahdollista, varattava tilaisuus selvittää omat toivomuksensa ja mielipiteensä”. Lain 29 pykälän mukaan edustajan

61 http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2004/20040301

tehtävästä vapauttamista koskevan hakemuksen voi tehdä myös 15 vuotta täyttänyt lapsi itse.

Turvapaikkaa hakeviin lapsiin liittyvissä menettelyissä on monia erityispiirteitä. Erityisesti yksin maahan tulleisiin lapsiin liittyvät menettelyt poikkeavat huomattavasti aikuisiin sovellettavista menettelyistä. Lapsen etu ja lapsen kuuleminen on sisällytetty sekä ulkomaalaislain että maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta annetun lain yleisiin periaatteisiin. Jos turvapaikkaa hakeva lapsi tulee maahan perheensä kanssa, turvapaikkapäätöksissä ei yleensä viitata lapsen etuun tai selvitetä, kuinka päätös on lapsen edun mukainen. Yksin maahan saapuviin lapsiin liittyviä tapauksia varten ollaan kehittämässä keinoja, joiden avulla lapsen etu voidaan ottaa nykyistä paremmin huomioon. Jos turvapaikkaa hakeva lapsi tulee maahan perheensä kanssa, lapsen hakemus käsitellään yhdessä muiden perheenjäsenten hakemusten kanssa ja päätökset tehdään samaan aikaan. Lapsia kuullaan turvapaikkapuhuttelussa. Tämä tehdään niin, että haastattelija kysyy lapselta vanhempien läsnä ollessa, onko lapsella asioita, joita hän haluaisi ottaa esille. Lapselle, joka on täyttänyt 15 vuotta, pidetään erillinen turvapaikkapuhuttelu. Erillinen puhuttelu voidaan pitää myös alle 15-vuotiaalle lapselle hänen ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti, mutta näin tapahtuu harvoin. Jos lapsi hakee turvapaikkaa ilman huoltajaa, hänelle pidetään turvapaikkapuhuttelu. Suomessa lapsia kuullaan aina heidän iästään riippumatta. Pieten lasten osalta turvapaikkapuhuttelu voi yksinkertaisesti tarkoittaa lapsen kanssa leikkimistä, mutta mitä vanhempi lapsi on, sitä enemmän puhuttelussa keskitytään turvapaikan myöntämisen perusteiden selvittämiseen. Alaikäisille on kaksi erilaista haastattelulomaketta, joista toinen on tarkoitettu alle 15-vuotiaille ja toinen 15 vuotta täyttäneille tai sitä vanhemmille lapsille ja nuorille.

Suomen Maahanmuuttovirasto on laatinut haastatteluohjeet, jotka ovat saatavilla esimerkiksi YK:n pakolaisjärjestön (UNHCR) verkkosivuilla. Tavoitteena on tehdä haastattelut lapsiystävällisesti ja ottaa huomioon lasten erityistarpeet ja kypsyystaso. Ohjeissa kiinnitetään erityistä huomiota kontaktin luomiseen. Lapselle on puhuttava niin, että syntyy mahdollisimman luottamuksellinen ilmapiiri. Lapsen kuulemisessa ovat aina läsnä lapsen edustaja ja tulkki sekä usein myös oikeudellinen neuvonantaja. Maahanmuuttovirasto pyytää jokaisessa tapauksessa sosiaalityöntekijältä lausunnon siitä, kuinka lapsen etu voidaan ottaa huomioon. Poliisi ja/tai rajavartiolaitos selvittävät turvapaikanhakijan henkilöllisyyden, matkareitin ja maahantulotavan. Nämä viranomaiset kuulevat lasta erikseen. Poliisi kutsuu näitä haastatteluja kuulusteluiksi, eivätkä ne ole osa Maahanmuuttoviraston haastatteluja. Poliisin asiantuntemusta lasten kuulemisessa on vaikea arvioida.

Yleisesti ottaen voidaan sanoa, että Suomen turvapaikkamenettelyyn liittyvät lait ja ohjeet ovat melko hyviä. Se, kuinka hyvin lapsi tulee kuulluksi, riippuu paljon haastattelijasta, tulkin taidoista ja ennen kaikkea edustajan perehtyneisyydestä. Lapsen näkemykset ja mielipiteet välittyvät pääasiassa edustajan kautta. Edustajien taitotaso vaihtelee, koska heiltä ei vaadita erityiskoulutusta eikä tähän haastavaan tehtävään valituille järjestetä pakollista perehdyttämiskoulutusta tai täydennyskoulutusta.

Kaikilta turvapaikanhakijoilta, myös alle 14-vuotiailta, otetaan Suomessa sormenjäljet (vrt. Eurodac-asetus, jonka mukaan 14 vuotta täyttäneiden ja sitä vanhempien turvapaikanhakijoiden sormenjäljet on tallennettava Eurodac-keskustietokantaan). Jos lapsen ikä jää epäselväksi, se voidaan määrittää lääketieteellisen tutkimuksen avulla. Näistä asioista säädetään juuri voimaan tulleessa ulkomaalaislaissa. Lapset eivät voi itse pyytää ikänsä selvittämistä, mikä aiheuttaa ongelmia tapauksissa, joissa lapselle on rekisteröity virheellinen ikä toisessa EU-maassa. Toisessa jäsenvaltiossa rekisteröityä tietoa pidetään automaattisesti oikeana, eikä lapsi voi hakea muutosta (esimerkiksi riitauttamalla asian tai valittamalla päätöksestä).

Kun lapsi sijoitetaan ryhmäkotiin vastaanottokeskuksessa, hänelle kerrotaan edustajan, sosiaalityöntekijän ja ryhmäkodin henkilökunnan tehtävistä. Sosiaalityöntekijä selvittää lapsen hyvinvointiin liittyviä asioita haastattelemalla lasta. Haastattelun tavoitteena on selvittää, millaisia palveluja lapsi tarvitsee, ja kerätä tietoa turvapaikkahakemukseen liitettävää sosiaalityöntekijän lausuntoa varten.

Nykyinen hallitusohjelma edellyttää, että lapsen etu selvitetään, kun tehdään turvapaikkaa hakevia

lapsia ja pakolaislapsia koskevia päätöksiä. Yksin maahan tulevia alaikäisiä turvapaikanhakijoita ei kuitenkaan kohdella ensisijaisesti lapsina vaan turvapaikanhakijoina. Siksi lapsen edun toteutuminen on käytännössä mahdotonta. Lastensuojelulaki edellyttää lapsen edun arvioimista, mutta lain soveltaminen ulkomaalaisiin lapsiin on hyvin epäselvää. Lapsen etuihin ja hyvinvointiin ei yleensä kiinnitetä riittävästi huomiota aikuisten palveluihin ja etenkin mielenterveyspalveluihin liittyvissä asioissa eikä tapauksissa, joissa lapsi on päihdeongelmaisen äidin hoidossa.

Yhteiset Lapsemme -yhdistys kehittää parhaillaan menetelmiä joiden avulla lapsen intressi huomioidaan ja yksintulleita lapsia kuullaan turvapaikkamenettelyssä. Kehitetään myös alaikäisten lasten vastaanotossa työskentelevien sosiaalityöntekijöiden psykososiaalista asiantuntemusta. Tavoitteena on luoda menettelytapoja jotka tukevat alaikiäisten yhdenvertaista kohtelua ja lasten parasta. Maahanmuuttoviraston päätöksenteon tueksi kehitetään konsultaatiomalli, jossa pakolais- ja maahanmuuttajalapsiin perehtyneet psykologit antavat konsultaatiota päätöksentekijöille lapsen edun kannalta haastavissa tapauksissa. Projektissa pyritään tukemaan lapsen edun toteutumista ja parantamaan lapsen äänen ja kokemusten esille tulemista. Projekti toteutetaan yhteistyössä Maahanmuuttoviraston, Espoon ryhmä- ja perheryhmäkodin ja Erityishuoltojärjestöjen liitto EHJÄ ry:n kanssa.

Vuonna 2009 vähemmistövaltuutetun toimisto järjesti kyselyn lapsen edun huomioon ottamisesta turvapaikanhakijoita ja pakolaislapsia koskevissa päätöksissä. Kysely keskittyi yksin maahan tulleiden alaikäisten turvapaikanhakijoiden asemaan ja kohteluun. Tutkimuksessa haastateltiin turvapaikkamenettelyyn ja alaikäisten vastaanottamiseen liittyviä viranomaisia sekä alaikäisiä turvapaikanhakijoita ja lapsen etua valvovien järjestöjen edustajia. Suomi on sitoutunut kohtelemaan alaikäisiä turvapaikanhakijoita ensisijaisesti lapsina ja turvaamaan heidän oikeutensa elämään, selviytymiseen, kehitykseen, hoivaan, suojeluun, omaan identiteettiin ja tasavertaiseen kohteluun. Käytännössä lapsen etua ei aina arvioida riittävästi turvapaikkamenettelyssä, tai lapsen etu ei kuulu turvapaikkamenettelyn pääkriteereihin. Menettelyssä lapsia kohdellaan ensisijaisesti turvapaikanhakijoina ja vasta toissijaisesti lapsina.

Loppuhuomautuksia

Lapsen etu sekä muut YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen periaatteet ja säännökset on otettu huomioon Suomen lainsäädännössä ja turvapaikkamenettelyssä.

Käytännössä lapsen etu ei aina toteudu turvapaikkamenettelyssä. Alaikäisten turvapaikanhakijoiden edustajat eivät saa riittävästi erityiskoulutusta, joka valmentaisi heitä lasten ja nuorten kanssa työskentelyyn. Lapsen etua ei aina arvioida riittävästi turvapaikkamenettelyssä: lasta kohdellaan ensisijaisesti turvapaikanhakijana ja toissijaisesti lapsena.

Suomen maahanmuuttoviranomaiset ovat saaneet paljon lapsiystävällisiin haastattelutekniikoihin liittyvää koulutusta, toisin kuin turvapaikanhakijoita ”kuulustelevat” poliisit.

Siksi on suositeltavaa, että

- lasten oikeudellisille edustajille ja poliisille järjestetään lapsiystävällisiin haastattelutekniikoihin liittyvää koulutusta
- ryhdytään tarvittaviin järjestelyihin sen varmistamiseksi, että alaikäisiä turvapaikanhakijoita kohdellaan ensisijaisesti lapsina ja vasta toissijaisesti turvapaikanhakijoina lasten oikeudelliset edustajat voivat valvoa ja edistää tämän käytännön toteutumista.

Julkishallinto ja kansalaisyhteiskunta

Suuri osa lasten osallistumisesta tapahtuu paikallisella ja yhteisön tasolla, kuten paikallisissa ja kunnallisissa nuorisovaltuustoissa. YK:n lapsen oikeuksien komitean mukaan lapsia ja nuoria pitäisi myös auttaa perustamaan nuorten vetämiä järjestöjä ja käynnistämään nuorten vetämiä hankkeita, joiden avulla luodaan mahdollisuuksia merkitykselliseen osallistumiseen ja edustukseen.

Nuorten vetämät järjestöt

Suomi tukee nuorten vetämiä järjestöjä. Suomessa yli 15-vuotias nuori voi kuulua yhdistyksen hallitukseen, mutta vasta yli 18-vuotiaalla on allekirjoitusoikeus. Nuorisotyön osuus valtion budjetista on noin 0,1 prosenttia vuodessa. Suurin osa nuorisotyöhön käytettävistä varoista on veikkaustuloja, ja loppu on verotuloja. Kansalliset nuorisojärjestöt saavat valtion tukea, joka kattaa noin neljäsosan niiden juoksevista kuluista. Ei ole saatavilla tietoa siitä, onko tuki riittävää ja jatkuvaa.

Valtio tukee myös kuntia ja niiden nuorisotyötä. Tuki kattaa noin 4,7 prosenttia kuntien nuorisotyön kustannuksista. Tuki perustuu yksikkökustannukseen, joka oli 14 euroa jokaista alle 29-vuotiasta asukasta kohden vuonna 2009. Lisäksi paikalliset viranomaiset saavat jonkin verran harkinnanvaraista tukea. Valtion lakisääteiset ja harkinnanvaraiset tuet kattavat yhdessä noin 11 prosenttia kuntien nuorisotyön kustannuksista. Kunnat käyttävät nuorisotyöhön noin 30 euroa asukasta kohden. Valtakunnallisten nuorisojärjestöjen on kuitenkin helpompi saada tukea kuin paikallisten.

Muutamassa kunnassa on erillinen nuorisolautakunta. Suurin osa kunnista on ottanut käyttöön järjestelmän, jossa nuorisopalvelut kuuluvat samaan lautakuntaan kuin urheiluun, kulttuuriin, koulutukseen, vapaa-aikaan tai hyvinvointiin liittyvät asiat.

Järjestö voidaan hyväksyä valtakunnalliseksi nuorisojärjestöksi, jos sillä on vähintään 1 000 jäsentä, joista vähintään kaksi kolmasosaa on alle 29-vuotiaita. Tuhannen jäsenet vaatimuksesta voidaan poiketa, jos järjestö tekee työtä vähemmistöryhmän parissa tai järjestää toimintoja, joita voidaan pitää kansallisesti merkittävinä. Osa järjestöistä ottaa jäseniksi yli 35-vuotiaita, ja osalla ikäraja on 30 vuotta. Joillakin ei ole ollenkaan ikärajaa. Vuonna 2010 valtion tukea sai 69 valtakunnallista nuorisojärjestöä.

Paikalliset, alueelliset ja kansalliset lasten parlamentit ja nuorisovaltuustot

Suomen hallituksen lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelman tavoitteena on, että ”vuoden 2010 loppuun mennessä kaikissa kunnissa on aktiivisessa käytössä 5–17-vuotiaiden vaikuttamis- ja kuulemisjärjestelmä”. Nuorisovaltuustoja ja muita lasten tai nuorten toimintaryhmiä oli 226 suomalaisessa kunnassa vuonna 2007[62].

Suomen Lasten Parlamentissa on kuntien nimittämiä 7–12-vuotiaita lapsia. Se edistää lasten osallistumis- ja vaikutusmahdollisuuksia sekä lasten ja nuorten etua Suomessa. Lasten Parlamentti on nykyaikainen, edustuksellinen, lapsilähtöinen ja yhteistyöhakuinen toimielin, joka tuo lasten äänen kuuluviin. Yli 20 kunnalla on paikallinen lasten parlamentti.

Suomen ensimmäiset nuorisovaltuustot perustettiin vuonna 1995. Sen jälkeen Suomen kuntiin on perustettu sekä nuorisovaltuustoja että muita nuorten kuulemis- ja vaikutusjärjestelmiä. Vuoden 2007 kuntien peruspalvelujen arvioinnin mukaan noin 60 prosentissa Suomen kunnista on nuorten vaikutusmahdollisuuksia edistävä järjestelmä. Vuoden 2010 peruspalvelujen arvioinnissa selviää, missä määrin hallituksen lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelman tavoitteet on saavutettu.

Koska nuorisovaltuustoista tai muista nuorten vaikuttamisryhmistä ei ole kansallisia säännöksiä, nuorisovaltuustojen kokoonpano vaihtelee suuresti kunnan mukaan. Nuorisovaltuutetut ovat yleensä 13–19-vuotiaita. Pienimmissä nuorisovaltuustoissa on vain muutama jäsen, suurimmissa jopa 60. Valtuutetut valitaan yleensä demokraattisella vaalilla, mutta myös muita menetelmiä on käytetty. Demokraattisten vaalien valintaprosessi ei ota huomioon erityisryhmiä, kuten katu- ja pakolaislapsia, eikä näille ryhmille ole varattu erityispaikkoja nuorisovaltuustoissa. Nuorisovaltuustot ovat uskonnollisesti ja poliittisesti sitoutumattomia mutta tekevät usein yhteistyötä kuntien poliittisten liittoumien kanssa (mekanismeista on lisätietoa oikeudellisia ja poliittista analyysia käsittelevässä osiossa).

Vuonna 1998 perustettu Suomen Nuorisovaltuustojen Liitto on nuorisovaltuustojen ja vastaavien paikallisten vaikuttajaryhmien koulutus-, tiedotus-, edunvalvonta- ja yhteistyöjärjestö. Liitto on jaettu kahdeksaan piiriin, joiden tarkoituksena on huolehtia nuorten vaikuttajaryhmien eduista ja toimintamahdollisuuksista alueellisella tasolla. Joillakin

62 Feldmann-Wojtachnia, Eva & Gretschel, Anu et al., 2010.

alueilla (Lappi ja Kainuu) nuorisofoorumit olivat pääasiallisia vaikutuskanavia ennen piirien perustamista. Piirien odotetaan kuitenkin lisäävän molemminpuolista tiedon vaihtoa piirin alueella toimivien nuorisovaltuustojen välillä ja antavan entistä enemmän mahdollisuuksia osallistua alueellista nuorisopolitiikkaa koskeviin keskusteluihin.

Nuorisovaltuustojen Edustajisto on valtakunnallinen nuorisoasioiden asiantuntijaelin, johon paikalliset nuorisovaltuustot voivat valita omat edustajansa. Se antaa nuorille mahdollisuuden osallistua ja tulla kuulluksi nuoria koskevissa asioissa, myös valtakunnallisessa päätöksenteossa. Edustajisto osallistuu poliittisten päätösten valmisteluun, antaa tarvittaessa lausuntoja ja osallistuu nuoria koskevaan keskusteluun. Vuonna 2009 perustetun edustajiston toimintaa tukee opetus- ja kulttuuriministeriö. Edustajiston toinen toimikausi on meneillään. Suomen Nuorisovaltuustojen Edustajistossa on edustajia noin 70 kunnasta, ja toimintaan osallistuvien kuntien määrä kasvaa tasaisesti. Edustajisto tekee läheistä yhteistyötä Suomen Nuorisovaltuustojen Liiton kanssa esimerkiksi toiminnan rahoituksessa, mutta se muodostaa kantansa itsenäisesti.

Vuonna 2010 tehty tutkimus nuorten osallisuudesta Suomessa vahvistaa käsitystä, että lasten ja nuorten osallisuuden edellytykset on taattu sekä lainsäädännön että politiikkaohjelmien tasolla. Käytännössä nuorten osallistuminen nuorisovaltuustoissa, kouluissa, nuorisokeskuksissa ja yhdistyksissä ei yllä lainsäädännön takaamalle tasolle. Osallistumisesta ei ole riittävästi varhaiskasvatukseen, kirjastoihin, sosiaali- ja terveyspalveluihin, yhdyskuntasuunnitteluun ja valtionhallintoon liittyvää tietoa. Nykyisen osallistumisen vaikutuksia on myös arvioitava entistä perusteellisemmin[63].

Huonossa asemassa olevat ryhmät eivät edelleenkään voi osallistua täysipainoisesti elinoloihinsa vaikuttavissa asioissa. Esimerkiksi kuurot nuoret kokevat nöyryyttävinä tilanteet, joissa viittomakielen tulkki asioi heidän puolestaan ja heitä pidetään kykenemättöminä hoitamaan omia asioitaan[64]. On tärkeää, että lasten ja nuorten osallisuutta sekä huonossa asemassa olevien ryhmien sosiaalista osallistamista arvioidaan nykyistä laajemmin. On myös tärkeää selvittää yksityiskohtaisesti, kuinka toimintavalmiuksiltaan erilaiset ihmiset kokevat oman osallistumiskykynsä.

Kansalaisjärjestöjen, kansalaisyhteiskunnan ja uskonnollisten instituutioiden roolit

Kansalaisjärjestöt, kansalaisyhteiskunta ja uskonnolliset instituutiot ovat olennainen osa politiikkaohjelmiin liittyvää päätöksentekoa sekä lasten ja nuorten osallistamista Suomessa. Kansalaisjärjestöillä on vahva ja vakiintunut asema suomalaisessa demokratiassa, ja niitä kuullaan lähes poikkeuksetta, kun valmistellaan tärkeitä poliittisia ohjelmia ja asiakirjoja. Nuorten kansalaisjärjestöillä on edustus myös erilaisissa poliittisissa työryhmissä sekä vakiintuneemmissa instituutioissa, kuten Nuorisoasiain neuvottelukunnassa.

Opetus- ja kulttuuriministeriön myöntämän rahoituksen määrää lisättiin uuden nuorisolain voimaantulon (2006) myötä, ja toiminnan painopisteeksi tuli osallisuus. YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 20-vuotisjuhlavuoden (2009) aikana järjestettiin esimerkiksi erittäin laaja kampanja. Kampanjan päätavoitteena oli lasten osallistumisoikeuden edistäminen. Kampanja toteutettiin ministeriöiden, lapsiasiavaltuutetun, kansalaisjärjestöjen, kirkon ja Unicefin välisenä yhteistyönä.

Rahoitusta myönnetään esimerkiksi seuraavanlaisiin hankkeisiin: 1) kansallisen lasten (7–12-vuotiaat) parlamentin ja paikallisten parlamenttien perustaminen, 2) lasten oikeuksien ja osallistamisen edistäminen evankelisluterilaisessa kirkossa, 3) lapsen oikeuksista tiedottavien ja lapsille tarkoitettua toimintaa edistävien seminaarien ja koulutustyöpajojen järjestäminen paikallisen ja alueellisen tason viranomaisille, 4) nuorisovaltuustojen toiminnan edistäminen kuntatasolla ja 5) saamelaislasten osallisuuden ja Saamelaiskäräjien nuorisoneuvoston toiminnan edistäminen (alkuperäiskansa, kansallinen vähemmistö).

63 Feldmann-Wojtachnia, Eva & Gretschel, Anu et al., 2010.
64 Luukkainen 2008, 169-171

RAY (Raha-automaattiyhdistys) tukee auttavia puhelin- ja verkkopalveluja ylläpitäviä kansalaisjärjestöjä (kuten Mannerheimin Lastensuojeluliittoa, Ensi- ja turvakotien liittoa, Väestöliittoa, A-klinikkasäätiötä ja Pelastakaa Lapset -järjestöä).

Loppuhuomautuksia

Suomessa on perustettu erilaisia lasten parlamentteja ja nuorisovaltuustoja kansallisella, alueellisella ja paikallisella tasolla. Lasten parlamenttien jäsenet ovat yleensä 7–12-vuotiaita (ala-asteikäisiä) ja nuorisovaltuustojen jäsenet 13–18-vuotiaita. Suomessa on myös paljon lasten oikeuksia ja osallisuutta edistäviä kansalaisjärjestöjä. On kuitenkin kyseenalaista, onko lasten ja nuorten osallistuminen kansalaisjärjestöjen ja kansalaisyhteiskunnan toimintaan aitoa osallistumista. Näyttää siltä, että lasten ja nuorten rooli näissä järjestöissä on rajallinen. Ei ole tiedossa, osallistuvatko nuoret suunnitteluun ja onko heillä päätösvaltaa kansalaisjärjestöissä. Ei myöskään ole tietoa siitä, onko olemassa lasten ja nuorten vetämiä kansalaisjärjestöjä.

Suosituksia:

- Paikallistasolla on enemmän vaikuttajaryhmiä vanhemmille kuin nuoremmille ikäryhmille. Alle 13-vuotiaiden lasten osallisuutta paikallistason päätöksenteossa on edistettävä nykyistä voimakkaammin.
- On otettava käyttöön erityismekanismeja, joiden avulla varmistetaan heikommassa asemassa olevien lasten ja nuorten (kuten vähemmistöihin kuuluvien lasten, katulasten, alaikäisten turvapaikanhakijoiden, vammaisten lasten) osallistumismahdollisuudet. Vaikka nämä lapsiryhmät käyvät koulua, heitä on kannustettava osallistumaan ja asettumaan ehdolle lasten parlamenttiin tai nuorisovaltuustoon.
- Lasten osallistumista kansalaisjärjestöjen ja kansalaisyhteiskunnan toimintaan on laajennettava ja lasten ja nuorten vetämien kansalaisjärjestöjen perustamista on tuettava ja kannustettava. Kansalaisjärjestöjen on myös muutettava toimintaansa entistä demokraattisemmaksi.

Johtopäätöksiä

”Ihannetilanteessa aikuiset ja päättäjät tulisivat kadulle kysymään, mitä pitäisi muuttaa ja mitä ei. Eli he tulisivat kysymään meiltä, mitä mieltä me olemme.”

Fokusryhmän jäsenen kommentti

Tässä tutkinnassa on esitetty erityisiä johtopäätöksiä ja suosituksia, jotka koskevat lasten ja nuorten osallistumisoikeuden toimeenpanoa eri tilanteissa ja ympäristöissä sekä Suomen lainsäädännössä ja politiikkaohjelmissa. Lisäksi katsauksen perusteella voidaan tehdä laajempia johtopäätöksiä ja antaa yleisiä suosituksia.

Yleisesti ottaen lasten ja nuorten osallistuminen Suomessa tapahtuu pääasiassa virallisten rakenteiden avulla ja on etupäässä suoraa ja edustuksellista. Osallistumista tapahtuu esimerkiksi nuorisovaltuustojen, lasten parlamenttien, oppilaskuntien, lapsiasiavaltuutetun ja kyselyjen välityksellä. Lasten ja nuorten osallistumiseen sovelletaan enimmäkseen ylhäältä alas eikä alhaalta ylös suuntautuvaa lähestymistapaa eli toiminnot ovat ennalta suunniteltuja. Osallistumismenetelmät eivät ole avoimia kaikille lapsille ja nuorille, vaan ne ovat liian valikoivia, eikä suunnitteluprosessissa ole suoraa osallistamisen kulttuuria. Suomessa pitäisi löytää ja kokeilla uusia lasten ja nuorten osallistumisen menetelmiä. Esimerkiksi lasten ja nuorten fokusryhmät, joita käytettiin apuna tässä tutkinnassa, voisivat olla hyvä tapa vahvistaa alhaalta ylös suuntautuvaa lähestymistapaa. Lasten ja nuorten osallistumista voidaan myös edistää jakamalla parhaita käytäntöjä, ottamalla lapset ja nuoret mukaan osallistumisprosessien suunnitteluun ja järjestämällä koulutusta lasten kanssa ja hyväksi työskenteleville ammattilaisille. Mikään menetelmä ei ole muita parempi, jos lasten ja nuorten osallistumisen perusedellytykset toteutuvat eli osallistuminen on aitoa ja turvallista.

Kun osallistumisen käytäntöjä ja menetelmiä otetaan käyttöön, aikuisten asenteet lasten ja nuorten kuulemista kohtaan ovat seuraava askel kohti muutosta. On edistettävä tasavertaista ja keskinäiseen kunnioitukseen perustuvaa vuorovaikutusta aikuisten ja lasten välillä.

Osallistumista tapahtuu pääasiassa virallisissa instituutioissa, kuten kouluissa, kunnallisissa nuorisovaltuustoissa ja Suomen Lasten Parlamentissa. Lasten ja nuorten mielestä nämä viralliset rakenteet eivät kuitenkaan aina puolusta heidän etujaan parhaiten. Suuri osa lapsista ja nuorista on sitä mieltä, että heidän näkemyksiään kuunnellaan ja ne otetaan vakavasti epävirallisissa osallistumisrakenteissa, kuten perheessä sekä koulussa, kun he ovat tekemisissä muun kuin opetushenkilökunnan kanssa.

Suomen osallistumisjärjestelmän vahvuuksiin kuuluu julkisen vallan selkeä vastuu osallistumisen kehittämisestä. Järjestelmän vahvuuksia ovat myös kattava lainsäädäntö ja politiikka, jotka rohkaisevat ja motivoivat lapsia ja nuoria osallistumaan heidän elämäänsä koskevaan päätöksentekoon. Lainsäädäntö on osallistumisen perusta, ja sitä tarvitaan edistämään lasten ja nuorten osallistumista. Lakeihin ja politiikkoihin liittyy kuitenkin kuilu: niiden arviointia on parannettava, sillä vain tietyt nuorisolain osat

arvioidaan säännöllisesti. Myös lasten ja nuorten on voitava osallistua tähän arviointiin. Nuorisolakia on tehtävä nykyistä tunnetummaksi lasten ja nuorten keskuudessa, ja nuorison osallistumisen käsitettä on tarkennettava. Nuorisolain pitäisi myös velvoittaa kunnat ottamaan käyttöön paikallinen nuorisostrategia tai toimintasuunnitelma, jossa olisi koulua, terveydenhoitoa ja muita tilanteita koskevia toimenpiteitä.

Alle 12-vuotaita lapsia koskevaa lainsäädäntöä on parannettava. Monissa kunnissa on perustettu yli 12-vuotiaille tarkoitettuja nuorisovaltuustoja, mutta vain muutamassa kunnassa on tätä nuoremmille lapsille tarkoitettuja osallistumismekanismeja. Paikallisten nuorisostrategioiden tai toimintasuunnitelmien käyttöönotto on erittäin suositeltavaa. Lasten ja nuorten osallistuminen on säännelty erityisen hyvin koulutuksessa, kulttuurin alalla ja nuorisotoimessa, mutta sosiaali- ja terveysalan asioissa on parannettavaa, jotta voidaan taata lapsille ja nuorille oikeus osallistua.

Nykyistä paremman koulutuksen järjestäminen lasten kanssa työskenteleville ammattilaisille oli johtopäätös, joka nousi toistuvasti esille, kun tarkasteltiin lasten ja nuorten osallisuutta eri ympäristöissä. Eri alojen ammattilaisille on järjestetty jonkin verran koulutusta, mutta koulutuksen on oltava nykyistä yhtenäisempää ja säännöllisempää ja sitä on järjestettävä kaikille lasten kanssa työskenteleville ammattiryhmille, kuten opettajille, oikeusalan ammattilaisille, terveydenhoidon työntekijöille, poliiseille, sosiaalityöntekijöille ja kansalaisjärjestöjen edustajille sekä kunnallisen, alueellisen ja kansallisen tason virkamiehille. Myös lapsille on järjestettävä osallistumista ja lasten oikeuksia koskevaa koulutusta.

Toinen yleinen johtopäätös on, että lapset eivät aina saa tietoa lapsiystävällisessä muodossa ja että lapsille ja nuorille on tiedotettava osallistumisrakenteista nykyistä paremmin. Lapsiasiavaltuutettu on onnistunut työssään erinomaisesti, mutta muiden asiamiesten toiminta ei yleensä ole lapsiystävällistä eivätkä lapset siksi käytä heidän palvelujaan.

Lapsia yleensä kuullaan vasta päätöksentekoprosessin tai kuulemismenettelyn loppuvaiheessa, jolloin he eivät enää voi käytännössä vaikuttaa päätöksiin. Lapsia on kuultava päätöksentekoprosessin alusta alkaen. Lasten ja nuorten kuulemisen hyviä käytäntöjä on esimerkiksi Tampereella.

Heikommassa asemassa olevien lasten osallistumista ei ole otettu huomioon lainsäädännössä eikä lasten ja nuorten virallisiin osallistumisrakenteisiin liittyvissä valintamenettelyissä. Virallisissa osallistumisrakenteissa lasten ja nuorten edustajat valitaan koulujärjestelmän kautta. Oletuksena on, että tämä takaa kaikille tasavertaiset osallistumisen mahdollisuudet, koska kaikki lapset käyvät koulua. Käytännössä ei kuitenkaan ole todisteita siitä, että esimerkiksi maahanmuuttajalapsilla, turvapaikkaa hakevilla lapsilla, vammaisilla lapsilla, katulapsilla ja muilla heikommassa asemassa olevilla lapsilla on tasavertainen edustus nykyisissä osallistumisrakenteissa tai että nämä ryhmät osallistuvat kyselyihin ja kuulemistilaisuuksiin (lukuun ottamatta erityisesti näille ryhmille tarkoitettuja kyselyjä ja haastatteluja). Muiden maiden hyvät käytännöt ovat osoittaneet, että näiden ryhmien osallistaminen edellyttää ylimääräisiä henkilöresursseja ja taloudellisia resursseja. Koulunkäynti ei yksin riitä varmistamaan näiden lapsien osallistumista. On otettava huomioon myös lapset, jotka eivät käy koulua (kuten katulapset ja koulupudokkaat), vaikka nämä ovatkin erittäin pieniä vähemmistöjä Suomessa.

Suomen lainsäädännöstä voidaan todeta, että se on asianmukaista ja kattaa eri tilanteet, mutta käytännössä lapsia ei kuunnella eikä heidän näkemyksiään oteta vakavasti. Tämä koskee erityisesti sijaishuoltoa ja terveydenhoidon tilanteita sekä leikkiin, vapaa-ajan toimintoihin, liikuntaan ja kulttuuriharrasteisiin liittyviä asioita.

Koulutuksen alalla oppilaskunnat ovat pakollisia ylä-asteilla ja lukioissa, ja oppilaiden mielestä ne edustavat heidän näkemyksiään ja puolustavat heidän etujaan. Oppilaskunnat pitäisi tehdä pakollisiksi koulutuksen kaikilla tasoilla, ja niiden tehtävistä ja tavoitteista pitäisi säätää laissa. Esiopetuksessa ja varhaiskasvatuksessa osallistuminen on varmistettava erityismentelmien avulla.

Tutkinnassa huomautetaan, että erilaiset osallistumisrakenteet voivat tukea toisiaan. Oppilailla on esimerkiksi tavallista myönteisempi näkemys osallistumismahdollisuuksistaan sellaisissa kunnissa, joissa on nuorisovaltuusto.

Liite 1: Lasten ja nuorten osallistumista koskevien politiikkojen tutkinnassa käytetty metodologia

Euroopan neuvoston tutkinta lasten ja nuorten osallistumista koskeviin politiikkoihin Suomessa

Tutkinnan pitäisi perustua YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommenttiin 12 (lapsen oikeus tulla kuulluksi, 2009)[65].

Yleiskommentin mukaan lapsen oikeus tulla kuulluksi velvoittaa sopimusvaltioita tarkistamaan ja muuttamaan lainsäädäntöään, jotta ne voivat ottaa käyttöön mekanismeja, joiden avulla lapsi saa asianmukaista tietoa, tukea ja tarvittaessa palautetta näkemyksilleen annetusta painoarvosta sekä mahdollisuuden valituksiin, oikaisuihin ja korjauksiin (kappale 48). Lisäksi sopimusvaltioiden on kuunneltava tarkasti lasten näkemyksiä asioissa, joissa heidän näkökulmansa voi parantaa ratkaisujen laatua (kappale 27).

Suomalainen arviointityöryhmä ja eurooppalainen konsultti tekevät yhteistyötä seuraavissa asioissa:

1) alustavan tiedon kerääminen
2) syvällisen tiedon kerääminen lasten ja nuorten osallisuudesta sopimusvaltiossa
3) suomalaisen arviointityöryhmän tukena on lapsista koostuva asiantuntijaryhmä koko tutkinnan ajan.

Ryhmän jäsenten (kuusi jäsentä) on edustettava tasapuolisesti eri ikäryhmiä, sukupuolia, taustoja ja mielenkiinnon kohteita. Asiantuntijaryhmän jäsenet valitsee suomalainen arviointityöryhmä. Ryhmään valitaan kaksi heikommassa asemassa olevaa lasta.

Alustavan tiedon kerääminen sopimusvaltiosta:

Oikeudellinen ja poliittinen analyysi – kirjallisen aineiston tutkiminen yhdistettynä henkilökohtaisiin haastatteluihin

Sopimusvaltioiden on otettava käyttöön erilaisia strategioita, jotta ne voivat täyttää YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artiklan velvoitteet. Suomalaisen arviointityöryhmän on vahvistettava, että Suomella on tällaiset strategiat tutkimalla kirjallisesti kansallisia politiikkoja sekä lainsäädäntöä.

Kysymyksiä:

- Onko sopimusvaltio esittänyt YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artiklaan liittyviä varaumia tai julkilausumia?
- Onko sopimuksen 12 artikla sisällytetty maan perustuslakiin?
- Onko sopimusvaltiolla ministeriön osasto ja virasto, jonka vastuulla on varmistaa lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artiklan toimeenpano?
- Onko sopimusvaltiolla kansallinen strategia tai politiikka YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artiklan edistämiseksi? Jos on, niin onko stratetegia tai politiikka laadittu erityisesti 12 artiklan edistämiseksi?
- Mitä (yleisiä) lakeja, säännöksiä, järjestysmuotoa koskevia sääntöjä ja ohjelma-asiakirjoja valtio on ottanut käyttöön varmistaakseen, että lasten näkemysten ilmaisun tukemiselle ja kannustamiselle luodaan asianmukaiset edellytykset? (Erityisalojen laeista ja säännöksistä pyydetään jäljempänä erikseen tietoja.)

65 YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti 12. CRC/C/GC/12, 1.7.2009.

- Arvioidaanko näiden lakien ja säännösten vaikutuksia säännöllisesti?
- Onko sopimusvaltiossa erityisiä oikeustuomioita, mukaan lukien oikeuden päätökset, joissa viitataan lasten kuulluksi tulemisen toimeenpanotarpeeseen?
- Onko sopimusvaltiossa itsenäisiä ihmisoikeusviranomaisia[66], kuten lapsiasiavaltuutettu tai asiamies, jolla on laajat valtuudet toimia lasten oikeuksien edistämiseksi? Jos on, niin onko kyseisen viranomaisen valtuuksista ja toiminnoista mahdollista saada kuvaus? Jos ei ole, niin miksi ei?
- Järjestetäänkö sopimusvaltiossa lasten oikeuksien sopimuksen 12 artiklaan ja sen käytännön toimeenpanoon liittyvää koulutusta lasten kanssa ja hyväksi työskenteleville ammattilaisille (kuten asianajajille, tuomareille, poliiseille, sosiaalityöntekijöille, yhteisötyöntekijöille, psykologeille, hoitajille, laitos- ja vankilaviranomaisille, eri koulutusasteiden opettajille, lääkäreille, sairaanhoitajille ja muille terveydenhoidon ammattilaisille sekä virkamiehille ja turvapaikkaviranomaisille)? Millaista koulutusta järjestetään ja onko koulutuksen vaikutusta lasten osallisuuteen arvioitu (järjestetäänkö esimerkiksi jatkuvaa koulutusta lasten kanssa ja hyväksi työskenteleville uusille työntekijöille)? Jos ei järjestetä, miksi ei? Voivatko vapaaehtoisjärjestöjen edustajat osallistua koulutukseen?
- Oikeus tietoon (17 artikla) on tärkeää YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artiklan toteutumisen kannalta. Lapset tarvitsevat ikänsä ja kehitystasonsa mukaista tietoa kaikista heitä koskevista asioista. Tähän kuuluu esimerkiksi tieto omista oikeuksista, kansallisesta lainsäädännöstä ja paikallisista palveluista sekä vetoomus- ja valitusmenettelyistä. Sopimusvaltioiden pitäisi sisällyttää lapsen oikeudet koulujen opetusohjelmiin. Oikeus saada tietoa on mielipiteen ilmaisuoikeuden toteutumisen keskeinen edellytys.

Kysymyksiä:
Onko sopimusvaltio varmistanut, että lapset ja nuoret saavat lapsiystävällistä tietoa itseään koskevista asiosta?

- Onko sopimusvaltiolla lakeja tai säännöksiä, joiden avulla varmistetaan, että lapset ja nuoret saavat asianmukaista tietoa päätöksenteon ja mielipiteen ilmaisun tueksi? Esimerkiksi terveyteen liittyvissä asioissa ehdotettua hoitoa ja sen vaikutuksia ja tuloksia koskeva tieto on annettava lapselle hänen ikänsä edellyttämässä muodossa. Lapsilla on myös oltava mahdollisuus osallistua heidän terveyteensä ja kehitykseensä liittyvien palvelujen suunnitteluun ja toteutukseen. Kysykää lapsilta, joilla on kokemusta terveydenhoitojärjestelmästä, sovelletaanko näitä lakeja ja säännöksiä käytännössä.
- Saavatko lapset puolueetonta tietoa esimerkiksi oikeusmenettelyissä, joissa asianajajien velvollisuutena on antaa lapsille puolueetonta tietoa. Kuinka tämän oikeuden toteutumista säännellään esimerkiksi avioero- ja asumuserotapauksissa?

Tieto lapsen oikeudesta tulla kuulluksi ja tieto lapsen asemasta mediassa

Oikeus ilmaisunvapauteen (13 artikla) on tärkeä YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artiklan toteutumisen kannalta. Tämä oikeus sisältää vapauden hakea, vastaanottaa ja levittää kaikenlaisia tietoja ja ajatuksia yli rajojen suullisessa, kirjallisessa, painetussa, taiteen tai missä tahansa muussa lapsen valitsemassa muodossa. Yhdessä nämä artiklat edistävät lapsen kykyä käyttää oikeutta ilmaisunvapauteen.

[66] YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti 2 (2002).

Kysymyksiä:

- Mikä on yleinen asenne lapsen kuulluksi tulemisen oikeutta kohtaan sopimusvaltiossa? Jos lapsen kuulluksi tulemisen oikeutta kohtaan on kielteisiä asenteita, onko hallituksella kampanjoita, joissa on mukana mielipidejohtajia ja tiedotusvälineitä ja joiden tavoitteena on lapsia koskevien tavanomaisten käsitysten muuttaminen?
- Mikä on median asenne lasten kuulluksi tulemisen oikeutta kohtaan? Annetaanko lapsista myönteinen, kielteinen vai moniulotteinen kuva mediassa? Antakaa tästä konkreettisia esimerkkejä.

Kansallisten lakien ja politiikkojen analysoinnin puutteet

- Millaiset kuilut estävät edellisen kysymyssarjan vastausten perusteella lasten osallistumisoikeuden täysipainoisen toteutumisen?

- Onko sopimusvaltiossa lapsen mielipiteen ilmaisuoikeuteen liittyviä ikärajoja? Yleensä esimerkiksi alle 16-vuotiailla ei ole äänioikeutta. Jos on, niin missä yhteyksissä?

Jos sopimusvaltiolla on lasten osallistumista koskevia lakeja ja politiikkoja, otetaanko lasten mielipiteet asianmukaisesti huomioon heidän ikänsä ja kypsyytensä edellyttämällä tavalla? Jos lapsia kuunnellaan, otetaanko heidän näkemyksensä myös asianmukaisesti huomioon heitä koskevissa asioissa? Lisäksi tässä yhteydessä on syytä kysyä, osallistuvatko lapset aktiivisesti omaa elämäänsä koskevaan päätöksentekoon ja jos osallistuvat, niin miten.

Tämä tarkoittaa myös sitä, että lapsen etua (YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 3 artikla[67]) ja oikeutta tulla suojelluksi syrjinnältä (2 artikla) on kunnioitettava ja ne on otettava huomioon tapauksissa, joissa valtiolla on velvollisuus kuunnella lasta YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artiklan mukaisesti.

Syvällisen tiedon kerääminen

Kuulluksi tulemisen oikeuden toimeenpano eri tilanteissa ja ympäristöissä

Oikeus tulla kuulluksi on toimeenpantava erilaisissa tilanteissa ja ympäristöissä, joissa lapset ja nuoret kasvavat, kehittyvät ja oppivat. Sopimusvaltioilla on erilaisia tapoja vaikuttaa lasten kuulluksi tulemisen oikeuden toimeenpanoon ja edistää lasten osallisuutta.

Perhe

Perhe on lapsen ensisijainen kasvuympäristö, jossa hän voi ilmaista näkemyksensä vapaasti ja jossa hänet otetaan vakavasti varhaisesta iästä alkaen (YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti 12, kappale 90). Sopimusvaltioiden pitäisi kannustaa lakien ja politiikkojen avulla vanhempia, huoltajia ja hoitajia kuuntelemaan lapsia ja ottamaan heidän mielipiteensä asianmukaisesti huomioon laspia koskevissa asioissa. Sopimusvaltioita rohkaistaan myös edistämään vanhemmille tarkoitettuja koulutusohjelmia, jotka perustuvat lapsen ja vanhemman keskinäiseen kunnioitukseen, edistävät lasten osallistumista päätöksentekoon, edistävät kaikkien perheenjäsenten näkemysten asianmukaista huomioimista ja ottavat huomioon myös tarpeen ymmärtää, edistää ja kunnioittaa lapsen kehittyviä kykyjä sekä antavat valmiuksia ratkaista perheen sisäisiä ristiriitoja. Lapsen oikeus tulla kuulluksi on ratkaisevan tärkeä osa perhesuhteita.

---

67 Stoecklin, Daniel 2009: Réflexivité, participation et capabilité. Le droit des enfants de participate. Teoksessa: Zermatten, Jean & Stoecklin, Daniel (toim.): Norme juridique et réalité pratique: contribution à un nouveau contrat social, Sion, IUKB/IDE, 2009, 75-109. Kirjoittajat tarkentavat analyysia siitä, kuinka konkreettiset työvälineet edistävät lapsen mielipiteen huomioon ottamista hänen parhaakseen tehtävissä päätöksissä.

Kysymyksiä:

- Kannustaako sopimusvaltio lakien ja politiikkojen avulla vanhempia kuuntelemaan lapsia ja ottamaan heidän mielipiteensä asianmukaisesti huomioon laspia koskevissa asioissa. Kuvailkaa nykyisiä lakeja ja politiikkoja ja kysykää lapsilta, kysytäänkö heidän mielipidettään perheessä. Kuunnellaanko heidän näkemyksiään ja otetaanko ne vakavasti?
- Onko sopimusvaltiossa vanhemmille tarkoitettuja koulutusohjelmia, jotka liittyvät edellä kuvattuihin aiheisiin? Jos tällaista koulutusta järjestetään, niin onko osallistujamääristä saatavilla tilastotietoa?

Sijaishuolto

Kaikissa Euroopan neuvoston jäsenmaissa osa lapsista ja nuorista asuu eri syistä laitoshoidossa, kuten sijaishuoltolaitoksissa, nuorisovankiloissa ja muissa laitoksissa.

Kysymyksiä:

- Onko sopimusvaltiossa lakeja tai säännöksiä, joiden avulla varmistetaan, että kodin ulkopuolelle sijoitetut lapset (kuten hoitolaitoksissa) saavat ilmaista näkemyksensä vapaasti? Jos on, niin millaisia?

  Näihin lakeihin ja säännöksiin pitäisi kuulua
  - o lakeja, jotka antavat lapselle oikeuden saada tietoa sijoituksesta, hoidosta tai hoitosuunnitelmasta
  - o lakeja, jotka antavat lapselle oikeuden esittää näkemyksiään ja tulla kuulluksi asioissa, jotka koskevat lapsiystävällisten palvelujen kehittämistä
  - o toimivaltainen valvontaviranomainen, kuten lapsiasiavaltuutettu
  - o sellaisten lapsivaltuustojen kaltaisten edustusmekanismien perustaminen, joiden tehtävänä on osallistua hoitolaitosten toimintaohjelmien ja sääntöjen kehittämiseen ja toimeenpanoon.
- jos tällaisia lakeja tai säännöksiä on olemassa, kysykää lapsilta, toteutuvatko ne käytännössä?

Terveydenhoito

Lapsella pitäisi olla oikeus vaikuttaa itseään koskeviin terveydenhoidon päätöksiin ja osallistua terveyspolitiikan ja -palvelujen kehittämiseen.

Kysymyksiä:

- Onko sopimusvaltio varmistanut lakisääteisesti, että lapsilla on oikeus luottamukselliseen lääketieteelliseen neuvontaan ilman vanhempien suostumusta ja lapsen iästä riippumatta, jos lapsen turvallisuus tai hyvinvointi sitä edellyttää?
- Onko sopimusvaltiossa säädetty hoitoon suostumiseen liittyvä ikäraja lapsille? Jos ikäraja on säädetty, onko ikärajaa nuoremmilla lapsilla mahdollisuus saada tietoa terveydestään/hoidostaan ja ilmaista tämän tiedon perusteella muodostamansa mielipide? Otetaanko lapsen mielipide asianmukaisesti huomioon?
- Saavatko lapset ja nuoret lääkäreiltä ja terveydenhoitolaitoksilta helposti selkeää tietoa oikeudestaan osallistua lastenlääketieteellisiin ja kliinisiin tutkimuksiin? Jos saavat, niin millaista?
- Kysykää lapsilta, joilla on kokemuksia terveydehoitojärjestelämästä, ovatko he saaneet asianmukaista ja ikänsä edellyttämää tietoa ehdotetuista hoidoista sekä niiden vaikutuksista ja tuloksista hoitotoimenpiteitä koskevien päätösten tueksi.
- Onko lapsilla mahdollisuus ilmaista näkemyksensä ja kertoa kokemuksistaan, kun suunnitellaan ja järjestetään heidän terveyteensä ja kehitykseensä liittyviä palveluja? Tällaista tietoa voidaan saada lapsille tarkoitettujen palautejärjestelmien, tutkimuksen ja kuulemismenetelmien avulla ja tieto voidaan välittää paikallisille tai kansallisille lasten parlamenteille tai nuorisovaltuustoille.

Koulutus

Lapsen kuulluksi tulemisen oikeuden kunniottaminen on olennaista oppimisoikeuden toteutumisen kannalta.

Kysymyksiä:

- Kuinka koulutuksesta vastaavat viranomaiset ottavat lasten ja vanhempien näkemykset huomioon opetussuunnitelmien ja koulujen opetusohjelmien suunnittelussa?
- Millaisten mekanismien avulla tuetaan lasten oikeutta ilmaista näkemyksensä koulun ohjelmien, käytäntöjen ja käyttäytymissääntöjen kehittämisessä ja toimeenpanossa? Nämä mekanismit voivat liittyä esimerkiksi oppilaskuntiin, luokkaneuvostoihin tai oppilaiden edustukseen kouluneuvostossa. Onko käytössä mekanismeja, joiden avulla tuetaan kaikkien lasten osallisuutta oppimisympäristössä varhaisesta iästä alkaen? Jos tällaisia mekanismeja on käytössä, kuinka ne toimivat käytännössä ja mitä mieltä lapset ja nuoret ovat niistä?
- Tuntuuko lapsista, että he voivat osallistua päätöksentekoon koulussa?
- Onko ihmisoikeuksia ja lasten oikeuksia koskeva opetus osa opetussunnitelmaa (ja millä kouluasteilla)?
- Ovatko demokratiakasvatus ja osallistuva kansalaisuus osa opetussuunnitelmaa ja millä kouluasteilla?
- Kuullaanko lapsia sopimusvaltiossa paikallisella ja kansallisella tasolla kaikissa koulutuspolitiikkaan liittyvissä asiossa? Onko kuulemisessa eroja kansallisella ja paikallisella tasolla ja mistä erot johtuvat?
- Onko sopimusvaltiossa itsenäinen opiskelijajärjestö? Jos on, niin kuinka suuri osa opiskelijoista kuuluu siihen?
- Kuullaanko lapsia päätöksissä, jotka liittyvät heidän siirtymiseensä kouluasteelta toiselle? Jos kuullaan, niin miten?
- Järjestetäänkö opettajille koulutusta siitä, miten lasten osallisuus sisällytetään opetukseen? Kysykää lapsilta, antavatko opettajat käytännössä oppilaille mahdollisuuden osallistua koulutuksen suunnitteluun ja toimintoihin.
- Voivatko lapset osallistua koulun ulkopuoliseen koulutukseen, jos he keskeyttävät koulun tai kun he ovat suorittaneet oppivelvollisuutensa?

Leikki, vapaa-ajan toiminta, urheilu ja kulttuuriharrasteet

Lapsilla on oikeus leikkiin, vapaa-aikaan, fyysiseen toimintaan ja kulttuuriharrastuksiin. Ne edistävät kehitystä ja sosialisaatiota.

Kysymyksiä:

- Kuullaanko lapsia pihojen ja leikkikenttien suunnitteluun sekä leikkipaikkojen, vapaa-ajan tilojen, liikuntatilojen ja kulttuuritilojen saavutettavuuteen ja sopivuuteen liittyvissä asioissa? Jos kuullaan, niin millaisten osallistumisrakenteiden avulla? Onko hallitus asettanut lasten kuulemisen leikkialueiden suunnittelun ehdoksi? Jos hallitus kuulee lapsia päätöksentekoprosesissa, missä vaiheessa lapset voivat osallistua? Heti päätöksentekoprosessin alussa? Onko pieniä lapsia ja erityisryhmiin kuuluvia lapsia (kuten vammaisia lapsia) varten olemassa erityismekanismeja, joiden avulla he voivat ilmaista leikkiin, vapaa-aikaan, liikuntaan ja kulttuuriharrasteisiin liittyviä toiveitaan? Jos on, niin millaisia?
- Kuullaanko lapsia paikallisessa nuorisotyössä ja saavatko he tietoa nuorisotyöstä? Miten kuuleminen tapahtuu?

- Kuullaanko lapsia uusien koulukerhojen ja niiden ohjelmien ja toimintojen suunnittelussa sekä toiminnan järjestämisessä ja toteutuksessa? Jos kuullaan, niin miten?
- Kuullaanko lapsia vähemmistöryhmille (kuten maahanmuuttajalapsille) tarkoitetussa kulttuuritoiminnassa? Jos kuullaan, niin miten?

Väkivaltatilanteet

YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen mukaan lasta on suojeltava kaikenlaiselta väkivallalta. Sopimusvaltioiden vastuulla on varmistaa, että tämä oikeus toteutuu jokaisen lapsen osalta. YK kokosi vuonna 2010 Paulo Sérgio Pinheiron johdolla laajan raportin lapsiin kohdistuvasta väkivallasta. Tutkimushankkeen loppupäätelmissä todetaan, että lapsilla on oikeus ilmaista näkemyksensä ja että nämä näkemykset on otettava huomioon politiikoissa ja ohjelmien toimeenpanossa. Lisäksi lasten etuja puolustavien järjestöjen väkivallan vastaista toimintaa sekä lasten aloitteesta syntyneitä väkivallan vastaisia hankkeita on tuettava ja kannustettava.

Kysymyksiä:

- Kieltääkö sopimusvaltio kaikenlaisen lapsiin kohdistuvan väkivallan kaikissa ympäristöissä? Jos kieltää, niin miten?
- Onko sopimusvaltiolla lapsiin kohdistuvan väkivallan vastainen kansallinen strategia, politiikka tai toimintasuunnitelma? Vastaako siitä sellainen virasto tai viranomainen, joka pystyy koordinoimaan ohjelmaa monialaisesti ja ottamaan myös lapset ja nuoret mukaan ohjelman laajaan toteutukseen?
- Kuullaanko lapsia lainsäädännön, politiikkojen, koulutuksen ja muiden väkivallan vastaisten toimien kehittämisessä ja suunnittelussa? Jos kuullaan, niin millaisia osallistumisen muotoja kuulemisessa käytetään ja missä määrin heikommassa asemassa olevat lapset (kuten katulapset, pakolaislapset ja hyväksikäytetyt lapset) on otettu huomioon kuulemismenettelyissä?
- Millaisten ilmoitusmekanismien avulla lapset voivat tehdä ilmoituksen väärinkohtelusta? Onko sopimusvaltiossa esimerkiksi ilmaisia auttavia puhelimia tai muita palveluja tai paikkoja, joissa lapset voivat tehdä ilmoituksen turvallisesti ja luottamuksellisesti?

Oikeudelliset ja hallinnolliset menettelyt

Sopimusvaltioilla on erityisiä oikeudellisiin ja hallinnollisiin menettelyihin liittyviä velvoitteita:

- lapsen oikeus tulla kuulluksi siviilioikeudellisissa menettelyissä, mukaan lukien avioero ja asumusero, lapsen erottaminen vanhemmistaan, sijaishuolto ja adoptio
- lapsen oikeus tulla kuulluksi rikosoikeudellisissa menettelyissä, mukaan lukien menettelyt, joissa lapsi on rikoksentekijänä, uhrina tai todistajana
- lapsen oikeus tulla kuulluksi hallinnollisissa menettelyissä, kuten lapsen oikeus ilmaista näkemyksensä kurinpitoon liittyvissä asioissa koulussa ja koulukodissa sekä tilanteessa, jossa turvapaikkaa hakeva lapsi on tullut maahan yksin.

Kysymyksiä:

- Onko sopimusvaltiossa lakeja ja säännöksiä, joiden avulla varmistetaan, että lapsia kuullaan kaikissa näissä menettelyissä? Onko lapsen kuulemiselle asetettu ikärajoja?
- Esitetäänkö maahan juuri tulleelle maahanmuuttajalapsella hänen terveydentilaansa ja koulutustarpeitaan koskevia kysymyksiä?
- Annetaanko turvapaikkahakemuksen jättäneelle lapselle mahdollisuus perustella turvapaikkatarpeensa? Jos annetaan, niin saako lapsi asianmukaista tietoa oikeuksistaan, palveluista ja viestintäkeinoista sekä maahanmuutto- ja turvapaikkamenettelyistä omalla kielellään?

Julkishallinto ja kansalaisyhteiskunta

Suuri osa lasten osallistumisesta tapahtuu paikallisella ja yhteisön tasolla, kuten paikallisissa ja kunnallisissa nuorisovaltuustoissa. YK:n lapsen oikeuksien komitean mukaan lapsia ja nuoria pitäisi myös auttaa perustamaan nuorten vetämiä järjestöjä ja käynnistämään nuorten vetämiä hankkeita, joiden avulla luodaan mahdollisuuksia merkitykselliseen osallistumiseen ja edustukseen.

Kysymyksiä:

- Tukeeko sopimusvaltio nuorten vetämien järjestöjen perustamista ja ylläpitoa? Kuinka näiden järjestöjen toimintaa rahoitetaan? Onko rahoitus riittävää ja jatkuvaa?
- Jos nuorten vetämien järjestöjen toimintaa tuetaan, niin kuinka monta tällaista järjestöä sopimusvaltiossa on ja mikä on niihin liittymisen ikäraja? Ovatko järjestöt paikallisia, alueellisia vai alakohtaisia järjestöjä ja millaisia vaikutuksia niiden toiminnalla on ollut?
- Onko sopimusvaltiossa paikallisia, alueellisia ja/tai kansallisia lasten parlamentteja ja nuorisovaltuustoja? Mille ikäryhmille nämä toimielimet on tarkoitettu? Onko eri ryhmillä (kuten tytöt ja pojat sekä heikommassa asemassa olevat lapset, kuten vammaiset lapset, katulapset, pakolaislapset ja koulupudokkaat) tasavertaiset osallistumismahdollisuudet? Millainen toimivalta näillä toimielimillä on?
- Millainen rooli kansalaisjärjestöillä, kansalaisyhteiskunnalla, kirkoilla ja uskonnollisilla laitoksilla on lasten osallistumista tukevien käytäntöjen kehittämisessä? Miten varmistetaan, että niiden toiminta ei ole vain näennäistä? Kuinka sopimusvaltio tukee kansalaisjärjestöjä ja kansalaisyhteiskuntaa tässä työssä?

Politiikka-alueiden tutkinnan metodologia

Eri politiikka-alueita koskeviin kysymyksiin saadaan vastaukset kirjallisen aineiston tutkimisen, verkkokyselyjen ja henkilökohtaisten haastattelujen avulla.

Kirjallisen aineiston tutkiminen

- Tutkittavaan aineistoon kuuluvat sopimusvaltion lait, säännökset ja politiikkoja koskevat asetukset sekä akateemiset tutkimukset ja olemassa olevat kuulemisten ja mielipidekyselyjen tulokset.

Lasten fokusryhmät ja henkilökohtaiset haastattelut

- Henkilökohtaisia haastatteluja tehdään lasten ja muiden asiaankuuluvien sidosryhmien edustajien kanssa edellä mainituilla aihealueilla. Haastateltavista sovitaan suomalaisen arviointityöryhmän kanssa.
- Perustetaan lasten ja nuorten fokusryhmiä, jotka rohkaisevat osallistujia keskustelemaan elämästään ja siten myös osallistumiskokemuksistaan.
- Henkilökohtaisissa haastatteluissa ja fokusryhmien keskusteluissa käytetään Daniel Stoecklinin kehittämää ”kokemusten kaleidoskooppi” -menetelmää sekä ”maailmankahvila”-tekniikkaa (http://www.co-intelligence.org/P-worldcafe.html), jossa tärkeistä kysymyksistä keskustellaan pienryhmissä.
- Haastateltavia sidosryhmiä ovat esimerkiksi kansalliset, alueelliset ja paikalliset viranomaiset, koulut, kansalaisjärjestöt, nuorisotyöntekijät, terveydenhoidon työntekijät, lastenhoidon työntekijät sekä lapset ja nuoret.

- Lasten ja nuorten fokusryhmien sekä henkilökohtaiseen haastatteluun valittavien lasten ja nuorten pitäisi edustaa tasapuolisesti eri ikäryhmiä ja taustoja (pojat, tytöt, maahanmuuttajat, etniset ryhmät, vammaiset lapset, sijaishoidossa olevat lapset jne.) Nämä lapset ja nuoret valitsee suomalainen arviointityöryhmä, jonka tehtävänä on varmistaa, että myös heikommassa asemassa olevat lapset voivat osallistua. Fokusryhmiä perustetaan vähintään neljä, ja ne työskentelevät erityisesti olemassa olevien lapsiryhmien kanssa.
- Eurooppalainen konsultti laatii ohjeet ja kysymykset tutkintamaassa pidettäviä haastatteluja varten.

Kunnalliset tapaustutkimukset

- Tutkintaan kuuluu tapaustutkimuksia, joita tehdään valituissa kunnissa (Suomessa kaksi). Jotta valitut kunnat edustavat tasapuolisesti tutkintamaan kuntia, niiden joukossa on oltava pieniä ja suuria kaupunkeja ja maaseutukuntia, jotka sijaitsevat eri puolilla maata. Jokaisesta kunnasta valitaan edustaja, jota haastatellaan. Haastattelut tekee maakohtainen arviointityöryhmä. Se voi myös antaa haastattelut pätevän asiantuntijan tehtäväksi.
- Haastatteluissa keskitytään alueille, joista on saatavilla vähiten tai ei ollenkaan tietoa edellä mainituin perustein.

Verkkokysely

- Lapsille ja nuorille (7–18-vuotiaat; kohteena ± 0,25 % väestöön kuuluvista lapsista ja nuorista) laaditaan verkkokysely, jossa on monivalintakysymyksiä. Kyselyssä on vain laajoja kysymyksiä, ja sen tulokset täydentävät haastattelujen, fokusryhmien keskustelujen ja kunnallisten tapaustutkimusten tuloksia.

- Kysely on testattava lapsista ja nuorista koostuvan pilottiryhmän avulla, ennen kuin se laitetaan Internetiin. Pilottiryhmänä voidaan käyttää fokusryhmää.
- Jotta kyselyyn vastaa mahdollisimman laaja ryhmä lapsia ja nuoria, kyselyä varten on laadittava hyvä tiedotusstrategia. On varmistettava, että lasten parlamentit ja nuorisovaltuustot sekä muut kansallisen ja paikallisen tason vaikuttajaryhmät osallistuvat kyselyyn.
- On varmistettava, että heikommassa asemassa olevia lapsia, jotka eivät voi vastata kyselyyn esimerkiksi Internet-yhteyden puuttumisen tai vammojensa takia, kuullaan henkilökohtaisissa haastatteluissa ja fokusryhmien tapaamisissa tai yhdessä vanhempiensa tai huoltajiensa kanssa, jotta kyselyn tulokset ovat edustavia. Lapset ja nuoret eivät ole homogeeninen ryhmä.
  - Kysely toteutetaan olemassa olevien mekanismien, verkkosivujen, lasten ja nuorten järjestöjen sekä kansalaisjärjestöjen avulla.

- Arviointi ja syvätutkimus
  - Tähän vaiheeseen kuuluvat aineiston kokoaminen ja eurooppalaisen konsultin laatimaan raporttiluonnokseen liittyvä kansallinen kuulemistilaisuus/työseminaari. Raporttiluonnoksessa on otettava huomioon kirjallisen aineiston tutkimisen, kunnallisten tapaustutkimusten, verkkokyselyn, haastattelujen ja ryhmäkeskustelujen tulokset.
  - Kokoukseen osallistuu myös lapsista ja nuorista koostuva asiantuntijaryhmä.

Liite 2: Kysely lasten osallistumiskokemuksista

Suomi
Syyskuu 2010

Miksi tämä kysely tehdään?

Euroopan neuvosto on eurooppalainen järjestö, johon kuuluu suurin osa Euroopan maista. Suomi on yksi Euroopan neuvoston jäsenvaltioista. Euroopan neuvosto turvaa lasten ja nuorten oikeudet, myös oikeuden tulla kuulluksi ja vakavasti otetuksi. Euroopan neuvosto haluaisi tietää, kuinka hyvin suomalaiset lapset ja nuoret voivat osallistua ja vaikuttaa itseään koskeviin päätöksiin. Tällaisia päätöksiä tekevät esimerkiksi perhe, koulu, lääkärit, terveydenhuollon työntekijät, hoitolaitosten työntekijät, asianajajat ja tuomarit sekä paikallisen ja kansallisen tason hallintoviranomaiset.

Tämä kyselyn tarkoituksena on selvittää, missä määrin lasten ja nuorten oikeus tulla kuulluksi ja vakavasti otetuksi toteutuu Suomessa. Kyselyyn vastaaminen vie noin kymmenen minuuttia. Lähetä vastauksesi... (vastaanottajana esimerkiksi suomalainen järjestö, Lasten Parlamentti, kunnallinen nuorisovaltuusto jne.)

Tämä kyselyn tulokset sisällytetään Euroopan neuvoston selontekoon. Selonteon tarkoituksena on auttaa Suomen ja muiden Euroopan maiden päättäjiä puolustamaan entistä paremmin lasten ja nuorten oikeutta tulla kuulluksi ja vakavasti otetuksi. Selonteko valmistuu vuoden loppuun mennessä, ja siitä julkaistaan lapsille ja nuorille tarkoitettu lyhennelmä.

Voit täyttää kyselyn nimettömästi.

Kyselyn verkossa toteuttavien ja vastaukset keräävien suomalaisten järjestöjen selvitys siitä, kuinka kysely toimii (mukaan lukien vastausten palautusaika).

KYSYMYKSET

Henkilökohtaisia tietoja:
Valitse oikea vaihtoehto.

Minkä ikäinen olet? (Valitse oikea vaihtoehto.)
0 7–9
0 10–11
0 12–13
0 14–15
0 16–17

Oletko poika vai tyttö? (Valitse oikea vaihtoehto.)
0 Poika
0 Tyttö

Oletko syntynyt Suomessa vai jossakin muussa maassa? (Valitse oikea vaihtoehto.)
0 Suomessa
0 Muussa Euroopan maassa
0 Euroopan ulkopuolella
0 En tiedä

Missä isäsi on syntynyt? (Valitse oikea vaihtoehto.)
0 Suomessa
0 Muussa Euroopan maassa
0 Euroopan ulkopuolella
0 En tiedä

Missä äitisi on syntynyt? (Valitse oikea vaihtoehto.)
0 Suomessa
0 Muussa Euroopan maassa
0 Euroopan ulkopuolella
0 En tiedä

Äidinkieleni on (Valitse oikea vaihtoehto.)
0 suomi
0 ruotsi
0 saame
0 Muu, mikä? .....

Mikä on kotikaupunkisi nimi? .....

Kysymys 1

Kuinka usein aikuiset mielestäsi kuuntelevat lasten ja nuorten näkemyksiä ja ottavat ne vakavasti? (Valitse oikea vaihtoehto.)

0 Aina
0 Useimmiten
0 Joskus
0 Erittäin harvoin
0 Ei koskaan
0 En ole varma

Kysymys 2

Kuinka usein seuraavat aikuiset kuuntelevat näkemyksiäsi ja ottavat ne vakavasti? (Valitse oikea vaihtoehto.)

	Vanhemmat/ huoltajat	Opettajat/ lehtorit	Lääkärit/ terveyden-hoidon työntekijät	Hallinto-viranomai-nen (kun-tahallinto, eduskunta)	Lastensuo-jelulaitos-ten työn-tekijät	Asianajajat ja tuoma-rit, jotka tekevät elämääsi vaikuttavia päätöksiä	Media
Aina							
Useimmiten							
Joskus							
Erittäin harvoin							
Ei koskaan							
En ole varma							
En tiedä kuka/ mikä tämä on							
Tämä ei koske minua							

Kysymys 3

Kuinka paljon voit mielestäsi vaikuttaa seuraavien aikuisten ja toimielinten tekemiin päätöksiin? (Valitse oikea vaihtoehto.)

Perhe	Koulu	Asuinalue	Hallinto-viranomainen (kuntahallinto, eduskunta)	Lääkäri tai terveydenhoidon työntekijä	Lastensuojelulaitos	Asianajaja tai tuomari
Paljon						
Jonkin verran						
Vähän						
Ei ollenkaan						
En ole varma						
Tämä ei koske minua						

Kysymys 4

Kuika hyvin seuraavat toimielimet ja järjestöt mielestäsi edistävät lasten ja nuorten oikeutta tulla kuulluksi ja vakavasti otetuksi?

Anna jokaiselle toimielimelle ja järjestölle arvosana 0–5. Arvosana 0 tarkoittaa, että kyseinen toimielin tai järjestö ei edistä millään tavalla lasten ja nuorten oikeutta tulla kuulluksi. Arvosana 5 tarkoittaa, että se edistää tätä oikeutta erittäin merkittävästi.

Jos et ole varma tai et tiedä, mitä kyseinen toimielin tai järjestö tekee, voit valita kyseisen vaihtoehdon.

Lapsiasiavaltuutettu	0	1	2	3	4	5

0 En ole varma.

0 En tiedä, kuka/mikä tämä on.

Suomen Lasten Parlamentti	0	1	2	3	4	5

0 En ole varma.

0 En tiedä, kuka/mikä tämä on.

Kunnalliset nuorisovaltuustot	0	1	2	3	4	5

0 En ole varma.

0 En tiedä, kuka/mikä tämä on.

Paikallinen lasten parlamentti	0	1	2	3	4	5

0 En ole varma.
0 En tiedä, kuka/mikä tämä on.

Oppilaskunnat	0	1	2	3	4	5

0 En ole varma.
0 En tiedä, kuka/mikä tämä on.

Suomen eduskunta	0	1	2	3	4	5

0 En ole varma.
0 En tiedä, kuka/mikä tämä on.

Suomalaiset kansanedustajat	0	1	2	3	4	5

0 En ole varma.
0 En tiedä, kuka/mikä tämä on.

Auttavat puhelimet	0	1	2	3	4	5

0 En ole varma.
0 En tiedä, kuka/mikä tämä on.

Kysymys 5

Onko kukaan seuraavista ihmisistä kertonut sinulle viimeksi kuluneen vuoden aikana, että sinulla on oikeus tulla kuulluksi ja vakavasti otetuksi? (Valitse oikea vaihtoehto; voit valita useamman kuin yhden vaihtoehdon.)

0 Vanhemmat/huoltajat
0 Sisarukset
0 Muut perheenjäsenet
0 Opettajat/lehtorit
0 Muut lapset ja nuoret
0 Lääkäri tai terveydenhoidon työntekijä
0 Lastensuojelulaitoksen työntekijä
0 Asianajaja tai tuomari
0 Nuorisotyöntekijä
0 Kunnanvaltuutettu/paikallinen kansanedustaja
0 Vapaa-ajan kerhossa (urheilu, musiikki jne.) työskentelevä aikuinen
0 Muu aikuinen
0 Kukaan ei ole kertonut minulle, että minulla on oikeus tulla kuulluksi ja vakavasti otetuksi.
0 En ole varma.

Lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artikla: lapsen oikeus osallistua

YK:n lapsen oikeuksien sopimus takaa kaikille lapsille tasavertaiset oikeudet. Yksi keskeisistä oikeuksista määritetään sopimuksen 12 artiklassa, jonka mukaan ”sopimusvaltiot takaavat lapselle, joka kykenee muodostamaan omat näkemyksensä, oikeuden vapaasti ilmaista nämä näkemyksensä kaikissa lasta koskevissa asioissa” – niin perhessä ja koulussa kuin yhteiskunnassakin.

Lasten osallistumisoikeuden käytännön merkitys on arvioitava kaikissa lapsia koskevissa asioissa. Tämä ei tarkoita, että lasten kaikkia näkemyksiä on tuettava, mutta oikeus mielipiteen ilmaisuun antaa lapsille mahdollisuuden vaikuttaa päätöksiin.

Lisätietoja saat osoitteesta... (suomalaisen järjestön verkkosivu, jossa on tietoa lapsen oikeuksista yleensä ja lapsen oikeudesta osallistua).

Liite 3: Lasten fokusryhmien tapaamisten ohjeet ja ohjelma

Fokusryhmissä käytetään ”kokemusten kaleidoskooppi” -menetelmää ja ”maailmankahvila”-tekniikkaa

Lasten fokusryhmien tavoitteena on paljastaa menettelyjä ja (makrotason) rakenteisiin liittyviä seikkoja, jotka edistävät tai estävät lasten ja nuorten osallistumista (osallistumiseen vaikuttavat tekijät).

Keskusteluissa pitäisi nimenomaisesti mainita, että niiden aiheena on osallistuminen.

Tämän metodologian tarkoituksena on varmistaa, että emme määritä liian pian tai päätä etukäteen, mitä osallistumisella tarkoitetaan. Keskustelun lähtökohtana ovat lasten ja nuorten näkemykset päivittäisestä elämästään.

Kun lapset kertovat kokemuksistaan, he tulevat samalla kertoneeksi, mitä osallistuminen tarkoittaa heille ja kuinka osallistuminen toimii tai miltä se ”näyttää” eri ympäristöissä (YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen rakenteellinen vaikutus).

Lyhyt opas osallistumisen hyvistä käytännöistä lasten fokusryhmien tapaamisissa

Lasten ja nuorten mielekkään osallistumisen varmistamiseksi on hyvä käydä läpi seuraava tarkistuslista ennen fokusryhmien tapaamista. Monet näistä ideoista ovat varmaakin teille ennestään tuttuja, mutta toivomme, että voitte kerrata niiden avulla lasten osallistumiseen liittyviä hyviä käytäntöjä.

Aloitus: fokusryhmien muodostaminen ja lapsille ja nuorille annettava tieto

Tapaamisen järjestäjät jakavat lapset ja nuoret ryhmiin iän perusteella. Nuorimmat lapset ovat samassa ryhmässä, ja heitä vanhemmat lapset ja nuoret ovat omissa ryhmissään. Joka ryhmässä on neljä lasta tai nuorta. Ryhmiä on vähintään neljä.

Lapsille on annettava riittävästi tietoa prosessista, johon heitä pyydetään osallistumaan. Mitä enemmän tietoa lapset saavat, sitä täysipainoisemmin he osallistuvat keskusteluun. Tiedon perusteella he voivat myös päättää, haluavatko he ylipäänsä osallistua tapaamiseen.

- Antakaa osallistujille riittävästi selkeää ja asianmukaista tietoa esimerkiksi seuraavista asioista:
  - kuulemisen tavoitteet ja niiden liittyminen laajempaan kokonaisuuteen
  - kuvaus kuulemismenettelystä (myös aikataulu)

Tiedon pitäisi olla saatavilla lapsiystävällisessä muodossa ja tarvittaessa useammalla kielellä.

Lisäksi tarvitaan tietoa seuraavista asioista:

- tapaamisen paikka ja aika
- tapaamisen ohjelma
- osallistujamäärä ja osallistujien iät
- keskustelun ohjaajat
- liikenneyhteydet ja saatavilla oleva tuki
- tietoa vanhemmille ja huoltajille: majoitus, aikataulu
- luettelo asioista, joista tapaamisessa keskustellaan, jotta osallistujat voivat tutustua niihin ennalta.

Keskustelun ohjaajat

Jokaisella fokusryhmällä on ohjaaja, jonka tehtävänä on johdattaa keskustelua kohti sovittuja tavoitteita. Ohjaaja ei puutu keskustelun sisältöön. Hän seuraa ryhmän työskentelyä ja huolehtii siitä, että ryhmä pitää kiinni sovitusta ohjelmasta. Ohjaus on ratkaisevan tärkeää keskustelun onnistumisen kannalta.

Keskustelun ohjaajan tehtävänä on

- auttaa osallistujia muodostamaan omat näkemyksensä ja keskittymään aiheisiin, jotka ryhmä haluaa ottaa esille
- varmistaa, että kaikilla fokusryhmän jäsenillä on tasavertaiset mahdollisuudet osallistua ja että erilaisia mielipiteitä kunnioitetaan
- kertoa tapaamisen perussäännöt osallistujille päivän alussa täysipainoisen osallistumisen ja keskinäisen kunnioituksen varmistamiseksi
- kirjoittaa yhteenveto fokusryhmien keskusteluista.

Tapaamisen ympäristö

Fokusryhmien tapaamisen ympäristö on ratkaisevan tärkeä, sillä se määrittää tapahtuman sävyn ja tunnelman. On tärkeää luoda ilmapiiri, jossa lapset ja nuoret tulevat aidosti kuulluiksi itseään koskevissa asioissa. Pienet fokusryhmät luovat tällaisen ilmapiirin, ja keskustelun ohjaajat voivat viestittää lapsille ja nuorille, että heidän näkemyksensä otetaan huomioon. Lisäksi pienet ryhmät tukevat lasten ja nuorten itseluottamusta ja luovat turvallisen ilmapiirin, joka vahvistaa keskinäistä luottamusta ja ystävyyttä, toisin kuin suuret ryhmät, jotka voivat tuntua lapsista pelottavilta.

Kokoontumistilan on oltava riittävän suuri, jotta siellä voidaan pitää täysistuntoja ja jotta pyöreiden pöytien äärellä keskustelevat ryhmät (”maailmankahvila”-tekniikka) eivät häiritse toistensa työskentelyä.

Tarvittavat käytännön työvälineet

Varmistakaa, että lapsilla ja nuorilla on käytettävissään ainakin seuraavat työvälineet:

- lehtiötaulu (yksi jokaista fokusryhmää varten)
- värikyniä
- paperia ja kyniä
- väritarroja

Varmistakaa, että taukojen ja lounastauon aikana on saatavilla lapsille ja nuorille sopivia ruokia ja juomia ja että tauot ovat riittävän pitkiä.

Lasten suojeleminen

Lasten suojeleminen on olennainen osa YK:n lapsen oikeuksien sopimusta. Suojelunäkökohdat on otettava huomioon myös fokusryhmien tapaamisessa, ja lasten olo on tehtävä turvalliseksi.

- Lasten osallistumisen on oltava täysin vapaaehtoista. Lasten on voitava poistua tilaisuudesta milloin vain, jos he eivät halua enää osallistua siihen.
- Kuulemistilaisuudesta tehtävässä yhteenvedossa ei saa paljastaa osallistujien henkilöllisyyttä, ellei tähän ole saatu etukäteen lupaa lapselta ja hänen vanhemmiltaan/huoltajiltaan.
- Lapsia on kohdeltava kunnioittavasti yksilöinä, joilla on omat oikeutensa.
- Lasten näkemyksiä on arvostettava ja ne on otettava vakavasti.
- Lapsia on pyrittävä ymmärtämään heidän lähtökohtansa huomioon ottaen.
- On varmistettava, että paikalla on aikuinen (tai kaksi aikuista), jolle lapset voivat puhua luottamuksellisesti. On suositeltavaa, että tämä aikuinen ei ole lapsen fokusryhmän keskustelun ohjaaja. Lapsille on kerrottava tapaamisen alussa tämän aikuisen tai näiden aikuisten nimet ja tehtävä.
- Prosessin päätteeksi on tehtävä arviointi.

Kirjallinen selonteko lasten kuulemisesta

Keskustelun ohjaajien on tehtävä fokusryhmien keskusteluista ja niiden tuloksista selonteko. Keskustelut voidaan nauhoittaa tai niistä voidaan tehdä muistiinpanoja. Tapaamisen päätteeksi keskusteluista voidaan tehdä suullinen yhteenveto osallistujien kanssa. Kirjallisen selonteon osalta voi olla hyvä tarkistaa, ovatko lapset ja nuoret samaa mieltä sen sisällöstä.

Selonteon sisältö

- fokusryhmiin osallistuneiden lasten ja nuorten taustat: ikä, sukupuoli, kotiseutu
- keskustelujen tulokset: toiminnot, joihin lapset ja nuoret osallistuvat, ja ihmiset, joiden kanssa he ovat niissä tekemisissä. Ketkä näistä ihmisistä ottavat lasten ja nuorten näkemykset huomioon päätöksissä, jotka vaikuttavat näihin toimintoihin tai niihin osallistuvien lasten ja nuorten elämään. Jos nämä ihmiset eivät ota lasten ja nuorten näkemyksiä huomioon, mistä lapset ja nuoret arvelevat tämän johtuvan? Mikä siihen voi olla syynä?
- Voidaanko fokusryhmien keskustelujen perusteella tehdä johtopäätöksiä, eli onko esimerkiksi toimintoja, joissa kaikki lapset ja nuoret kokevat tulevansa kuulluksi? Vai eikö säännönmukaisuuksia ole havaittavissa?
- Arviointi: mitä mieltä lapset olivat maailmankahvila-tekniikasta?
  Saivatko he mielestään ilmaista näkemyksensä vapaasti?
  Kuuntelivatko muut lapset ja nuoret heitä?
  Mikä oli keskustelun ohjaajan rooli käytännössä? Oliko ohjaajasta apua? Loiko hän hyvän tai hauskan tunnelman jne.?

Työskentelymenetelmä: päivän ohjelma

Aloitus klo 10

Johdanto (20 minuuttia): miksi olemme kokoontuneet tänne; prosessin ja päivän ohjelman kuvaus; mihin tuloksia käytetään; lyhyt selostus Euroopan neuvoston tutkinnasta lasten ja nuorten osallistumista koskeviin politiikkoihin Suomessa. Luottamushenkilön nimi ja tehtävä kerrotaan lapsille ja nuorille.

Pitäkää esittelyjakso, jonka aikana lapset ja nuoret esittäytyvät toisilleen esimerkiksi pareittain (nimi, kotipaikka, ikä, harrastukset ja mielenkiinnon kohteet); tämän esittäytymisen jälkeen lapset voivat esitellä parinsa koko ryhmälle: ”Vieressäni istuu Mika, joka...”.

”Kokemusten kaleidoskoopin” jakaminen osallistujille

”Kokemusten kaleidoskooppi” on lujasta paperista tehty, suunnilleen CD:n kokoinen levy. Sellainen annetaan jokaiselle osallistujalle ja keskustelun ohjaajalle.

Selittäkää lapsille ja nuorille, että ”kokemusten kaleidoskooppi” on luovan ajattelun työväline, jota käytetään kuulemistilaisuuden alussa (istunto 1). Se on peli, jonka osallistujat saavat lahjaksi. Selittäkää myös, että kaleidoskooppi on toistaiseksi saatavilla vain ranskaksi. Sitä voidaan kuitenkin käyttää fokusryhmien tapaamisessa, jos levylle kirjoitetut viisi sanaa käännetään suomeksi.

Pyytäkää osallistujia kirjoittamaan käännökset (suomeksi tai englanniksi) saamalleen levylle.

ranska	englanti	suomi
Activités	Activities	Toiminnot
Relations	Relations	Suhteet
Valeurs	Values	Arvot
Images de soi	Images of self	Minäkuva
Motivations	Motivations	Motivaatiot

Levyn toista puolta ei tarvitse käyttää (ohjeet ranskaksi).

Levyn keskiosaan on kirjoitettu ranskaksi: ”Kokemusten kaleidoskooppi: näe elämäsi eri näkökulmista!”

Nyt voimme aloittaa kaleidoskoopin käytön:

Kuten näette, levyn värit voidaan siirtää eri paikkoihin. Nyt kuitenkin käytämme vain yhtä väriä: siirtäkää punainen väri kohtaan ”Toiminnot”.

Istunto 1 (45 minuuttia):

Aloitamme tämän jakson yksin tehtävällä harjoituksella.

Osallistujia pyydetään siirtämään punainen väri kohtaan ”Toiminnot” ja kirjoittamaan paperille seuraavat asiat:

1) Kirjoittakaa luettelo eri toiminnoista (punainen väri), joihin osallistutte (esimerkiksi koulu, vapaa-aika, urheilu jne.).
2) Kirjoittakaa jokaisen toiminnon osalta, kenen kanssa olette tekemisissä kyseisessä toiminnossa (esimerkiksi suhteet, opettaja jne.: keltainen väri). Alleviivatkaa näistä ihmisistä ne, jotka eivät ota näkemyksiänne huomioon elämäänne vaikuttavissa päätöksissä.
3) Miksi nämä ihmiset eivät mielestänne ota näkemyksiänne huomioon? Mitkä ovat syyt (arvot: sininen väri)?
4) Miltä tämä teistä tuntuu? (minäkuva: tyhjä ympyrä)
5) Mitä haluatte tehdä asian suhteen? (motivaatiot: tyhjä ympyrä)

Huom.! Kolmas kysymys auttaa paljastamaan arvoja ja/tai rakenteellisia seikkoja, jotka estävät lapsia ja nuoria osallistumasta. Näitä tekijöitä voidaan pitää osallisuuden muuttujina.

Tauko (15 minuuttia)

Istunto 2 (70 minuuttia):
Kysymyksiin vastaaminen neljän ryhmissä.
Kukin vastauskierros kestää 15 minuuttia.

1. kierros: ABCD (neljässä pöydässä on ABCD-osallistujia)
2. kierros: kaikki A-osallistujat siirtyvät toiseen pöytään
3. kierros: kaikki B-osallistujat siirtyvät toiseen pöytään
4. kierros: kaikki C-osallistujat siirtyvät toiseen pöytään

D-osallistuja toimii sihteerinä keskustelun ohjaajan kanssa. D-osallistuja pysyy koko ajan samassa pöydässä (johon tulee uusia keskustelijoita joka kierroksella). Sihteereinä toimivat D-osallistujat (4) ja keskustelun ohjaajat tekevät keskusteluista yhteenvedon ja selonteon täysistuntoa varten (30 minuuttia).

Ensimmäisen ja toisen istunnon aikana tehty työ hyödyttää merkittävästi asioiden jäsentämistä ja vertailua kolmannen istunnon aikana.

12.30–13.30 LOUNAS

Istunto 3 (90–120 minuuttia):
Täysistunto

Estävätkö ensimmäisen ja toisen istunnon aikana korostamanne tekijät osallistumisen seuraavilla alueilla?

- perhe
- sijaishuolto
- terveydenhoito
- koulutus
- leikki, vapaa-ajan toiminnot, liikunta ja kulttuuriharrasteet; väkivaltatilanteet
- oikeudelliset ja hallinnolliset menettelyt
- julkishallinto ja kansalaisyhteiskunta
- yleinen tilanne.

Mikä edistää osallistumistanne näillä alueilla?

Tehkää jokaista aluetta varten lehtiötaulun sivu, jossa alue (esimerkiksi perhe) on otsikkona. Jakakaa sivu kahteen palstaan: + (osallistumista edistävät tekijät) ja - (osallistumista estävät tekijät).

Käyttäkää seuraavia kysymyksiä eri alueita koskevan keskustelun virittämiseen.

Eri alueita koskevia kysymyksiä:

Perhe

- Kysyvätkö vanhempasi tai huoltajasi mielipidettäsi asioissa, jotka ovat sinulle tärkeitä? Nämä voivat vaihdella ateriavalintojen kaltaisista yksinkertaisista asioista koulun, urheiluseuran ja vapaa-ajan toimintojen valintaan jne.
- Jos vanhempasi tai huoltajasi kysyvät mielipidettäsi, kuuntelevatko he näkemyksiäsi ja ottavatko he ne vakavasti?

Sijaishuolto

- Jos olet sijaishuollossa, kysyvätkö huoltajasi mielipidettäsi hoitolaitosta koskevissa päätöksissä, jotka vaikuttavat elämääsi? Nämä voivat olla pieniä tai suuria asioita.
- Tiedätkö, voiko hoitolaitoksessasi perustaa nuorisovaltuuston, joka osallistuu laitoksen päätöksentekoon?
- Tiedätkö, keneen tai mihin sinun pitää ottaa yhteyttä laitoksen ulkopuolella (esim. lapsiasiavaltuutettu), jos haluat tehdä valituksen tai esittää kysymyksiä, jotka liittyvät elinoloihisi laitoksessa?

Terveydenhoito

- Kun lääkäri tai sairaanhoitaja on hoitanut sinua, onko hän antanut sinulle tekemiään toimenpiteitä tai hoitoasi (esimerkiksi hoidon vaikutuksia ja odotettavia tuloksia) koskevia tietoja ymmärrettävässä muodossa? Esitettiinkö tieto niin selvästi, että pystyit tekemään sen perusteella hoitoasi koskevan päätöksen? Sama kysymys voidaan esittää myös kliinisiin ja lastenlääketieteellisiin tutkimuksiin liittyen.
- Tiedätkö, että sinulla on oikeus nähdä luottamukselliset potilastietosi ja saada hoitoosi liittyvää neuvontaa ilman vanhempiesi suostumusta, jos terveytesi ja hyvinvointisi sitä edellyttävät?
- Jos olet alle 13-vuotias, ovatko lääkärit ja sairaanhoitajat kysyneet suostumustasi hoitoon sen jälkeen, kun he ovat selittäneet sinulle, mitä he aikovat tehdä ja miksi? Onko tieto annettu lapsiystävällisessä muodossa?
- Onko sinulta kysytty hoitotoimenpiteiden jälkeen mielipidettäsi niistä tai oletko voinut antaa palautetta muulla tavalla, kuten täyttämällä kyselyn?
- Pystytkö vaikuttamaan terveydenhoitojärjestelmän kehittämiseen asuinpaikallasi esimerkiksi paikallisen nuorisovaltuuston tai kansallisen lasten tai nuorten parlamentin välityksellä?

Koulutus

- Ovatko päättäjät tai paikallisen tai kansallisen tason viranomaiset kysyneet, mitä koulun opetussuunnitelman pitäisi sinun mielestäsi sisältää? Jos ovat, niin miten asiaa kysyttiin sinulta ja olitko tyytyväinen kuulemiseen?
- Onko koulussasi oppilaskunta, kouluneuvosto tai muu toimielin, joka edustaa oppilaita ja jonka avulla he voivat ilmaista mielipiteensä esimerkiksi koulun ohjelmista, käytännöistä ja säännöistä? Jos on, niin miten se toimii käytännössä ja mitä mieltä olet tästä toimielimestä? Onko esimerkiksi oppilaskunta oikeasti tärkeä toimielin, jota koulun johtajat kuuntelevat, vai onko sillä vain muodollinen merkitys?
- Pystytkö mielestäsi vaikuttamaan koulussa tehtäviin päätöksiin?
- Annetaanko koulussasi ihmisoikeuksiin ja lapsen oikeuksiin liittyvää opetusta?
- Antavatko opettajat sinun osallistua opetuksen ja muiden toimintojen suunnitteluun?

Kysymyksiä yli 12-vuotiaille nuorille:

- Annetaanko koulussasi demokratiaan ja osallistuvaan kansalaisuuteen (kuten poliittiseen aktiivisuuteen) liittyvää koulutusta?
- Tiedätkö, onko Suomessa itsenäinen valtakunnallinen opiskelijajärjestö tai oppilaskunta? Jos on, niin tiedätkö, kuuluuko suurin osa opiskeljoista siihen?
- Kun siirryit lukioon tai korkeakouluun, pystyitkö itse päättämään, mihin oppilaitokseen haet?
- Tiedätkö, voivatko lapset ja nuoret osallistua koulun ulkopuoliseen opetukseen ja toimintaan, jos he esimerkiksi keskeyttävät koulunkäynnin?

Leikki, vapaa-ajan toiminnot, liikunta ja kulttuuriharrasteet

- Onko mielipidettäsi koskaan kysytty pihojen tai leikkikenttien suunnitellussa esimerkiksi sijaintiin, saavutettavuuteen ja sisältöön liittyvissä asioissa? (Tämä voi koskea asuinalueesi leikkialueita, vapaa-ajan tiloja, liikuntatiloja ja kulttuuritiloja.) Jos mielipidettäsi on kysytty, niin tapahtuiko tämä suunnittelun alussa vai loppuvaiheessa?
- Tiedätkö, onko leikkikenttien, vapaa-ajan tilojen, liikuntatilojen ja kulttuuritilojen suunnittelussa kysytty erityisryhmiin kuuluvien lapsien (vammaisten lapsien) mielipidettä? Jos on, niin miten tämä on tapahtunut?
- Onko mielipidettäsi koskaan kysytty paikallisessa nuorisotyössä? Jos on, niin miten tämä tapahtui ja mitä mieltä olit asiasta?
- Kysyykö koulusi oppilaiden mielipidettä uusien kerhojen perustamisessa ja niiden toiminnoista päätettäessä?
- Tiedätkö, kysytäänkö vähemmistöihin kuuluvien lasten mielipidettä, kun heille suunnitellaan kulttuuritoimintoja? Jos kysytään, niin miten tämä tapahtuu?

Väkivaltatilanteet

- Mitä lapsiin kohdistuvat väkivalta mielestäsi tarkoittaa?
- Tiedätkö, että Suomessa on lakeja, jotka kieltävät kaikenlaisen lapsiin kohdistuvan väkivallan?
- Tiedätkö, onko Suomessa lapsiin kohdistuvan väkivallan vastaisia konkreettisia toimia tai hankkeita? Jos on, kuullaanko lapsia näissä toimissa tai hankkeissa?
- Tiedätkö, mihin voit ilmoittaa itseesi kohdistuneesta väkivallasta (esimerkiksi auttaviin puhelimiin tai luotettavalle aikuiselle)?

Oikeudelliset ja hallinnolliset menettelyt

Kysymyksiä maahanmuuttaja- ja pakolaislapsille:

- Kun tulit Suomeen, saitko ymmärrettävässä muodossa tietoa oikeuksistasi ja saatavilla olevista palveluista?
- Kun tulit Suomeen, kysyttiinkö sinulta terveydentilastasi ja koulutustoiveistasi?

Julkishallinto ja kansalaisyhteiskunta

- Tiedätkö, onko olemassa nuorten vetämiä järjestöjä? Jos on, tiedätkö, mistä ne saavat rahoitusta ja onko rahoitus riittävää?
- Osallistutko paikallisen, alueellisen tai valtakunnallisen lasten parlamentin tai nuorisovaltuuston toimintaan? Osaatko sanoa, minkä ikäiset lapset ja nuoret osallistuvat näiden toimielinten toimintaan? Voivatko kaikki lapset ja nuoret osallistua? Sekä tytöt että pojat? Myös maahanmuuttaja- ja pakolaislapset?
- Mistä asioista paikallisessa tai kansallisessa lasten parlamentissa tai nuorisovaltuustossa puhutaan? Voitteko päättää itse, mitä asioita käsittelette vai saatteko valmiin esityslistan?

Yleinen tilanne

- Tuntuuko sinusta, että nuoria ja lapsia kuunnellaan heitä koskevissa päätöksissä Suomessa? Kun olet ilmaissut näkemyksesi esimerkiksi päätöksessä, joka vaikuttaa koulunkäyntiisi tai perhe-elämääsi, ovatko aikuiset kuunnelleet sinua ja ottaneet näkemyksesi huomioon päätöstä tehdessään? Voisitko antaa tästä esimerkin?
- Kun lapsista ja nuorista kerrotaan mediassa (esimerkiksi televisiossa, radiossa, Internetissä ja sanomalehdissä), tuntuuko sinusta, että heidän näkemyksensä otetaan huomioon? Voitko antaa tästä konkreettisia esimerkkejä?
- Haastatellaanko lapsia ja nuoria tiedotusvälineissä heitä koskevissa asioissa? Voitko antaa tästä esimerkkejä?
- Tiedätkö, voivatko alle 16-vuotiaat lapset ja nuoret äänestää missään vaaleissa Suomessa? Jos voivat, niin missä vaaleissa? Alle 18-vuotiaat ja alle 16-vuotiaat lapset ja nuoret eivät voi äänestää esimerkiksi kansallisissa, alueellisissa ja paikallisissa vaaleissa, mutta ehkä he voivat äänestää joissakin järjestöissä ja laitoksissa? Jos voivat, niin tiedätkö, missä tämä on mahdollista?

Tauko (20 minuuttia)

Istunto 4 (45 minuuttia):

Keskustelu täysistuntossa

Viimeinen jakso antaa hyvän mahdollisuuden päättää keskustelut. Sen aikana osallistujat voivat tehdä johtopäätöksiä, antaa suosituksia ja kertoa odotuksistaan.

Mikä mielestäsi on tärkeää näissä tilanteissa ja miksi?

(Osallistujat voivat nyt pohtia uudelleen ensimmäisen istunnon kysymyksiä 4 ja 5: mitä lapset ja nuoret miettivät, kun koko harjoitus on tehty?)

Lopetus (10 minuuttia)

Päivän arviointi. Lopetusjakson pitäisi olla lyhyt, koska lapsilla ja nuorilla on takanaan pitkä päivä. Voitte pyytää osallistujia kirjoittamaan keltaisille tarralapuille avainsanoja, jotka kuvaavat heidän ajatuksiaan päivästä (esimerkiksi ”hauskaa”, ”opettavaista”, ”sain uusia ystäviä”). Osallistujat voivat kiinnittää nämä laput seinällä olevalle suurelle paperiarkille.

- Kertokaa lapsille ja nuorille, mihin keskustelujen tuloksia käytetään.
- Kiittäkää lapsia ja nuoria osallistumisesta ja keskustelun ohjaajia työpanoksesta ja osallistujien tukemisesta.
- Antakaa jokaiselle lapselle ja nuorelle opetus- ja kulttuuriministeriön myöntämä osallistumistodistus.

Voitte pyytää myös vanhempia/huoltajia osallistumaan päätösjaksoon.

Liite 4: Suomen kunnallisten tapaustutkimusten ohjeet ja kysymykset

Kuten lasten ja nuorten osallistumista koskevien politiikkojen tutkinnan metodologiassa mainittiin, tutkintaan kuuluu kunnallisia tapaustutkimuksia.

Kunnalliset tapaustutkimukset

- Tapaustutkimuksia varten valitaan sopivat kunnat. Niiden joukossa on oltava eri puolilla maata sijaitsevia suuria ja pieniä kuntia, sekä kaupunkeja että maaseutukuntia, jotta ne edustavat mahdollisimman tasapuolisesti kaikkia kuntia. Jokaisesta kunnasta valitaan edustaja, jota haastatellaan. Opetus- ja kulttuuriministeriö nimeää vastuuhenkilön, joka tekee haastettelut. Vastuuhenkilö on suomalaisen työryhmän jäsen, jolla on haastattelujen alaan liittyvää kokemusta.
- Haastatteluissa keskitytään erityisesti aihealueisiin, joista on saatavilla vähiten tai ei ollenkaan tietoa, kuten sijaishuolto, terveydenhoito, koulutus, leikki, vapaa-ajan toiminnot, liikunta ja kulttuuriharrasteet.

Ensimmäinen vaihe: avainhenkilöiden tunnistaminen. Avainhenkilöt voivat olla virkamiehiä tai lasten kanssa työskenteleviä järjestöjen tai laitosten työntekijöitä. Avainhenkilöt pitäisi valita alueilta, joissa kunnalla on osaamista. Haastateltavia pitäisi yrittää löytää erityisesti seuraavilta aloilta:

- sijaishuolto
- terveydenhoito
- koulutus
- leikki, vapaa-aika, liikunta ja kulttuuriharrasteet
- paikallisten lasten ja nuorten politiikkaohjelmien parissa työskentelevät virkamiehet

Toinen vaihe: tapaaminen, jossa hanke esitellään lyhyesti haastateltavalle

Sopikaa haastateltavan kanssa tapaaminen, jossa hänelle esitellään lyhyesti haastattelun tarkoitus sekä Euroopan neuvoston suomalaisten lasten ja nuorten osallisuutta koskeva tutkinta. Kysykää haastateltavalta, saako hänen vastauksiaan siteerata. Kirjoittakaa muistiin haasteltavan nimi ja tehtävä.

Kerätkää taustatietoa kunnasta: asukasmäärä (mukaan lukien alle 18-vuotiaiden lasten ja nuorten prosenttiosuus), suomalaisten, maahanmuuttajien ja pakolaisten osuus asukkaista, asunnottomien lasten ja nuorten määrä. Kuinka monta terveydenhoitolaitosta (kuten sairaalaa) kunnassa on, ja onko lapsille sijaishoitolaitoksia? Kuinka monta koulua kunnassa on?

Kolmas vaihe: haastateltaville esitettävät kysymykset

Yleistä tilannetta koskevat kysymykset

- Järjestetäänkö lasten kanssa ja hyväksi työskenteleville ammattilaisille (kuten sosiaalityöntekijöille, yhteisötyöntekijöille, opettajille, lääketieteen ja terveydenhoidon ammattilaisille sekä kunnan virkamiehille) koulutusta, joka liittyy lasten osallisuuteen ja sen käytännön toteutukseen (YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artikla)?
- Jos järjestetään, niin millaista ja arvioidaanko koulutuksen vaikutuksia lasten osallisuuteen? Järjestetäänkö esimerkiksi lasten kanssa ja hyväksi työskenteleville uusille työntekijöille perehdyttämiskoulutusta?
- Annetaanko lapsille tietoa paikallisista palveluista? Jos annetaan, niin saavatko he tiedon ikänsä ja ymmärryskykynsä edellyttämässä muodossa?
- Onko kunnassa paikallinen lasten parlamentti tai muita mekanismeja, joiden avulla lapset voivat osallistua päätöksentekoon?
- Jos on, niin kuinka lapset valitaan tähän toimielimeen? Mitä ikäryhmää se edustaa? Onko kaikilla lapsilla (mukaan lukien vammaiset lapset, heikommassa asemassa olevat lapset, maahanmuuttajalapset, pakolaislapset, koulupudokkaat ja katulapset) tasavertaiset mahdollisuudet osallistua sen toimintaan?
- Millaisissa asioissa lasten parlamentti voi osallistua? Valitsevatko lapset nämä asiat, vai valitseeko ne kunta?
- Mitä tapahtuu lasten parlamentin tai nuorisovaltuuston tekemille päätöksille?

- Saako lasten parlamentti tai nuorisovaltuusto palautetta tekemistään päätöksistä ja niiden jatkokäsittelystä? Johtaako lasten ja nuorten osallistuminen todellisiin tuloksiin?

- Millainen rooli kansalaisjärjestöillä, kansalaisyhteiskunnalla ja kirkoilla/uskonnollisilla laitoksilla on lasten osallistumista tukevien käytäntöjen suunnittelussa?
- Kuinka kuntahallinto tukee kansalaisjärjestöjen ja kansalaisyhteiskunnan lasten osallisuutta edistävää työtä?

Sijaishuolto

Nämä kysymykset voidaan esittää vain sijaishuollon laitosten työntekijöille tai näistä laitoksista vastaaville kunnan virkamiehille.

- Onko olemassa lakeja, jotka antavat lapselle oikeuden saada tietoa hoitoon sijoittamisesta, hoidosta tai hoitosuunnitelmasta?
- Onko olemassa lakeja, joiden avulla varmistetaan, että lasta kuullaan ja että hänen näkemyksensä otetaan huomioon lapsiystävällisten hoitopalvelujen kehittämisessä?
- Onko vaihtoehtoisen hoidon laitoksessa tai paikallisella tasolla pätevää valvontaviranomaista, kuten lapsiasiavaltuutettua?
- Onko olemassa lakeja, joiden avulla varmistetaan lapsia edustavien toimielinten tai muiden vastaavien mekanismien perustaminen hoitolaitoksiin, jotta lapset voivat osallistua laitosten toimintaperiaatteiden ja sääntöjen kehittämiseen ja toimeenpanoon?
- Jos tällaisia säännöksiä tai lakeja on olemassa, niin toteutuvatko ne käytännössä? Jos toteutuvat, niin mitkä niistä ja miten? Mitkä eivät toteudu? Mistä uskot tämän johtuvan?

Terveydenhoito

Nämä kysymykset voidaan esittää vain terveydenhoitolaitosten (kuten sairaaloiden ja muiden lääketieteellisten klinikoiden) työntekijöille tai terveydenhoidosta paikallisella tasolla vastaaville virkamiehille.

- Saavatko lapset ja nuoret lääkäreiltä ja terveydenhoitolaitoksilta helposti selkeää tietoa oikeudestaan osallistua lastenlääketieteellisiin ja kliinisiin tutkimuksiin? Jos saavat, niin millaista?
- Ovatko lapset, joilla on kokemuksia terveydehoitojärjestelmästä, saaneet asianmukaista ja ikänsä edellyttämää tietoa ehdotetuista hoidoista sekä niiden vaikutuksista ja tuloksista hoitotoimenpiteitä koskevien päätösten tueksi?
- Onko lapsilla mahdollisuus ilmaista näkemyksensä ja kertoa kokemuksistaan, kun suunnitellaan ja järjestetään heidän terveyteensä ja kehitykseensä liittyviä palveluja? Tällaista tietoa voidaan saada lapsille tarkoitettujen palautejärjestelmien, tutkimuksen ja kuulemismenetelmien avulla ja tieto voidaan välittää paikallisille tai kansallisille lasten parlamenteille tai nuorisovaltuustoille.

Koulutus

- Kuinka koulutuksesta vastaavat viranomaiset ottavat lasten ja vanhempien näkemykset huomioon opetussuunnitelmien ja koulujen opetusohjelmien suunnittelussa?
- Onko kunnassa oppilaskuntia? Jos on, niin millaisissa oppilaitoksissa (perusaste, toinen aste, korkea-aste)? Osallistuuko suurin osa oppilaista oppilaskuntien toimintaan?
- Kuullaanko lapsia paikallisella tasolla kaikissa koulutuspolitiikkaan liittyvissä asioissa? Jos kuullaan, niin miten tämä tapahtuu? Osallistuvatko lapset päätöksentekoprosessiin alusta alkaen vai vasta myöhemmässä vaiheessa? Onko kaikilla lapsilla sukupuolesta, iästä, etnisestä taustasta, heikosta asemasta ja muista vastaavista tekijöistä riippumatta mahdollisuus osallistua? Arvioidaanko heidän osallistumistaan ja saavatko he siitä palautetta? Johtaako lasten ja nuorten osallistuminen tuloksiin?

Leikki, vapaa-ajan toiminta, urheilu ja kulttuuriharrasteet

- Kuullaanko lapsia pihojen ja leikkikenttien suunnitteluun sekä leikkipaikkojen, vapaa-ajan tilojen, liikuntatilojen ja kulttuuritilojen saavutettavuuteen ja sopivuuteen liittyvissä asioissa kunnassanne? Jos kuullaan, niin millaisten osallistumisrakenteiden avulla? Onko kuntahallinto asettanut lasten kuulemisen leikkialueiden suunnittelun ehdoksi? Jos kuntahallinto kuulee lapsia päätöksentekoprosesissa, missä vaiheessa lapset voivat osallistua? Heti päätöksentekoprosessin alussa vai vasta myöhemmin?
- Onko pieniä lapsia ja erityisryhmiin kuuluvia lapsia (kuten vammaisia lapsia) varten olemassa erityismekanismeja, joiden avulla he voivat ilmaista leikkiin, vapaa-aikaan, liikuntaan ja kulttuuriharrasteisiin liittyviä toiveitaan? Jos on, niin millaisia?
- Kuullaanko lapsia paikallisessa nuorisotyössä ja saavatko he tietoa nuorisotyöstä? Miten kuuleminen tapahtuu?
- Kuullaanko lapsia uusien koulukerhojen ja niiden ohjelmien ja toimintojen suunnittelussa sekä toiminnan järjestämisessä ja toteutuksessa? Jos kuullaan, niin miten?
- Kuullaanko lapsia vähemmistöryhmille (kuten maahanmuuttajalapsille) tarkoitetussa kulttuuritoiminnassa? Jos kuullaan, niin miten?

Kysykää, haluaako haastateltava antaa lisätietoja tai palautetta alueista, joilla kunta tukee lasten ja nuorten osallistumista (ja jotka eivät sisälly edellä esitettyihin kysymyksiin).

Jos haastattelussa ei ole vielä tullut esille esimerkkitapauksia, kysykää, voisiko haastateltava kertoa konkreettisesta tapauksesta, jossa lapset osallistuivat päätöksentekoprosessiin alusta loppuun. Pyytäkää haastateltavaa kertomaan, kuinka prosessi sujui: mikä toimi hyvin ja mitä pitää parantaa tulevaisuudessa (vai sujuiko kaikki erinomaisesti).

Huom.! Varmistakaa, että kaikkien kuntien edustajille esitetään samat kysymykset (Suomessa tapaustutkimus tehdään kahdessa kunnassa).

Haastatteluraportti

Raportin on sisällettävä seuraavat asiat:

- tiedot haastateltavista
- taustatietoa kunnasta: nimi, sijainti, asukasmäärä (mukaan lukien alle 18-vuotiaiden lasten ja nuorten prosenttiosuus), suomalaisten, maahanmuuttajien ja pakolaisten osuus asukkaista, asunnottomien lasten ja nuorten määrä. Kuinka monta terveydenhoitolaitosta (kuten sairaalaa) kunnassa on, ja onko lapsille sijaishoitolaitoksia? Kuinka monta koulua kunnassa on?
- vastaukset kysymyksiin
- mahdollisuuksien mukaan konkreettisia esimerkkejä lasten ja nuorten osallistumisraketenteista, kuten paikallisen lasten parlamentin tai nuorisovaltuuston käsittelemän tapauksen kuvaus prosessin alusta sen tuloksiin.

Liite 5: Viitteitä ja tiedonlähteitä

Suomalainen arviointityöryhmä ja muita resursseja

Suomalainen arviointityöryhmä

- Nuorisotutkimusverkosto
- opetushallitus
- Nuorten tieto- ja neuvontapalvelujen kansallinen kehittämiskeskus
- Lastensuojelun Keskusliitto
- Suomen Lasten Parlamentin kanslia
- lapsiasiavaltuutetun toimisto
- Kerhokeskus
- Suomen Nuorisovaltuustojen Liitto
- Suomen Nuorisoyhteistyö – Allianssi
- oikeusministeriö
- opetus- ja kulttuuriministeriö
- sosiaali- ja terveysministeriö

Muita resursseja

- ulkoasiainministeriö
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos
- Suomen Nuorisovaltuustojen Edustajisto
- NOBAB Suomi
- Taikalamppu-verkosto
- Mannerheimin Lastensuojeluliitto
- Suomen Kuntaliitto
- Suomen Vanhempainliitto
- Suomen Vammaisurheilu- ja liikunta VAU
- Finlands Svenska Skolungdomsförbund
- Suomen Lukiolaisten Liitto
- Kirkkohallitus
- Curly ry
- Somaliland Seura ry
- Hakunilan kansainvälinen yhdistys
- Vantaan kaupunki
- Valtion nuorisoasiain neuvottelukunta
- Pohjanmaan maakunnan hyvinvointitutkimuksen ja -osaamisen keskittymä, Vaasan yliopisto
- Pesäpuu ry
- Nuori Suomi ry

Viitteitä

- lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelma
- lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin politiikkaohjelma
- nuorisolaki (72/2006)
- Suomen perustuslain 6 pykälä (1999)
- laki lapsiasiavaltuutetusta (1221/2004)
- lastensuojelulaki (417/2007)
- laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983) 4 §
- kuntalaki (365/1995)
- ulkomaalaislaki (301/2004)
- perusopetuslaki (628/1998)
- laki potilaan asemasta ja oikeuksista (785/1992)
- laki lääketieteellisestä tutkimuksesta (488/1999)
- kuntien peruspalvelujen arviointi 2008
- Rasmus, Minna 2008: Saamelaisuus on kuin lahja. Saamelaislasten hyvinvointi ja heidän oikeuksiensa toteutuminen Suomen saamelaisalueella. Lapsiasiavaltuutetun toimiston selvityksiä 1:2008.
- Valtioneuvoston asetus neuvolatoiminnasta, koulu- ja opiskeluterveydenhuollosta sekä lasten ja nuorten ehkäisevästä suun terveydenhuollosta (380/2009)
- Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004
- Kouvalainen, Kauko & Nuutinen, Matti 1992: Potilaan suostumuksen periaate ja lapsipotilas. Suomen Lääkärilehti 13/92, 1267–1270. Teoksessa: Hannuniemi, Anja 1997: Alaikäisen oikeudellisesta asemasta terveydenhuollossa. Lakimies 1997/6, 836.
- Harinen, Päivi & Honkasalo, Veronika & Souto, Anne-Mari & Suurpää, Leena (toim.) 2009: Ovet auki! Monikulttuuriset nuoret, vapaa-aika ja kansalaistoimintaan osallistuminen. Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto. Julkaisuja 91, 114.
- Feldmann-Wojtachnia, Eva & Gretschel, Anu & Helmisaari, Vappu & Kiilakoski, Tomi & Matthies, Aila-Leena & Meinhold-Henschel, Sigrid & Roth, Roland & Tasanko, Pia 2010: Youth participation in Finland and in Germany. Status analysis and data based recommendations. Nuorisotutkimusseura, Helsinki.
- Lasten seksuaalisen hyväksikäytön selvittäminen. Työryhmän muistio. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2009:30. Sosiaali- ja terveysministeriö, Helsinki.
- Euroopan komission tiedonanto lasten oikeuksista (2011–2014), Suomen vastaukset

Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja -sarjassa vuonna 2011 ilmestyneet

1 Toiminta- ja taloussuunnitelma 2012–2015
2 Tutkimuksen tuottavuuden kehitys Suomen yliopistoissa
3 Valtion liikuntaneuvoston arvioinnit 2010
4 Tieto käyttöön. Tiekartta tutkimuksen sähköisten tietoaineistojen hyödyntämiseksi
5 Report on Cultural Exports 2008
6 Terveyttä edistävä liikunta kunnissa; Perusraportti 2010
7 Kvalitetsrekommendation för de allmänna biblioteken
8 Valtioneuvoston selonteko kulttuurin tulevaisuudesta/Statsrådets redogörelse om kulturens framtid
9 Opetustoimen henkilöstökoulutus osaamisen voimavarana. Muistio opetustoimen henkilöstökoulutuksen hyviin käytänteisiin ja kehittämistoimiin
10 Korkeakoulut 2010
12 Kansainvälisten julkaisu- ja viittaustietokantojen käyttö suomalaisen tiedepolitiikan suunnittelun apuna
13 Kasvaminen maailmanlaajuiseen vastuuseen
14 International Evaluation of the National Library of Finland
15 Suomalaisten fyysinen aktiivisuus ja kunto 2010; Terveyttä edistävän liikunnan nykytila ja muutokset
16 Effectiveness indicators to strengthen the knowledge base for cultural policy
17 Genomslagsindikatorer som redskap för kunskapsbaserad styrning
18 Kansallinen digitaalinen kirjasto – yhteistyössä ja yhteentoimivasti
19 Suomen Unesco – järjestölinjaus. Enemmän kuin osiensa summa
20 Kulttuurivienti näkyy, uudistaa ja vaikuttaa; Suomen kulttuuriviennin kehittämisohjelman 2007–2011 loppuraportti
21 Yleinen kirjasto kuntalaisten toimissa; Tutkimus kirjastojen hyödyistä kuntalaisten arkielämässä
22 Vuosikertomus 2010
23 Årsöversikt 2010
24 Annual report 2010
25 Fostran till globalt ansvar; Centrala resultat av projektet åren 2007–2009
26 The National Digital Library - collaborating and interoperating
30 Ikäihmisten liikunnan kansallinen toimenpideohjelma; Liikunnasta terveyttä ja hyvinvointia
33 Liikunta ja tasa-arvo 2011; Sukupuolten tasa-arvon nykytila ja muutokset Suomessa

---

Julkaisut sähköisenä osoitteessa *www.minedu.fi/OPM/Julkaisut*

Opetus- ja kulttuuriministeriö
Undervisnings- och kulturministeriet
Ministry of Education and Culture
Ministère de l'Éducation et de la culture

ISBN 978-952-263-065-0 (PDF)
ISSN-L 1799-0343
ISSN: 1799-0351 (PDF)